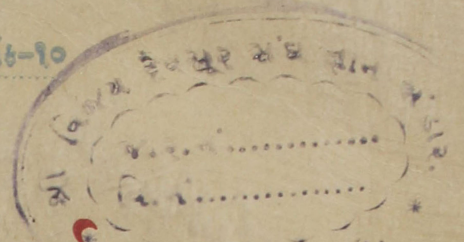

શ્રી યશોવિજયજી
જૈન ગ્રંથમાળા
દાદાસાહેબ, ભાવનગર.
ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨
૩૦૦૪૮૪૬

શ્રી વિજયદેવસૂર સંઘ-મંથાન-૧૦

વિશ્વજ્યોતિ વિભુ વર્ધમાન મહાવીર

રૂપક : મંગળદાસ ત્રિમહાસ, ઝવેરી-થાણા

પ્રકાશકો :

શ્રી વિજયદેવસૂર સંઘ તરફથી
શ્રી ગોડીજી મહારાજ જૈન દેરાસર અને
ધર્માદા ખાતાઓનાં મેનેજિંગ ટ્રસ્ટીઓ
પા.ય.ધુ.ની, મં.ખર્ચ-૩

卐

વિક્રમ સં. ૨૦૧૬

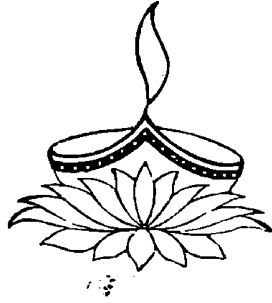
વીર સં. ૨૪૮૬

[ઈ. સ. ૧૯૯૦

કિંમત રૂ. ૧-૦૦

વિશ્વજ્યોતિ-વિભુ વર્ધમાન મહાવીર

લેખક : મંગળદાસ ત્રીકમદાસ ઝવેરી-થાણા

: પ્રકાશકો :

શ્રી વિજયદેવસુર સંઘ તરફથી
શ્રી ગોડીજી મહારાજ જૈન દેરાસર અને
અન્ય ખાતાઓનાં મેનેજિંગ ટ્રસ્ટીઓ

પાંચ ધુની, મુંબઈ-૩

卐

વિક્રમ સં. ૨૦૧૬

વિર. સં. ૨૪૮૬

ઈ. સ. ૧૯૯૦

卐

કિંમત રૂ. ૧-૦૦

વ્યવસ્થા કરનાર

શ્રી વિજયદેવસુર સંઘ જ્ઞાન સમિતિ

પાયધુની-મુ'બઇ ૩

આવૃત્તિ : પ્રથમ

નકલ : ૧૦૦૦

મુદ્રક :

ગિરધરલાલ કુલચંદ શાહ

સાધના મુદ્રણાલય

દાણાપીઠ-લાવનગર

श्रीमहावीरदेव
श्रीमहावीरदेव

ભૂ મિ કા

‘વિશ્વજ્યોતિ વિભુ વર્ધમાન-મહાતીર’ નામા પુસ્તકના લેખક ભાઈશ્રી મંગળદાસ ત્રીકમદાસ ઝવેરી છે અને તેમણે એ ભાગમાં એ પુરૂં કરવા ધારણા રાખેલી; દરમીઆન આયુષ્યનો અંત આવતા પ્રથમ ભાગ છપાયેલ પણ પ્રગટ કરાયા વિનાનો કેવળ પ્રેસમાં પડ્યો રહ્યો ! સામાન્ય રીતે શ્રી વિજય-દેવસૂર સંઘની પ્રણાલિકા એવી રહેલી છે કે જેમ પોતાની પાસેના દેવદ્રવ્યમાંથી જૂદા જૂદા ભાગમાં આવેલ દેવાત્રયોના જીર્ણોદ્ધારમાં મદદ આપે છે તેમ જ્ઞાનખાતામાંથી વિદ્વાનો તથા મુનિમહારાજનો દ્વારા સંપાદિત ગ્રંથોમાં બંધારણ મુજબ સહાય કરે છે અને જરૂરી પુસ્તકોનું પ્રકાશન પોતાના નામથી પણ કરે છે. આ પુસ્તકનું પ્રેસમાં છપાયેલ મેટર નિરર્થક ન જાય એ શુભ હેતુથી સંઘસ્થાપિત જ્ઞાન ભંડાર સમિતિએ આનું પ્રકાશન કરી જનસમૂહના કરકમળમાં મૂકવાનું ઉચિત માન્યું છે. લેખક દ્વારા છપાયેલ લખાણમાં ઘણું સ્થળે સ્પષ્ટતાઓ થવા પામી છે અને કોઈ કોઈ સ્થળે ભ્રમજનક લખાણ થયેલ છે. પૂજ્ય મુનિમહારાજ પં. ધુરન્ધરવિજય ગણિએ આ સંબંધમાં ખાસ લક્ષ્ય ખેંચી કેટલાક મહત્વના સૂચનો દર્શાવેલા છે. એ સર્વને અહીં શરૂઆતમાં રજુ કરાયેલ છે કે જેથી વાંચનાર સૌ પ્રથમ એ વાંચીને જ આગળ વધે. વળી પ્રૂકશોધન પણ બરાબર થયેલ નથી ! એ બધું જોતાં આનું પ્રકાશન શ્રી વિજયદેવસૂર સંઘના નામથી થાય તે શોભાજનક ન ગણાય; આમ છતાં ઉપર જે હેતુનું આલેખન કરેલ છે તે તરફ દ્રષ્ટિ રાખીને-લાભાલાભનું તોલન કરીને-સમિતિએ પ્રકાશન કરેલ છે.

મંગળ પ્રાર્થનામાં જે પ્રથમ શ્લોક છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજવો—શ્રી સિદ્ધાર્થરાજના વંશરૂપ મંદિરમાં ધ્વજરૂપ, જેમને મનોહર દેવશ્રેણીએ સ્તવ્યા એવા હે દુઃખથી રક્ષણ કરનારા, શત્રુઓથી પણ નમાયેલા-હૃદયથી મોહ, કામ ને માનરૂપ શત્રુઓ જેમના દૂર થયા છે એવા વીર ! અજ્ઞાન-અન્ધકારનો નાશ કરનારા મેરુ સમાન ધીર-આપને હું વિનયપૂર્વક સ્તવું છું.

પાના-૨૧ ના ત્રીજા ફકરામાં ચાર હજાર તાપસ વાળી વાત આ પ્રકારે સમજવી—ઋષભદેવ પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયાનું સાંભળીને-કચ્છ મહાકચ્છ સિવાયના ચાર હજાર તાપસો પ્રભુ પાસે આવ્યા અને શુદ્ધ સંયમ સ્વીકારી એનું પાલન કરવા લાગ્યા.

પાના-૨૪. ફકરા બીજામાં મરીચિની દીક્ષા ચાર હજાર રાજપુત્રોની દીક્ષા સાથે લખેલી છે તે બરાબર નથી. ભગવંતને કેવળજ્ઞાન થયા પછી મરીચિએ દીક્ષા લીધી છે.

પાના-૨૬. ફકરા બીજામાં અઘ્રાણું ભાઈઓ વાળો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે તે ભરત-બાહુબલિના યુદ્ધ પૂર્વેનો છે અર્થાત્ ફકરા પહેલાની વાત એ પછી આવવી ઘટે. વળી ભરત અને બાહુબલિ વચ્ચે ચાર પ્રકારના યુદ્ધ ખેલાયા છે. યુદ્ધના નિયમ વિરુદ્ધ ભરતરાજે ચક્ર મૂક્યું પણ સ્વગોત્રિય હોવાથી તેની અસર ન થઈ. આ અન્યાય બાહુબલિથી સહન ન થયો અને આવેગમાં આવી ભરત સામે મુઠ્ઠિથી પ્રહાર કરવા હાથ ઉંચો કર્યો. એ વેળા ‘એ પોતાના વડિલ ભાઈ છે’ એ ભાવ જાગ્યો થતાં, અને ઉગામેલ મુઠ્ઠિ પાછી પણ ન ફેરે એવો નિશ્ચય હોવાથી, પોતાના મસ્તક પરના કશો લોચ કર્યો.

પાના-૨૭ માં ‘માનપૂર્વક ભોજન કરાવી’ ને બદલે ‘ભાવપૂર્વક આહાર વહોરાવીને’ વાંચવું.

પાના-૨૮ માં શત્રુજય ગિરિરાજની તળેટી ઋષભદેવ ભગવાનના સમયમાં વડનગર સુધી હતી તે હકીકતને કોઈપણ પ્રકારનું સમર્થન નથી.

પાના-૪૦ માં “શ્રી મુનિસુવ્રત તીર્થ” કરે પ્રાણુત દેવલોકથી ચ્યવી...અવતાર લીધો ” તેને બદલે “શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામિનો જીવ પ્રાણુત દેવલોકથી ચ્યવી માતા પદ્માવતીની રત્નકુક્ષીએ જન્મ્યા.”

પાના-૪૪ માં “ચાદશી માવના તાદશીમેવ” તેને બદલે “ચાદશી માવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી”

પાના-૪૫ માં ‘અહો ! મારું કુળ કેવું શ્રેષ્ઠ છે’ એની પછી ઉમેરવું-આવા કુળમદના કારણે મરીચિએ નીચગોત્ર કર્મ બાંધ્યું, જેનો અવશેષ અંતિમ ભવ પર્યંત પહોંચ્યો.”

પાના-૪૬ માં ત્રિદંડી ભવોમાં જ્યાં જ્યાં ‘લાખ વર્ષ’ નોંધાયા છે ત્યાં ત્યાં ‘લાખ પૂર્વ’ સમજવા. એ કાળે આયુષ્યની મર્યાદા એટલી લાંબી હતી.

પાના-૪૮ માં ગાયને શોગડાઓથી પકડી ‘ચક્રની પેટે ઉપર ધ્રુમાવતા લખ્યું છે’ ત્યાં ‘આકાશમાં ઉછાળી અને પાછી નીચે આવતાં ઝીલી લીધી’ એમ વાંચવું.

પાના ૫૨ માં ત્રેવીશ-ચોવીશ ભવના લખાણમાં પ્રિયમિત્રે દીક્ષા લઈ એકકોડ વર્ષ પર્યંત ચારિત્ર પાળ્યું એ મુદ્દાની વાત રહી ગયેલી છે; એજ પ્રમાણે પચીશમા ભવમાં ૧૧૮૦૬૪૫ માસખમણ કર્યા એ મહત્વની બાબત રહી ગયેલ છે.

પાના-૬૪ માં પરમાત્માની ‘સર્વ બાળચેષ્ટા’ને બદલે ‘શંકા નિવારણ અંગેની કરુણી’ સમજવી.

પાના-૯૪ માં પુષ્પ નૈમિત્તિકને ઇન્દ્ર મહારાજે પ્રભુની ઓળખાણ કરાવી ને સામુદ્રિકશાસ્ત્ર ખોદું નથી એમ કહી તેને સર્વ રીતે સંતોષ્યો એ મુદ્દાની વાત રહી ગયેલ છે.

પાના-૧૫૦ માં ‘લગવાનના કાનમાં કાંસાની એ સળી જોરથી ડોકી દીધી, આ લખાણ તદ્દન ખોટું છે. કેટલેક ઠેકાણે ચિત્રામણોમાં પણ એ માણસો હથોડા સાથે ખીલા મારતા દર્શાવાય છે તે પણ સાવ ખોટું છે. ખરી વાત નીચે પ્રમાણે છે.

‘ગોવાળે ક્રોધિત બની કાશડા નામની વનસ્પતિનાં ઝાડની શળીઓ કાનમાં નાખી. પેલી બન્ને શળીઓ કાનની બન્ને બાજુથી એવી રીતે જોરપૂર્વક નાંખાઈ કે જેથી ઉભયના છેડા પરસ્પર મળી ગયા. વળી કોઈ દેખી શકે નહીં અને કાઢવા પ્રયત્ન ન કરે એ માટે બહારના બન્ને છેડા પણ કાપી નાંખ્યા.

પાના-૧૫૬ માં “પ્રકરણ અગિયારમું” ને બદલે “પ્રકરણ બારમું” વાંચવું.

આ ઉપરાંત વાક્ય રચનાની તેમજ જોડણી આદિની સ્પષ્ટતાઓ છે જ. વળી કેટલાક પ્રસંગો વર્તમાન વાતાવરણને અનુલક્ષી શાબ્દિક ફેરફાર સાથે મૂકાયા છે જે હૃદયસ્થ લેખકની દ્રષ્ટિએ બહુ વાંધા પડતા ન જ ગણાય. એકંદરે લેખકે યુગલિક કાળથી આરંભી, અંતિમ જિનપતિ શ્રી મહાવીર સ્વામી પર્યંતના ચોવીશે તીર્થકરોની વાત કહી છે અને એમાં પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી ઋષભદેવ તેમજ છેલ્લા જિન શ્રી વર્ધમાન સ્વામી અંગે તો ઠીક ઠીક વિસ્તાર કર્યો છે. નામ ભલે ‘મહાવીર’ મૂક્યું છે પણ એક રીતે વિચારીએ તો ઉગતી પેઢીને ચાલુ અવસર્પિણી કાળમાં થયેલ ચોવીશે તીર્થકરોના જીવનનો આછો ખ્યાલ આવે અને એ પાછળ રહેલ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિ સમજાય તેવી સંકલના કરેલી છે. જૂદા જૂદા મથાળા પાડી ભવો-ઉપસર્ગો તેમજ ચાતુર્માસ આદિ વિષયો એવી રીતે ગોઠવ્યા છે કે અભ્યાસકની નજરમાં એ ઝટ ચોંટી જાય.

આ પુસ્તકમાં થોડી ઘણી સ્પષ્ટતાઓ, તુટીઓ તથા અશુદ્ધિઓ રહી જવા પામી છે. એમ છતાં બીજી દ્રષ્ટિએ જોતાં આ પુસ્તકના વિદ્વાન લેખક અનેક વિષયો તથા હકિકતો ઘણી જ સચોટ અને ઐતિહાસિક પુસ્તકમાં આની ગણતરી થશે એમ લાગે છે.

ન્યારે આ પુસ્તક પ્રગટ કરવા માટે સમિતિ પાસે દરખાસ્ત આવી ત્યારે પુસ્તક છપાઈ ગયું હતું પરંતુ સારા નસીબે તેનું આઈન્ડીંગ કામ બાકી હતું. સમિતિના વિદ્વાન સભ્યોએ તેને સુધારવા

માટે શક્ય એટલા પ્રયાસો કર્યા છે. કેટલોક ભાગ ઓછોવતો કરીને તેમાં રહી ગએલી તુટીઓ ઓંછી કરવા પ્રયત્ન કરેલ છે. તેમજ મૂળ લેખકે બીજા ભાગમાં પુસ્તક પૂર્ણ કરવાની ધારણાથી આ ગ્રંથને અધુરો રાખ્યો હતો તેમાં અમૂક ભાગ વધારી દઇને ગ્રંથને પૂર્ણ કરેલ છે.

એમ છતાંએ અમારાથી જે કાંઈ ભૂતો રહી ગઈ હોય તે બદલ વાચકવૃંદ ઉદાર દીલ રાખી અમોને દરગુજર કરશે અને જે કાંઈ ભૂતો અમોને લખી જણાવશે તો ભવિષ્યમાં આ ગ્રંથની બીજી અવૃત્તિ છપાવવાનો વખત આવશે તો તેમની સૂચના લક્ષમાં લેવા અમારાથી બનતું જરૂર કરીશું. પ્રસંગોપાત જણાવીએ છીએ કે પ્રસ્તુત ભૂમિકા શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસીએ વૈશાખ વદ ૩ ના લખેલ હતી.

સી.

કેશવલાલ બુલાખીદાસ
ભાઈચંદ નગીનભાઈ
પાનાચંદ રૂપચંદ
રૂઘનાથ જીવણભાઈ
ફત્તેહચંદ જવેરભાઈ
રાયચંદ મગનલાલ
છોટાલાલ ગીરધરભાઈ
ગીરધરલાલ દુર્લભજી-મા. મંત્રી
શ્રી ગોડીજ્ઞાન સમિતિ

વીર સંવત ૨૪૮૬
આશ્વિન વદી ૦)) ગુરુવાર
વીર વિભુ મંગલમય નિર્વાણ તિથિ.

}

શ્રી વિજયદેવસૂર સંઘ તરફથી પ્રકાશિત થયેલા
પુસ્તકોની યાદી

X ૧	શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય	સંસ્કૃત પ્રતાકારે
X ૨	કુમારપાળભૂપાળચરિત્ર	સંસ્કૃત પ્રતાકારે
X ૩	નવતત્ત્વ ભાવની	
૪	સૂયડાંગસૂત્ર ભા. ૧	સંસ્કૃત પ્રતાકારે
X ૫	પંચપ્રતિક્રમણસૂત્ર	આવૃત્તિ ૧
૬	સૂયડાંગસૂત્ર ભા. ૨	સંસ્કૃત પ્રતાકારે
૭	Jainism in Gujrat	
૮	શેઠ મોતીશાહ	
૯	ભગવતીસૂત્ર	
૧૦	વિશ્વજ્યોતિ વિભુ વર્ધમાન-મહાવીર	
૧૧	પંચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર	આવૃત્તિ ૨
૧૨	Lord Mahavir & Verbal Science	

x આ પુસ્તકો લભ્ય નથી.

અ નુ ક મ ણિ કા

ખંડ પહેલો

પ્રકરણ	પાનું
૧ હું : પીઠિકા	૧
૨ જી : શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના બાર પૂર્વ ભવો ...	૩
૩ જી : કાલસ્વરૂપ અને યુગલિકલાવ ...	૧૫
૪ થું : આઘ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવનો પ્રાદુર્ભાવ ...	૧૮
૫ મું : પરમાત્માની દીક્ષા ...	૨૦
૬ હું : પરમાત્માનું નિર્વાણ ...	૨૪
૭ મું : શેષ તીર્થંકરોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ...	૩૧
૮ મું : મહાવીર ભગવાનના પૂર્વભવો ...	૪૪
૯ મું : ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ-સંતાનીય સાધુ સંપ્રદાયે બળવેલ અભૂતપૂર્વ સેવા ...	૫૨

ખંડ બીજો

પ્રકરણ ૧ હું : પ્રજ્ઞ શ્રી મહાવીરનો પ્રાદુર્ભાવ ...	૫૭
૨ જી : પ્રજ્ઞ શ્રી મહાવીરનો જન્મ અને જૈનેન્દ્ર આકરણની રચના	૬૩
૩ જી : પરમાત્માનો ગૃહસ્થાવાસ ...	૬૮
૪ થું : પરમાત્માનો દીક્ષા મહોત્સવ ...	૭૩

ખંડ ત્રીજો

પ્રકરણ ૧ હું : પ્રથમ ચાતુર્માસ	૭૬
૨ જી : બીજું ચાતુર્માસ ...	૯૦
૩ જી : ત્રીજું ચાતુર્માસ	૯૯
૪ થું : ચતુર્થ ચાતુર્માસ ...	૧૦૦
૫ મું : પંચમ ચાતુર્માસ ...	૧૦૩
૬ હું : છઠું ચાતુર્માસ ...	૧૦૮
૭ મું : આઠમું ચાતુર્માસ ...	૧૨૩
૮ મું : નવમું અને દશમું ચાતુર્માસ ...	૧૨૭
૯ મું : અગીઆરમું ચાતુર્માસ ...	૧૩૫
૧૦ મું : બારમું ચાતુર્માસ ...	૧૪૪
૧૧ મું : તેરમું ચાતુર્માસ ...	૧૫૦
૧૧અ(૧૨ મું) : ગણધરોત્તું સંક્ષિપ્ત વર્ણન ...	૧૫૬
૧૩ મું : ભગવંત મહાવીરની પ્રભાવપૂર્ણ દેશના...	૧૭૩
૧૪ મું : પ્રજ્ઞ મહાવીર પધાર્યા છે...	૧૭૭
૧૫ મું : ચોમાસાં અને નિર્વાણ ...	૧૭૯
૧૬ મું : શ્રી ઔતમસ્વામીને કેવળજ્ઞાન ...	૧૮૧

શુદ્ધિ પત્રક

પાત્ર	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પાત્ર	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨(ભૂમિકા)૩૩		હેકિકતો	હકિકતો	૯૨	૨૬	વધુ વિશેષ	વધુ
૪	૧૧	ગયો	ગયો.	૯૩	૨૧	ધર	થેર
,	,,	પહેરગીર	પહેરેગીર	૯૮	૧૩	વંછિત	વંછિત
,,	૧૩	વિનતિથી	વિનંતિથી	૯૯	૩	થઇ	જઇ
૭	૩	સુબુદ્ધિ	સુબુદ્ધિ	૧૦૬	૧૭	ભૂમિ	ભૂમિ તરફ
૧૩	૧૧	માહનીય	મોહનીય	૧૦૭	૧૫	કાધે	કોધે
૧૮	૨૧	બની	બની.	,,	,,	શુકનને	અપશુકનને
૨૩	૧૯	શ્રુતકેવલી	શ્રુતકેવલી	,,	૨૪	પારે	પાર
૨૬	૫	પરિણામ	પરિણામી	૧૦૯	૬	રહે	રહે.
૩૪	૨૫	મૃગશર	મૃગશિર્ષ	૧૧૩	૭	માર્ગદર્શનથી	માર્ગદર્શનથી
૩૫	૮	શાસનમાં	શાસનનો	૧૧૫	૧૧	થબ	ધબ
૩૭	૧૬	યુબુર	યબુર	૧૧૬	૧૦	એકાગ્રચિતે	એકાગ્રચિતે
૩૮	૨૦	પુરુષોનો	પુરુષોના	,,	,,	સિદ્ધપુરુષ	સિદ્ધપુરુષને
૪૧	૧૯	ના ૧૧	૧૧ ના	,,	૩૧	ખામે છે	ખામે છે.
૫૨	૧૬	પુરુષાર્થ	પુરુષાર્થી	૧૧૭	૧૧	ક્રોધ	ક્રોધ
૫૭	૭	રાષ્ટ્રીય	રાષ્ટ્રીય	૧૧૮	૯	પ્રસન્નચિત	પ્રસન્નચિત
૫૯	૧૧	દેવાનંદાની	દેવાનંદાની	૧૨૮	૨૯	ધરબાધ	ધરબાર
,,	૧૭	સ્વામી	સ્વામી દ્વારા	,,	૩૦	ગયો	ગયા
,,	૧૯	વેદાંતનો	વેદાંતના	,,	,,	આવ્યો,	આવ્યો.
૬૦	૯	દેવાનંદાએ	દેવાનંદાએ	૧૩૭	૭	દંતુશળો	દંતુશળો
૭૦	૨૬	વૃક્ષસ્થળે	વૃક્ષસ્થળે	૧૪૫	૧૫	વજ્ર.	વજ્ર
૭૩	૧૮	રંગથી	રંગથી	,,	૧૬	સ્કુલિંગોથી	સ્કુલિંગોથી
૭૪	૨૬	યાચકોની	યાચકોનો	૧૫૦	૧૩	નામન	નામના
૭૬	૧	કરી	કરી.	૧૬૩	૧૧	સિદ્ધિ	સિદ્ધ
,,	૧૩	દીધો	દીધો.	૧૬૪	૨૮	જાય ?	જાય.
૭૭	૨૦	કરી	કહી	૧૬૬	૨૨	હોઇ	થઈ
૮૦	૨૪	આત્મચિંતવન	આત્મચિંતવનમાં	૧૬૭	૩૧	નહો	નહો.
૮૩	૮	હોય	હોય.	૧૭૧	૧૮	અભાવ ?	અભાવ.
૮૪	૨૩	અને મ	અને ધર્મ	૧૭૫	૨૬	એ ઘડી મિનિટ	એ ઘડી
૮૫	૭	તેની	તેના	૧૮૧	૧૫	દર્શનથી	દર્શનથી
,,	૧૦	પોતાના	પોતાના	૧૮૨	૩	અ	આ
,,	૨૦	બન	બન;	,,	૧૭	થયા,	થયા
૯૧	૬	નિષ્ફલ ?	નિષ્ફલ.	,,	૨૧	આર્ય	આર્યા
,,	૨૫	હતો. ?	હતો ?	,,	૨૪	ઉત્કૃષ્ટ	ઉત્કૃષ્ટ
૯૨	૨૨	સંબોધનની	સંબોધનથી	૧૮૪	૨૦	નથી,	નથી.

थाणामंडन-श्रीसुनिसुव्रतस्वामिने नमः ॥

विश्वज्योति विशु वर्धमान-

महावीर

Lord Mahavira

Light of the World

ખંડ પહેલો

પ્રકરણ પહેલું

પાઠિકા

મંગલ પ્રાર્થના—

સિદ્ધાર્થવંશભવનેઽસ્તુત યં સુરાલી, હૃદ્યા તમોહમકર ! ધ્વજમાનતારે ! ।

ત્વાં નૌમિ વીર ! વિનયેન સુમેરુધીરમ્, હૃદ્યાતમોહમકરધ્વજમાન ! તારે ॥

મન, વચન અને કાયાના દંડ રહિત, પાપસમૂહને નષ્ટ કરનાર, શત્રુસમૂહથી પણ ભક્તિભાવે વંદન કરાયેલ, જેમના હૃદયમાંથી મોહ, મદન-કામદેવ ને અભિમાન નાશ પામ્યાં છે, મનોહર દેવશ્રેણીએ પણ જેમની સ્તુતિ કરી છે, શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજવીના કુળને વિષે પતાકા-ધ્વજ સમાન તેમજ સુમેરુપર્વતની જેવા અચળ-અડગ ધૈર્યવાળા શ્રી મહાવીર પરમાત્માને હું વિનયપૂર્વક વંદન કરું છું.

પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા, કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।

ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની, હરતુ મે દુરિતં ભુવિ ભારતી ॥

જેમના જમણા યે હસ્તમાં પુસ્તક અને માળા છે, તેમજ ડાબા યે હસ્તમાં કમળ અને વીણા છે, ઉજ્જવળ હંસ જેવો જેમનો શ્વેત વર્ણ છે, એવી શ્રુતને ધારણ કરતી ભારતી-સરસ્વતી દેવી પૃથ્વીપીઠને વિષે મારા પાપોનો નાશ કરે.

પાઠિકા

ભગવંત મહાવીરના જીવન-ચરિત્રની શરૂઆત તેઓશ્રીના “નયસાર” ના ભવથી થાય છે, પરંતુ ચાલુ અવસર્પિણી કાળના આઘ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના પૌત્ર અને ભરત ચક્રવર્તીના પુત્ર મરીચિ તરીકેના તેઓશ્રીનો ભવ તેમના જીવનમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આ હેતુને અનુલક્ષીને ભગવંત મહાવીર ચરિત્રની શરૂઆત કરતાં પૂર્વે અવસર્પિણી કાળ, તેના ભાવ, તીર્થપ્રવર્તક શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના પૂર્વભવો, તેઓશ્રીનું સંક્ષિપ્ત જીવન, ચાલુ અવસર્પિણી કાળના બીજા તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથ ભગવંતથી પ્રારંભીને ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંત સુધીના તીર્થંકરોના સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્રો આલેખવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, જેથી આ એક જ પુસ્તક વાંચકને જરૂરી બધી માહિતી પૂરી પાડી શકે.

આ પુસ્તકમાં સમાવાતી હકીકતો એટલી વિસ્તૃત ને ચિત્તાકર્ષક છે કે તે દરેક હકીકતને લગતો એક-એક વિશાળ ગ્રંથ થઈ શકે, પરંતુ “ગાગરમાં સાગર” સમાવવાની માફક મહત્વના પ્રસંગો જ આલેખ્યા છે. વિશેષ માહિતી મેળવવાના જિજ્ઞાસુઓએ તે તે વિષયના ગ્રંથો વાંચવા પ્રયાસ કરવો.

હવે પ્રારંભમાં આપણે આ અવસર્પિણી કાળના આઘ ધર્મપ્રવર્તક શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના પૂર્વભવોનું વિહંગાવલોકન કરીએ.

પ્રકરણ બીજું

શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના ખાર પૂર્વભવો

આ પૃથ્વી પર અનેક દ્વીપ અને સમુદ્રોથી વીંટાયેલો જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે. તેના મધ્ય ભાગમાં સોનાનો મેરુપર્વત છે. તે મેરુપર્વતથી પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામનું નગર છે. તે નગરમાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજવી ન્યાયપૂર્વક પ્રજાનું પાલન કરતો હતો.

તે નગરમાં અતિ ધનવાન ધન નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો. તે સ્વભાવે ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ હતો. વેપાર અર્થે મોટા મોટા કાફલા સાથે તે પરદેશમાં લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરતો. પુષ્કળ ધન ઉપાર્જન કરી તેનો સત્કાર્યોમાં વ્યય કરતો.

તે સમયે આજના જેવાં ઝડપી સાધનો ન હતાં. રસ્તાઓ પણ વિકટ હતા, તેથી લાંબી મુસાફરીઓ ઘણા માણસો સાથે અને ઘોડા, ઉંટ, ગળદ, ખચ્ચર તથા ગાડાં વિગેરે સાધનોથી જ થઈ શકતી.

એક વખતે ધન સાર્થવાહને વેપાર અર્થે વસંતપુર જવાની ઈચ્છા થઈ, તેથી નગરમાં ઘોષણા કરાવી કે—“ધન સાર્થવાહ વસંતપુર જવાના છે, તો જેને સાથે આવવું હોય તે ખુશીથી આવે. કોઈને કોઈ પણ પ્રકારની મદદની જરૂર હશે તો તે સાર્થવાહ પૂરી પાડશે.” આ ઘોષણા સાંભળી અનેક નાના વેપારીઓ વસંતપુર જવા તૈયાર થયા અને શુભ મુહૂર્તે સૌ સાથે પ્રસ્થાન કરી શહેર બહાર પડાવ નાખ્યો.

તે વખતે સાક્ષાત્ ધર્મના અવતાર સમા ધર્મધોષ નામના આચાર્ય મહારાજ પણ પોતાના શિષ્યપરિવાર સાથે વસંતપુર જવાની ભાવનાથી સાર્થવાહને મળ્યા.

વિનયપૂર્વક હાથ જોડી સાર્થવાહે તેમને આગમનનું કારણ પૂછ્યું. આચાર્ય મહારાજે સ્વહેતુ જણાવતાં સાર્થવાહે કહ્યું—આપ જેવા મહાત્મા પુરુષ અમારી સાથે આવવાના છે, તેથી હું મારાઆત્માને ભાગ્યશાળી માનું છું. પછી રસોઈઆઓને આજ્ઞા કરી કે—તમારે આચાર્ય મહારાજ માટે હંમેશાં વિવિધ રસોઈ તૈયાર કરવી. આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે—હે સાર્થેશ! અમને અમારા નિમિત્તે જ કરાવેલ આહારાદિ કલ્પે નહીં. સચિત્ત પાણી પણ અમારાથી ન વાપરી શકાય, ઉકાળેલું પાણી જ સૂર્યાસ્ત પહેલાં વાપરી લેવાય, રાત્રિએ તો કોઈપણ પદાર્થ કલ્પે જ નહિ.

આચાર્ય મહારાજનાં આ વચનોથી શ્રેષ્ઠીના મન પર સારી છાપ પડી અને આચાર્ય મહારાજને પોતાની સાથે પધારવા આગ્રહપૂર્વક વિજ્ઞાપિત કરી.

સર્વ તૈયારીઓ કરી સાર્થ વસંતપુર જવા ઉપડ્યો. એક પછી એક દિવસો વીતવા લાગ્યા. શિયાળો વીતી ગયો. ઉનાળો આવ્યો. ગરમીને લીધે સાર્થ ધીમે ધીમે પ્રયાણ કરવા લાગ્યો. સાર્થ ગ્રીષ્મ ઋતુની સખત ગરમીથી અકળાઈને વરસાદની રાહ જોવા લાગ્યો ત્યાં

તો ચોમાસું પણ આવી પહોંચ્યું. વરસાદને લીધે રસ્તાઓ કાઢવ-કીચડવાળા થઈ ગયા. આગળ વધવું અશક્ય લાગવાથી સાર્થવાહે પોતાના મિત્ર મણિભદ્રને સારી જગ્યા જોઈ સાર્થનો પડાવ નાખવા કહ્યું.

ઊંચી અને મજબૂત જમીન જોઈ જીવજંતુ રહિત જગ્યા ઉપર મણિભદ્રે સૂરિજીના નિવાસ માટે એક જૂંપડી બનાવી આપી. પોતાના શિષ્યસમુદાય સાથે ત્યાં રહી આચાર્ય મહારાજશ્રી ધર્મધ્યાન કરવા લાગ્યા. સાર્થના બીજા લોકો માટે પણ વિવિધ રાવટીઓ અને તાંબૂ વિગેરે નાંખાઈ ગયા.

સાર્થમાં ઘણા લોકો હોવાથી તેમ જ મુસાફરીમાં ધાર્યા કરતાં વિશેષ સમય વ્યતીત થવાથી લોકોની પાસે ભાતું ખૂટી ગયું તેથી સાર્થવાસીઓ કંદમૂળ આદિનું ભક્ષણ કરવા લાગ્યા. સાર્થની આવી દુઃખી હાલતની વાત મણિભદ્રે સાર્થવાહને કરી, તે સાંભળી સાર્થવાહ ચિંતામાં ડૂબી ગયો તેવામાં પોતાના કોઈ પહેરગીરનું “અમારો સ્વામી શરણાગતનું સારી રીતે પાલન કરે છે” એવું વાક્ય સાંભળી સાર્થવાહને અચાનક જ આચાર્ય મહારાજ યાદ આવ્યા.

ધન સાર્થવાહ સ્વગત વિચારવા લાગ્યો કે-મારી વિનંતિથી આચાર્ય મહારાજ મારી સાથે આવ્યા છે. મેં આજ દિન સુધી તેમની જરા પણ સારસંભાળ લીધી નથી. અરે વાણી-માત્રથી પણ ઉચિત સાચવ્યું નથી. હું શી રીતે મારું મુખ તેમને બતાવીશ? છતાં પણ તેમનાં પુણ્યદર્શન કરી મારા અપરાધની ક્ષમા માગું. એમ વિચારી સાર્થવાહ આચાર્ય-મહારાજ પાસે આવ્યો. સર્વ સાધુઓ સહિત આચાર્ય મહારાજને વંદન કરી પૂછ્યું: હે પૂજ્ય! મેં મારી સાથે આવવા આપને આમંત્રણ આપ્યું; છતાં આપનું ઔચિત્ય હું સાચવી શક્યો નથી. આપ મારા આ પ્રમાદની ક્ષમા આપો.

આચાર્ય મહારાજે કહ્યું: હે સાર્થેશ! હિંસક પ્રાણીઓ અને ચૌરાદિના ભયથી તમારા માણસોએ જ અમારી રક્ષા કરી છે. અને નિર્દોષ લોજન વગેરે પણ સંઘના માણસો આપે છે. અમને લેશમાત્ર અગવડ પડી નથી. તમે મનમાં જરા પણ ખેદ કરશો નહીં.

સાર્થવાહે કહ્યું: મહાપુરુષો હંમેશાં ગુણને જ જીએ છે. મારા થયેલા પ્રમાદને લીધે મને શરમ આવે છે. મારા પર કૃપા કરી મારે ત્યાં આહારાદિ વહોરવા પધારો. સાર્થવાહની વિનંતિથી આચાર્યમહારાજે બે સાધુઓને તેમની સાથે વહોરવા મોકલ્યા.

તે વખતે પોતાના આવાસમાં સાધુઓને વહોરાવવા લાયક અન્નપાનાદિ ન હતું, તેથી સાર્થવાહે ચારે તરફ નજર ફેરવી તો ખૂણામાં તાળું ધી પડેલું જોયું. “સાધુઓને આ યોગ્ય છે” એમ જાણી વહોરવા વિનંતિ કરી અને સાધુમહારાજે પાત્ર ધર્યું.

પોતાની જાતને ભાગ્યશાળી માનતો સાર્થવાહ ધી વહોરાવવા લાગ્યો. આ સમયે, પોતાના આ કૃત્યની વારંવાર અનુમોદના કરતો અને પોતાના ધનની સાર્થકતા સમજતો સાર્થવાહ એટલો બધો હર્ષવડે રોમાંચિત થઈ ગયો હતો કે સાધુ મહારાજે જ્યારે “બસ” કહ્યું ત્યારે જ તેને ખબર પડી કે ધીથી પાત્ર પૂર્ણ ભરાઈ ગયું છે.

ધી વહોરાવી બન્ને મુનિઓને વંદન કર્યું. મુનિઓ પણ “ધર્મલાભ” આપી સ્વસ્થાને ગયા. મુનિદાનના પ્રભાવથી ધન સાર્થવાહે ફર્લભ એવું બોધિષીજ* સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું.

સાર્થવાહ રાત્રે પણ સાધુઓના નિવાસસ્થાને ગયો. સર્વેને વંદન કરી બેઠો. યોગ્ય જાણી આચાર્ય મહારાજે ધર્મોપદેશ આપ્યો, જે સાંભળી આનંદ પામી સાર્થવાહ પોતાના આવાસે આવ્યો. હવે ધન સાર્થવાહ સારી રીતે ધર્મનું આરાધન કરવા લાગ્યો.

વખતને જતાં કાંઈ વાર લાગે છે? વર્ષાઋતુ વીતી ગઈ અને સાર્થવાહે આગળ પ્રયાણ આરંભ્યું. ચાલતાં ચાલતાં સાર્થ અનુક્રમે વસંતપુર આવી પહોંચ્યા. સાર્થવાહની રજા લઈને આચાર્યમહારાજ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

સાર્થવાહે અને સાથેના બીજા વેપારીઓએ પોતપોતાનાં કરિયાણાં વેચીને સારો નફો મેળવ્યો. નવાં કરિયાણાં ખરીદ કર્યાં. કચ-વિકચ કરતાં પાછા ફરી થોડા વખતમાં સાર્થવાહ પોતાના નગરમાં આવી પહોંચ્યો. ધર્મનું સારી રીતે આરાધન કરી, આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મુનિદાનના પ્રભાવથી ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં યુગલીઆરૂપે ઉત્પન્ન થયો.

ભવ બીજો : યુગલિક :: ભવ ત્રીજો : સૌધર્મ દેવ

ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં ધનશ્રેષ્ઠીનો જીવ દશ પ્રકારનાં કલ્પવૃક્ષોદ્ધારા સ્વર્ગસમાન સુખો ભોગવી આયુષ્યને અંતે દાનના પ્રભાવથી સૌધર્મ દેવલોકે દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો.

ભવ ચોથો : મહાબળકુમાર

સૌધર્મ દેવલોકમાંથી ચ્યવી પશ્ચિમ મહાવિદેહની ગંધિલાવતી વિજયના ગંધાર દેશમાં ગંધસમૃદ્ધી નામની નગરીમાં શતબળ રાજાની ચંદ્રકાંતા રાણીની કુક્ષિમાં ધન સાર્થવાહનો જીવ પુત્રપણે અવતર્યો. તેનું નામ મહાબળ રાખવામાં આવ્યું. યુવાવસ્થા થતાં માતૃપિતાએ વિનયવતી નામની સુશીલ અને સદ્ગુણી કન્યા સાથે લગ્ન કર્યાં.

એક વખત એકાંતમાં બેઠેલા શતબળ રાજાને શરીર, આયુષ્ય, લક્ષ્મી, યુવાવસ્થા વિગેરે પદાર્થોની ક્ષણભંગુરતા સમજાઈ, તેથી વૈરાગ્યવાસિત થઈ પરમપાવની દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

* સુદેવ, સુધર્મ અને સુગુરુ પર નિશ્ચય શ્રદ્ધા.

§ બાળક-ગાળિકા સાથે જન્મે તેને યુગલિક કહેવાય. તેઓ યોગ્ય ઉંમરે પતિ-પત્ની તરીકે રહે. આયુષ્યના છ માસ બાકી હોય ત્યારે તેઓ પુત્ર-પુત્રીરૂપે એક યુગલનો જન્મ આપી, રોગ વિના છીંક કે બગાસું આવે ને મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં જ જાય. તેમને આજીવિકા માટે મહેનત કરવી પડતી નથી. દશ પ્રકારનાં કલ્પવૃક્ષો તેમની બધી જરૂરીયાતો પૂરી પાડે. તેમનું શરીર ત્રણ ગાઉનું અને આયુષ્ય ત્રણ પદ્યોપમનું હોય છે. (પુણ્યશાળીને પુણ્યરૂપી કમાણી ભોગવવાનું આ સ્થાન છે.)

મહાબળકુમારને બોલાવી પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. ધર્મકાર્ય કરવાનો ઉપદેશ આપીને રાજ્યભાર તેને સોંપ્યો અને સ્વયં ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ઘણા વખત સુધી નિર્મળ ચારિત્ર પાળી, આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શતબળ રાજા દેવલોકમાં ગયા.

રાજા મહાબળકુમાર મોજશોખમાં ખૂબ મશગૂલ રહેવા લાગ્યો. પિતાએ આપેલ ઉપદેશ ભૂલી જઈ વૈભવ-વિલાસને જ જિંદગીનું સાર્થક્ય માનવા લાગ્યો.

તેમને ૧ સ્વયંબુદ્ધ, ૨ સંભિન્નમતિ, ૩ શતમતિ અને ૪ મહામતિ નામે ચાર પ્રધાનો હતા. સ્વયંબુદ્ધ ધર્મિષ્ઠ અને રાજભક્ત હતા. તેણે વિચાર્યું કે-મારા જાણતાં મારો સ્વામી વિષયાસક્ત થઈ દુર્ગતિમાં જાય તે ઠીક ન ગણાય. મારે તેમને સત્ય સમજાવવું જોઈએ. એવું વિચારી મહાબળને જણાવ્યું કે-હે રાજા! પોતાનું હિત ઇચ્છનાર માણસે ધર્મ કરવો જોઈએ. ઉત્તમ કુળમાં અવતાર ધારણ કરીને જે ધર્મકાર્ય કરતો નથી, તે બીજા જન્મમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે.

આ સાંભળી “પરલોક નથી, સર્વ વસ્તુઓ ક્ષણિક છે, અને બધું જગત માયારૂપ છે” એમ માનનાર બીજા ત્રણ પ્રધાનોએ ‘મળેલાં પ્રત્યક્ષ સુખોને છોડી પરલોકનાં સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો એ નરી મૂર્ખતા છે,’ એમ રાજાને કહ્યું પણ સ્વયંબુદ્ધે યુક્તિપૂર્વક તે પ્રધાનોને નિરુત્તર કર્યા.

સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીશ્વરે અન્ય પ્રધાનોને આપેલા યુક્તિપૂર્ણ ને સચોટ જવાબો સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે-હે સ્વયંબુદ્ધ! તમે મને ધર્મ કરવાનું કહ્યું તે ઝરાખર છે. હું કાંઈ ધર્મનો દ્રેષી નથી પણ તમે અનવસરે ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો છે. કારણ મળેલા યૌવનની કોણ ઉપેક્ષા કરે? વળી તમારા કહેવા પ્રમાણે ધર્મનું ફળ પરલોક છે, તે સંદેહવાળું છે, તો મળેલાં સુખો ભોગવવાનો તમે કેમ નિષેધ કરો છો?

સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીએ વિનયપૂર્વક જણાવ્યું કે-મહારાજ! ધર્મમાં કયારે પણ સંદેહ કરવો યોગ્ય નથી. આપને યાદ હશે કે એક વખત આપણે નંદનવનમાં ફરવા ગયા હતા. ત્યાં એક અત્યંત તેજસ્વી દેવનાં આપણે દર્શન કર્યાં હતાં. તે દેવે તમને કહ્યું હતું કે “હું અતિબળ નામે તમારો પિતામહ છું. વૈરાગ્યવાસિત થઈ રાજ્ય છોડી મેં દીક્ષા લીધી હતી અને ભાવપૂર્વક તેનું પાલન કર્યું હતું. તેના પ્રભાવથી લાંતક દેવલોકમાં દેવ થયો છું.” હે મહારાજ! હાથકંઠાને આરસીની શી જરૂર? આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે તો બીજા પ્રમાણની શી જરૂર છે? મહાબળે કહ્યું-તમે મને પિતામહના વચનનું સ્મરણ કરાવ્યું, તે સારું કર્યું. પરલોક છે અને ધર્મ કરવો જોઈએ એમ હું માનું છું. રાજાના આ ભાવનાભર્યાં વચન સાંભળી સ્વયંબુદ્ધ મંત્રીએ કહ્યું-રાજા! સાંભળો.

આપના વંશમાં કુરુચંદ્ર નામે રાજા થઈ ગયો. તેને કુરુમતી નામે રાણી અને હરિશ્ચંદ્ર નામે પુત્ર હતો. કુરુચંદ્ર રાજા દુરાચારી, નિર્હય અને ભયંકર હતો છતાં પૂર્વભવની પુન્યાઈને કારણે ઘણા કાળ સુધી તેણે રાજ્ય ભોગવ્યું. અંતે મહારોગી થઈ તે મૃત્યુ પામ્યો. પત્ની હરિશ્ચંદ્ર રાજા થયો અને સારી રીતે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. પોતાના પિતાને મળેલ પાપનું ફળ જોઈ તે ધર્મપ્રેમી થયો અને પોતાના સુબુદ્ધ નામના શ્રાવકમિત્રને કહ્યું-તારે મને હંમેશાં ધર્મ સંભળાવવો.

એક વખત શીલંધર નામના કેવળી ભગવાનને પોતાના પિતાની ઉત્પત્તિ પૂછી. કેવળી ભગવાને કહ્યું કે-તેના જેવા પાપીને નરક સિવાય બીજી કઈ ગતિ હોય? સાતમી નરકમાં ગયો છે. તે સાંભળી પાપના ભયથી ડરી પુત્રને રાજ્ય ભળાવી સુખુદ્ધિ મિત્રને કહ્યું કે-હું દીક્ષા લઈશ. તમે મારા પુત્રને ધર્મોપદેશ આપજો. ત્યારે સુખુદ્ધિએ કહ્યું-હું પણ તમારી સાથે દીક્ષા લઈશ. મારો પુત્ર તમારા પુત્રને ધર્મોપદેશ આપશે. પછી બન્નેએ દીક્ષા લીધી. અને ઘણાં વર્ષો સુધી દીક્ષા પાળી મોક્ષમાં ગયા.

હે રાજા ! તમારા વંશમાં બીજો દંડક નામે રાજા થયો. તેને મણિમાલી નામે પુત્ર હતો. દંડક ચાંદી, રત્નો વિગેરેમાં અત્યંત આસક્ત હતો. તે વસ્તુઓને જોઈને તે રાજા થતો. દુધ્યાનથી મરીને તે ભંડારમાં અજગર થયો. ભંડારમાં જે આવે તેને ડસતો અને ગળી જતો. એક વાર મણિમાલી ભંડારમાં ગયો. પૂર્વજન્મના સ્મરણથી અજગરે તેને કાંઈ ન કર્યું અને શાંત થઈ ગયો. તેથી મણિમાલી આશ્ચર્ય પામ્યો. ‘આ મારો કોઈ હિતેચ્છુ છે.’ તેમ માન્યું. અજગર સંબંધી કેઈ જ્ઞાની મુનિરાજને પૂછતા આ પોતાનો પિતા છે, એમ મણિમાલીએ જાણ્યું. ત્યારે તેણે તેની પાસે બેસી ધર્મ સંભળાવ્યો, તેથી શુભ ભાવે મરી તે અજગર દેવ થયો. તે દેવે પોતા પર ઉપકાર કરનાર મણિમાલીને મુક્તાક્ષનો હાર આપ્યો. જે હાર આપના હૃદયપ્રદેશ પર અત્યારે શોભી રહ્યો છે. હે રાજા ! આપ હરિશ્ચંદ્રના વંશમાં અને હું સુખુદ્ધિના વંશમાં ઉત્પન્ન થયા છીએ.

હવે અવસર વિના મેં આપને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો તેનું કારણ સાંભળો. મેં નંદનવનમાં બે ચારણ-મુનિઓને જોયા હતા. તેઓને મેં આપનું આયુષ્ય કેટલું છે? એમ પૂછ્યું. તેઓએ ક્રૂર એક માસનું છે એમ કહ્યું, તેથી હે મહારાજ ! આપને ધર્મ કરવા માટે સમય ઉચિત ને યોગ્ય જ છે.

રાજાએ કહ્યું : મંત્રીશ્વર ! તમે મને જાગૃત કર્યો તે સારું કર્યું. પણ આટલા થોડા સમયમાં હું શી રીતે ધર્માચરણ કરી શકું ?

સ્વયંબુદ્ધે કહ્યું-મહારાજ ખેદ ન કરો. એક દિવસ દીક્ષા પાળનાર મોક્ષ મેળવી શકે છે, માટે આપ દીક્ષા લ્યો. મંત્રીની શિખામણ પ્રમાણે પોતાના પુત્રને રાજ્યગાદી પર બેસાડી, દીન અનાથોને દાન આપી, જિનમંદિરોમાં અદ્વાઈ મહોત્સવ કરી જ્ઞાની ગુરુ પાસે મહાભળ રાજાએ ચારિત્ર લીધું. બાવીશ દિવસનું ઈઅનશન કરી પંચપરમેષ્ઠીના જાપપૂર્વક કાળ કરી ઇશાન દેવલોકના શ્રીપ્રભ નામના વિમાનમાં લલિતાંગકુમાર નામે દેવ થયા.

પાંચમો ભવ : લલિતાંગ દેવ

અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વભવનું સ્મરણ થયું અને ધર્મના પ્રભાવથી જ આ સર્વ દેવ-ઋદ્ધિ મળી છે એમ જાણ્યું. પછી તે દેવ વિલાસભુવનમાં ગયો. ત્યાં સ્વયંપ્રભા નામની દેવીને

‡ પાપનાં ફળ ભોગવવાનું સ્થાન. તે સાત પ્રકારે છે. પહેલી કરતાં બીજીમાં, બીજી કરતાં ત્રીજીમાં ઉત્તરોત્તર વધુ દુઃખ હોય છે. ત્યાં ક્ષણવાર પણ સુખ હોવું નથી. દુઃખથી ડરીને નાસી જવા કે મરવા ઇચ્છે, પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવ પરાધીનની જેમ કાંઈ કરી શકતો નથી. આયુષ્ય પૂરું થાય ત્યાં સુધી દુઃખ ભોગવવું જ પડે છે.

‡ ભોજન, પાણી વિગેરેનો લાગ કરી જિંદગી સુધી (જીવે ત્યાં સુધી) ધર્મધ્યાનમાં રહેવું તે.

જોઈ તેણી તરફ પ્રેમભાવથી આકર્ષાયા. તેની સાથે કીડા કરતાં ઘણો સમય વીતી ગયો. આયુષ્ય પૂરું થતા સ્વયંપ્રભા દેવી ચ્યવી ગઈ, તેથી તે લલિતાંગદેવ અત્યંત દુઃખી થયો. આ તરફ સ્વયંબુદ્ધ મંત્રી પણ મહાબળના મૃત્યુ બાદ વૈરાગ્ય પામી આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા લઈ, સારી રીતે સંયમ પાળીને આ ઈશાન દેવલોકમાં લલિતાંગ દેવનો દૃઢધર્મા નામનો મિત્ર-દેવ થયો.

પૂર્વભવના પ્રેમને લીધે તે સમયે આવીને લલિતાંગદેવને આશ્વાસન આપી કહેવા લાગ્યો-હે મિત્ર ! સ્ત્રીને માટે આમ ખેદ કરવો તને યુક્ત નથી. લલિતાંગદેવે કહ્યું-મિત્ર ! પ્રાણીનો વિરહ સહી શકાય પણ સ્વયંપ્રભાનો વિરહ સહન થઈ શકતો નથી. તે સમયે અવધિજ્ઞાન દ્વારા જોઈ દૃઢધર્માએ કહ્યું. મિત્ર ! તું ખેદ કર નહિ. તારી થનારી પ્રિયા હાલ ક્યાં છે, તે મેં જાણ્યું છે. સાંભળ-ધાતકીખંડના પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે નંદીગ્રામમાં એક નાગિલ નામનો દરિદ્રી ગૃહસ્થ રહે છે. તેને નાગશ્રી નામે સ્ત્રી છે. તેણીને ઉપરાઉપરી છ પુત્રીઓ થઈ. નાગિલે વિચાર કર્યો કે-જો હવે તેની સ્ત્રી છોકરીને જન્મ આપશે તો કુટુંબનો ત્યાગ કરી પરદેશમાં ચાલ્યો જઈશ.

કર્મસંયોગે નાગશ્રીએ સાતમી વખત પણ છોકરીનો જન્મ આપ્યો, તેથી નાગિલ નિરાશ થઈને ગુપ્ત રીતે પરદેશમાં ચાલ્યો ગયો.

‘પડતા પર પાડુ’ ની જેમ આવા સંકટ સમયે પતિ પરદેશ ચાલ્યો જવાથી નાગશ્રીને ઘણું જ દુઃખ થયું. અને કન્યાનું નામ પણ ન પાડ્યું. લોકો તેને નિર્નામિકા કહેવા લાગ્યા.

પારકાં કામ કરી તે બાલિકા કાળ પસાર કરવા લાગી. એક વખત ઉત્સવના દિવસે કોઈ ધનવાનના બાલકના હાથમાં લાડુ જોઈ તેણીએ પોતાની માતા પાસે લાડુ માગ્યો. ગુસ્સે થઈને માતાએ કહ્યું કે-લાડુ ખાવો હોય તો અંબરતિલક પર્વત ઉપર જા અને લાકડાંનો ભારો લઈ આવ.

બાલિકા નિર્નામિકા રડતી રડતી લાકડાંનો ભારો લેવા પર્વત તરફ ચાલી. તે વખતે પર્વતના શિખર ઉપર યુગંધર મુનિને * કેવળજ્ઞાન થયું હતું. દેવતાઓએ તેમનો જ્ઞાન-મહોત્સવ કર્યો. દેવો અને મનુષ્યો મુનિને વંદન કરી ઉપદેશ સાંભળવા બેઠા. નિર્નામિકાએ પણ વંદન કર્યું અને ઉપદેશ સાંભળ્યો. પછી તેણે ગુરુને પૂછ્યું-હે ભગવંત ! મારા કરતાં વધુ દુઃખી કોઈ છે ?

† જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનાં છે. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળ. તેમાંના શરૂઆતનાં બે જ્ઞાન ઈંદ્રિયો અને ગનતી મદદથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે પરોક્ષ જ્ઞાન કહેવાય છે. સારું બાકીનાં ત્રણ ઈંદ્રિયાદિની અપેક્ષા વિના આત્મિકશક્તિ વધતાં આત્માને પ્રત્યક્ષ થાય છે તેથી તે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કહેવાય. અવધિજ્ઞાન-મર્યાદા પ્રમાણે રૂપી (રૂપને ધારણ કરનાર) અથવા દેખી શકાય તેવા પદાર્થોની ઈંદ્રિયોની મદદ વિના જાણી અને દેખી શકે.

* કેવળજ્ઞાની દુનિયાની દૃશ્ય કે અદૃશ્ય વસ્તુઓને જાણી શકે છે, જોઈ શકે છે, કેવળ જ્ઞાન જેવું અજોડ જ્ઞાન બીજું એકેય જ્ઞાન નથી. આ જ્ઞાન એટલે જ્ઞાનની છેલ્લી હદ. જેને આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે અવશ્ય મોક્ષે જ જાય છે.

કેવળી ભગવાને કહ્યું-હો બાળા ! તારે તો શું દુઃખ છે ? નરક અને તિર્યચગતિમાં જીવોને અનેક પ્રકારનાં દુઃસહ્ય દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. એમ કહી નરક અને તિર્યચગતિનાં દુઃખોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું. તે સાંભળી નિર્નામિકાને વૈરાગ્ય થયો અને મુનીશ્વર પાસે સમ્યક્ત્વ અને ગૃહસ્થનાં ધાર મતો અંગીકાર કરી તેનું પાલન કરવા લાગી.

તે ઉંમરલાયક થઈ છતાં તેણીને કોઈ પરણતું નથી એટલે વિશેષ વૈરાગ્ય પામી હાલમાં તેણીએ યુગંધર મુનિ પાસે અનશન મત અંગીકાર કર્યું છે, તો હે લલિતાંગ દેવ ! તમે ત્યાં જાઓ, તેને તમારું દિવ્યરૂપ દેખાડો, જેથી તમારામાં આસક્ત થયેલી તે તમારી સ્ત્રી થાય. લલિતાંગ દેવે મિત્ર-દેવના કથન પ્રમાણે કર્યું. નાગશ્રી પણ તેના ઉપર રાગવાળી થવાથી મૃત્યુ પામીને સ્વયંપ્રભા તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. પછી ઘણા કાળ સુધી તે બન્નેએ દિવ્યસુખો ભોગવ્યાં.

બવ ૬ હો : વજ્રજંઘ રાજા

આયુષ્ય પૂર્ણ કરી લલિતાંગ દેવનો જીવ પૂર્વ મહાવિદેહની પુષ્કલાવતી વિજયમાં લોહાર્ગલ નગરનાં સુવર્ણજંઘ રાજાની રાણી લક્ષ્મીવતીનો વજ્રજંઘ નામનો પુત્ર થયો.

સ્વયંપ્રભાદેવી પણ કાળ કરી તે જ વિજયમાં પુંડરીગિણી નગરીમાં વજ્રસેન ચક્રવર્તીની ગુણવતી નામની રાણીની શ્રીમતી નામે પુત્રી થઈ. કાળક્રમે તે યુવાવસ્થા પામી.

એક વખત શ્રીમતી પોતાના મહેલ ઉપર ચઢીને ચારે બાજુ સૃષ્ટિ-સૌન્દર્ય જોવામાં મશગૂલ હતી. તે વખતે નજીકના મનોરમ નામના ઉદ્યાનમાં કોઈ મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કરવા જતા દેવોને જોઈને તે વિચારવા લાગી: અહો ! આવું રૂપ મેં ક્યાંક જોયું છે. ક્યાં જોયું છે ? તે વિચારમાં તન્મય થઈ જતાં તેને જ્ઞાતિસ્મરણ જ્ઞાન (પૂર્વભવનું સ્મરણ) થયું. તેના પ્રભાવથી તેણીએ જાણ્યું કે-હું સ્વયંપ્રભા નામની દેવી હતી. લલિતાંગકુમાર મારા ભત્રીય હતા. પરણું તો તેમને જ પરણું. આવો તેણીએ નિશ્ચય કર્યો. હમણાં તે ક્યાં હશે ? તેમનો મેળાપ થાય તો સારું. એવું વિચારી તેણીએ મૌન ધારણ કર્યું. માતાપિતાએ અનેક ઉપાયો કર્યા પણ શ્રીમતી બોલતી નથી. જ્યારે ધાવમાતાએ એકાંત-માં પૂછ્યું, ત્યારે તેણીએ પોતાના પૂર્વભવની બધી વાત જણાવીને પોતાના મનની વાત પણ કહી બતાવી. ચતુર ધાવમાતા શ્રીમતીના પૂર્વભવના વૃત્તાંતને એક ચિત્રપટમાં આજેખી, તે પટ લઈ રાજમાર્ગ ઉપર બેસી રહી.

તેવામાં વજ્રસેન ચક્રવર્તીનો વર્ષગાંઠ દિવસ આવ્યો તેથી ઘણા રાજાઓ અને રાજકુમારો પુંડરીગિણી નગરીએ આવ્યા. હુદ્દાંત નામના રાજકુમારે આ ચિત્રપટ જોઈ વિચાર્યું કે શ્રીમતીને મેળવવાનો આ અવસર સારો છે. એવું વિચારી જાણે મૂર્છા આવી હોય તેમ ઢોંગ

જેમ ઘણાં વર્ષો પહેલાં જોયેલ વસ્તુ ફરી જોવામાં આવે ત્યારે ઘણાં વર્ષો પહેલાંના સર્વ પ્રસંગો દૃષ્ટિ સન્મુખ ખડા થઈ જાય છે, તેમ પૂર્વભવમાં અનુભવેલ કે જોયેલ પદાર્થોને જોતાં તે ભવ વાદ આવે છે. વિચારમાં તન્મયતા વધતાં વધતાં ઘણી તન્મયતા વધે ત્યારે આ જ્ઞાન થાય છે. તે મતિજ્ઞાનનો ભેદ છે. આ કાળમાં પણ ઘણાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયાના દાખલા જણવા મળે છે.

કરી પૃથ્વી પર પડી ગયો અને થોડી વારે જાણે જાનમાં આવ્યો હોય તેમ ઉઠ્યો. લોકોએ તેને મૂર્છાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે કહ્યું કે-આ ચિત્ર મારા પૂર્વભવનું છે. હું લલિતાંગ દેવ છું. આ મારી સ્વયંપ્રભા દેવી છે.

ત્યારે ધાવમાતાએ પૂછ્યું: ધાતકીખંડ અને નંદીગ્રામ ક્યાં આવ્યાં? તે જતાવો. આ મુનિ કોણ છે? તે કહ્યો. ત્યારે દુર્દાંતે સ્થાન અને નામ જોટાં જણાવ્યા, તેથી ધાવમાતાએ હાસ્ય-પૂર્વક કહ્યું: જરાજર છે. હે લલિતાંગ! તમારી સ્વયંપ્રભા હમણાં નંદીગ્રામમાં કર્મના દોષથી બિચારી પાંગળી થઈને અવતરી છે. તમારા વિયોગથી તે જૂરે છે, માટે હે કુમાર! મારી સાથે ચાલો અને તે દુઃખિચારીને આશ્વાસન આપો. તે સાંભળી દુર્દાંતના મિત્રો હસવા લાગ્યા, જેથી શરમાઈને તે પણ ત્યાંથી ચાલતો થયો.

થોડી વારે લોહાર્ગલપુરનો રાજકુમાર વજ્રજંઘ ત્યાં આવ્યો. ચિત્ર જોતાં જ મૂર્છા પામ્યો. ચેતના આવતાં ઉઠ્યો ત્યારે ધાવમાતાએ પૂછ્યું એટલે વજ્રજંઘે કહ્યું કે-આ મારા પૂર્વભવનું ચિત્ર છે. આ ઇશાન દેવલોક છે, તેમાં આ શ્રીપ્રભ વિમાન છે. હું લલિતાંગકુમાર દેવ છું અને આ મારી સ્વયંપ્રભા દેવી છે. વિગેરે સર્વ વૃત્તાંત સત્ય રીતે કહી જતાવ્યું.

ધાવમાતાએ બધી વિગત શ્રીમતીને કહી અને શ્રીમતીએ ધાવમાતા દ્વારા પોતાના પિતાને વિનંતિ કરાવી. વજ્રસેન ચક્રી ખુશી થયા. અને વજ્રજંઘ કુમારને સન્માનપૂર્વક બોલાવી ઘણા મહોત્સવથી શ્રીમતીને તેમની સાથે પરણાવી.

થોડાક વખત બાદ વજ્રસેન ચક્રવર્તીની રજા લઈ વજ્રજંઘ કુમાર શ્રીમતી સાથે પોતાના નગરે ગયો. સુવર્ણજંઘ રાજાએ વજ્રજંઘકુમારને રાજ્ય સોંપી પોતે દીક્ષા લીધી.

આ બાબત વજ્રસેન ચક્રવર્તીએ પણ પોતાના પુરુષરપાળ નામના પુત્રને રાજ્ય આપી દીક્ષા લીધી અને તેઓ તીર્થંકર તરીકે પૃથ્વીપીઠ પર વિચરવા લાગ્યા.

શ્રીમતીની સાથે સુખ ભોગવતાં વજ્રજંઘે ઘણો કાળ પસાર કર્યો. તેઓને એક પુત્ર થયો. પુરુષરપાળથી સીમાડાના રાજાઓ વિરુદ્ધ થઈ ગયા તેથી તેણે વજ્રજંઘની મદદ માગી.

વજ્રજંઘે ત્યાં જઈ તેઓને જીતી લીધા બાદ પોતાના નગર તરફ પાછા ફરતાં માર્ગમાં સાગરસેન અને મુનિસેન નામના મુનિઓનો મેળાપ થયો. ભક્તિપૂર્વક તે બંને મુનિઓને વંદન કરી આહારપાણી વહોરાવ્યાં અને સ્વયં વિચારવા લાગ્યો કે-આ મુનિઓ ધન્ય છે. હું પણ મારા પુત્રને રાજ્ય આપી પિતાની જેમ વ્રત લઈશ. આ પ્રમાણે વિચારણા કરી પોતાના નગરમાં આવ્યો. “સવારમાં પુત્રને રાજ્ય સોંપીને વ્રત લઈશ.” એવા વિચારમાં રાજારાણી બંને સૂઈ ગયાં.

શુભ સંકલ્પ કરીને વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી પોતાના શયનખંડમાં સુખપૂર્વક નિદ્રા લઈ રહ્યા છે, અને બીજી બાજુ રાજ્યલોભી પુત્રે, રાજા-રાણીને મૃત્યુ પમાડીને રાજ્ય હસ્તગત કરવાનો પ્રયત્ન રચ્યો છે. તેણે શયનખંડમાં ઝેરી ધૂમાડો પ્રગટાવ્યો અને તેને પરિણામે બંને રાજા રાણી મૃત્યુ પામ્યા.

સાતમે ભવ : યુગલિક : આઠમે ભવ : સૌધર્મ દેવ

દીક્ષા લેવાની શુભ ભાવનાના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામી તે દંપતી ઉત્તરકુરુક્ષેત્રમાં યુગલિક તરીકે જન્મ્યાં. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં મિત્રદેવ થયા. ઘણા કાળ સુધી દેવ સંગંધી સુખ ભોગવી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ચ્યવ્યા.

૯ મે ભવ : જીવાનંદ વૈદ્ય

વજ્રજંઘનો જીવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં સુવિધિ વૈદ્યને ત્યાં જીવાનંદ નામે પુત્ર થયો. તે વખતે તે જ નગરમાં બીજા ચાર જણને ઘેર પુત્રોનો જન્મ થયો.

ઈશાનચંદ્ર રાજાને કનકવતી રાણીથી મહીધર નામે પુત્ર થયો. સુનાસીર પ્રધાનને લક્ષ્મીવતી સ્ત્રીથી સુબુદ્ધિ નામે પુત્ર થયો. સાગરદત્ત સાર્થવાહને અભયમતી સ્ત્રીથી પૂર્ણભદ્ર નામે પુત્ર થયો. તથા ધનત્રેષ્ઠીને શીલવતી સ્ત્રીથી ગુણાકર નામે પુત્ર થયો. અને શ્રીમતીને જીવ તે જ નગરમાં ઈશ્વરદત્ત શેઠને ત્યાં કેશવ નામે પુત્ર થયો.

આ છએ જણને પરસ્પર મિત્રતા થઈ. સાથે હરતાંફરતાં અને આનંદપ્રમોદ કરતાં સુખપૂર્વક તેઓ કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. જીવાનંદ પોતાની વારસાગત વૈદ્યવિદ્યામાં પારંગત થયો. તે અનેક પ્રકારનાં ઔષધો બનાવતો તથા ચોક્કસ નિદાન કરી અસાધ્ય રોગોને પણ મટાડી શકતો.

એક વખત પાંચે મિત્રો વૈદ્યપુત્ર જીવાનંદને ત્યાં બેઠા હતા તે વખતે તપસ્વી પણ કોઠ રોગવાળા ગુણાકર નામના મુનિરાજ આહાર વહોરવા આવી ચઢ્યા. તેઓશ્રીના જવા પછી રાજકુમાર મહીધરે હાસ્યપૂર્વક જીવાનંદને કહ્યું કે-તું ઔષધોનું સુંદર જ્ઞાન ધરાવે છે, રોગોનું નિદાન કરવામાં અને ઉપચાર કરવામાં કુશળ છે, છતાં આવા તપસ્વી મુનિની દવા કેમ કરતો નથી ? જગતમાં કહેવાય છે કે “ વૈદ્યો લોભીયા અને દયાભાવરહિત હોય છે. ” તે સત્ય જણાય છે, પરંતુ વિવેકી માણસોએ આવા સંતોની સેવા કરવાનો શુભ અવસર જવા દેવો ન જોઈએ.

જીવાનંદે કહ્યું-મિત્ર ! તમે અવસરને યોગ્ય ઢીક કહ્યું છે, પણ મારું કહેવું સાંભળો. આ રોગ મટાડવા ૧ લક્ષપાક તેલ. ૨ રત્નકંબળ અને ૩ ગોશીર્ષચંદન એ ત્રણ વસ્તુઓ જોઈએ. તેમાં લક્ષપાક તેલ મારી પાસે છે. બીજી બે ચીજો મારી પાસે નથી. તમે લાવી આપો તો હું મુનિરાજના રોગની ચિકિત્સા કરું.

આ સાંભળી પાંચે મિત્રો તે ચીજો લેવા ગામમાં એક વૃદ્ધ વણિકની દુકાને ગયા. વણિકે દરેક ચીજની લાખ લાખ રૂપીયા કિંમત માગી. બધા મિત્રો તે રકમ આપવા તૈયાર થયા, એટલે આશ્ચર્ય પામી વણિકે તેઓને પૂછ્યું : ભાઈઓ ! તમે આ વસ્તુઓને શું ઉપયોગમાં લેશો ? બધા મિત્રોએ પોતાના હૃદયનો વિચાર જણાવ્યો.

નાની ઉંમરના છતાં વિવેકથી વૃદ્ધ સમાન તેઓને કાંઈ પણ કિંમત લીધા વિના વણિક વેપારીએ બન્ને વસ્તુ આપી અને મુનિસેવામાં મારી આ ચીજો ખપ લાગશે તેથી હું મારા આત્માને ધન્ય માનું છું, એમ પણ કહ્યું. પછી કાલક્રમે તે વેપારીએ પણ દીક્ષા લઈ મોક્ષ મેળવ્યું.

ત્યારપછી છએ મિત્રો બધાં સાધનો લઈ મુનિરાજ પાસે આવ્યા. તેમની રજા મેળવીને તેમના શરીરે લક્ષ્યાક તેલ ચોળ્યું. તેલની ઉષ્ણતાથી મુનિ બેભાન બની ગયા અને રોગનાં જંતુઓ બહાર નીકળ્યા. પછી શરીર ઉપર રત્નકંબળ ચોઢાડી દીધી. રત્નકંબળ શીતળ હોવાથી તે જંતુઓ તેમાં આવી ગયા. તે સર્વ જીવોને મરેલી ગાયના શરીર પર ખંખેરી નાખ્યા. આ પ્રમાણે બે વખત કર્યું જેથી રોગના સર્વ જંતુઓ બહાર નીકળી ગયા. પછી મુનિરાજના શરીરે ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કર્યો. તેથી મુનિ રોગરહિત થયા અને બીજે સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

ઉપચાર કરતાં વધેલ વસ્તુઓ અને રત્નકંબળને વેચીને તેમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ ધનવડે છએ મિત્રોએ એક ભવ્ય જિનમંદિર બંધાવ્યું તથા બીજું ધન સન્માર્ગે વાપર્યું. ઘણા સમય સુધી ધર્મારાધન કરી છેવટે વૈરાગ્યવાસિત થઈ દીક્ષા લીધી. દોષરહિત-શુદ્ધ રીતે દીક્ષાનું પાલન કરી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી િનારમા દેવલોકમાં +સામાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

ભવ ૧૦ મો : અચ્યુતદેવ

બાવીસ સાગરોપમ સુધી દેવલોકનાં દિવ્ય સુખોને ભોગવી અંતે કેશવ (નિર્નામિકાને જીવ)ના જીવ સિવાયના પાંચે મિત્રો પૂર્વમહાવિદેહની પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીગણી નગરીમાં વજ્રસેન રાજવીના પુત્રો થયા.

ભવ ૧૧ મો : વજ્રનાભ

જીવાનંદનો જીવ ચૌદ મહાસ્વપ્નોથી સૂચિત વજ્રનાભ નામે પહેલો પુત્ર થયો. રાજ-પુત્રનો જીવ બાહુ નામે બીજો પુત્ર થયો. પ્રધાન પુત્રનો જીવ સુબાહુ નામે ત્રીજો પુત્ર થયો. ઐષ્ટીપુત્ર ગુણાકરનો જીવ પીઠ નામે ચોથો પુત્ર થયો તથા સાર્થવાહપુત્ર પૂર્ણભદ્રનો જીવ મહાપીઠ નામે પાંચમો પુત્ર થયો.

કેશવનો જીવ એક રાજનો સુયશા નામે પુત્ર થયો. પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે બાળપણથી સુયશા વજ્રનાભ પ્રત્યે અત્યંત સ્નેહ ધારણ કરવા લાગ્યો. પાંચે રાજકુમારોએ અને સુયશાએ યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કર્યો એવામાં લોકાંતિક દેવતાઓએ આવીને વજ્રસેન રાજને વિનંતી કરી “ હે ભગવંત ! ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો. ” વજ્રસેન રાજ વજ્રનાભને રાજ્ય સોંપી, પોતે સાંવત્સરિક દાન આપી, દીક્ષા લઈ, પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા.

વજ્રનાભે પોતાના ભાઈઓને : જુદા જુદા દેશનાં રાજ્યો આપ્યાં અને સુયશા તેમનો સારથી થયો.

† દેવો ચાર પ્રકારના છે. ૧ ભુવનપતિ, ૨ વ્યંતર, ૩ જ્યોતિષી, ૪ વૈમાનિક. સૌમાં વૈમાનિક દેવો ઉચ્ચ ક્રાંતિના ગણાય. તે વૈમાનિક દેવો બે જાતના છે. પહેલાથી બારમા દેવલોક સુધીના દેવોને કલ્પોપન્ન દેવો કહેવાય. કલ્પોપન્ન-રાજ, પ્રધાન અથવા નાના મોટાની જ્યાં મર્યાદા હોય તે. કલ્પાતીત-સૌ સર્ખા. જ્યાં નાના મોટાની કે રાજ પ્રજાનો મર્યાદા ન હોય તે નવ ઐવેયક અને અનુસરવાસી દેવો.

+ ઈંદ્રની સર્ખી ઋદ્ધિવાળો.

* ધાતી કર્મને ક્ષય થવાથી વજ્રસેન તીર્થંકરને કેવળજ્ઞાન થયું. તે જ વખતે વજ્ર નામની આયુધશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું તથા બીજાં પણ તેર રત્નો પ્રાપ્ત થયાં. આ ચૌદ રત્નોથી સમગ્ર પુષ્કલાવતી વિજય જીતી વજ્રનાભ ચક્રવર્તી થયા.

વિહાર કરતાં વજ્રસેન તીર્થંકર પુંડરીગિણી નગરીમાં પધાર્યાં. દેવોએ સમવસરણી રચના કરી. પાંચ ભાઈઓ અને સુયશા સહિત વજ્રનાભ ચક્રવર્તી ભગવંતને વંદન કરવા ગયા. વંદન કરીને ધર્મદેશના સાંભળી તેથી તેઓનું મન વૈરાગ્યથી વાસિત થયું અને છએ જણાએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી.

વજ્રનાભ ચક્રીએ દીક્ષા લઈ દ્વાદશાંગીનો અભ્યાસ કર્યો. તપ અને ત્યાગના પ્રભાવથી જગતને આશ્ચર્ય પમાડે તેવી ઋસિદ્ધિઓ અને હૃલખિધઓ તેમને પ્રાપ્ત થઈ. આવી અદ્ભૂત સિદ્ધિઓ અને લખિધઓ (શક્તિઓ) પ્રાપ્ત થયા છતાં અપ્રમત્તપણે “સવિ જીવ કરું શાસન-

* જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણી, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ધાતીકર્મ કહેવાય છે. આત્માના મુખ્ય ગુણ (અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચાગ્રિત અને અનંતવીર્ય)નો ધાત(નાશ) કરનારા હોવાથી તે ધાતી કર્મો કહેવાય છે.

૪ ૧ અણિમા-સોયનાં નાકામાં પણ પ્રવેશ કરવાની શક્તિ ૨ મહિમા-મેરુપર્વત દીચણુ સુધી આવે તેવું મોટું શરીર કરવાની શક્તિ. ૩ ગરિમા-ઈદ્રાદિ દેવો પણ સહન ન કરી શકે તેવું ભારે વજનદાર શરીર કરવાની શક્તિ. ૪ લખિમા-પવનથી પણ પોતાના શરીરને હલકું કરવાની શક્તિ. ૫ પ્રાપ્તિ-જમીન પર રહીને મેરુના અગ્રભાગને કે ઇદ્રાદિકને અડકી શકે તેવી શક્તિ. ૬ પ્રાકાશ્ય-જેમ જમીન પર ચાલી શકે તેમ જળ પર ચાલી શકે અથવા જલમાં ડુબકી મારી શકે તેમ જમીનમાં પણ ડુબકી મારી શકે, ૭ ઇશિત્વ-ઈદ્ર અને ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ વિસ્તારવાની શક્તિ. ૮ વશિત્વ-કૂર પશુઓ અને અન્ય જંતુઓ (જીવોને) વશ કરવાની શક્તિ.

આ આઠ મહાન સિદ્ધિઓ કહેવાય છે.

હુઆદિ, મધ્ય કે અંત કોઈ એક પદ સાંભળવાથી આખા ગ્રંથનો ભોધ થાય તે પદાનુસારિણી લખિધ. જેમના પાત્રમાં પડેલું થોડું અન્ન પણ દાન કરવાથી ખૂટે નહિ તે અક્ષિણમહાનસી લખિધ-શ્રી ગૌતમસ્વામીએ ૧૫૦૦ તાપસોને પારણું કરાવ્યું તેમ. કોઈ પણ ઈન્દ્રિયવડે બીજી ઈન્દ્રિયોનાં વિષયને પણ જાણી શકે જેમકે સર્વ ઈન્દ્રિયવડે સાંભળી શકે તે સંભિન્નશ્રોતલખિધ. જેથી એક પગલે રૂચક દ્વીપે (તેરમા દ્વીપે) જઈ શકે. પાછા વળતાં બીજે પગલે નંદનવનમાં અને ત્રીજે પગલે ન્યાંહતા લાં આવી શકે તે જંઘાચારણુ લખિધ; જેથી એક પગલે માનુષોત્તર પર્વતે, બીજે પગલે નંદીશ્વર દ્વીપે જાય અને તે રીતે પાછા આવી શકે તે વિદ્યાચારણુ લખિધ. જેમના શ્લેષમના લેશમાત્ર ચોપડવાથી કાઠ જેવા રોગો પણ નાશ પામે અને સુવર્ણ જેવું શરીર થાય તે ખેલૌષધિ લખિધ. જેમના કાન, નેત્ર અને અંગનો મેલ રોગીના રોગને હણનાર તથા કરતૂરી જેવો સુગંધવાળો હોય તે જલૌષધિ લખિધ. જેમના શરીરના સ્પર્શ માત્રથી રોગી નિરોગી થાય તે આમર્ષૌષધિ લખિધ. જેમના શરીરને સ્પર્શેલું જળ, તથા સ્પર્શેલો વાયુ પણ ઝેરના દોષને-રોગોની પીડાને દૂર કરે તેમજ જેમના નખ, દાંત વગેરે ઔષધનું કાર્ય કરે તે સર્વૌષધિ લખિધ. વિગેરે ઘણી લખિધઓ છે.

રસી” એ ભાવનાવાળા વજ્રનાભ મુનિએ ‡વીશ સ્થાનક તપની આરાધના કરી. એ વીશમાંના એક પદની આરાધના કરનાર પણ તીર્થંકરનામકર્મને બાંધે છે. આ મુનીશ્વરે તો વીશે સ્થાનકની ભાવપૂર્વક આરાધના કરી તીર્થંકરનામકર્મ નિકાચિતપણે બાંધ્યું.

બીજા પાંચ મુનિઓ પણ અગ્યાર અંગ ભણ્યા. તેમાંના બાહુ મુનિ પાંચસે સાધુઓને હંમેશાં આહારપાણી લાવી આપીને ભક્તિ કરતા, તેથી *ચક્રવર્તી પદ અપાવનાર કર્મ ઉપાર્જન કર્યું.

સુબાહુ મુનિ બધા તપસ્વી સાધુઓની વિશ્રામણા (હાથ, પગ, માથું) વિગેરે દળાવવારૂપ ભક્તિ) કરતા તેથી બાહુ(હાથ)નું અપૂર્વ બળ મળે તેવું કર્મ તેમણે ઉપાર્જન કર્યું.

એકદા વજ્રસેન તીર્થંકરે બાહુ અને સુબાહુ મુનિની પ્રશંસા કરી કહ્યું કે-સાધુઓની વૈયાવચ્ચ અને વિશ્રામણા કરનાર બાહુ અને સુબાહુ ધન્યવાદને પાત્ર છે, જેઓ અનેક તપસ્વી અને ત્યાગીઓને મદદરૂપ થઈ પડે છે.

હંમેશાં જ્ઞાનધ્યાનમાં રક્ત રહેનાર પીઠ અને મહાપીઠને આ સાંભળી ઇર્ષ્યા થઈ અને વિચારવા લાગ્યા કે-જગતમાં સૌને કામ વહાલું લાગે છે. આપણે ભણવાગણવામાં મશગૂલ હોવાથી કોઈને ઉપકાર કરી શકતા નથી. મનમાં પ્રગટેલા આ ઇર્ષ્યાભાવની આલોચના ન કરવાથી તે બંનેએ સ્ત્રીવેદનો બાંધ કર્યો.

પારમો ભવ : સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાને દેવ

આ છએ મુનિવરો ઘણા સમય સુધી નિર્મળ ચારિત્રને પાળી, અંતે અનશન કરી, આયુષ્ય ક્ષયે સર્વાર્થસિદ્ધિ નામના પાંચમા અનુત્તર વિમાનમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

‡ ૧ અરિહંતપદ. ૨ સિદ્ધપદ. ૩ પ્રવચનપદ. ૪ આચાર્યપદ. ૫ રથવિરપદ. ૬ ઉપાધ્યાયપદ. ૭ સાધુ પદ. ૮ જ્ઞાનપદ. ૯ દર્શનપદ. ૧૦ વિનયપદ. ૧૧ ચારિત્રપદ. ૧૨ બ્રહ્મચર્યપદ. ૧૩ સમાધિપદ. ૧૪ તપપદ. ૧૫ દાનપદ. ૧૬ વૈયાવચ્ચપદ. ૧૭ સંયમપદ. ૧૮ અભિનવ જ્ઞાનપદ. ૧૯ શ્રુતપદ. ૨૦ તીર્થપદ. આ વીશમાંથી એક પદનું આરાધન પણ તીર્થંકરનામકર્મના બાંધનું કારણ છે.

* સર્વ રાજાઓનો શિરોમણિ. જેના તાબામાં બીજા હજાર મોટા રાજાઓ હોય. નવનિધાન અને ચૌદ રત્નો જેની પાસે હોય. જેમાં ચક્રરત્ન સર્વ રત્નોમાં શ્રેષ્ઠ, વૈરીને જીતનાર છે. ચોસઠ હજાર જેને સ્ત્રીઓ હોય. ૮૪૦૦૦ હાથી. તેટલા જ ઘોડા, તેટલા જ રથ અને ૯૬ કરોડ જેને પાંચદળ લશ્કર હોય. ૯૬ કરોડ ગામે અને ૭૨૦૦૦ શ્રેષ્ઠ નગરોનો જે શ્વામી હોય. તેમજ ૧૬૦૦૦ યક્ષો જેની સેવામાં હોય. તેનું ચક્રવર્તીપદ મહાન પુન્યના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રકરણ ત્રીજું

કાલસ્વરૂપ અને યુગલિક ભાવ

સૃષ્ટિમાં ચૈતન્ય અને જડ આ બે મુખ્ય પદાર્થો છે. આજે જે સંસારચક્ર ગતિમાન થઈ રહ્યું છે, તે સર્વ ચૈતન્ય અને જડ વસ્તુના પર્યાયરૂપ છે.

કાળના પરિવર્તન સમયે કોઈ વખત ઉન્નતિનો તો કોઈ સમયે અવનતિનો આવ્યા કરે છે. જેના લેહો બે પ્રકારના છે. (૧) ઉત્સર્પિણી (૨) અવસર્પિણી. આ બંને લેહોને એકત્રિત કરતાં એક કાળચક્ર થાય છે. આવાં અનંતા કાળચક્રો ભૂતકાળમાં વ્યતીત થઈ ગયાં અને ભવિષ્ય કાળમાં થવાના છે. આ પ્રમાણેના કાળચક્રના પરિભ્રમણયોગે કાળનો આદિ કે અંત સમજવો અશક્ય છે.

ઉત્સર્પિણી કાળમાં વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, સંહનન, સંસ્થાન, જીવોનું આયુષ્ય અને શરીર (દેહમાન) આદિ સર્વ પદાર્થોની ક્રમશઃ ઉન્નતિ-વૃદ્ધિ થયા કરે છે.

અવસર્પિણી કાળમાં પૂર્વોક્ત સર્વ વસ્તુઓની ક્રમશઃ અવનતિ (ઘટાડો) થયા કરે છે. આ પ્રમાણે ઉન્નતિ અને અવનતિના ચક્રાવા રૂપે સૃષ્ટિનું પરિભ્રમણ થયા કરે છે.

વેદાંતિક-સનાતન ધર્મમાં સતયુગ, દ્વાપરયુગ, ત્રેતાયુગ અને કલિયુગનાં નામ સંબોધીને કાળનું પરિવર્તન માન્યું છે. તેજ પ્રમાણે જૈન ધર્મમાં પણ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીના છ છ આરાઓદ્વારા કાળનું પરિવર્તન મનાયું છે.

આરાનું સ્વરૂપ

ઉત્સર્પિણી કાળના છ વિભાગ-(૧) દુઃષમાદુઃષમ. (૨) દુઃષમ. (૩) દુઃષમાસુષમ. (૪) સુષમાદુષમ. (૫) સુષમ. (૬) સુષમાસુષમ. પરિભ્રમણ કાળનો સ્વાભાવિક ગુણ છે. દુઃખની ચરમ સીમા સુધી પહોંચીને પરિભ્રમણના ક્રમમાં પલટો લઈ સુખની ચરમ સીમાએ પણ પહોંચી જાય છે. ત્યારબાદ ફરીથી તે પોતાની મૂળ ચક્રગતિએ આવી ઉપસ્થિત થાય છે.

અવસર્પિણી કાળના છ વિભાગ-(૧) સુષમાસુષમ. (૨) સુષમ. (૩) સુષમાદુષમ. (૪) દુઃષમાસુષમ. (૫) દુઃષમ. (૬) દુઃષમાદુઃષમ.

અર્થાત્ ઉત્સર્પિણીકાળ પૂરો થાય બાદ અવસર્પિણીકાલ શરૂ થાય છે અને પછી ફરી ઉત્સર્પિણીકાળ શરૂ થાય છે. એમ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળ બે સાથે મળી એક કાળ-ચક્ર (બાર આરા દ્વારા) થાય છે.

આપણે અવસર્પિણી કાળના પાંચમા આરામાં જીવન જીવી રહ્યા છીએ.

(૧) સુષમાસુષમ નામે પહેલો આરો ચાર કોડાકોડ સાગરોપમના પ્રમાણવાળો હોય છે. તે કાળે ભૂમિની સુંદરતા અને રસાળતા હોય છે. મનોવાંછિત ફળ દેનારા દશ પ્રકારનાં કદપવૃક્ષો જીવનની સર્વ જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરે છે.

તે કાળે મનુષ્યો સુંદર સ્વરૂપવાન, વિનયશાળી, સરલ સ્વભાવી, ભદ્રિકપરિણામી, શાંતચિત્ત, કષાયરહિત, મમત્વરહિત, પદચારી, ત્રણ ગાઉના પ્રમાણવાળા (શરીરે) ઊંચા, ત્રણ પદ્યોપમ આયુષ્યના ધારણ કરવાવાળા અને દૈવી સુખ-વૈભવ ભોગવનારા હોય છે. તેઓને અસિ, મસિ અને કૃષિના કર્મરહિત દરેક પ્રકારનું સુખ અને વૈભવની પ્રાપ્તિ ઇચ્છા પ્રમાણે તાત્કાલિક પ્રાપ્ત થતી હતી.

આ કાળમાં સ્ત્રી-પુરુષરૂપ યુગલ દંપતી જીવનના અમુક દિવસો બાકી રહે ત્યારે એક યુગલનો જન્મ આપે છે. (જેમાં એક બાળક અને બીજા બાળિકા હોય છે) માતાપિતા તેની પ્રતિપાલના ૪૮ દિવસ સુધી કરે છે. પછી માતાપિતારૂપ યુગલ છીંક અને બગાસું આવવાથી મૃત્યુ પામે છે. (બીજો કોઈ રોગ તેમને થતો નથી) યુગલ મરીને સ્વર્ગમાં જાય છે. પાછળ રહેલ યુગલ યુવાવસ્થાએ પહોંચતાં દંપતી તરીકે સંસાર ભોગવતાં. તે કાળે બાઈબહેન તરીકેની સંજ્ઞા ન હોવાથી આ યુગલ નિર્દોષ ગણાતું.

સિંહ, વાઘ આદિ વનચર પશુઓ પણ ભદ્રિક, વૈરભાવરહિત, શાંત મનોભાવવાળા હતા. કાળના પરિવર્તન સાથે તેમના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, સંહનન, સંસ્થાન, દેહમાન, આયુષ્યાદિ સર્વમાં ન્યૂનતા થતી ગઈ. આ સર્વ અવસર્પિણી કાળના પ્રભાવરૂપ સમજવું.

(૨) સુષમા નામે બીજા આરાનું પ્રમાણ ત્રણ કોડાકોડ સાગરોપમ હોય છે. આ કાળમાં યુગલ મનુષ્યોનું દેહમાન બે ગાઉ અને આયુષ્ય બે પદ્યોપમનું હોય છે. કાળના પ્રભાવે દરેક રીતે દરેક વસ્તુમાં ન્યૂનતા થતી રહે છે.

(૩) દુઃષમસુષમા નામે ત્રીજો આરો બે કોડાકોડ સાગરોપમનો હોય છે. યુગલમનુષ્યોનું દેહમાન (શરીરની ઊંચાઈ) એક ગાઉ અને આયુષ્યનું પ્રમાણ ઘટીને એક પદ્યોપમ જેટલું હોય છે. આવી રીતે આયુષ્ય, દેહમાન વિગેરેમાં કાળપ્રભાવે હાનિ થતી રહે છે.

ત્રણ વિભાગમાંથી (આરામાંથી) પહેલા બે વિભાગ સુધી તો યુગલધર્મ જરાજર ક્રમ પ્રમાણે ચાલતો રહ્યો પરંતુ ત્રીજા આરામાં કાળના પ્રભાવે કલ્પવૃક્ષો મનવાંછિત આપવામાં સંકુચિત થયાં, પરિણામે મમત્વભાવની વૃદ્ધિ થઈ. મમત્વ હોય ત્યાં કલેશ હોય જ. તેથી તેઓનો જીવનવ્યવહાર કલેશમય બનવા લાગ્યો. અને તે એવી સ્થિતિએ જઈ પહોંચ્યો કે- તેઓને રક્ષણ અને માર્ગદર્શન માટે એક સત્તાધારી યુગલિકની જરૂરીયાત જણાઈ.

એવામાં કુદરતી સાનુકૂળતાભર્યા સંજોગોમાં એક અનુપમ સૌંદર્યશાળી યુગલિક મનુષ્ય હાથી પર સુવ્યવસ્થાપૂર્વક અંબાડીમાં બેસી ભૂમિ ઉપર પરિભ્રમણ કરી રહ્યો હતો. તેને જોતાં જ દુઃખી થતા યુગલિકોને લાગ્યું કે-આ મનુષ્ય જરૂર સર્વથી મોટો, જ્ઞાની ને મહાન છે. કારણ આ પહેલાં કોઈ પણ યુગલિક મનુષ્યને હાથી પર સ્વારી કરેલ તેઓએ દેખેલ નહી.

સર્વે યુગલિકો એકત્રિત થયા અને આ હસ્તિસ્વાર યુગલિકને પોતાના પ્રથમ કુલકર તરીકે સ્વીકાર્યા. તેનું નામ ‘વિમલવાહન’ રાખ્યું, કારણ તેના વાહન-હસ્તીનો રંગ વિમલ એટલે સફેદ હતો.

આ વિમલવાહન કુલકરે, જો કોઈ યુગલિક પોતાની મર્યાદાનું ઉદ્ભવન કરે તો તેના માટે “હકાર” (હા! તે આવું કર્યું?) દંડની રાજનીતિ ધડી હતી. ન્યાય ચૂકવવામાં આ

રાજનીતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો. માનવ સમુદાયમાં ગુન્હો કરનારને દોષિત ઠરાવી “હકાર” નો દંડ કરતા, જેથી યુગલિક લન્નિજત થઈ જતો અને આજીવન ફરીથી કોઈ પણ પ્રકારનું અનુચિત કાર્ય ન કરતો.

આ પ્રમાણે “હકાર” રાજનીતિ કેટલાય કાળ સુધી ચાલી. વિમળવાહન કુળકરની ચંદ્રયશા નામની ભાર્યાથી ચક્ષુભાન નામે પુત્ર થયો. તે પણ પોતાના પિતાના સ્થાને કુળકર થયો. તેની રાજનીતિનો માર્ગ પણ ‘હકાર’ નીતિ અનુસાર જ હતો.

તેમના સમયમાં કલ્પવૃક્ષોનું પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું ફળદાયી થયેલ હોવાથી યુગલિકોમાં મમત્વભાવ પેદા થયો. મમત્વના કારણે તેમનામાં કલેશનું વાતાવરણ જામવા લાગ્યું, જેથી ‘હકાર’ નીતિનું ઉલ્લંઘન થવા લાગ્યું. તેમના માટે “મકાર નીતિ” (ફરીથી આવું ન કરીશ) ઘડાઈ, જેનાથી યુગલિકો લન્નિજત થઈ દોષરહિત બનવા લાગ્યા. કેટલાએક કાળ સુધી આ રાજનીતિનો માર્ગ પ્રચલિત રહ્યો. ચક્ષુભાનને ચંદ્રકાંતા પત્નીથી યશસ્વી અને સુરૂપાનું યુગલ જન્મ્યું.

આ યશસ્વી કુળકરની સુરૂપા ભાર્યાથી અભિચંદ્ર નામનો પુત્ર થયો. તેઓ પણ પોતાના પિતાની માફક કુશળતાથી યુગલિકોના માર્ગદર્શક રહ્યા. અભિચંદ્રની પ્રતિરૂપા નામની ભાર્યાથી પ્રસેનજિત નામે પુત્રની ઉત્પત્તિ થઈ. તે પણ પોતાના પિતાની માફક સુંદર રીતે ન્યાયાસન દીપાવવા લાગ્યો.

આ કાળે “હકાર” અને “મકાર”ની નીતિમાં કપરા સંજોગોને કારણે તેમને “ધિક્કાર” નીતિનો વધારો કરવો પડ્યો, તેથી લન્નિજત-શરભિદા થઈ યુગલિકો અઘટિત કાર્ય કરતા અટક્યા અને કલેશમય વાતાવરણમાં કંઈક અંશે શાંતિ થતી. પ્રસેનજિત કુળકરની ચક્ષુકાંતા નામની ભાર્યાથી મરુદેવ નામના પુત્રની ઉત્પત્તિ થઈ. તે પણ પોતાના પિતાને સ્થાને રહી સુંદર કુશળતાથી યુગલિકોને સંભાળી શક્યા. આ મરુદેવની ભાર્યા શ્રીકાંતાથી નાલિ નામના પુત્રની ઉત્પત્તિ થઈ. તે પણ પોતાના પિતાના સ્થાનને લાયક નીતિજ્ઞ તરીકે કુળકરના પદને દીપાવવા લાગ્યા.

આ કાળે ત્રણ પ્રકારની રાજનીતિ હોવા છતાં કાળનો ભયંકર પ્રભાવ યુગલિક મનુષ્યો પર એવી રીતે પ્રસર્યો કે ત્રણે પ્રકારની નીતિનું તેઓ ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા અને અમર્યાદિત બન્યા. કલ્પવૃક્ષો પ્રભાવરહિત બન્યાં જેથી ભોગોપભોગમાં અત્યંત ન્યૂનતા આવી. કલેશ અને કષાયનું વાતાવરણ ભયંકર પ્રમાણમાં વધી પડ્યું. આ કાળની દુઃષમ નીતિમાં યુગલિકોનું જીવન પણ દુષ્કર થઈ પડ્યું.

પ્રકરણ ચોથું

આદ્ય તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવનો પ્રાદુર્ભાવ

રાજા વજ્રજંઘનો જીવ જે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવ થયો હતો, તે તેત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય પરિપૂર્ણ કરી આ ભરતભૂમિ પર નાભિ કુળકરની મરુદેવા ભાર્યાની પવિત્ર કૂક્ષિમાં ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં ચંદ્રનો યોગ આવતાં અસાડ વદ ૪ ના દિવસે ત્રણ જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત ને અવધિ) સંયુક્ત અવતર્યા. માતાએ વૃષભાદિ શુભ ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયાં.

શુભ સ્વપ્નોને અંગે મરુદેવીને થતાં દરેક પ્રકારનાં શુભ દોહડાઓ નાભિ રાજાએ પૂર્ણ કર્યાં. ચૈત્ર વદ આઠમના દિવસે સર્વ ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનકે રહ્યે છતે તેમજ ચંદ્રનો યોગ ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં આવે છતે મધ્યરાત્રિએ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનો જન્મ થયો. દિદ્વકુમારિકા-ઓએ સૂતિકા કર્મ આદિ કાર્ય કર્યું અને ચોસઠ ઇંદ્રોએ સુમેરુ પર્વત પર પ્રભુનો સ્નાત્ર-મહોત્સવ ભક્તિ તેમજ આદરપૂર્વક ઉજવ્યો.

મરુદેવા માતાએ સ્વપ્નમાં પ્રથમ વૃષભને જોયો તથા ભગવાનનું લાંછન પણ વૃષભ હોવાથી ભગવાનનું નામ “વૃષભકુમાર” યાને “ઋષભદેવ” રાખવામાં આવ્યું.

ઈદ્ર મહારાજ જ્યારે પ્રભુના દર્શને આવ્યા ત્યારે તેમના હાથમાં ઇક્ષુ(શેરડી)નો સાંઠો હતો. જાળ પ્રભુએ લાંબો હાથ કરી ઇદ્ર મહારાજ પાસેથી તેને ગ્રહણ કર્યો, જેના યોગે ઇદ્ર મહારાજે પરમાત્માના વંશની ઇક્ષ્વાકુ રાજવંશના નામે સ્થાપના કરી. ઋષભકુમારની સાથે યુગલ તરીકે સુમંગલાનો જન્મ થયો હતો.

આ કાળે એક નૂતન યુગલ તાડના વૃક્ષ નીચે છાયામાં કીડા કરી રહ્યું હતું તેવામાં કર્મવશાત્ તાડનું એક ફળ પુરુષના કોમળ સ્થાન પર જોશથી પડ્યું. અને કાળના પ્રભાવથી તે પુરુષનો સ્વર્ગવાસ થયો. યુગલિક પૈકી પુરુષ અને સ્ત્રી બંને સાથે જ મૃત્યુને વશ થતાં પણ આ ઘટના દુર્દૈવથી બની યુગલિક પુરુષના સાથે જન્મેલ સુનંદા એકલી, અટલવાઈ અને નિરાધાર બની. આ નિરાધાર કન્યાને યુગલિકો નાભિરાજને તેના રક્ષણ માટે સોંપી ગયા.

રાજકુમાર ઋષભદેવ યુવાવસ્થાએ પહોંચ્યા ત્યારે જન-સમુદાયની વિજ્ઞપ્તિથી સુનંદા અને સુમંગલા સાથે તેમનું પાણિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણેનો આ પાણિગ્રહણ વિધિ પ્રથમ હોવાથી લગ્ન વ્યવહાર, વિધિવિધાન, તેને અંગે પુરુષોનું કર્તવ્ય સ્વયં ઇદ્ર મહારાજે અને સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય ઇદ્રાણીએ જનસમૂહને સમજાવ્યું અને ‘લગ્નવિધિ’ની શરૂઆત કરી. લગ્નનું પવિત્ર રહસ્ય સમજાવતાં ઇદ્ર મહારાજે કહ્યું કે:—“એક માતાની પવિત્ર કૂક્ષિમાંથી જન્મેલ “યુગલ” નો સંબંધ હવે પછી ભાઈ બહેન રૂપે પવિત્ર મનાશે. જ્યારે લગ્નાર્થે-પાણિગ્રહણાર્થે અન્ય બાલિકા અને યુવાનનો સંબંધ શાસ્ત્રોક્ત ગણાશે. અને તે પતિપત્નીના નામથી સંબોધાશે.” ત્યારપછી યુગલિકોનો લગ્નાદિ વ્યવહાર જે ભાઈ બહેનમાં થતો હતો તે બંધ પડ્યો.

કાળના પ્રભાવથી ધીમે ધીમે સર્વ કલ્પવૃક્ષો નષ્ટ થવાથી યુગલ મનુષ્યોમાં અધિકાધિક કલ્પેશ વધવા લાગ્યો. આજીવિકા માટે પાલન-પોષણનું ક્ષેત્ર સંકુચિત પડવા લાગ્યું. નાભિ કુલકરના સમયમાં પ્રચલિત ‘હકાર’ ‘મકાર’ અને ‘ધિક્કાર’ નીતિનો પણ ક્ષુધાતુર યુગલો વારંવાર ભંગ કરવા લાગ્યા, જેથી યુગલિકોએ પોતાના ઉદ્ધારાર્થે જ્ઞાની ઋષભદેવકુમારને રાજા બનાવવાની નાભિકુલકર પાસે જઈ માગણી કરી. નાભિકુલકરે કહ્યું-“ તમે ઋષભદેવ કુમારને તમારો રાજા બનાવો. ” યુગલિકો આનંદિત થયા અને ઋષભદેવના રાજ્યાભિષેકની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. પરમાત્માના રાજ્યાભિષેક સમયે ઈંદ્ર મહારાજ પણ આવ્યા. ઈંદ્ર મહારાજે સાથ પુરાવી રાજ્યાભિષેક વિધિની સમજ આપી અને તીર્થભૂમિઓનું પવિત્ર જળ લાવવાની આજ્ઞા કરી. જ્યારે યુગલિકો જળ લેવા ગયા ત્યારે ઈંદ્ર મહારાજે પોતાની શક્તિથી પરમાત્માને યોગ્ય રાજસભા, રાજસિંહાસન, રાજવીને ઉચિત યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી શ્રી ઋષભદેવ કુમારને અલંકૃત કરી સિંહાસનારૂઢ કર્યા.

યુગલ મનુષ્યો જ્યારે જળપાત્ર ભરી લાવ્યા ત્યારે તેઓએ સાનંદાશ્ચર્ય જોયું કે સિંહાસનારૂઢ ઋષભકુમાર દિવ્ય વૈભવ, શ્રેષ્ઠ અલંકારો અને ઉત્તમ વસ્ત્રાદિથી સુસજ્જિત છે. ત્યારે તેઓએ વિચાર કરીને સિંહાસનારૂઢ ઋષભદેવની પાદુકાઓનું લાવેલ જળથી પ્રક્ષાલન કર્યું.

આ પ્રમાણેના વિચારપૂર્વકના જળાભિષેકથી ઈંદ્ર મહારાજે વિચાર્યું કે-આ યુગલિકોમાં હવે બુદ્ધિસંચાર, વિવેક અને વિનયની ખીલવણી સારી રીતે થઈ રહી છે. એટલે તેઓએ સ્વર્ગપુરી સદૃશ બાર યોજન લાંબી અને નવ યોજન પહોળી એવી “વિનીતા” નામે નગરી પોતાની દિવ્ય શક્તિ દ્વારા બનાવરાવી અને તેમાં સર્વ યુગલિકોને વસાવ્યા. તે વિશાળ નગરીની આબુખાબુ નગરો, ઉપનગરો અને ગામો વસવા ચાલુ થયાં.

જેમને કોટવાળ આદિસ્થાને નિયુક્ત કર્યા તે ઉચ્ચવંશી મનાયા. રાજકુટુંબીઓની ઉપમા અપાય તેવી લાયકાતવાળા હતા તેમની ગણતરી ભોગવંશમાં થઈ. જેમને મંત્રી આદિ ઉચ્ચાધિકારે નિયુક્ત કર્યા તેમની ગણના રાજવંશ તરીકે થઈ. બાદ શેષ જનતા રહી તેમની ગણતરી ક્ષત્રિય વંશમાં થઈ; જ્યારે રાજ્યશાસક તરીકે મહારાજા ઋષભદેવ(કુલકર)ની ગણતરી હક્ષત્રાકુ રાજવંશ તરીકે થઈ.

તે કાળથી આ પ્રમાણે કુળ અને વંશની સ્થાપના થઈ. ઉપરોક્ત કુળ અને વંશમાં બાકીના સર્વનો સમાવેશ થયો.

ઋષભદેવ મહારાજનો યુગલ મનુષ્યોને નીતિના માર્ગે પ્રવર્તાવવામાં, નીતિ માર્ગનું શિક્ષણ આપવામાં લાંબો કાળ પસાર થયો તે દરમિયાન મહારાજા ઋષભદેવને ભરત, બાહુબલી આદિ ૧૦૦ પુત્રો અને બ્રાહ્મી અને સુંદરી નામે બે પુત્રીઓ થઈ.

પ્રકરણ પાંચમું

પરમાત્માની દીક્ષા

જ્ઞાની ભગવંત ઋષભદેવે બાહુબલાદિ પુરુષોને ૭૨ કલાઓ તેમજ બ્રાહ્મી આદિ સ્ત્રીવર્ગને ૬૪ કલાઓ તથા અઢાર પ્રકારની લિપિનું જ્ઞાન આપ્યું, જેના આધારે સાંસારિક વ્યવહારના દરેક કાર્યોની સરલતા થઈ.

યુગલિકો વ્યવહાર-માર્ગમાં જોડાયા. ધીમે ધીમે અસિ, મસી ને કૃષિના કાર્યમાં પ્રવીણ બનવા લાગ્યા. સર્વ પ્રકારે સુખનું સામ્રાજ્ય વિસ્તરવા લાગ્યું. પરમાત્મા શ્રીઋષભદેવને જણાવ્યું કે-લોકોને હવે “ધર્મ” માર્ગ દર્શાવવો જોઈએ, જેથી તેઓ સ્વકલ્યાણ સાધી શકે.

પ્રભુ ઋષભદેવના આયુષ્યનાં ત્યારી લાખ † પૂર્વ આવી રીતે સંસાર અને વ્યવહાર માર્ગ સુધારવામાં વ્યતીત થયા. પરમાત્માને ધર્મ-પ્રવર્તનનો કાળ હવે નજીક આવ્યો છે એમ જાણી એક સમયે લોકાંતિક દેવોએ આવીને પરમાત્માને વિજ્ઞાપિ કરી કે-‘હે દીનોદ્ધારક ! આપે જે પ્રમાણે નીતિધર્મને પ્રચલિત કરી કલેશમય દુઃખદ સ્થિતિએ પહોંચેલ યુગલ મનુષ્યોને તાર્યા, તે જ પ્રમાણે હવે આત્મિક ધર્મનો પ્રકાશ કરી સંસાર-સમુદ્રમાં બ્રમણ કરી રહેલ જીવોનો ઉદ્ધાર કરો. આપની દીક્ષાનો સમય હવે નજીક છે. અઢાર કોડકોડી સાગરોપમથી કાંઈક ન્યૂન સમયથી મોક્ષમાર્ગ જે બંધ પડ્યો છે તેને આપ ફરીથી ચાલુ કરો. પ્રભુએ દીક્ષા અવસરને જાણી, એક વર્ષ સુધી (વર્ષી) દાન આપ્યું; અને આ રીતે સૌપ્રથમ “દાનધર્મ” ની શરૂઆત કરી.

ભરતને વિનીતાનું રાજ, બાહુબલિને તક્ષશિલાનું રાજ તેમજ અંગ, વંગ, કુરુ, પુંડ, ચંદી, સુદન, માગધ, અંધ્ર, કલિંગ, ભદ્ર, પંચાલ, દર્શાણુ, કૌશલ્યાદિ પુત્રોને પ્રત્યેક દેશોનું રાજ્ય આપ્યું. પાછળથી પુત્રોનાં નામો પરથી દેશોનાં નામો પણ તે જ પ્રમાણે પડ્યાં, જેમાંના ઘણાખરા દેશો પ્રાચીન નામોથી આજે પણ સંબોધાય છે.

ભગવાનના દીક્ષાપ્રસંગે ચોસઠ ઇંદ્રોએ દેવગણ અને પરિવાર સાથે મોટી ધામધુમથી પ્રભુનો ભગ્ય દીક્ષા મહોત્સવ ઉજવ્યો. ભગવાનની સાથે ૪૦૦૦ રાજપુરુષોએ ચૈત્ર વદ ૮ ને દિવસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

પૂર્વજન્મમાં પ્રભુએ અન્તરાય કર્મ ઉપાર્જન કરેલ હતું જેથી બિક્ષાર્થે એક વર્ષ સુધી ફરવા છતાં કલ્પ્ય ગોચરી ન મળી. આ કાળે બિક્ષાના શુદ્ધ આચારને જાણનાર પણ કોઈ ન હતું, જેથી પરમાત્માને પ્રાસુક આહાર વહોરાવી શકે. લોકો પોતાના કીંમતી હરિત, અશ્વ, રતન, માણિક્ય, મોતી અને સાલંકૃત સુંદર કન્યાઓ પ્રભુની સન્મુખ ધરતા હતા જેનું ભગવાનને કાંઈ પણ પ્રયોજન હતું જ નહિ. તેમને તો માત્ર વિશુદ્ધ પ્રાસુક આહારની જ આવશ્યકતા હતી.

† ૮૪૦૦૦૦૦ ની સંખ્યાને ૮૪૦૦૦૦૦ ગુણતાં જે સંખ્યા આવે તેને એક “પૂર્વ” કહેવામાં આવે છે.

કલ્પ્ય ગોચરી ન મળવાને કારણે પરમાત્મા ઉપવાસ ઉપર ઉપવાસ કર્યે જતા હતા અને એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે પરિભ્રમણ કરતા હતા, પરંતુ પરમાત્માની સાથે જ દીક્ષિત થયેલા ૪૦૦૦ રાજપુરુષો હવે ક્ષુધાનું કષ્ટ સહન કરી શકે તેમ ન હતા-તેમની ધીરજ ખૂટતી આવતી હતી. પ્રાંતે તેઓ સર્વ વિચારીને પરમાત્માનો ત્યાગ કરી જીદ પડી ગયા, અને ક્ષણ-કૂલ તથા કંદમૂલાદિનું ભોજન કરી તાપસ સ્વરૂપે જંગલોમાં અને પહાડોની શુક્રાઓમાં રહેવા લાગ્યા અને પ્રભુ ઋષભદેવનું ધ્યાન ધરતા પોતાનું જીવન નિર્દોષતાથી મુમુક્ષુ તરીકે વિતાવવા લાગ્યા.

અંતરાય કર્મોનો ક્ષય થતાં એક વર્ષ બાદ હસ્તિનાપુરમાં પધારેલ પ્રભુનું પારણું વૈશાખ સુદ ૩ ના દિવસે બાહુબલિના પૌત્ર શ્રેયાંસકુમારના હાથે થયું. દેવતાઓએ તે સમયે રત્નાદિ પાંચ પદાર્થોની વૃષ્ટિ કરી. તે સમયથી મનુષ્યો મુનિઓના દાનમાર્ગના જ્ઞાતા થયા.

પ્રભુ ઋષભદેવના પારણાની હકીકત સાંભળી અરણ્યવાસી ૪૦૦૦ તપસો (મુનિઓ) પણ પ્રભુ પાસે આવ્યા અને સંયમ અને તપવડે આત્મકલ્યાણના માર્ગે વળ્યા. છદ્મસ્થ અવસ્થામાં રહેલ પ્રભુ ઋષભદેવ:વિહાર કરતા કરતા બાહુબલિજીની તક્ષશિલા નગરીના સીમાડે (નજીકમાં) જઈ પહોંચ્યા. પરમાત્માના આવવાના સમાચાર બાહુબલિજીને મળતાં તેમણે વિચાર્યું કે-સવારે અતિ આડંબરપૂર્વક વંદન કરવા જઈશ, પરંતુ પ્રભુ વહેલી સવારે જ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. જે સ્થાને પ્રભુએ સ્થિરતા કરી હતી ત્યાં તેમની ચરણપાદુકાઓની સ્થાપના બાહુબલિએ કરી અને મહાન્ તીર્થભૂમિ બનાવી. આ તીર્થભૂમિવાળું જિનાલય મહારાજા વિક્રમાદિત્યના કાળ સુધી વિદ્યમાન હતું. બાદ મ્લેચ્છોને હાથે તે નષ્ટ થયું.

ભગવાન ૧૦૦૦ વર્ષ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં રહ્યા. અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યાવડે પૂર્વોપાર્જિત કર્મોનો ક્ષય થતાં કાગણ વદ ૧૧ ના દિવસે પુરિમતાલ નામના ઉદ્યાનમાં તેમને દિવ્ય કેવળ-જ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થયું. આ સમયે સર્વ ઈંદ્રો, દેવી અને દેવતાઓ કેવલ્ય મહોત્સવાર્થે ત્યાં આવ્યા. એક યોજનભૂમિમાં રત્ન, સુવર્ણ અને ચાંદીના ત્રણ ગઢની રચના કરી, મધ્યભાગે સ્ફટિક રત્નમય સિંહાસન બનાવ્યું. પૂર્વદિશાએ ભગવાન બિરાજમાન થયા. બાકીની ત્રણ દિશાએ ઈંદ્રના આદેશથી વ્યંતર દેવોએ સાક્ષાત્ ભગવાનની આકૃતિ જેવાં જ ત્રણ પ્રતિબિંબો (મૂર્તિઓ) બિરાજમાન કર્યાં. ચારે દિશાના દરવાજેથી આવવાવાળા સર્વને પ્રભુના દર્શનનો લાભ મળતો. સર્વના મનમાં એમ થતું કે-પ્રભુ સાક્ષાત્ અમારી સન્સુખ જ બિરાજમાન છે.

જન્મથી ચાર અતિશયો, જ્ઞાનોત્પત્તિ સમયના અગિયાર અતિશયો અને ઓગણીશ અતિશયો દેવકૃત મળી ચોત્રીસ અતિશયો સંયુક્ત, અશોકવૃક્ષ, સુરપુષ્પ વૃષ્ટિ, દિવ્ય ધ્વનિ, ચામર, આસન, ભામંડલ, હુંદુલિ, છત્ર આદિ અષ્ટ પ્રાતિહાર્યોથી શોભિત, ચોસઠ ઈંદ્રો, અનેક દેવદેવીઓ અને વિદ્યાધરોથી પૂજિત પ્રભુના સમવસરણના ગુણાનુવાદ અલ્પજ્ઞ લેખકની કલમથી ક્યાંથી થઈ શકે ?

ભરત મહારાજ રાજસભામાં રાજસિંહાસને બેઠા છે. તે સમયે યમક અને સમક નામના બે અનુચરોએ આવી ભરત મહારાજને પ્રણામ કરી નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે-“ હે દેવ ! આજે પુરિમતાલ નગરના શકટાયન નામે ઉદ્યાનને વિષે યુગાદિનાથને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે.”

સમકે પણ કહ્યું કે-“ આપણી આયુષશાળામાં હમણાં જ ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે. ” આ બંને હર્ષદાયક હકીકત સાંભળી ભરતરાય ક્ષણવાર વિચારમાં પડ્યા કે-મારે પ્રથમ કોની અર્ચા કરવી ? વિશ્વને અભય આપનાર પિતાજી ક્યાં ? અને મનુષ્યોનો ઘાત કરનાર ચક્ર ક્યાં ? એમ ક્ષણમાત્રમાં વિચારી પ્રથમ ઋષભસ્વામીને વંદન કરવા જવા માટે તૈયાર થવાની માણસોને આજ્ઞા આપી. યમક અને સમકને યોગ્ય પારિતોષિક આપી વિદાય કર્યા.

પછી માતા મરુદેવા પાસે જઈ ભરત મહારાજે કહ્યું “હે માતા ! આપે તો મારો ઋષભ જંગલમાં કેવું દુઃખ સહન કરતો હશે ? વગેરે કહી રડી રડી આંખોનું નૂર ગુમાવ્યું. આપ કહેતા હતા કે મારો ભિક્ષાહારી અને એકાકી પુત્ર દુઃખ પામે છે, પણ હે માતા ! આપ મારી સાથે આપના પુત્રનું ત્રલોક્ય સ્વામિત્વ નજરે જુઓ-તેમનું ઐશ્વર્ય જુઓ. ” એમ કહી માતાને ગજેન્દ્ર ઉપર આરૂઢ કર્યા. પછી સુવર્ણશોભિત આભૂષણવાળા ઘોડા, હાથી, પાયદળ અને રથો લઈ રાજકુટુંબ અને વિપુલ પ્રજાગણ સહિત ભરતરાજે પ્રયાણ કર્યું. ભરતરાજે દૂરથી ઉપરનો તેજોમય રત્નનો ગઢ જોયો અને મરુદેવા માતાને કહ્યું કે-“ હે માતા ! જુઓ દેવતાઓએ પ્રભુનું સમવસરણ કેવું અદ્ભુત પ્રભાવશાળી રચ્યું છે. પિતાજીના ચરણ-કમળની સેવામાં ઉન્મત્ત બનેલા દેવતાઓનો આ જયજયનાદ દૂરથી દેવદુંદુભિ તુલ્ય સંભળાઈ રહ્યો છે. પ્રભુતા દર્શનાર્થે દેવી દેવતાઓ વિમાનમાં બેસી પ્રભુતા સમવસરણમાં હારબંધ આવતા દેખાય છે. જેમના વિમાનોની ઘુઘરીઓના મોટા અવાજોએ આકાશને મેઘગર્જના તુલ્ય કરી મુકેલ છે. ”

વહેતા પાણીના પ્રવાહથી જેમ કાદવ ધોવાઈ જાય તેમ ભરતનું કથન સાંભળી ઉત્પન્ન થયેલ છે આનંદાશ્રુ જેમને એવા મરુદેવા માતાની દૃષ્ટિમાં વળેલાં પડલ ધોવાઈ ગયાં જેથી પૂર્વવત્ આંખ સારી થઈ એટલે પોતાના પુત્રની અતિશય સહિત તીર્થંકરપણાની લક્ષ્મીને માતાએ પોતાના નેત્રોવડે સાક્ષાત્ જોઈ. તેના દર્શનથી થયેલા અપરિમિત આનંદ વડે મરુદેવા તન્મય થઈ ગયાં અને તત્કાળ સમકાળે અપૂર્વકરણના કમથી ક્ષપક્રોણીમાં આરૂઢ થયાં અને જોતજોતામાં આઠે કર્મને ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. તે વખતે તેમનું આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવાથી અંતકૃત્કેવલી થઈ માતા મરુદેવા હાથીના સ્કંધ ઉપર જ મોક્ષપદને પામ્યાં. આ અવસર્પિણીકાળમાં તેઓ પ્રથમ સિદ્ધ થયાં.

મરુદેવાના શરીરનો સત્કાર કરી દેવતાઓએ તેને ‘જય જય નંદા’ના હર્ષનાદોથી ગર્જિત કરી ક્ષીરસમુદ્રમાં પધરાવ્યું. ત્યારથી મૃતશરીરની પૂજાની પ્રથા ચાલુ થઈ. કારણ મહાત્માઓ કરે તે આચાર માટે જ કલ્પાય છે.

પછી રાજ્યચિહ્નોનો ત્યાગ કરી ભરતરાજ પરિવાર સહિત પગે ચાલતા ઉત્તર દિશાના દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ્યા. ત્યારે દેવતાઓથી વીંટળાયેલા પ્રભુને તેમણે જોયા. પછી ભગવંતને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ અંજલિ જોડી સ્તુતિ કરી.

ચોસઠ ઈંદ્રો, અનેક દેવતાઓ, દાનવો, મનુષ્યો અને વિદ્યાધરોથી પૂજિત ભગવાન ઋષભદેવે બાર પ્રકારની પર્ષદામાં અતિ ગંભીર અને મધુર સ્વરે ભવતારણી ધર્મદેશના આપી, જેમાં સ્યાદ્રાદ, નય, નિક્ષેપ, જીવાદિ નવતત્ત્વ, ષટ્દ્રવ્ય, તેના ગુણ અને પર્યાય, તથા લોકલોક

(સ્વર્ગ-મૃત્યુ અને પાતાળ)નું સ્વરૂપ અને સુકૃત કંકૃત(પુણ્ય-પાપ)નું રૂપ, તથા દાન, શીલ, તપ, ભાવ, ગૃહસ્થોનાં પટ્કર્મ, ખાર વ્રતાદિનું સ્વરૂપ, યતિધર્મ-પંચમહાવ્રતનું સ્વરૂપ (અર્થાત્ ગૃહસ્થધર્મ અને સાધુધર્મનું સ્વરૂપ) વિસ્તારપૂર્વક અસરકારક શૈલીથી સમજાવ્યું.

આ દેશનાની અસર શ્રોતા સમુદાય પર એટલી સચોટ થઈ કે વૃષભસેન (પુંડરીક) વગેરે અનેક પુરુષો તેમજ પ્રાણી આદિ અનેક સ્ત્રીઓએ પ્રભુની પાસે સાધુધર્મ અંગીકાર કર્યો. જેઓ સાધુધર્મ અંગીકાર કરવા અસમર્થ હતા તેમણે ગૃહસ્થ (શ્રાવક) ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

આ સમયે ઇન્દ્ર મહારાજ વજ્રરત્નના થાળમાં વાસક્ષેપ લાવી હાજર થયા. પ્રભુએ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ પર વાસક્ષેપ નાખી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી. જેમાં વૃષભસેન એટલે પુંડરીક મહારાજને ગણધરપદે નિયુક્ત કર્યા. જેમણે પ્રભુની દેશનાના સારરૂપ તત્ત્વજ્ઞાન ભાસ્કર તુલ્ય દ્વાદશાંગ સિદ્ધાન્તોની રચના કરી-૧ આચારાંગસૂત્ર, ૨ સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર, ૩ સ્થાનાંગસૂત્ર, ૪ સમવાયાંગસૂત્ર, ૫ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપિતસૂત્ર, ૬ જ્ઞાતાધર્મિકથાસૂત્ર, ૭ ઉપાસકદશાંગસૂત્ર, ૮ અંતકૃદશાંગસૂત્ર, ૯ અનુત્તરોપપાતિકસૂત્ર, ૧૦ પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્ર, ૧૧ વિપાકસૂત્ર, અને ૧૨ દષ્ટિવાદસૂત્ર.*

આ પ્રમાણે જૈનધર્મની અમરજ્યોતસમ પોતાનું મહાન કર્તવ્ય અદા કરી, પ્રભુને સ્તવી, વંદન કરી અને નમસ્કાર કરી ઇન્દ્ર મહારાજ આદિ દેવગણે સ્વર્ગ પ્રત્યે પ્રસ્થાન કર્યું તથા ભરત મહારાજ આદિ માનવગણે વિસર્જન થયો.

* ઉપરોક્ત અંગસૂત્રોની વાચના પ્રભુ મહાવીરના સાતમા પટ્કર શ્રી રથૂલિભદ્રે વીરાત ૧૬૦ વર્ષે મગધદેશના પાટલીપુત્ર નગરમાં ભયંકર આર કુશલીના યોગે કંડસ્થ જ્ઞાનના લોપ સમયે મુનિવરોના મધ્યમાં રહી આપી હતી. આ કાળે શ્રુતદેવશ્રી શ્રી ભદ્રાહુસ્વામી નેપાળથી આ પર્ણદામાં પધાર્યા હતા. જેના યોગે આ સૂત્રો પંચમ આરાનો જ્ઞાનદીપિકા તુલ્ય ફરીથી સૂત્રાકારે તાડપત્રો પર અંચિત થયા. અને મગધની આ સૂત્રવાચના વીર નિર્વાણ પછીની પ્રથમ વાચના તરીકે ઇતિહાસના પાને અમર ખની. જુઓ અમારો અંથ-સમ્રાટ સંપ્રતિ. ત્યારબાદ આર્ય રકંદિલની અયક્ષતામાં મથુરામાં અને યુગપ્રધાન નાગાર્જુનની નિશ્રામાં વલ્લભીપુરમાં પણ વાચના થઈ, જે બંને “ માથુરી ” અને “ વલ્લભી ” વાચનાના નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે બંને યુગપ્રધાનો એકત્ર થઈ શક્યા નહી, જેથી કેટલાક મતમતાંતર રહી જવા પામ્યા છે.

પ્રકરણ છઠું

પરમાત્માનું નિર્વાણ

એક સમયે ચક્રવર્તી ભરતે પ્રભુને વિનયપૂર્વક પૂછ્યું કે:-હે વિભો ! જે પ્રમાણે આપ સર્વજ્ઞ અને તીર્થંકર છો. એવા ભવિષ્યમાં તીર્થંકરો થશે ખરા ? ઉત્તરમાં પ્રભુએ ભવિષ્યમાં થનારા ત્રેવીશ તીર્થંકરોનાં નામ, વર્ણ, આયુષ્ય અને શરીરમાનાદિ સર્વ હકીકત પોતાના દિવ્ય કેવળજ્ઞાનના યોગે દર્શાવી. જેની અમર સ્મૃતિ અર્થે ભરત મહારાજે અષ્ટાપદ પર્વત પર “સિંહનિષદા” નામનો ભવ્ય જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો જેમાં ચોવીશે તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ, તેમના દેહમાન અને વર્ણ પ્રમાણે રત્ન અને સુવર્ણની બનાવી સ્થાપિત કરી. આ અષ્ટાપદ પર્વત પ્રભુ મહાવીરના સમયે પણ વિદ્યમાન હતો. જેની યાત્રા શ્રી ગૌતમસ્વામી ગણધર મહારાજે કરી હતી.

પ્રભુની સાથે જે ચાર હજાર રાજપુત્રોએ દીક્ષા લીધી હતી તેમાં ભરત મહારાજના પુત્ર મરિચીકુમાર* પણ હતા. તેઓ મુનિમાર્ગનું પાલન કરવામાં અસંમર્થ હોવાથી તેઓએ પોતાની મતિ કદપનાથી અન્ય એકે જુદી જ જાતનાં “ત્રિદંડી” ના વેષની રચના કરી. ક્રમશઃ તેની “પરિવ્રાજક-સંન્યાસી વેષ” તરીકે પ્રસિદ્ધિ થઈ, પરંતુ આ ત્રિદંડિક વેષધારી પરિવ્રાજક મરિચીમુનિ પ્રભુના ઉપદેશ અને તત્ત્વજ્ઞાનને માન્ય રાખતા હતા અને કોઈ દીક્ષાભિલાષી પોતાની પાસે આવતું તો તેને તેઓ પ્રભુની પાસે મોકલતા હતા.

એક સમયે ભરત મહારાજે સમવસરણમાં પ્રભુને પૂછ્યું કે:-હે વિભો ! આ સમવસરણમાં એવો કોઈ ઉચ્ચ કોટીનો જીવ છે કે જે ભવિષ્યમાં તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરશે ?

પ્રભુએ જણાવ્યું કે:-“ સમવસરણની બહાર જે મરિચિ બેઠા છે તેઓ આ અવસર્પિણી કાળમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામના પ્રથમ વાસુદેવ, તેમજ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મૂકા રાજધાનીમાં પ્રિયમિત્ર નામના ચક્રવર્તી અને ચોવીશમા મહાવીર નામના તીર્થંકર થશે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી, ભગવાનને વંદન કરી ભરતરાજ મરિચી પાસે આવ્યા. તેમને વંદન કરી કહેવા લાગ્યા. હે મરિચી ! હું તમારા આ ત્રિદંડીના વેષને વંદન કરતો નથી, પરંતુ તમે પ્રથમ વાસુદેવ, મહાવિદેહમાં ચક્રવર્તી અને આ ભરતક્ષેત્રમાં ચરમતીર્થંકર થશો તેથી ભાવી તીર્થંકરે તરીકે વંદન કરું છું.

આ સાંભળી ભરતમહારાજના જવા બાદ મરિચીએ અહંકાર કર્યો કે:-“ અહો ! મારું કુળ કેવું જિંચું-ઉત્તમ છે ! મારા દાદા પ્રથમ તીર્થંકર ! મારા પિતા પ્રથમ ચક્રવર્તી ! અને હું પ્રથમ વાસુદેવ, ચક્રવર્તી તથા અંતિમ તીર્થંકર ! એમ ત્રણ પદવીધારક થઈશ. આ પ્રમાણે કુળમદ કરી તેમણે નીચગોત્ર ઉપાર્જન કર્યું. ”

* પ્રભુ મહાવીરના જીવનો ત્રીજો ભવ

એક સમયે મરીચિ ભગવાનની સાથે વિહારમાં હતા તેવામાં તેઓ માંદા પડી ગયા. તેમને અસંયત ગાળી કોઈ પણ મુનિરાજે તેમની વૈયાવચ્ચ ન કરી. ત્યારે તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે-પોતાની સેવા અને ત્રિદંડી માર્ગના રક્ષણાર્થે કોઈ શિષ્યની આવશ્યકતા છે, જેથી આવી માંદગીના સમયે તે સેવા-ચાકરી કરી શકે.

સંજોગાનુસાર કપિલ નામે એક રાજકુમાર જે તેમની પાસે દીક્ષાર્થે આવ્યો હતો, તેને પ્રભુ પાસે જવાનું કહેતાં આ બહુલકર્મીએ સામો પ્રશ્ન કર્યો કે-શું તમારા મતમાં ધર્મ નથી ? કપિલના આ પ્રશ્નથી મરીચીએ વિચાર્યું કે-આ શિષ્ય મારે લાયક છે. પછી તેમણે કહ્યું-હૈ કુમાર ! મારા મતમાં પણ ધર્મ છે તેમજ પ્રભુના મતમાં પણ ધર્મ છે. કપિલે મરીચિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ત્રિદંડી વેષ ધારણ કર્યો. આ પ્રમાણે મરીચિની ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણથી તેમના એક કોડાકોડી સાગરોપમપ્રમાણ સંસારની વૃદ્ધિ થઈ.

મરીચિનો દેહાંત થતાં પરિવ્રાજક કપિલે મરીચિનો માર્ગ ચાલુ રાખ્યો-જ્ઞાનશૂન્યક્રિયાનો માર્ગ વહેતો રાખ્યો. તેને આસૂરિ નામના શિષ્યની પ્રાપ્તિ થઈ તેણે પણ જ્ઞાનશૂન્ય માર્ગનું પરિપોષણ કર્યું. આ પ્રમાણે ક્રમશઃ આ મતમાં એક સાંખ્ય નામનો આચાર્ય થયો. તેના નામથી સાંખ્યમતની ઉત્પત્તિ અને પ્રસિદ્ધિ થઈ.

આ સાંખ્યમત પ્રભુ મહાવીરના સમયે પણ વિદ્યમાન હતો, જેના અનેક સંન્યાસીઓએ પ્રભુની સાથે તેમજ અન્ય ગીતાર્થ મુનિરાજો સાથે ચર્ચા કરી હતી. જૈનદર્શનના તત્ત્વજ્ઞાનથી સંતોષ પામી, *સાંખ્ય મતનો ત્યાગ કરી કેટલાય સાંખ્ય સંન્યાસીઓ જૈન ધર્માનુયાયી બન્યા હતા. એકી સાથે દીક્ષા લેનારા આ સાંખ્યમુનિઓની સંખ્યા ૫૦૦ ની હતી, જેઓ રાજગૃહી નજદીકના હસ્તિનાપસ નામના આશ્રમમાં રહેનારા હતા. તેઓને આદ્યમુનિના ઉપદેશથી સત્યધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું અને તેઓ પૂર્ણ જૈનધર્માનુરાગી બન્યા હતા.

પ્રભુ ઋષભદેવે દીક્ષા સમયે સર્વ રાજકુમારોને અલગ અલગ રાખ્યો આખ્યાં હતાં. આ સમયે નામ અને વિનમિ હાજર ન હતા. થોડા સમય બાદ તેમને માહિતી મળી કે-ભગવાને સર્વ રાજકુમારોને રાજ્ય આપ્યું હતું, જેમાં પોતે જ ભાગ્યહીન તરીકે રહી ગયા ! જેથી તેઓ ભગવાન પાસે આવ્યા, પરંતુ આ સમયે આ મહાન્ તપસ્વી મૌનપણે દીક્ષિતાવસ્થામાં કાઉત્સરગ્રાધ્યાનમાં લીન હતા. નમિ વિનમિએ તેમની ઉપાસના શરૂ કરી. એકદા ઈંદ્ર મહારાજ પ્રભુના દર્શનાર્થે પધાર્યા હતા. તેઓએ નમિ વિનમિને સમજાવી ૪૮૦૦૦ વિદ્યાઓ સાથે વૈતાલ્યગિરિનું રાજ્ય આપ્યું. જેથી નમિકુમારે ઉત્તરશ્રેણિમાં ૬૦ નગરો અને વિનમિકુમારે દક્ષિણ શ્રેણિમાં ૫૦ વિશાળ નગરો વસાવી તે પ્રદેશમાં રાજ્ય કરવા લાગ્યા. તેઓ મહાવિદ્યાવાળા હોવાથી વિદ્યાધરો કહેવાયા. આ કાળે પણ ઉપરોક્ત રાજકુમારોના વસાવેલ દેશ, નગરો તેમની ચિરંજીવી સ્થાપના તરીકે વિદ્યમાન છે. વિશેષ હકીકત જાણવા માટે જુઓ અમારો ગ્રંથ “સમ્રાટ સંપ્રતિ”

તેમના વંશમાં રાવણ, કુમ્ભકર્ણ, સુગ્રીવ, પવનંજય, હનુમાન વિગેરે સુપ્રસિદ્ધ પુરુષોની ઉત્પત્તિ થઈ. તેઓ સર્વ આ જાનને મહાન્ વિદ્યાધર રાજકુમારોની કુલસંતતિના અતુલ વિદ્યા અને બળધારી મહાન્ શક્તિશાળી વિક્રમે હતા.

* સાંખ્યમતની સમીક્ષા માટે આ જ પુસ્તકમાં સ્વતંત્ર પ્રકરણમાં હકીકત દર્શાવવામાં આવશે.

સમ્રાટ ભરત જ્યારે છખંડ પૃથ્વીનો વિજય કરી પાછા અયોધ્યા પધાર્યા ત્યારે ચક્રરત્ને આયુધશાળામાં પ્રવેશ ન કર્યો, જેના અંગે વિચાર કરતાં સમજાયું કે-“ બાહુબલિજીએ ચક્રવર્તી ભરતની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો નથી” તરત જ ભરત મહારાજાએ દૂતને તક્ષશિલા મોકલી બાહુબલિજીને કહેરાવ્યું કે-તમે અમારી આજ્ઞાને આધીન બનો. બાહુબલિજીએ દૂતના કહેણનો અસ્વીકાર કર્યો. આ બંને વીર બાંધવોએ યુદ્ધની પ્રથંડ તૈયારીઓ કરી, પરંતુ આ યુદ્ધ બંને વીરાત્માઓ વચ્ચે જ હોવાથી અન્ય જીવોનો વિના કારણ તેમાં સંહાર ન થાય, તે ખાતર બંને બાંધવો જાતે દ્વંદ્વયુદ્ધમાં ઉતર્યા. અનેક પ્રકારના દ્વંદ્વયુદ્ધના દાવપેચમાં કોઈનો પરાજય ન થયો. અંતમાં મુષ્ટિયુદ્ધ ચાલુ થયું. જેમાં બાહુબલિજીએ ભરત પર મુષ્ટિપ્રહાર કરવા હાથ ઊંચો કર્યો પણ તત્ક્ષણ તેમના જાત્રાત આત્માએ તેમને આ કાર્ય કરતાં રોક્યો. ક્ષણ માત્રમાં તેમનો હૃદય પલટો થયો. તેમને વિચાર આવ્યો-અહો ! આ સંસાર કેવો અસાર છે ? માત્ર રાજ્યલોભથી નીતિ અને ધર્મમાર્ગનું ઉદ્ભવન કરી હું વડીલ બ્રાતા ભરતને મારવા તૈયાર થયો છું. મારે મુષ્ટિપ્રહાર કરવો ઉચિત તો નથી જ, પણ ઉગામેલી મુષ્ટિ કઈ રીતે પાછી ફરે ? તે જ સમયે તેમના વૈરાગ્યવાસિત અંતઃકરણે તેજ ઊંચી કરેલી મુષ્ટિદ્વારા પોતાના કેશોનો લોચ કર્યો અને પોતે સ્વયં દીક્ષા અંગીકાર કરી.

ભરતરાજે પોતાના અઘ્નાણું બાંધવો પાસે રાજદૂતોને મોકલી પોતાની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરવા જણાવ્યું હતું. તે સર્વે આ આદેશથી અકળાઈ પ્રભુ પાસે આવ્યા, અને ચરજ કરી કે: હે દયાળુ ! આપે આપેલ રાજ્ય ભરતરાજ અમારી પાસેથી પડાવી લેવા તૈયાર થયા છે, જેથી આપ ભરતને યોદ્ધાવી અમારી સંધિ કરાવી આપો. પ્રભુએ તેઓ સર્વને ઉપદેશ દેતાં કહ્યું કે, હે ભદ્ર ! આ કૃત્રિમ રાજ્ય છે. તમે સર્વે મારી પાસે આવો ! તમને હું એવું અકૃત્રિમ શાશ્વત રાજ્ય આપીશ કે જેનો કોઈ પણ કાળે નાશ ન થાય. પ્રભુના આવા ઉચ્ચકોટિના ઉપદેશ અને માર્ગદર્શનની અસર કુમારો પર થઈ અને તેઓ સર્વેએ પ્રભુની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

આ પ્રમાણે બંનેલ ઘટનાની બાહુબલિજીને માહિતિ મળી અને પોતાના લઘુબ્રાતા મહા-મુનિઓ તેમજ પરમપૂજ્ય ભગવાન ઋષભદેવના વંદનાર્થે જવા વિચાર કર્યો પણ તેમ કરતાં તેમને અંતઃકરણના એકદા ખૂણામાં સંતાઈ રહેલા અહંકારે રોક્યો, અને તેમના મનમાં વિચાર આવ્યો કે-હમણાં પરમાત્મા પાસે જતાં વયમાં મારાથી નાના પણ સંયમમાં મોટા એવા લઘુબાંધવોને મારે નમસ્કાર કરવો પડશે, માટે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી જ હું પરમાત્મા પાસે જઈશ. આ પ્રમાણે અભિમાનચક્ત મહામુનિ જંગલમાં જઈ દીર્ઘકાળ સુધી કાઉત્સગ્ગ ધ્યાનમાં લીન થયા. ઘોર તપશ્ચર્યાના કારણે તેમના કાનમાં પક્ષીઓએ માળા નાખ્યા, શરીર પર વેલડીઓ વીંટાઈ ગઈ, સર્પોએ તેમના ચરણમાં રાફડા કર્યા.

આ તરફ જ્ઞાની પ્રભુએ બાહુબલિજીના પ્રતિજ્ઞાધાર્થે મહાસતી સાધ્વીઓ બ્રાહ્મી અને સુંદરીને તેમની પાસે મોકલી. તેઓએ આવી, વંદન કરી, બ્રાતાને પ્રતિજ્ઞાધર્તાં કહ્યું: “ વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો, ગજ અઢે કેવળ ન હોય ” આ પ્રમાણેનાં સાધ્વીઓનાં પ્રતિજ્ઞાધક વાક્યો સાંભળી બાહુબલિજીએ વિચાર કર્યો કે: શું સાધ્વીઓ કદી પણ અસત્ય બોલે ? મેં તો ગજ, તુરગાદિ સર્વે રાજસાહ્યળી છોડી દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. ત્યારે આ મહાદેવીઓ મને ઉદ્દેશીને આમ કેમ કહી રહી છે ? આ પ્રમાણે વિચારશ્રેણીના ઊંડાણમાં ઉતરતાં તેમને સમજાયું કે:-અવશ્ય આ દેવીઓનું

કથન અક્ષરશઃ સત્ય છે. “હું માનરૂપી ગજ ઉપર હજી સુધી તો બેઠેલ છું.” મારે લઘુઆતા મહામુનિઓના વંદનાર્થે અવશ્ય જવું જ જોઈએ. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી ઉચ્ચ કોટીની ભાવનાથી બાહુબલિમુનિએ ભાઈઓને વંદન કરવા જવા માત્ર એક જ કદમ ઉઠાવ્યું. આ પ્રમાણે આ મહામુનિ નિરભિમાની થતાં બરાબર આજ સમયે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેઓ ભગવાનની પાસે આવ્યા. પ્રભુને વંદન કરી કેવળી પર્ષદામાં જઈ બેઠા.

બીજી જાણી ભરત સમ્રાટે સાંભળ્યું કે-મારા જ રાજકોશને કારણે મારા અટ્ટાણું ભાઈઓએ દીક્ષા લીધી છે ત્યારે, તેમને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો. તેમણે વિચાર કર્યો કે-આ સૌ ભાઈઓને માનપૂર્વક ભોજન કરાવી પછી તેમની પાસે ક્ષમાની યાચના કરું, જેથી ૫૦૦ ગાડાં ભોજન-સામગ્રીનાં ભરી પ્રભુના સમવસરણમાં આવ્યા. અને પ્રભુને વંદન કરી વિજ્ઞપ્તિ કરી. હે પ્રભુ! મારા ભાઈઓને આજ્ઞા આપો કે-આ ભોજનસામગ્રીનો તેઓ સ્વીકાર કરે. જેથી મારે આત્મા પણ સંતુષ્ટ થાય,

પ્રભુએ કહ્યું: હે રાજન્! મુનિઓ નિમિત્તે લાવેલ ભોજનસામગ્રી તેમને ખપતી નથી. પરમાત્માના કથનથી ભરતરાજા ઉદાસ થયા ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યું કે-રાજન્! જેઓ આપથી અધિક ગુણી હોય તેમને ભોજનાર્થે આ સામગ્રી સુપ્રત કરો. આ સમયે વિવેકી ભરતરાજે વિચાર કર્યો કે ‘હું તો અપ્રતી-સમ્યગ્દષ્ટિ છું. મારાથી અધિક ગુણવાળા દેશવ્રતી (દેશવિરતિવાળા) છે. એટલે ભરત મહારાજાએ સર્વે દેશવિરતિધારી ઉત્તમ શ્રાવકોને બોલાવી તેમને આ ધાન્ય સામગ્રીથી ભરેલ ૫૦૦ ગાડાઓ સુપ્રત કર્યા અને સર્વેને કહ્યું કે-આપ નિત્ય અહીં જ ભોજન કર્યા કરો.”

બસ પછી શું? જોઈ લ્યો! ભોજનાદિ કાર્યમાં કોણ પાછું હશે? દિવસે દિવસે ભોજન કરવાવાળાઓની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થવા લાગી. જે ભોજનસમયે એટલી હદ સુધી વધી પડી કે તેનાથી રસોઈયાઓ અકળાયા, ગભરાયા. તેઓએ ભરત મહારાજા પાસે જઈ આનો યોગ્ય પ્રબંધ કરવા વિનંતી કરી ત્યારે ભરતરાજે દેશવિરતિ-ઉત્તમ વ્રતધારી શ્રાવકોના હૃદય-પ્રદેશ પર કાકિણી રત્નથી ત્રણ રેખાઓ દોરી ચિન્હો કર્યા, જેનું નામ જ યજ્ઞોપવિત. આ પ્રમાણે ચિહ્નિત શ્રાવકો માટે ભરતરાજે નીચેના મહાન સૂત્રોનો પણ પ્રબંધ કર્યો હતો. ભોજન કરીને બહાર નીકળતાં તેઓ તેનો ઉચ્ચાર કરતા હતા “જિતો ભવાન્ વર્ધતે મીસ્તસ્માન્મા હન મા હન”

આ જાતના પ્રતિબોધક વાક્યથી ભરતરાજને પણ આત્મ-વિચારણા ઉદ્ભવી જેના પરિણામે તેમને પણ વૈરાગ્યની ભાવનાઓ જાગ્રત થઈ. અને તેઓ પણ સત્વર ચારિત્રના માર્ગ તરફ વળવા ઉજ્જમાળ થયા.

આ પ્રમાણે ભોજનશાળાઓમાં જમનારા માહુનો કહેતાં બ્રાહ્મણો પુરુષાર્થહીન-પ્રમાદી બની ન જાય તેની ખાતર તેમના સ્વાધ્યાયાર્થે ભગવાન ઋષભદેવના ઉપદેશાનુસારે ચાર આર્ય-વેદોની રચના કરી. જેનાં નામો-(૧) સંસારદર્શન વેદ. (૨) સંસ્થાપનપરામર્શન વેદ. (૩) તત્ત્વબોધ વેદ. (૪) વિદ્યાપ્રબોધ વેદ. આ ચારે વેદોનું પઠનપાઠન બ્રાહ્મણો (માહનો) કર્યા કરતા હતા, જેની છ છ માસે પરીક્ષા થતી હતી. આ પ્રમાણેનો વહેવાર નવમા તીર્થંકર શ્રીસુવિધનાથ સુધી ચાલુ રહ્યો.

આ કાળ પર્યાંત જૈન બ્રાહ્મણોનું સન્માન રાજા મહારાજાઓ તેમજ જનસમુદાય આદરપૂર્વક કરતો હતો. પ્રભુ ઋષભદેવના શાસનકાળથી તેમનામાં ઉચ્ચકોટીના દેશવિરતિને લાયક જે સફળગુણાદિ

હતા, તેનો કાળે કરી લોપ થયો. તેમનામાં કાળપ્રભાવે સ્વાર્થવૃત્તિ જાગૃત થઈ અને તેઓએ કલ્યાણાર્થે બનાવેલા ભરતરાજના ચાર વેદોમાં પરિવર્તન કર્યું.

નવા નવા પ્રકારના ધર્મગ્રંથોની તેમણે રચના કરી, જેમાં શ્રાદ્ધદાન, કન્યાદાન, ભૂમિદાન, ગૌદાન આદિના વિધિવિધાનોના ગ્રંથો બનાવ્યાં. અને સ્વાર્થવૃત્તિથી ધન એકત્રિત કરવા માંડ્યું ને પોતે જ સ્વયં પૂજનિક બની ગયા.

આ કાળ હુણ્ડા અવસર્પિણીનો હતો, જેની અસર જૈન શાસન પર એવી ભયંકર રીતે થઈ કે, આ કાળે અલ્પ સમયમાં જ જૈન શાસનનો વિચ્છેદ થયો. જેમાં શ્રીસુવિધિનાથ પ્રભુના મોક્ષગમન પછી તો ટૂંક સમયમાં જ ધર્મજાગૃતિને ટકાવી રાખવાવાળા મુનિઓ, આર્યાઓ તેમજ શ્રાવક શ્રાવિકાઓરૂપ અતુર્વિધ સંઘનો લોપ થયો.

આ પ્રમાણે આ કાળથી “અસંયતી” ની પૂજાનો માર્ગ ચાલુ થયો, જેના પરિણામે જૈનદર્શન અને સનાતન વેદાંતદર્શન નામે બે માર્ગો-સંસ્કૃતિના પ્રવાહો ચાલુ થયા.

x

x

x

x

ક્રમશઃ ૧૫ માં તીર્થંકર શ્રીધર્મનાથના શાસનકાળમાં જૈનધર્મ જે અલ્પ પ્રમાણમાં પળાતો હતો તેમાં પણ ન્યૂનતા આવી. આ કાળે તો સનાતન વેદાંતવાદી બ્રાહ્મણોનું સામ્રાજ્ય પૂરતા પ્રમાણમાં જાગ્યું, તેઓએ પોતાના સંપ્રદાયના ધર્મકાર્યાર્થે પૂર્વોક્ત ચાર વેદોના નામોમાં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કર્યો: “ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ.” તેમાં સમયે સમયે ફેરફાર થતો રહ્યો. તેમજ નવી નવી શ્રુતિઓનો સમાવેશ થતો ગયો. તેમની વેદાંતિક શ્રુતિઓમાં વિશેષતાએ ‘હિંસાત્મક યજ્ઞોને મહુતા’ અપાઈ. જેમાં યાજ્ઞાવલ્કય, સુલસા અને પિપ્પલાદેએ તો નરમેધ, પિતૃમેધ, ગજમેધ, અશ્વમેધ યજ્ઞો પર ખાસ ભાર મૂક્યો.

કાળાંતરે આગળ વધતાં વીશમા તીર્થંકર શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનકાળે વસુરાજ અને પર્વતે મહાકાળ નામના વ્યંતરની સહાયતાથી યજ્ઞકર્મને હિંસાદિક ક્રિયાથી એટલી હદ સુધી પહોંચાડ્યો હતો કે જેનું વર્ણન કરતાં લેખકનો હાથ, હૃદય અને કલમ ધૂળ બિંદો છે.

વર્તમાન કાળના ઇતિહાસકારો પણ નિર્ણયાત્મકતાથી જણાવે છે કે-“ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા બુદ્ધ પહેલાં ભારતવર્ષમાં યજ્ઞોમાં થતી હિંસા-રુધિરથી નદીઓ વહી રહી હતી.” આ બંને મહાત્માએ પોતાના બુલંદ અવાજે જનતાને જાગૃત કરી, હિંસાકર્મને દૂર કરી શાંતિની સ્થાપના કરી હતી.

x

x

x

x

સુવર્ણસમ તેજસ્વી કાંતિ અને ૫૦૦ ધનુષ્યની ઊંચી કાયા તેમજ વૃષભ લંછનધારી ભગવાન ઋષભદેવનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હતું. તેમાં તેઓએ ૮૩ લાખ પૂર્વ સંસારીપણામાં, ૧૦૦૦ વર્ષ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં અને ૧૦૦૦ વર્ષ ન્યૂન એક લાખ પૂર્વ સર્વજ્ઞપણામાં ભૂમિ પર વિહાર કરી અસંખ્ય ભવ્યાત્માઓનું કલ્યાણ કર્યું અર્થાત્ સમસ્ત ભારતભરમાં જૈનધર્મને રાજ્ય અને રાષ્ટ્ર ધર્મ તરીકે વ્યાપક બનાવ્યો.

સ્વયં આદિરાજ, આદિમુનિ, આદિતીર્થંકર, સૃષ્ટિસંચાલનના આદ્ય મહાન્ યુગાવતારી તીર્થપતિ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર થયા. પુંડરીક આદિ ૮૪ ગણધરો, ૮૪૦૦૦ મુનિવરો, ત્રણ લાખ સાધ્વીઓ તેમજ ત્રણ લાખ પચાસ હજાર શ્રાવકો અને પાંચ લાખ ચોપન હજાર શ્રાવિકાનો પરિવાર હતો.

પુંડરીક ગણધર મહારાજ પાંચ કોડી મુનિવરો સાથે શ્રીશત્રુંજયગિરિરાજ પર મોક્ષે ગયા. જે ગિરિરાજ પર પ્રભુશ્રી ઋષભદેવ નવાણું પૂર્વ વખત સમવસર્યાં હતા. તે કાળે શ્રીશત્રુંજય ગિરિરાજની તળેટી ગુજરાતના વડનગર સુધી હતી. તે કાળના પ્રભાવથી ક્રમશઃ ઘટતી ઘટતી આજે પાલીતાણા સુધી પહોંચી છે.

અંતમાં ભગવાન્ શ્રીઋષભદેવ અષ્ટાપદ પર્વત પર દશ હજાર મુનિવરો સાથે મહા વદ ૧૩ ને દિવસે નિર્વાણ પદને પામ્યા. આ અવસરે ઇંદ્રાદિ દેવગણોએ પ્રભુનું નિર્વાણ કલ્યાણક ઉજવ્યું.

પ્રભુના દેહનો જ્યાં અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો ત્યાં ઇંદ્રે રતનો સ્તૂપ ણનાવ્યો. તેજ પ્રમાણે એકેક ગણધર અને મુનિવરોના સ્થાને એક સ્તૂપ ણનાવ્યો. પ્રભુની દાઢા અને અસ્થિ ઇંદ્ર અને દેવતાઓ લઈ ગયા, જેનું પૂજન-પ્રજ્ઞાલન આદિ જિનપ્રતિમાની માફક તેઓ કરવા લાગ્યા.

x

x

x

x

અવસર્પિણી કાળમાં ૨૪ તીર્થંકરો થાય તેવો નિયમ છે. તેજ પ્રમાણે ૧૨ ચક્રવર્તી રાજાઓ થવાનો પણ નિયમ છે.

આ અવસર્પિણી કાળમાં તે પ્રમાણે બાર ચક્રવર્તીઓ થયા તેમાં ભરત પ્રથમ ચક્રવર્તી રાજા હતા, જેની ઋદ્ધિ અપરંપાર હતી. ચૌદ રતનો જેવાં કે:-સેનાપતિ, ગાથાપતિ, વાર્દ્ધકિ, પુરોહિત, સ્ત્રી, હસ્તી, અશ્વ, ચક્ર, છત્ર, ચામર, મણિ, કાર્કિણી, ખડ્ગ અને દંડરતન. ૧૬ હજાર દેવતાઓ તેમજ બત્રીસ હજાર મુકુટધારી રાજાઓ તેમની સેવામાં હાજર રહેતા. ૮૪ લાખ હાથી, ૮૪ લાખ અશ્વ, ૮૪ લાખ રથ અને છત્રું કરોડ પાયદળ સૈન્ય હતું.

છ ખંડ જીતવામાં ભરતરાજને સાઠ હજાર વર્ષો લાગ્યાં હતાં. આ કાળે આર્ય અને અનાર્ય સર્વ દેશોનું આધિપત્ય તેમના હાથમાં ચક્રવર્તી રાજવી તરીકે હતું. આર્ય અને અનાર્ય દેશોના સંખ્યાબંધ રાજવીઓએ પોતાની પુત્રીઓ ભરતરાજ સાથે પરણાવી હતી, જેના યોગે આ ભારતદેશ વિસ્તૃત ક્ષેત્રફળના કારણે આર્યાવર્તના નામે પ્રસિદ્ધિને પામ્યો હતો. તે ભરતરાજના અંતઃપુરમાં ૬૪ હજાર રાણીઓ હતી, જેના રક્ષણાર્થે દરેક રાણી દીઠ બે બે અંતેઉરી (સખીઓ) રાખવામાં આવી હતી.

છ ખંડના વિજેતા ચક્રવર્તી ભરતરાજે એકધારું એકછત્રી રાજ્ય ધણી જ કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું. આર્યાવર્તની ભારે આબાદી કરી. તેમણે ધર્મકાર્યો પણ ઘણાં જ સુંદર રીતે કર્યાં. અષ્ટાપદ પર “સિંહનિપથા” નામનો લગ્ન જિનપ્રાસાદ ણનાવ્યો.

અંતમાં આરિસાલવનમાં આનંદક્રિયા સમયે એક આંગળીમાંથી મુદ્રિકા સરી પડવાથી દર્પણમાં પોતાની તે આંગળી વિરૂપ દેખાઈ. જેના અંગે વિચારમગ્ન થતાં અંતરાત્મા જાગૃત

થયો. આસ્તે આસ્તે ક્રમશઃ શરીર પરના સર્વે અલંકારો દૂર કરતાં હાડપિંજરના માળખારૂપ નાશવંત શરીરની લયંકરતા સમજાઈ, અને આ સમયે તેઓ એવા તો અંતરધ્યાનમાં ઉતરી ગયા કે-તેમાં શુકલધ્યાનમાં ચિત્તની એકાગ્રતા થતાં ક્ષપકચેષ્ટીએ ચઢેલા ભરતરાજને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. દેવતાઓએ મુનિવેશ અર્પણ કર્યો. તેમણે દશ હજાર રાજકુમારો સાથે દીક્ષા લઈ કેટલાય વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાળી જનતાનો ઉદ્ધાર કરતા આખરે અક્ષયસુખના ભોક્તા બન્યા.

x

x

x

x

ચક્રવર્તી ભરતરાજના મોક્ષગમન બાદ તેમની રાજગાદી પર આદિત્યયશા નામે રાજા થયા તથા બાહુબલિજીની ગાદી પર ચંદ્રયશા નામે રાજા થયા. આ બંને રાજવીઓના સંતાનોમાંથી સૂર્યવંશ અને ચંદ્રવંશ ચાલુ થયો. અને કુરુરાજાના સંતાનોથી કુરુવંશ ચાલુ થયો, જેમાં કૌરવો અને પાંડવો થયા.

ભરતરાજ પાસે કાકિણી રત્ન હતું, જેનાથી તે માહનોના હૃદયપ્રદેશ પર ત્રણ રેખાઓ દોરી અંકિત કરતા હતા. તેમની પછી આદિત્યયશા પાસે કાકિણી રત્ન ન હોવાથી સોનાના તારની ત્રણ દોરીઓ (જનોઈ) પહેરાવતા હતા. ત્યારબાદ ક્રમશઃ સોનામાંથી રૂપાની થઈ અને રૂપામાંથી પંચવર્ણના રેશમની જનોઈઓ થઈ, બાદ સુતરની થઈ જે આજ પર્યંત વિદ્યમાન છે.

ભરતરાજની આઠ પાટ સુધી સર્વે રાજાઓને આરીસા લવનમાં જ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ અને તેઓ મોક્ષે ગયા. તેમજ બીજા પણ અસંખ્યાતા આત્માઓ મોક્ષે ગયા.

પ્રકરણ સાતમું

શેષ તીર્થંકરોના સંક્ષિપ્ત પરિચય

મહારાજા ભરત ચક્રવર્તીની આઠ પાટ સુધી દરેક મહિવાકુવંશી રાજવીઓ આરિસા-ભુવનમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષે ગયા. તેમજ અન્ય પ્રાણીઓ હનુકર્મી હોવાથી તેમજ ભદ્રિક પરિણામ હોવાથી સેંકડો રાજવીઓ, કર્મચારીઓ અને પ્રજાગણે પણ સિદ્ધિસુખનો આસ્વાદ કર્યો.

આઠ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવ ભગવંતે પ્રવર્તીવેલ ધર્મ-માર્ગ અખાધિતપણે ચાલુ જ રહ્યો. અને તે ધર્મ-તીર્થને ત્યારપછી થયેલા તીર્થંકર ભગવંતોએ સારી રીતે પુષ્ટ કર્યો. દરેક તીર્થંકર ભગવંતોના વિસ્તૃત જીવન-ચરિત્રો છે, પણ અંથવિસ્તારના ભયથી તે તે તીર્થંકર ભગવંતોનો અતિ સંક્ષિપ્ત રીતે પરિચય આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

(૨) શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ

શ્રી અજિતનાથ તીર્થંકરનું અવતરણ અયોધ્યાનગરીમાં જિતશત્રુરાજની વિજયારાણીની રત્નકૂક્ષીથી ત્રણ જ્ઞાનસંયુક્ત; વૈશાખ શુદ્ધિ તેરસના દિવસે થયું. માતાએ ચૌદ મહાસ્વમ્નો દેખ્યાં; જેનું શુભ કૃણ સ્વપ્નપાઠકોએ દર્શાવ્યું. રાજાએ રાણીના ઉચ્ચ કોટીના દોહલાઓ સહર્ષ પૂર્ણ કર્યાં. મહા શુદ્ધ આઠમના દિવસે પ્રભુનો જન્મ થયો.

છપ્પન દિકકુમારી દેવીઓએ સૂતિકા કર્મ કર્યું. ચોસઠ ઇંદ્રો તેમજ દેવીદેવતાઓએ ભગવાનને સુમેરુ પર્વત પર લઈ જઈ જન્મભક્ષિષેક કર્યો. જિતશત્રુ રાજાએ પણ ધામધૂમથી આનંદોત્સવ મનાવ્યો.

યુવાવસ્થાએ પહોંચતા જ ભગવાનનું પાણિગ્રહણ સુશીલ અને સદ્ગુણાલંકૃત રાજકન્યા સાથે કરવામાં આવ્યું. પ્રભુનું શરીર સુવર્ણ કાંતિમાન, સાડાચારસો ધનુષ્ય પ્રમાણ હટું. તેમનો “ગજ” લંછનયુક્ત શોભિત દિવ્ય દેહ; ઉચ્ચકોટીના યુગાવતારી પદને દીપાવતો હતો.

સાંસારિક તેમજ પૌદ્ગલિક સુખોથી વિરક્ત થવાનો સમય નજદિક આવતાં જ લોકાંતિક દેવોએ ભગવાનને વિજ્ઞાપિ કરી કે, ‘હે પ્રભો ! આપને દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. આપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી પ્રભુ ઋષભદેવે પ્રચલિત કરેલ માર્ગના ધર્મોદ્ધારક બનો.’ લોકાંતિક દેવોના સૂચનને અનુલક્ષીને મહા શુદ્ધ ૯ ના શુભ દિવસે એક હજાર વીરાટમાઓ સાથે ભગવાને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ઉચ્ચતપશ્ચર્યા કરતા પોષ શુદ્ધ ૧૧ ના દિવસે પરમાત્માને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. જૈન ધર્મના ઉચ્ચકોટીના પ્રચાર અને વૃદ્ધિમાં તીર્થંકર પદને

દીપાવતાં, એક લાખ મુનિવરો, ત્રણ લાખ ત્રીસ હજાર આર્યાઓ, બે લાખ અઠાણું હજાર શ્રાવક, પાંચ લાખ પીસ્તાલીસ હજાર શ્રાવિકા એ પ્રમાણે ચતુર્વિધ સંઘ-સંપ્રદાયને સમકિતધારી બનાવી, બહોંતર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ચૈત્ર સુદ પાંચમના દિવસે પ્રભુ મોક્ષે પધાર્યા. તેમના સિંહસેન આદિ ગણધરોએ પરમાત્માના ધર્મ-માર્ગને પૃથ્વીતળને વિષે વ્યાસ કર્યો.

બીજા ચક્રવર્તી સગર

શ્રી અજિતનાથ તીર્થંકરના કાળમાં વિનીતા નગરીમાં સુમિત્ર રાજાની યશોમતિ રાણીની કૂક્ષીથી સગર નામે બીજા ચક્રવર્તી થયા. તેઓ પોતાના સુપુત્રો તેમજ બહોળા કુટુંબ પરિવાર સાથે તીર્થયાત્રા કરતા, અષ્ટાપદ પર્વત પાસે આવી, જ્યાં ગિરિરાજના ભવ્ય જિનમંદિરો જોઈ, અતિહર્ષિત થયા.

સગર ચક્રવર્તીને સાઠ હજાર પુત્રો હતા. એકદા પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં તેઓ સર્વ અષ્ટાપદ પર્વત પાસે જઈ પહોંચ્યા. પર્વત પર ચઢી યાત્રા કરી નીચે ઉતરતાં તેઓને વિચાર સ્ફૂર્યો કે, પોતાના પૂર્વજોએ બંધાવેલા ભવ્ય જિનમંદિરોની રક્ષા માટે અષ્ટાપદ પર્વત ફરતી જો ખાઈ ખોદવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં કોઈ પણ જાતનું નુકશાન ન થઈ શકે. તરતજ તેમણે આ વિચારને અમલમાં મૂક્યો ને દંડરતનની સહાયથી ગંગા નદીના પ્રચંડ પ્રવાહને તે બાજુ વળ્યો.

સગર ચક્રવર્તીના પુત્રોના આ કાર્યથી ભુવનપતિ નાગકુમારના ભુવનોમાં વહેતા જળ-પ્રવાહે બળભળાટ મચાવ્યો. પરિણામે નાગકુમારના ઇંદ્રે (ભુવનેંદ્રે) ક્રોધાયમાન થઈ પોતાની દૃષ્ટિજવાળાથી ચક્રવર્તી સગરના સર્વે કુમારોને બાળી ભસ્મ કર્યા. આ સમાચાર સાંભળી સગરને અતિ દુઃખ ઉપજ્યું. ઇંદ્ર મહારાજએ બ્રાહ્મણના વેશે આવી, દષ્ટાંતદ્વારા તેમનો શોક દૂર કર્યો. સગર રાજાએ પોતાના પૌત્ર ભગીરથને ભુવનેંદ્રને પ્રસન્ન કરવા ગંગાતટે જઈ; ઉત્તર તપશ્ચર્યા કરવાની આજ્ઞા કરી. તેમણે દીર્ઘકાલીન તપશ્ચર્યાથી ભુવનેંદ્રને પ્રસન્ન કરી; ગંગાજળના પ્રચંડ પ્રવાહને સમુદ્ર સાથે મેળવી દર્ધ સંકટનું નિવારણ કર્યું. તેમજ પિતા અને કાકા વગેરેને પુનઃ જીવન પ્રાપ્ત કરાવ્યું. ત્યારથી ગંગા ભાગીરથીના નામથી પ્રસિદ્ધિને પામી. બાદ સગર ચક્રવર્તીએ ચારિત્ર અંગીકાર કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષગમન કર્યું.

(૩) શ્રી સંભવનાથ

નવમા આનત દેવલોકથી, ફાગણ સુદ આઠમના દિવસે ચ્યવી; શ્રાવસ્તી નગરીના જિતારી રાજાની સેના રાણીની કૂક્ષીએ અવતર્યા હતા. માગશર સુદ ચૌદસના દિવસે તેમનો જન્મ થયો. ચારસો ધનુષ્યનું દેહમાન હતું. અશ્વ ચિહ્નથી વિભૂષિત, દિવ્ય દેહકાંતિ તેમજ ઉચ્ચ કોટીનું જ્ઞાન સંયુક્ત જીવન, જૈનધર્મના પ્રભાવનાર્થે સાર્થકતામય બન્યું હતું. યુવાવસ્થાએ તેમનું પાણિગ્રહણ થયું. ન્યાયયુક્ત, દીર્ઘકાલીન રાજ્ય ભોગવી માગસર સુદ પૂનમના દિવસે એક હજાર ભાવિકો સાથે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. બાદ તપ આદિ ક્રિયા દ્વારા ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કાર્તિક વદ ૫ ના દિવસે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી. ચારુ આદિ બે લાખ મુનિ; રથામા આદિ ત્રણ લાખ છત્રીસ હજાર સાધ્વીઓ; બે લાખ ૯૩ હજાર શ્રાવક; છ લાખ છત્રીસ હજાર શ્રાવિકાઓ આદિ સંપ્રદાયની વૃદ્ધિ કરતા, ચૈત્ર સુદ ૫ ના દિવસે સાઠ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી શ્રી સંભવનાથ પ્રભુ મોક્ષે પધાર્યા. તેમનું શાસન દસ લાખ કોડ સાગરોપમ સુધી પ્રવર્તમાન હતું.

(૪) શ્રી અભિનંદન તીર્થંકર

જયંત વિમાનથી વૈશાખ શુદ્ધ ૪ ના દિવસે ચ્યવીને શ્રી અભિનંદન પરમાત્માનો જીવ અયોધ્યા નગરીના સંવર રાજાની સિદ્ધાર્થ રાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. માહ શુદ્ધ ૨ ના દિવસે ભગવાનનો જન્મ થયો. ૩૫૦ ધનુષ પ્રમાણ શરીર, પીતલણ અને વાનરના લંછનયુક્ત પરમાત્માએ યુવાવસ્થામાં પાણિચહણ કર્યા બાદ સમગ્ર રાજ્ય ભોગવી; માહ શુદ્ધ ૧૨ ના દિવસે એક હજાર પુરુષો સાથે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પ્રભુને પોષ વદ ૧૪ ના દિવસે કૈવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. વજ્રનાભાદિક ૩૦૦૦૦૦ મુનિ, અજિતાદિ ૬૩૦૦૦૦ સાધ્વીઓ, ૨૮૮૦૦૦ શ્રાવક અને ૫૨૭૦૦૦ શ્રાવિકાઓનો સંપ્રદાય હતો. પચાસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને વૈશાખ શુદ્ધ ૮ ના દિને સમ્મેતશિખર ઉપર પરમાત્મા મોક્ષે પધાર્યા. તેઓનું શાસન નવ લાખ કોડ સાગરોપમ સુધી પ્રવર્તમાન રહ્યું હતું.

x

x

x

(૫) શ્રી સુમતિનાથ તીર્થંકર

શ્રાવણ શુદ્ધ ૨ ના દિવસે ચ્યવી સુમતિનાથ તીર્થંકરનો જીવ અયોધ્યા નગરીના મેઘરથ રાજાની રાણી મંગલાદેવીની કુક્ષીમાં અવતરિત થયો. વૈશાખ શુદ્ધ ૮ ના દિવસે તેમનો જન્મ થયો. તેમનો ત્રણસો ધનુષ્યપ્રમાણ દેહ હતો. સુવર્ણ વર્ણ અને કૌંચ પક્ષીનું ચિન્હ હતું. પાણિચહણાદિ સંસ્કારો પછી સંપૂર્ણ રાજ્યપદને ભોગવી વૈશાખ શુદ્ધ ૬ ના દિવસે પ્રભુશ્રીએ એક હજાર પુરુષો સાથે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ચૈત્ર વદ ૧૧ ના દિવસે પ્રભુને કૈવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. ચરમાદિ ૩૨૦૦૦૦ મુનિઓ, કાશ્યપા આદિ ૫૩૦૦૦૦ સાધ્વીઓ, ૨૮૧૦૦૦ શ્રાવકો; ૫૧૬૦૦૦ શ્રાવિકાઓનો સંપ્રદાય પ્રવર્તમાન રહ્યો. ચાલીસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, ચૈત્ર શુદ્ધ નવમીના પવિત્ર દિને શ્રી સમ્મેતશિખર ઉપર પ્રભુ મોક્ષે પધાર્યા. એમનું શાસન ૬૦ હજાર કોડ સાગરોપમ કાળ સુધી પ્રવર્તમાન રહ્યું.

x

x

x

(૬) શ્રી પદ્મપ્રભુ તીર્થંકર

માઘ વદ ૬ ના દિવસે નવમા ઐવેયક વિમાનથી ચ્યવી પરમાત્માનો જીવ કૌસંખી નગરીના રાજા શ્રીધરની પદ્મશણ્ણી સુષુમાની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયો. પ્રભુજીને કારતક વદ ૧૨ ના દિને જન્મ થયો. ૨૫૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ, રક્તવર્ણ, પદ્મકમલના ચિન્હવાળું સુંદર શરીર હતું. પાણિચહણ સંસ્કાર બાદ રાજ્યસંપદાનો સંપૂર્ણ ભોગ કરીને, પ્રભુજીએ કારતક વદ ૧૩ ના દિને એક હજાર ભવ્યાત્માઓ સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી અને વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ ના દિવસે પ્રભુજીને કૈવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. ૩૩૦૦૦૦ પ્રદ્યોતનાદિ મુનિઓ, ૪૨૦૦૦૦ રતિ આદિક સાધ્વીઓ, ૨૭૬૦૦૦ શ્રાવકો, ૫૦૫૦૦૦ શ્રાવિકાઓનો સંપ્રદાય થયો હતો. ત્રીસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, માગસર વદ ૧૧ ના દિવસે સમ્મેતશિખર ઉપર પ્રભુ મોક્ષે પધાર્યા. પ્રભુનું શાસન નવ હજાર કોડ સાગરોપમ સુધી વર્તતું રહ્યું હતું.

x

x

x

(૭) શ્રી સુપાર્શ્વનાથ તીર્થંકર

ભાદ્રપદ કૃષ્ણ અષ્ટમીના દિવસે મધ્યઐવેયક વિમાનથી ચ્યવી શ્રી સુપાર્શ્વનાથ તીર્થંકરનો જીવ વાણારસી નગરીના પ્રતિષ્ઠિત રાજાની પૃથ્વી રાણીની રત્નકૂક્ષીથી અવતીર્ણ થયો. જેઠ શુદ્ધ

૧૨ ના દિવસે પ્રભુનો જન્મ થયો. પ્રભુના શરીરનું દેહમાન ખસેા ધનુષ પ્રમાણ હતું. સ્વસ્તિકના લંછનથી વિભૂષિત હતું. પાણિયહણાદિ સંસ્કારો થયા ખાદ રાજ્યલક્ષ્મીનો સંપૂર્ણ ભોગ કરી, જેઠ સુદ ૧૩ ના દિવસે એક હજાર ભવ્યાત્માઓ સાથે પ્રભુજીએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ક્ષાણુ વદિ છટ્ટના દિવસે પ્રભુને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. ૩૦૦૦૦૦ વિદર્ભાદિ મુનિવરો, શીમાદિ ૪૩૦૦૦૦ સાધ્વીઓ, ૨૫૭૦૦૦ શ્રાવકો, ૫૦૭૦૦૦ શ્રાવિકાઓનો સંપ્રદાય હતો. વીસ લાખ પૂર્વનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, ક્ષાણુન વદ ૭ના દિવસે સમ્મેતશિખરજી ઉપર પ્રભુજીએ મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી. શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવંતનું શાસન નવસો કોડ સાગરોપમ સુધી ચાલુ રહ્યું હતું.

x

x

x

(૮) શ્રી ચંદ્રપ્રભ તીર્થંકર

શ્રી ચંદ્રપ્રભ તીર્થંકર ચૈત્ર વદ ૫ ના દિવસે વિજયંતઃવિમાનથી ચ્યવી ચંદ્રપુરી નગરીના મહાસેન રાજાની લક્ષ્મણા રાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતરિત થયા. પરમાત્માનો જન્મ પોષ વદ ૧૨ ના દિવસે થયો હતો. દોઢસો ધનુષ્યપ્રમાણ દેહમાન, શ્વેતવર્ણ, ચંદ્ર લંછનયુક્ત પ્રભુનું શરીર હતું. પાણિયહણાદિક સંસ્કારો થયા પછી, રાજ્યસંપદાનો સંપૂર્ણ ભોગ કરી, પોષ વદ ૧૩ ના દિવસે એક હજાર પુરુષો સાથે પ્રભુજી ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ક્ષાણુન વદ સપ્તમીના દિવસે પ્રભુજીને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ૨૫૦૦૦૦ દત્તાદિક મુનિઓ, ૩૮૦૦૦૦ સુમનાદિક સાધ્વીઓ, ૨૫૦૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૧૦૦૦૦ શ્રાવિકાઓ, આટલો પ્રભુજીના શાસનપંથીઓનો સંપ્રદાય પ્રવર્તમાન રહ્યો હતો. દસ લાખ પૂર્વનું સર્વાયુષ્ય પૂરું કરીને, ભાદ્રપદ વદ સપ્તમીના દિવસે સમ્મેતશિખરજી પર પ્રભુ મોક્ષગામી થયા. ૯૦ કરોડ સાગરોપમ સુધી તેમનું શાસન ચાલતું રહ્યું હતું. આ કાળ સુધી ભરતક્ષેત્રમાં પ્રાયઃ સર્વત્ર જૈનધર્મ એક રાષ્ટ્રીય ધર્મ તરીકે અતિશય પ્રભાવપૂર્ણ ચાલતો રહ્યો હતો.

x

x

x

(૯) શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થંકર

શ્રી સુવિધિનાથ તીર્થંકર પ્રભુ વૈજયંત વિમાનથી ચ્યવી, કાકંદી નગરીના સુગ્રીવ રાજાની રામારાણીની રત્નકૂક્ષીમાં ક્ષાણુન વદ નવમીના દિવસે અવતરિત થયા. માગસર વદ પાંચમના દિવસે પ્રભુનો જન્મ થયો. પ્રભુનું શરીર ૧૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ, શ્વેતવર્ણ અને મગરના લંછનયુક્ત હતું. પાણિયહણાદિક પવિત્ર સંસ્કારો થયા તે પછી સંપૂર્ણ રાજ્યભોગ કરી, એક હજાર ભવ્યાત્માઓ સાથે પ્રભુજીએ મૃગશર વદ છટ્ટના દિવસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કાર્તિક સુદ ૩ ના પવિત્ર દિવસે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ૨૦૦૦૦૦ વરાહાદિ મુનિવરો, ૨૨૦૦૦૦ વાઙ્મણા આદિ સાધ્વીઓ, ૨૨૬૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૭૨૦૦૦ શ્રાવિકાઓ, આટલા ભવ્યાત્માઓનો પ્રભુજીના શાસનનો સંપ્રદાય ચાલતો રહ્યો. બે લાખ પૂર્વ સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ભાદ્રપદ સુદ નવમીના પવિત્ર દિવસે પ્રભુજી શ્રી સમ્મેતશિખર પર મોક્ષે પધાર્યા. નવ કરોડ સાગરોપમ સુધી પ્રભુજીનું શાસન પ્રવર્તમાન રહ્યું હતું.

x

x

x

(૧૦) શ્રી શીતલનાથ તીર્થંકર

પ્રભુ શ્રી શીતલનાથજી પ્રાણુત દેવલોકમાંથી ચ્યવી, વૈશાખ વદ છટ્ટના દિવસે, ભદ્રીલપુર નગરના રાજા દ્રઢરથની રાણી નંદાની કૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. કેમશઃ માધ વદિ ખારસના દિને

પરમાત્માનો જન્મ થયો. ભગવાનનું શરીર ૯૦ ધનુષ્ય પ્રમાણુ, સુવર્ણ કાંતિયુક્ત, શ્રી વત્સના ચિહ્નથી વિભૂષિત હતું. પાણિચક્રાદિક સંસ્કારો થયા. ત્યારબાદ સંપૂર્ણ રાજ્યનો ભોગ કરી, પ્રભુજીએ એક હજાર પુરુષોની સાથે માઘ વદ બારસના દિવસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ‘ઉત્કૃષ્ટ તપશ્ચર્યા કરતાં કરતાં પોષ વદ ૧૪ ના પવિત્ર દિવસે પ્રભુને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. ૧૦૦૦૦૦ આનંદાદિ મુનિવરો, ૧૦૦૦૦૬ સાધ્વીઓ, ૨૮૯૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૫૮૦૦૦ શ્રાવિકાઓ પ્રભુજીના સંપ્રદાયમાં સંલગ્ન થયાથી પ્રભુજીનું શાસન ખૂબ જ પ્રભાવોત્પાદક બન્યું. બધું મળીને એક લાખ પૂર્વનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરીને વૈશાખ વદ બીજના દિવસે પ્રભુ સમ્મેતશિખર ઉપર નિર્વાણ પામ્યા. એક સાગરોપમના અંતરમાં જ આપના શાસનમાં પણ વિચ્છેદ થયો હતો. પરમાત્માના શાસનાંતરમાં એક યુગલ મનુષ્યથી ‘હરિવંશ’ કુલની ઉત્પત્તિ થઈ. આ વંશની ઉત્પત્તિ સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન માટે જીઓ-અમારું ‘શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી ચરિત્ર અને મંત્રવિધાન સંગ્રહ’ જેમાં હરિવંશની ઉત્પત્તિને લગતો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ તેમજ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીજીનું મનહર અને આનંદકારક જીવનચરિત્ર સચિત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

જે વસ્તુ કદી બનવા ન સંભવે છતાં કાળ પ્રમાણે બને તેને જૈન શાસન ‘અચ્છેરું’ એટલે કે આશ્ચર્યકારક ઘટના માને છે. અવસર્પિણી કાળમાં દશ અચ્છેરા થયા છે, તેમાં ‘હરિવંશ’ ની ઉત્પત્તિ પણ એક અચ્છેરા તરીકે વર્ણવાઈ છે.

x

x

x

(૧૧) શ્રી શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર

પ્રભુ શ્રી શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર શુક દેવલોકથી ચ્યવીને, જેઠ વદ ૬ ના દિવસે સિંહપુરી નગરીના વિષ્ણુ રાજાની વિષ્ણુ રાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. ફાલ્ગુન વદ ૧૨ ના દિવસે ક્રમશઃ પ્રભુજીએ જન્મ ધારણ કર્યો. પ્રભુનું શરીર ૮૦ ધનુષ્ય પ્રમાણુ, સુવર્ણ સદૃશ કાંતિયુક્ત, ગેંડાના ચિહ્નથી વિશેષિત હતું. પાણિચક્ર આદિ સંસ્કારો થયા. ત્યાર પછી સંપૂર્ણ રાજ્યનો ભોગ ભોગવીને પ્રભુ શ્રેયાંસનાથજીએ ફાલ્ગુન વદ ૧૩ ના દિવસે એક હજાર ભવ્યાત્માઓ સાથે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. તપઃપ્રભાવથી પ્રભુને માઘ વદ ૦)) ના પવિત્ર દિને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. ૮૪૦૦૦ કચ્છપાદિ સાધુઓ, ૧૦૩૦૦૦ ધારણિ આદિ સાધ્વીઓ, ૨૭૯૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૪૮૦૦૦ શ્રાવિકાઓનો સંપ્રદાય પ્રવર્તમાન રહ્યો. ૮૪૦૦૦ પૂર્વ વર્ષનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, શ્રાવણ વદ ૩ ના દિને પ્રભુશ્રી શ્રી સમ્મેતશિખર તીર્થ ઉપર નિર્વાણ પામ્યા. આપનું શાસન ચોપન સાગરોપમ પર્યન્ત ચાલુ રહ્યું હતું. શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માના શાસનકાળમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામનો પહેલો વાસુદેવ, અચલ બલદેવ અને અશ્વગ્રીવ નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા હતા.

x

x

x

(૧૨) શ્રી વાસુપૂજ્ય તીર્થંકર

શ્રી વાસુપૂજ્ય તીર્થંકર ભગવાન પ્રાણત દેવલોકથી ચ્યવીને, જેઠ શુદ્ધ નવમીના દિને ચંપાપુરી નગરીમાં વસુપૂજ્ય રાજાની જયારાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. ક્રમશઃ ફાલ્ગુન વદ ૧૪ ના દિવસે આપનો જન્મ થયો. આપનું શરીર ૭૦ ધનુષ્ય પ્રમાણુ તેમજ રક્તવર્ણ, મહિષ- (પાડા)ના ચિન્હયુક્ત સુંદર હતું. પાણિચક્ર કર્યા પછી ફાલ્ગુન વદ ૦)) ના દિને ૬૦૦

પુરુષો સાથે પરમાત્માએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. અને ઉત્કૃષ્ટ તપશ્ચરણ કરીને માધ સુદ બીજના પવિત્ર દિવસે પ્રભુજીએ કેવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ૭૨૦૦૦ સૂક્ષ્માદિ મુનિઓ, ૧૦૦૦૦૦ ધારણી આદિ સાધ્વીઓ, ૨૧૫૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૩૬૦૦૦ શ્રાવિકાઓ હતા. પ્રભુજીના પરિવારમાં બહોંતેર લાખ વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરીને અષાઠ સુદ ૧૪ ના રોજ અંપાનગરીમાં પ્રભુજી નિર્વાણ પામ્યા. ત્રીસ સાગરોપમ કાળપર્યંત પરમાત્માનું શાસન જયવંતું રહ્યું હતું. આપના શાસનકાળમાં દ્વિપૃષ્ઠ નામના વાસુદેવ, વિજય બલદેવ અને તારક નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા હતા.

x

x

x

(૧૩) શ્રી વિમલનાથ તીર્થંકર

શ્રી વિમલનાથ પ્રભુજી સહસ્રાર દેવલોકથી ચ્યવીને વૈશાખ સુદ ૨ ના દિવસે કંપિલપુરના રાજા કૃતવર્માની શ્યામારાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતરિત થયા. આપનો જન્મ કમશઃ માધ શુદ્ધ ૩ ના દિવસે થયો. આપશ્રીનું શરીર ૬૦ ધનુષ પ્રમાણ; સુવર્ણ કંતિયુક્ત, વરાહના ચિન્હથી શોભિત હતું. પાણિગ્રહણ સંસ્કાર પછી રાજ્યનો લોગ લોગવીને, માધ સુદ ૪ ના રોજ એક હજાર ભવ્ય પુરુષો સાથે પ્રભુજીએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ઉત્કૃષ્ટ તપ તપી, પોષ સુદ ૬ ના દિવસે કેવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી. ૬૮૦૦૦ મંદરાદિક મુનિવરો, ૧૦૦૮૦૦ ધરાદિક આર્યિકાઓ, ૨૦૮૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૩૪૦૦૦ શ્રાવિકાઓ આપશ્રીના સંપ્રદાયમાં હતા. સાઠ લાખ વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી, અષાઠ વદ સપ્તમીના દિને શ્રી સમ્મેતશિખર પર્વત ઉપર આપશ્રી નિર્વાણ પામ્યા. નવ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ પર્યંત આપનું શાસન આદ્યું હતું.

આપના શાસનકાળમાં ત્રીજા સ્વયંભૂ વાસુદેવ, ભદ્ર બલદેવ તેમજ મેરક નામે પ્રતિવાસુદેવ થયા હતા.

x

x

x

(૧૪) અનંતનાથ તીર્થંકર

શ્રી અનંતનાથ તીર્થંકર ભગવાન પ્રાણુત દેવલોકથી ચ્યવીને, શ્રાવણ વદ સપ્તમીના દિને અયોધ્યા નગરીના સિંહસેન રાજાની સુયશા નામની રાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. વૈશાખ વદ ૧૩ ના દિવસે પ્રભુજી કમશઃ જન્મ થયો. પ્રભુજી દેહપ્રમાણ ૫૦ ધનુષ, પીતલવર્ણ, સિંચાણ(શ્યેન પક્ષી)નું ચિન્હ સુશોભિત હતું. પાણિગ્રહણ વિધિનો સંસ્કાર થયા પછી સંપૂર્ણ રાજ્યનો ઉપલોગ લઈ, વૈશાખ વદ ૧૪ ના દિવસે એક હજાર પુરુષોની સાથે પ્રભુજી ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ઉત્કૃષ્ટ તપ કરીને પ્રભુજીએ વૈશાખ વદ ૧૪ ના દિવસે કેવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ૬૬૦૦૦ યશ આદિ મુનિવરો, ૮૨૦૦૦ પદ્માદિક આર્યિકાઓ, ૨૦૬૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૧૪૦૦૦ શ્રાવિકાઓ-આટલો પરમાત્માનો સંપ્રદાય હતો. ત્રીસ લાખ વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ચૈત્ર સુદ ૫ મીના દિવસે શ્રી સમ્મેતશિખર પર્વત ઉપર પ્રભુજી નિર્વાણ પામ્યા. તેમનો શાસનકાળ ચાર સાગરોપમ પ્રમાણ આદ્યો હતો.

આપના શાસનમાં પુરુષોત્તમ નામના ચોથા વાસુદેવ, સુપ્રભ બલદેવ અને મધુ નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા.

x

x

x

(૧૫) શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકર

શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકર ભગવાન્ વૈજયંત વૈમાનથી ચ્યવીને, વૈશાખ સુદ ૭ ના દિવસે રત્નપુરી નગરીના ભાનુરાજની સુવ્રતારાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. કમશઃ માઘ સુદ ૩ ના દિવસે પ્રભુનો જન્મ થયો. તેમનું ૪૫ ધનુષ્ય, દેહ પ્રમાણ, પીતવર્ણ, વજ્રલંછન યુક્ત, હતું. પાણિચક્ર સંસ્કાર પછી રાજ્યભોગ ભોગવીને માઘ સુદ તેરસના દિને એક હજાર પુરુષો સાથે ભગવાને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ઉત્કૃષ્ટ તપ તપીને પૌષ સુદ ૧૫ ના પવિત્ર દિને ભગવાને કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ૬૪૦૦૦ અરિષ્ટાદિ મુનિવરો, ૬૨૪૦૦ શિવાદિક આર્યિકાઓ, ૨૦૪૦૦૦ શ્રાવકો, ૪૧૩૦૦૦ શ્રાવિકાઓ થઈ. પ્રભુએ ૧૦ લાખ વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, સમ્મેતશિખર તીર્થ ઉપર જેઠ સુદ પાંચમના દિને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

પ્રભુના શાસનકાળના સમયે જ પુરુષસિંહ નામના પાંચમા વાસુદેવ, સુદર્શન બલદેવ, નિષ્કુંભ નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા હતા. વાસુદેવાદિક બધા રાજાઓ અરિહંતોપાસક જૈન-ધર્મી હતા.

આપના શાસનાંતરમાં મધવા અને સનતકુમાર નામના ચક્રવર્તિ જૈન રાજાઓ થયા હતા.

નવમા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી સુવિધિનાથના કાળથી લઈને અહીં સુધી વચમાં વચમાં શાસન-વિચ્છેદ થયા કરતો હતો, જેને લીધે ભગવંત શ્રી ઋષભદેવના સમયથી પ્રચલિત થયેલા આર્યવેદોને નષ્ટબ્રષ્ટ કરી, ઋગ, યજુર, સામ, અને અથર્વાણુ નામના નવા વેદ બનાવી વૈદિક સંપ્રદાયે પોતાને મનકાવતો ફેરફાર કર્યો હતો.

x

x

x

(૧૬) શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકર

શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકરના બાર લવો સુવિખ્યાત છે. ૧. શ્રીષેણરાજ, ૨. યુગલિક, ૩. સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ, ૪. વૈતાલ્ય પર્વત પર અમિતતેજ રાજા, ૫. પ્રાણત દેવલોકમાં દેવ, ૬. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં અપરાજિત નામના બળદેવ, ૭. અચ્યુત કલ્પમાં દેવ, ૮. વજ્રાયુષ ચક્રવર્તી, ૯. ઐવેયકમાં દેવ, ૧૦. મેઘરથ રાજા, ૧૧. સર્વાર્થસિદ્ધમાં દેવ, ૧૨. શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકર.

પૂર્વના લવો પૈકી શ્રી મેઘરથ રાજાના લવમાં પરમાત્માના જીવે અહિંસાનું જે આચરણ કર્યું તે સૌ કોઈને આદર્શરૂપ અને અનુકરણીય હોઈ અહીં તેનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે.

વજ્રાયુષ ચક્રવર્તીનો જીવ ઐવેયકમાંથી ચ્યવીને જંબૂદ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની પુષ્કલાવતી નામની વિજયની પુંડરીકિણી નગરીના ધનરથ રાજાની પ્રિયમતી રાણીની કૂક્ષીએ અવતર્યા. રાણીને મેઘનું સ્વપ્ન આવેલ તદનુસારે જન્મસમયે તેમનું “મેઘરથ” એવું સાર્થક નામ પાડવામાં આવ્યું. યુવાવસ્થામાં પાણિચક્ર કર્યા બાદ પિતાશ્રી ધનરથે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારતાં મેઘરથ રાજવી બન્યા. તેમના રાજ્ય દરમિયાન પ્રાણી માત્રને સુખશાંતિ હતાં તેમજ સર્વ કોઈ “અભય” નો અનુભવ કરતાં હતાં.

એક દિવસે તેઓ પૌષધશાળામાં પૌષધ ચક્ર કરીને રહ્યા હતા તેવામાં કંપતો, દીન-મુખવાળો, ચપળ નેત્રવાળો અને અત્યંત લય પામેલો એક પારેવો તેમના બોળામાં આવીને

લપાઈ ગયો અને મનુષ્ય ભાષામાં રાજવી પાસે અભયદાન માગવા લાગ્યો. તેવામાં તો એક શ્યેન (ખાજ) પક્ષી ત્યાં ધસી આવ્યો અને રાજાને ઉદ્દેશીને બોલ્યો કે-હે રાજન્! મારા ભક્ષ્યને મૂકી દો. રાજવીએ કહ્યું કે-આ પારેવો મારા શરણે આવેલો છે તેથી તે હું તને સોંપીશ નહીં. વળી તારા પ્રાણનું ધારણ તો બીજા લોજનથી પણ થઈ શકશે, પણ જીવહિંસા કરીને કાયાનું પોષણ કરવું તે તો નરકગતિને સામા ચાલીને બોલાવવા જેવું કાર્ય છે. શ્યેને જવાબ આપ્યો કે-હે રાજન્! હું ક્ષુધાથી પીડા પામેલો છું. તમે પારેવાની પીડાનું મારા પાસે વર્ણન કરો છો, પણ મારી ક્ષુધા-પીડા દૂર કરવા માટે કેમ કંઈ કરતા નથી? હું પક્ષીઓનું માંસ ખાનારો છું. બીજા લોજન મને ફાવતું નથી તેમ ભાવતું પણ નથી માટે મને મારો ભક્ષ્ય આ પારેવો સુપ્રત કરો, જેથી ક્ષુધાથી પીડાતો મારો આત્મા તૃપ્ત થાય. મેઘરથ રાજવીએ કહ્યું કે-હે શ્યેન! તું આકુળવ્યાકુળ ન થા. જો તારે માંસનું જ ભક્ષણ કરવું હોય તો હું તને પારેવાના બદલામાં મારા શરીરમાંથી માંસ આપું, પણ મારા શરણે આવેલા પારેવાને તો હું તને નહીં જ સોંપું. શ્યેન પક્ષીએ તે બાબતમાં સંમતિ આપી.

તરત જ ત્રાજવા-તોલાં મગાવવામાં આવ્યા. એક છાબડામાં પારેવાને મૂકીને બીજા છાબડામાં રાજા પોતાના શરીરનું માંસ કાપી-કાપીને મૂકવા લાગ્યો. પરંતુ જેમ જેમ રાજવી પોતાના દેહના કટકા કરી કરીને ત્રાજવામાં મૂકવા લાગ્યો તેમ તેમ પારેવાવાળું છાબડું વધારે વજનવાળું બનતું ગયું. રાજપુરુષો વિચારમાં પડી ગયા, પણ રાજાને અટકાવવાની કોઈની હિંમત ન આલી. છેવટે દયાના સમુદ્ર મેઘરથ રાજવી પોતે જ છાબડામાં બેસી ગયા. રાજવીની આવી અપ્રતિમ દયા જોઈ તરત જ ત્યાં પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ. પરીક્ષા નિમિત્તે આવેલા દેવે “જય જય”નેા ઉચ્ચાર કરી મેઘરથ રાજવીની અતિ પ્રશંસા કરી. રાજવીનું કપાયેલું શરીર સજ્જ કરી તેમને પ્રણામ કરી દેવ બોલ્યો કે-પુરુષોનેા વિષે તમે જ એક પુરુષ છો. ઇશાનેંદ્ર તમારા સત્ત્વની નિરંતર પ્રશંસા કરતા હતા તે નહીં સહન થવાથી મેં આપની પરીક્ષા કરી, પણ તેમાં મારો પરાજય થયો છે અને દયાના સાગર સરખા આપનેા વિજય થયો છે. હે રાજન્! મારો આ અપરાધ આપ ક્ષમા કરો.

પ્રાતઃકાળે પૌષ્ઠ પારી, પોતાના મેઘસેન નામના પુત્રને રાજ્યાસન પર બેસારી આર હજાર રાજાઓ, સાતસો પુત્રો વિગેરેની સાથે આરિત્ર અંગીકાર કર્યું. વીશ સ્થાનકના આરાધનવડે મેઘરથ મુનિએ તીર્થંકરનામગોત્ર ઉપાર્જન કર્યું. પ્રાંતે અંબરતિલક પર્વત પર અનશન કરી, કાળધર્મ પામી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકરદેવ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચ્યવીને, ભાદ્રપદ વદ સપ્તમીના દિને હસ્તિનાપુરના રાજા વિશ્વસેન અને તેમની અચિરા રાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. ક્રમશઃ જેઠ વદ ૧૩ ના દિવસે પ્રભુનેા જન્મ થયો. ભગવાનનું દેહમાન ૪૦ ધનુષ્ય, સુવર્ણ કાંતિમય, શરીર પર મૃગચિન્હ શોભિત હતું. પાણિગ્રહણ વગેરે વિધિઓ બાદ પ્રભુએ રાજપદ અને ચક્રવર્તીપણું બંને સાથે ભોગવીને, જેઠ વદ ૧૪ ના દિવસે એક હજાર ભવ્યાત્માઓની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. આત્મચિંતવનના અમોઘ શસ્ત્રબળે અઘાતિયા કર્મનેા નાશ કરી, પોષ સુદ ૯ મીના દિને કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

૬૨૦૦૦ ચક્રયુદ્ધાદિ મુનિઓ, ૬૧૬૦૦ આર્યિકાઓ, ૧૬૦૦૦૦ શ્રાવકો, ૩૬૩૦૦૦ શ્રાવિકાઓ આટલો સમુદાય સહિત ધર્મપ્રવર્તનનો સંપ્રદાય ચાલતો હતો. એક લાખ વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ભગવાને જેઠ વદ ૧૩ ના દિવસે શ્રી સમ્મેતશિખરજી પર નિર્વાણ પદ પ્રાપ્ત કર્યું. આપનું શાસન અર્ધા પટ્ટ્યોપમ સુધી અવિચ્છિન્નતયા ચાલતું રહ્યું, જેના પ્રભાવે આપના સમયે મિથ્યાત્વી તથા પાખંડી લોકોનું જોર બહુ ઓછું થઈ ગયું હતું.

x

x

x

(૧૭) શ્રી કુંથુનાથ તીર્થંકર

શ્રી કુંથુનાથ તીર્થંકર સર્વાર્થસિદ્ધ વૈમાનિક દેવલોકથી ચ્યવીને શ્રાવણ વદ ૬ મીના દિવસે હસ્તિનાપુરના રાજા શૂરરાજની શ્રીદેવી રાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. વૈશાખ વદ ૧૪ ના દિવસે પ્રભુએ જન્મ લીધો. પ્રભુનું દેહમાન ૩૫ ધનુષ્ય જેટલું, પીતલવર્ણ, બકરાના ચિન્હથી સુશોભિત સુંદર શરીર હતું. પાણિચક્રણ વિધિ બાદ રાજપદ અને ચક્રવર્તી પદ બંનેનો વૈભવ ભોગવીને, વૈશાખ વદ પાંચમના દિને એક હજાર પુરુષો સાથે ભગવાને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. તપાદિક ભાવનાઓથી નિર્મળ બનીને ચૈત્ર સુદ ૩ ના દિવસે ભગવાને કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ૬૦૦૦૦ સ્વયંભૂ મુનિઓ, ૬૦૬૦૦૦ દામની આદિ આર્યિકાઓ; ૧૭૬૦૦૦૦ શ્રાવકો, ૩૧૧૦૦૦ શ્રાવિકાઓનો બહોળો સંપ્રદાય ચાલુ રહ્યો. ૬૫૦૦૦ વરસનું સર્વાયુષ્ય ભોગવીને વૈશાખ વદ ૧ ના દિને શ્રી સમ્મેતશિખર ઉપર આપ નિર્વાણ પામ્યા. ૧/૪ પટ્ટ્યોપમ કાળ પર્યંત આપનું શાસન અવિચ્છિન્નપણે ચાલતું રહ્યું હતું. આપે તીર્થંકર તેમજ ચક્રવર્તી બંને પદનો ઉપભોગ કર્યો હતો.

x

x

x

(૧૮) શ્રી અરનાથ તીર્થંકર

ભગવાન શ્રી અરનાથ તીર્થંકર નવમા ઐવેયક દેવલોકથી ચ્યવી, કૃદ્ગુન સુદ ૨ ના દિવસે હસ્તિનાપુરના સુદર્શન રાજાની પટ્ટરાણી દેવીરાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. કમશઃ મૃગશર સુદ ૧૦ મીના દિને તેમનો જન્મ થયો. પ્રભુનું દેહમાન ૩૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ હતું. શરીરની કાંતિ સુવર્ણવર્ણ હતી. નંદાવર્તના લાંછનથી શરીર સુશોભિત હતું. પાણિચક્રણના પવિત્ર સંસ્કાર થયા બાદ પ્રભુએ રાજપદ તેમજ ચક્રવર્તી રાજાનું પદ ગ્રહણ કરી, માગશર સુદ ૧૧ ના દિને એક હજાર પુરુષોની સાથે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. પ્રભુને કારતક સુદ ૧૨ ના દિવસે કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ૫૦૦૦૦ કુંભાદિ મુનિઓ, ૬૫૦૦૦ રક્ષિતાદિ આર્યિકાઓ, ૧૮૪૦૦૦ શ્રાવકો અને ૩૦૨૦૭૦ શ્રાવિકાઓનો પરિવાર હતો. ૮૪૦૦૦ વર્ષનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી સમ્મેતશિખર પર માગશર સુદ ૧૦ મીના દિને પ્રભુજીએ નિર્વાણ પદ પ્રાપ્ત કર્યું. એમનું શાસન એક હજાર કોડ વર્ષ સુધી ચાલતું રહ્યું હતું. પ્રભુ અરનાથજી પણ ઉપરના શ્રી કુંથુનાથ અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની જેમજ તીર્થંકર તેમજ ચક્રવર્તીપદ એમ દ્વિ-પદવીધારક હતા.

આપના શાસનાંતરમાં પુરુષપુંડરીક નામના છઠ્ઠા વાસુદેવ, આનંદ બલદેવ અને બલી નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા. તેમજ આઠમા સુભૂમ નામના ચક્રવર્તિ રાજા થયા, જેની કથા જૈન શાસ્ત્રોમાં બહુ જ વિસ્તારથી લખેલી છે. સુભૂમ ચક્રવર્તિ બાદ એ જ કાળમાં દત્ત નામના સાતમા વાસુદેવ, નંદ નામના બલદેવ અને પ્રહ્લાદ નામના પ્રતિવાસુદેવ થયા હતા.

(૧૯) શ્રી મલ્લિનાથ તીર્થંકર

શ્રી મલ્લિનાથ તીર્થંકર ભગવાન વંજ્યંત નામના વૈમાનિક દેવલોકથી ચ્યવીને, ક્ષાદગુન સુદ ૪ ના દિવસે મિથિલાનગરીના કુંભરાજની રાણી પ્રભાવતીની કૃક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. ક્રમશઃ માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૧ ના દિને ભગવાનનો કન્યારૂપે જન્મ થયો. પ્રભુનું દેહમાન રૂપ ધનુષ્ય પ્રમાણુ, શરીર નીલવર્ણ અને કલશ ચિહ્નથી શોભાયમાન થયેલું હતું. કુમાર-વસ્થામાં જ માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૧ ના દિવસે ૩૦૦ સ્ત્રિયોની સાથે ભગવાને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પ્રભુને માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૧ ના દિને જ કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. ૪૦૦૦૦ મુનિઓ, ૫૫૦૦૦ ગિંદુમતિ આદિ આર્યિકાઓ, ૧૮૩૦૦૦ શ્રાવકો અને ૩૭૦૦૦૦ શ્રાવિકાઓના પ્રભુના શાસન-સંપ્રદાયમાં સન્મિલિત થયા હતા. ૫૫૦૦૦ વર્ષનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી, ક્ષાદગુન સુદ ૧૨ દિને પ્રભુ શ્રી સમ્મેતશિખર ઉપર નિર્વાણ પામ્યા. આપનું શાસન ૫૪૦૦૦૦૦ વર્ષ સુધી અવિચ્છિન્નતાથી પ્રચલિત રહ્યું હતું. તીર્થંકરો હંમેશાં પુરુષરૂપે જન્મતા હોય છે, છતાં શ્રી મલ્લિનાથ સ્ત્રીરૂપે તીર્થંકર થયા તે અચ્છેરાભૂત ગણાય છે.

x

x

x

(૨૦) શ્રી મુનિસુવ્રત તીર્થંકર

શ્રી મુનિસુવ્રત તીર્થંકરે પ્રાણુત દેવલોકથી ચ્યવી, શ્રાવણ સુદ ૧૫ ના દિવસે રાજગૃહી નગરમાં સુમિત્ર રાજાને ત્યાં પદ્માવતીની રત્નકૃક્ષીમાં અવતાર લીધો અને ક્રમથી જેઠ વદ ૮ ના દિવસે તેમનો જન્મ થયો. ૨૦ ધનુષ્યનું તેમનું દેહમાન હતું. શરીરનો શ્યામ વર્ણ, કચ્છપ લંછન હતું. લગ્ન થયા બાદ સર્વ રાજસપદ્ધનો ભોગ કરી, ક્ષાગણ સુદ ૧૨ ને દિવસે એક હજાર પુરુષો સાથે તેમણે દ્વિક્ષા લીધી. પ્રભુને ક્ષાગણ વદ ૧૨ ને દિવસે કેવળજ્ઞાન થયું. ૩૦૦૦૦ ઈંદ્રાદિક મુનિ, ૫૦૦૦૦ પુષ્પમતી આદિ આર્યિકાઓ, ૧૭૨૦૦૦ શ્રાવકો, ૩૫૦૦૦૦ શ્રાવિકાઓ આટલાં પ્રભુનો પરિવાર હતો. ૩૦૦૦૦ વર્ષનું સર્વાયુષ્ય ભોગવીને, જેઠ વદ ૬ ના દિને પ્રભુ શ્રી સમ્મેતશિખર પર્વત ઉપર નિર્વાણ પામ્યા. ૬૦૦૦૦૦ વર્ષ સુધી આપનું શાસન જયવંત રીતે પ્રવર્તમાન રહ્યું હતું.

પરમાત્મા શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનમાં “અધ્યાવબોધ” તીર્થની ઉત્પત્તિ થઈ, તેને લગતી હકીકત નીચે પ્રમાણે છે—

પરમાત્મા વિહાર કરતાં કરતાં ભૃગુકચ્છ (હાલનું બરુચ) આવ્યા. પરમાત્માની દેશના સાંભળવા માટે જિતશત્રુ રાજવી અશ્વ પર ચડીને આવ્યો. કલેશને નષ્ટ કરનારી પરમાત્માની અબોધ દેશના સાંભળીને રાજા તેમજ અશ્વ બંને રોમાંચિત થઈ ગયા.

દેશનાને અંતે ગણધરભગવંતે પરમાત્માને પ્રશ્ન કર્યો કે—હે પ્રભુ! અત્યારે આ સમવસ-રણમાં કોણ પ્રતિબોધ પામ્યું છે? પરમાત્માએ જવાબ આપ્યો કે—આજે જિતશત્રુ રાજાના અશ્વ સિવાય કોઈ પણ પ્રતિબોધ પામેલ નથી. આવી આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી હકીકત સાંભળી જિતશત્રુ રાજાએ ભગવંતને પ્રશ્ન કર્યો કે—આ અશ્વ કોણ છે? અને તે કઈ રીતે ધર્મ પામ્યો? પરમાત્માએ જણાવ્યું કે—

પદ્મિનીખંડ નગરમાં જૈન ધર્મમાં રક્ત જિનધર્મ નામનો શ્રાવક હતો. સાગરદત્ત નામનો શ્રેષ્ઠી તેનો ગાઢ મિત્ર હતો. ભદ્રિકપણાને કારણે તે હંમેશા જિનધર્મની સાથે જિનચૈત્યો તેમજ ઉપાશ્રયમાં સાથે જતો. એકદા તેણે મુનિરાજના મુખથી સાંભળ્યું કે—“જે કોઈ પ્રાણી અરિહંત પરમાત્માનું જિજ્ઞાસુ ભરાવે તે ધીન ભવમાં સંસારનો નાશ કરનાર ધર્મ અવશ્ય પામે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે સાગરદત્તે સુવર્ણની અર્હત પ્રતિમા કરાવીને સ્થાપન કરી પરંતુ સમક્ષિતને પ્રાપ્ત કર્યા વિના, સ્વભાવથી દાન કરવાના સ્વભાવવાળો અને દ્રવ્યોપાર્જનમાં તૃષ્ણાવાળો તે મૃત્યુ પામીને આ તમારે! અશ્વ થયો છે. હે રાજન્! આ અશ્વને પ્રતિબોધ કરવાના આશયથી જ અમે અહીં ભૃગુકચ્છપુરે દીર્ઘ વિહાર કરીને આવ્યા છીએ. પૂર્વજન્મમાં કરાવેલ જિનપ્રતિમાને કારણે તે પ્રતિબોધ પામ્યો છે.”

આ પ્રમાણે હકીકત સાંભળીને જિતશત્રુ રાજાએ તે અશ્વને સ્વતંત્ર કર્યો. અશ્વે પણ ભક્તિભાવથી અનશન સ્વીકાર્યું. ત્યારથી જગતને વિષે અશ્વાવબોધ તીર્થ પ્રસિદ્ધિને પામ્યું છે.

શ્રી મુનિસુવ્રત ચરિત્રને અંગે અવશ્ય વાંચો અમારું શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી ચરિત્ર.

x

x

x

(૨૧) શ્રી નમિનાથ તીર્થંકર

શ્રી નમિનાથ તીર્થંકર અપરાજિત દેવલોકમાંથી ચ્યવીને આસો સુદ ૧૫ ના દિવસે મિથિલાનગરીના વિજયરાજાની વપ્રારાણીની રત્નકૂક્ષીથી અવતીર્ણ થયા. શ્રાવણ વદ ૮ ના દિને કમશઃ પ્રભુનો જન્મ થયો. પ્રભુનું દેહમાન ૧૫ ધનુષ્યનું હતું. સ્યામ કમલના લંછનથી શોભિત સુવર્ણવર્ણ યુક્ત શરીર હતું. પાણિઅહણાદિ સંસ્કારો થયા પછી રાજપદનો ભોગ કરી, આષાઢ વદ ૬ ના દિને એક હજાર પુરુષોની સાથે પ્રભુએ ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. માગશર સુદ ના ૧૧ દિને પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ૨૦૦૦૦ કુંભાદિક મુનિઓ, ૪૧૦૦૦ અનિલાદિ આર્યિકાઓ, ૧૭૦૦૦૦ શ્રાવકો અને ૩૪૮૦૦૦ શ્રાવિકાઓ પ્રભુના સંપ્રદાય-શાસનમાં હતા. ૧૦૦૦૦ વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી વૈશાખ વદ ૧૦ દિને શ્રી સમ્મેતશિખર ઉપર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા. ૫૦૦૦૦૦ વર્ષ સુધી આપનું શાસન પ્રવર્ત્તમાન રહ્યું હતું.

આપના શાસનાંતર કાળમાં જય નામના ચક્રવર્તી રાજા થયા હતા.

x

x

x

(૨૨) શ્રી નેમિનાથ તીર્થંકર

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ અપરાજિત દેવલોકથી ચ્યવી, કાર્તિક વદ ૧૨ ના રોજ શૌરિપુરનગરના સમુદ્રવિજય રાજાની શિવાદેવી રાણીની કૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. કમશઃ શ્રાવણ સુદ પાંચમના દિવસે પ્રભુનો જન્મ થયો. પ્રભુના શરીરનું માન દશ ધનુષ્ય પ્રમાણ હતું. સ્યામવર્ણ, શંખ-લંછનયુક્ત શરીર હતું. કુમારાવસ્થામાં જ પ્રભુએ શ્રાવણ સુદ છઠના દિવસે એક હજાર પુરુષો સાથે દીક્ષા અંગીકાર કરી. આસો વદિ ૦))ને દિવસે પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ૧૮૦૦૦ વરદત્તાદિ મુનિઓ, ૪૦૦૦૦ યક્ષદિન્નાદિ આર્યિકાઓ, ૧૭૬૦૦૦ શ્રાવકો, ૩૩૬૦૦૦ શ્રાવિકાઓ પ્રભુના શાસનસંપ્રદાયમાં પ્રવર્ત્તિત હતા. એક હજાર વરસનું સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ કરી, આષાઢ સુદ ૮ ના દિને ગિરનાર પર્વત ઉપર પ્રભુએ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું. ૮૩૭૫૦ વર્ષ સુધી આપનું શાસન ચાલતું રહ્યું હતું.

આપના શાસનકાળમાં શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ, બલભદ્ર બલદેવ, જરાસંધ નામના નવમા પ્રતિવાસુદેવ થયા, જેમના વિસ્તૃત ચરિત્રનું વર્ણન ત્રિપદિ શલાકાપુરુષ ચરિત્રના આઠમા-નવમા પર્વમાં આપવામાં આવેલ છે.

આપના શાસનાંતરમાં ૧૨ મા પ્રજ્ઞદત્ત નામના ચક્રવર્તી થયા હતા.

x

x

x

(૨૩) શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર

શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર પ્રાણી દેવલોકથી ચ્યવીને, ચૈત્ર વદ ૪ ના રોજ વારાણસી(કાશી)નગરીના અશ્વસેનજીની વામારાણીની રત્નકૂક્ષીમાં અવતીર્ણ થયા. કમથ: પૌષ વદ ૧૦ ના દિવસે પ્રભુને જન્મ થયો. નવ હાથ પ્રમાણ દેહમાન, નીલવર્ણ, સર્પના લંછનયુક્ત શરીર હતું. પાણિઅહળ સંસ્કાર પછી પ્રભુએ પૌષ વદ ૧૧ ના રોજ ૩૦૦ પુરુષોની સાથે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ચૈત્ર વદ ૪ ના દિવસે પ્રભુએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ૧૬૦૦૦ આર્યદત્તાદિ મુનિઓ, ૩૮૦૦૦ પુષ્પચૂલાદિ સાધ્વીઓ; ૧૬૪૦૦૦ શ્રાવકો તેમ જ ૩૭૭૦૦૦ શ્રાવિકાઓ આપના સંપ્રદાયમાં હતાં. સો વરસનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને શ્રાવણ શુદ્ધિ અષ્ટમીના દિવસે સમ્મેતશિખર પર પ્રભુ નિર્વાણપદને પામ્યા. આપનું શાસન અવિચ્છિન્ન રીતે ૨૫૦ વર્ષ સુધી ચાલુ રહ્યું હતું.

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતની કુમારાવસ્થામાં કમઠ નામનો તાપસ વારાણસી નગરીના ઉદ્યાનમાં આવ્યો હતો. તે દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરતો. પંચાગ્નિ સળગાવી તેની વચ્ચે બેસી આતાપના લેતો. લોકો તેના પ્રત્યે આકર્ષાયા, પ્રતિદિન હજારો લોકો તેની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. એક વખત પાર્શ્વકુમાર ગોખમાં બેઠા બેઠા નગરચર્યા બેઠા રહ્યા હતા તેવામાં લોકોને વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થઈ. વિવિધ સામગ્રીઓ સાથે નગર બહાર ઉદ્યાન તરફ જતા બેઠા તે સંબંધમાં પૃચ્છા કરતાં કમઠ તાપસ સંબંધી સર્વ હકીકત જાણવામાં આવી એટલે લોકોને સન્માર્ગે વાળવાની કરુણા લાવનાથી પ્રેરાઈને શ્રી પાર્શ્વકુમાર પણ પરિવાર સાથે ઉદ્યાનમાં ગયા.

કમઠ તાપસ પંચાગ્નિ સળગાવીને આતાપના લઈ રહ્યો હતો. પાસે બળતા મોટા લાકડામાં એક સર્પ અર્ધદગ્ધ થઈ રહ્યો હતો. પરમાત્માએ અવધિજ્ઞાન દ્વારા તે હકીકત જાણી, કમઠ તાપસને તે સંબંધમાં સૂચના કરી. તપશ્ચર્યા અને લોકોના આદર-સત્કારથી ગર્વીષ્ઠ બનેલા કમઠ તાપસે તે હકીકતની હાંસી ઉઠાવી એટલે પરમાત્માએ પોતાના સેવક દ્વારા તે લાકડું ફેંડાવી તેમાંથી બળતા સાપને બહાર કઢાવ્યો અને આંતર અવસ્થાએ પહોંચેલા તે સર્પને સેવક મુખદ્વારા જ “નવકાર મહામંત્ર” સંભળાવ્યો, જેના પ્રભાવથી મૃત્યુ પામીને તે સર્પ ધરણેન્દ્ર થયો.

શ્રી પાર્શ્વકુમાર દ્વારા આવી રીતે વિશાળ જનસમૂહની હાજરીમાં પોતાનો પરાજય થયો હોવાથી કમઠ તાપસ ઘણી લજ્જા પામ્યો અને સાથેસાથ પાર્શ્વકુમાર પ્રતિ મનમાં અતિ રોષ પણ ધારણ કરવા લાગ્યો. ઉગ્ર તપશ્ચર્યાને કારણે મૃત્યુ પામી તે મેઘકુમાર નિકાયમાં દેવ થયો અને ભગવંત શ્રી પાર્શ્વકુમાર દીક્ષા લીધા પછી અવનીતલ પર વિચરી રહ્યા હતા ત્યારે પણ સાત અહોરાત્રિ પર્યંત અખંડ મેઘ-ધારા વર્ષાવી ભગવંતને ઉપસર્ગ કર્યો હતો, પરંતુ

ધરણેંદ્રે અવધિજ્ઞાનથી આ હકીકત જાણી, પરમાત્માના કાઉસગ્ગ સ્થાને આવી ઉપસર્ગનું નિવારણ કર્યું અને મેઘમાલીને ઉપાસલ આપતાં તે પણ પરમાત્માને પ્રણામ કરી, પોતાના અપરાધની માફી માગી સ્વસ્થાને ગયો હતો.

ભગવંત શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીના નિર્વાણ પછી પવિત્ર આર્યાવર્તની ભૂમિમાં વૈદિક સંપ્રદાયોનું જોર વૃદ્ધિગત થયું. વેદવાક્યોનો વિપરીત અર્થ કરવામાં આવ્યો. યજ્ઞ-યાગને નામે પશુહિંસા થવા લાગી અને જિહ્વાલોહપતાને કારણે આ પશુહિંસા એટલા પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ પામી ગઈ કે જેથી જનતામાં ચારે કોર હાહાકાર મચી ગયો.

દેવ-દેવીઓની પ્રસન્નતાને કારણે વૈદિક ધર્મગુરુઓ પણ આ ક્રિયાને ઉત્તેજન આપવા લાગ્યા અને ધીમે ધીમે રાજપુરોહિતો પણ યજ્ઞ-યાગમાં ભાગ લેવા લાગ્યા. કેટલાક રાજવીઓ પણ દેવની મહેરબાની પ્રાપ્ત કરવાની આશાથી હિંસક યજ્ઞ-યાગમાં જોડાયા. આર્યાવર્તના ચારે ખૂણામાં હિંસાનું મહાન તાંડવ મચી રહ્યું. જો કે જૈન મુનિઓ અને ઉપદેશકોએ આ પ્રકારની હિંસા સામે પોતાનો પ્રચાર કર્યો, પણ રાજસત્તા અને ઇતિર સંપ્રદાયોના વિશેષ જળ પાસે તેઓનો પ્રયાસ સંપૂર્ણ સફળ ન નીવડ્યો.

જનતા ધર્મોદ્ધારકની આતુરતાપૂર્વક રાહ જોતી હતી. સૌ કોઈ મનમાં આવા પ્રકારની હિંસા સામે ઘૃણા દર્શાવતા હતા, પરંતુ હિંમતપૂર્વક આગળ આવવા કોઈ તૈયાર થતું ન હતું. આવા સંક્રાંતિ કાળે ભગવાન મહાવીરનો ક્ષત્રિયકુળ નગરમાં જન્મ થયો, જેને લગતું વિશેષ વર્ણન હવે આ પછીના ખંડમાં વાંચીશું.

પ્રકરણ આઠમું

મહાવીર ભગવાનના પૂર્વ ભવો

પહેલો અને બીજો ભવ

પશ્ચિમ મહાવિદેહના એક ગામમાં નયસાર નામે એક રાજ્યાધિકારી હતો. એક સમયે તે રાજાની આજ્ઞા મુજબ જંગલમાંથી કાષ્ઠો લેવા માટે સેવકજનો સહિત ગયો. કાર્ય કરતાં મધ્યાહ્ન થયો. બપોરનો સૂર્ય પોતાની ઉષ્મા વર્ષાવી રહ્યો હતો ત્યારે તેઓ ભોજન કરવા બેઠા. તે સમયે નયસારને વિચાર સ્ફૂર્યો કે-આ સમયે કોઈ સાધુ-સંત આવી ચડે તો તેમને ભોજન કરાવી પછી ભોજન કરું. “યાદશી ભાવના તાદશીમેવ” એ કહેવત મુજબ તે સમયે અચાનક જ સાધુવૃંદ દેખાયું. નયસારના હર્ષનો પાર ન રહ્યો.

સાધુ સમુદાય એક સાર્થની સાથે વિહાર કરી રહ્યા હતા પરંતુ કારણવશાત્ સાર્થ આગળ નીકળી જવાથી, તેઓ માર્ગ ભૂલી ભટકતાં ભટકતાં મધ્યાહ્ન સમયે આ પ્રદેશમાં આવી ચઢ્યા.

સાધુ-મુનિરાજોને જોતાં જ તે આદરપૂર્વક તેમની પાસે ગયો અને વિજ્ઞાપિત કરી પોતાના પડાવ પાસે લાવ્યો. આહાર-પાણીથી ભાવપૂર્વક એમનું આતિથ્ય કર્યું. પછી તડકે નરમ પડતાં જ નયસારે વિજ્ઞાપિત કરી કે-ચાલો મહારાજ ! આપને યોગ્ય માર્ગે ચઢાવું.

તે આગળ ચાલ્યો અને સાધુગણ એની પાછળ ! માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં ગુરુએ નયસારને યોગ્ય જીવ જાણી, ધર્મોપદેશ કર્યો. નયસારે મુનિવરોને માર્ગ જતાવ્યો તો મુનિવરોએ તેને આત્માનો સાચો માર્ગ જતાવ્યો. ભદ્રિક નયસારના જીવને તે ઉપદેશ ગમી ગયો અને તે પ્રમાણે આચરણ શરૂ કર્યું. તેણે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું; અને જીવનપર્યંત ગુરુપદેશ પ્રમાણે અનુસરણ કરતાં એણે પોતાનું જીવન સફળ કર્યું.

બીજા ભવમાં નયસારના જીવે સૌધર્મ કલ્પમાં પદ્યોપમની આયુસ્થિતિવાળું દેવપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

x

x

x

ત્રીજો અને ચોથો ભવ

દેવગતિનું જીવન પૂર્ણ કરીને નયસારનો જીવ ત્રીજા ભવમાં ચક્રવર્તિ ભરતનો પુત્ર મરિચી નામક રાજકુમાર થયો.

એક સમય ભગવાન ઋષભદેવ પુરિમતાલ નગરીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. મહારાજા ભરત પોતાના પરિવાર સાથે ભગવાનને વંદન કરવા અને ધર્મોપદેશ સાંભળવા આવ્યા.

ભગવાને વૈરાગ્યજનક ધર્મદેશના દીધી, જે સાંભળી મરીચિ સંસારથી વિરક્ત થઈ ગયા. અને અનેક રાજપુત્રો સાથે પરમાત્મા પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી ભગવાન સાથે વિચરવા

લાગ્યા. દીર્ઘકાળ સુધી પ્રવ્રજ્યા પાલન કરતા મરીચી મુનિ શ્રમણ માર્ગની કઠિન ક્રિયાઓથી ગભરાઈ ગયા અને સાધુવેશને બદલે એમણે એક નૂતન ત્રિદંડીનો વેશ ધારણ કર્યો. હાથમાં ત્રિદંડ, મસ્તક પર શિખા અને છત્ર, પગોમાં કાષ્ઠની પાદુકાઓ અને શરીર પર ભગવું વસ્ત્ર—આ પ્રમાણે નૂતન વેશ ધારણ કરી, પોતે નિર્ઝંથ શ્રમણોથી જુદા પડી ગયા. છતાં તેઓ આ વેશને અંગે પોતાની અશક્તિ જ દર્શાવતા હતા. પોતાનો ધર્મોપદેશ સાંભળી જે કોઈ પ્રતિભોધ પામતું તેને દીક્ષા લેવા માટે તેઓ ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ પાસે જ મોકલતા. મુમુક્ષુ જીવોને તેઓ કહેતા કે—સાચો માર્ગ તો ભગવંત ઋષભદેવનો જ છે. મારાથી તે પ્રમાણે આચરણ થઈ શકતું નથી તેથી જ મેં આ નૂતન વેશ ધારણ કર્યો છે.

એક સમય ચક્રવર્તી ભરતે ભગવંત ઋષભદેવને પૂછ્યું. ભગવન્! આપની આ સભામાં કોઈ ભાવી તીર્થંકર છે? ઉત્તરમાં મરીચિ તરફ અંગુલીનિર્દેશ કરતાં પરમાત્માએ કહ્યું—“રાજન્! આ ત્રિદંડી, તમારો પુત્ર મરીચિ આ અવસર્પિણી કાળમાં ચોવીસમા “મહાવીર” નામના તીર્થંકર થશે. એટલું જ નહિ પરંતુ તીર્થંકર થયા પહેલાં આ ભારતવર્ષમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામક પ્રથમ વાસુદેવ થશે. અને પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં પ્રિયમિત્ર નામક ચક્રવર્તી થશે, તેમજ અંતમાં આ અવસર્પિણી કાળમાં ભારતવર્ષમાં અંતિમ તીર્થંકર મહાવીર થશે.”

ભગવાનના મુખથી ભાવિ વૃત્તાંત સાંભળી ભરત મરીચિ સમીપ જઈ વંદન કરી બોલ્યા: “મરીચિ, હું તમારા આ પરિવ્રાજકત્વને વંદન નથી કરતો પરંતુ તમે અંતિમ તીર્થંકર થવાના છો! એ જાણી તમારા ભાવી તીર્થંકરત્વને વંદન કરું છું. સંસારમાં જે મહાન્ પદવીઓ ગણાય છે, તે સર્વ તમને મળી ગઈ છે. તમે આ ભારતવર્ષમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામના પ્રથમ વાસુદેવ, મહાવિદેહમાં પ્રિયમિત્ર નામના ચક્રવર્તી અને આ ભારતવર્ષનાં વર્ધમાન નામક ચોવીસમા તીર્થંકર થશો.”

ચક્રવર્તી ભરતની વાતથી મરીચિ ઘણો પ્રસન્ન થયો. સાથેસાથ તેને પોતાના કુળને મદ થયો. તેણે પોતાની જાનનું ત્રણ વાર આસ્ફોટન કરી ગર્વીષ્ઠ વાણીમાં કહ્યું કે—“અહો! હું પ્રથમ વાસુદેવ, ચક્રવર્તી અને અંતિમ તીર્થંકર થઈશ. હું વાસુદેવોમાં પહેલો, મારા પિતા ચક્રવર્તીઓમાં પહેલો! અને મારા દાદા-તીર્થંકરોમાં પહેલો! અહો! અહો! મારું કુળ કેવું શ્રેષ્ઠ છે!”

એક સમય મરીચિ જિમાર પડ્યા. તેઓ વિશાળ સાધુ-સમુદાય સાથે વિચરતા હતા, છતાં પણ તેમને અસંયત સમજી શ્રમણોએ એમની પરિચર્યા ન કરી. હવે મરીચિને પોતાની અસહાયવસ્થાનું જ્ઞાન થયું. આ માંદગીવાળી અવસ્થામાં તેઓને વિચાર સ્ફૂર્યો કે—મારે જો શિષ્ય હોય તો તે મારી સારવાર કરે. આ સંબંધી તેમણે યોગ્ય વ્યક્તિની પસંદગી કરવાના નિર્ણય પણ કર્યો.

એક વખત મરીચિ પાસે કપિલ નામનો રાજપુત આવ્યો. તેને મરીચિએ સંસારની અસારતાનો ઉપદેશ આપ્યો. કપિલ સંસારથી વિરક્ત બની દીક્ષા લેવા ઉદ્યુક્ત થયો. ત્યારે મરીચિએ એને ભગવંત પાસે જઈ ચારિત્ર અંગીકાર કરવા કહ્યું. કપિલે કહ્યું—“હું આપના મતમાં પ્રવ્રજિત થવા ઇચ્છું છું. શું આપના મતમાં ધર્મ નથી?” કપિલના આવા પ્રશ્નથી મરીચિએ જણાવ્યું કે—આ મારે યોગ્ય શિષ્ય છે. મરીચિએ કહ્યું—અહીં પણ ધર્મ છે, અને ત્યાં પણ ધર્મ છે.

આવી ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણાને કારણે મરીચીનું સંસાર-પરિભ્રમણ અનેકગણું વૃદ્ધિ પામ્યું. *ત્રિદંડી અવસ્થામાં ચોરાસી લાખ પૂર્વ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મરીચિએ બ્રહ્મલોકમાં દેવપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

x

x

x

પાંચમે ભવ

બ્રહ્મલોકમાં દસ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂરું કરી, નયસારનો જીવ કોદણાગ સન્નિવેશમાં કૌશિક નામનો બ્રાહ્મણ થયો. એણે એંસી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવ્યું. પોતાના આ લાંબા જીવનમાં એણે અનેકવિધ કર્મ કર્યાં અને મરીને ઘણાં ભવ ધારણ કર્યાં.

x

x

x

છઠ્ઠો અને સાતમે ભવ

છઠ્ઠા અને સાતમા ભવમાં નયસારનો જીવ શુણા નગરીમાં પુષ્પમિત્ર નામક બ્રાહ્મણ થયો. એનું આયુષ્ય સીત્તેર લાખ વર્ષનું હતું. પોતાના આ દીર્ઘજીવનનો અધિકાંશ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વીતાવી તે પરિવ્રાજક બન્યો. અને આયુષ્ય પૂરું કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયો.

x

x

x

આઠમે અને નવમે ભવ

દેવલોકથી રચુત થઈ નયસારનો જીવ ચૈત્ય સન્નિવેશમાં અગ્નિદ્યુત નામનો બ્રાહ્મણ થયો. તે પણ અંતમાં પરિવ્રાજક બન્યો. અને ચોસઠ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય સમાપ્ત કરી, ઈશાન-દેવલોકમાં મધ્યમસ્થિતિના દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

x

x

x

દશમે અને અગિયારમે ભવ

ઈશાન દેવલોકથી રચુત થઈ, નયસારનો જીવ દશમા ભવમાં મંદિર સન્નિવેશમાં અગ્નિભૂતિ નામનો બ્રાહ્મણ થયો. અંતમાં તેણે પરિવ્રાજક મતની દીક્ષા લીધી; અને છપ્પન લાખ વર્ષનું આયુષ્ય સમાપ્ત કરી અગિયારમા ભવમાં સનત્કુમાર દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો.

x

x

x

બારમે અને તેરમે ભવ

સનત્કુમાર દેવલોકથી રચીને નયસારનો જીવ, સ્વેતાંબિકા નગરીમાં બારદાજ નામક બ્રાહ્મણ થયો; અને આખરે પરિવ્રાજક બની, ૪૦ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, મહેંદ્ર-

* ત્રિદંડી મરીચિનો પંચ સ્વારજાદ તેમની શિષ્યપરંપરામાં તાપસ સ્વરૂપે પરિણમ્યો, જેમાંથી શાક્ય મતની સ્થાપના થઈ. સ્વારજાદ આ મતમાં પ્રભુ મહાવીરના સમકાળે મહાત્મા બુદ્ધ નામના બોધિસત્વ શાક્ય મુનિ થયા, જેમણે પોતાના નામ પરથી બૌદ્ધ ધર્મની સ્થાપના કરી, જે ધર્મ આજે એશિયા, જાપાન, ચીન અને દૂર દૂરના દેશાંતરોમાં પ્રવર્તી રહ્યો છે. બૌદ્ધ ધર્મના અનુયાયીઓની સંખ્યા આજે આશરે ૫૦ કરોડની મનાય છે.

આ પંથના અનુયાયીઓ આજે પણ માંસાહારી હોવા છતાં જૈનદર્શનના પ્રથમ વ્રત પ્રાણાતિપાત-વિરમણ સિવાય અન્ય સિદ્ધાંતોનું ગહુધાગે આચરણ કરે છે.

કદપમાં દેવ થયો. મહેન્દ્રદેવલોકથી ચ્યવ્યા પછી તેણે અનંતાનંત સંસારબ્રમણ કર્યું, જે ભવ ગણત્રીમાં લેવાયા નથી

x

x

x

ચૌદમો ભવ અને પંદરમો ભવ

ચૌદમા ભવમાં નયસારનો જીવ રાજગૃહમાં સ્થાવર નામનો પ્રાણી થયો. એણે પોતાના ચોત્રીસ લાખ વર્ષમાંથી અધિકાંશ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વ્યતીત કર્યા. અંતમાં પરિવ્રાજક ધર્મ સ્વીકાર કર્યો; અને આયુષ્યની સમાપ્તિ થતાં પ્રજ્ઞલોકમાં દેવ થયો. પ્રજ્ઞલોકથી ચ્યુત થઈ, એણે કંઈક સમય સુધી અનિયત બ્રમણ કર્યું, જેથી સ્થૂલ લવોમાં ગણના નથી કરાઈ.

x

x

x

સોળમો અને સત્તરમો ભવ

સોળમા ભવમાં નયસારનો જીવ રાજગૃહ નગરમાં વિશ્વનંદી રાજાના ભાઈ વિશાખભૂતિનો પુત્ર વિશ્વભૂતિ રાજકુમાર થયો. તે યુવાવસ્થામાં નગર બહાર પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં રહેતો હતો; અને ભોગવિલાસમાં જીવન વ્યતીત કરતો હતો. એતું આ સુખ પટ્ટરાણીની દાસીઓથી ન સહાયું. એઓએ રાણીના આગળ વિશ્વભૂતિનો સુખવિહાર અને કીડાઓનું વર્ણન કરતાં કહ્યું— “રાજ્યના સુખ વૈભવો તો વિશ્વભૂતિ ભોગવી રહ્યો છે. જો કે કુમાર વિશાખનંદી રાજાનો પુત્ર છે છતાં પણ વિશ્વભૂતિના સુખ-વૈભવો આગળ એનાં સુખ કંઈ ગણત્રીમાં નથી. કહેવાને માટે ભલે રાજ્ય તમારું હોય; પરંતુ એનો વાસ્તવિક ઉપભોગ તો વિશ્વભૂતિના જ ભાગ્યમાં લખ્યો છે.”

દાસીઓની વાતોથી રાણીના હૃદયમાં ઇર્ષ્યાગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો અને એણે કોપગૃહનો આશ્રય લીધો. આ ખગર મળતાં રાજા એની પાસે ગયો અને તેને શાંત કરવાની ઘણી કોશિશ કરી.

રાણી કોધિત થઈ બોલી—જ્યારે તમારા જીવતા અમારી આ દશા છે તો પછી અમને ગણશે જ કોણ ?

રાજાએ ઘણી રીતે સમજાવવા છતાં પણ જ્યારે તે શાંત ન થઈ ત્યારે આ વાત અમાત્ય સુધી પહોંચી અને તેણે પણ ઘણું કહ્યું છતાં સફળતા ન મળી. આખરે અમાત્યે રાજાને સલાહ આપી—“મહારાજ ! દેવીના વચનનો અનાદર ન કરો. સ્ત્રીહં છે ! કદાચ આત્મઘાત પણ કરી બેસે !”

રાજાએ કહ્યું—એનો કંઈ ઉપાય નથી ! અમારી કુત્રમર્યાદા છે કે જ્યાં સુધી પહેલાં પ્રવેશ કરેલો પુરુષ બહાર ન આવે ત્યાં સુધી બીજો પુરુષ ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ નથી કરી શકતો. વિશ્વભૂતિ વસંતઋતુ ગાળવા માટે ઉદ્યાનમાં રહ્યો છે. તે બહાર નહિ નીકળે.

અમાત્યે કહ્યું—એનો ઉપાય થઈ શકે છે.

બાદ અમાત્યે અજ્ઞાત મનુષ્યોના હાથથી રાજા પાસે કૃત્રિમ (બનાવટી) લેખ પહોંચાડ્યો. લેખ વાંચતાં જ યુદ્ધયાત્રા જાહેર કરી. આ વાત વિશ્વભૂતિના કર્ણ સુધી પહોંચી અને તે તુરત ઉદ્યાનથી નીકળી રાજા પાસે ગયો અને રાજાને રોકી, પોતે યુદ્ધયાત્રા માટે ચાલી નીકળ્યો.

જે પ્રદેશમાં શત્રુના ઉપદ્રવની હકીકત જાહેર કરવામાં આવી હતી, ત્યાં વિશ્વભૂતિ સૈન્ય સાથે જઈ પહોંચ્યો, પરંતુ ત્યાં કંઈ ઉપદ્રવ ન દેખ્યો, યુદ્ધની હિલચાલ પણ ન નીહાળી જેથી વિશ્વભૂતિ જેવો ગયો હતો તેવો જ પાછો ફર્યો.

વિશ્વભૂતિ બહાર નીકળતાં રાજકુમાર વિશાખનંદીએ પુષ્કરંડકોદ્યાનમાં પોતાનું સ્થાન જમાવી દીધું.

વિશ્વભૂતિ પાછો ફરી રાજમહેલે આવ્યો અને ઉદ્યાનમાં જવા લાગ્યો; ત્યારે દ્વારપાળોએ તેમને રોકી કહ્યું—“કુમાર ! વિશાખનંદી અંતઃપુર સાથે ઉદ્યાનમાં રહેલ છે, જેથી તમે ત્યાં નહીં જઈ શકો !”

હવે વિશ્વભૂતિને જણાયું કે યુદ્ધનો સંરંભ-વાસ્તવમાં આ ઉદ્યાનથી બહાર કાઢવાનો પ્રપંચ માત્ર હતો. તેણે કોંઈતે થઈ દ્વાર પર રહેલ એક કોઠાના વૃક્ષ પર જોરથી મુદ્દિપ્રહાર કર્યો, જેનાથી નીચે પડેલાં કોઠાના ફળોથી જમીન ઢંકાઈ ગઈ. એણે દ્વારપાળોને કહ્યું—જો પિતાશ્રીનું ગૌરવ ન જાળવતો હોત તો હું આ પ્રકારે તમારાં માથાં ઉડાવી દેત !

વિશ્વભૂતિને આ અપમાનથી ઘણો આઘાત થયો. અને તે વિરક્ત બની ઘેરથી નીકળી ગયો અને આર્યસંભૂત સ્થવિરની સમીપે જઈ દીક્ષા લઈ સાધુ બન્યા.

રાજા, યુવરાજ અને બીજા સ્વજનગણોએ જઈ વિશ્વભૂતિથી ક્ષમાની પ્રાર્થના કરી; અને ઘેર આવવા આગ્રહ કર્યો, પરંતુ તે પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યો નહીં. વિશ્વભૂતિ પ્રવ્રજિત થઈ વિવિધ તપ કરવા લાગ્યો. છઠ્ઠું અર્ધમથી લઈ, માસક્ષમણુ સુધીની તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતાં કરતાં દેશવિદેશોમાં વિહાર કરવા લાગ્યો.

કાલાંતરે વિશ્વભૂતિ મથુરા ગયો અને માસક્ષમણુની સમાપ્તિ કરી, પારણાને દિવસે નગરમાં ગોચરી માટે ફરવા લાગ્યા. એ દિવસોમાં કુમાર વિશાખનંદી પણ લગ્ન કરવા માટે ત્યાં આવ્યો હતો; અને પોતાની જાન સાથે રાજમાર્ગ નજીક જઈ રહ્યો હતો. કાળયોગે વિશ્વભૂતિ ત્યાં થઈ ભિક્ષાચર્યા માટે જઈ રહ્યા હતા; એને દેખી વિશાખનંદીના સેવકોએ કહ્યું—“કુમાર ! આપ આ મુનિરાજને જાણો છો !”

વિશાખનંદીએ કહ્યું—“નહીં !”

સેવકોએ કહ્યું—“એ વિશ્વભૂતિ કુમાર છે !”

વિશ્વભૂતિને દેખતાં જ વિશાખનંદીની આંખોમાં ક્રોધ ભરાઈ આવ્યો. સરોષ નેત્રોથી તે મુનિને દેખી રહ્યો હતો, એટલામાં એક નવપ્રસૂતા ગાયે વિશ્વભૂતિને શીંગડાના પ્રહારથી ભૂમિ પર પાડી નાંખ્યો.

એ દેખી વિશાખનંદી અને એના સેવકો ખડખડાટ હસી પડ્યા. “એક પ્રહારથી ઘણા કોઠા પાડી નાખવાવાળું તમારું બળ કયાં ગયું ?” મુનિએ આ તરફ જોયું તો વિશાખનંદી તરફ દૃષ્ટિ પડી. એના મનમાં રહેલ રોષ જાગૃત થઈ આવ્યો. અને ગાયને શીંગડાઓથી પકડી ચક્રની પેઠે ઉપર ધુમાવતાં બોલ્યો : “દુર્ગલ સિંહનું બળ પણ શિયાળીયાઓથી નથી ઉલ્લંઘાતું.” વિશ્વભૂતિના આવા પ્રકારના શૌર્યથી વિશાખનંદી અને સેવકો અંબવાણા પડી ચાલ્યા ગયા.

મુનિ ત્યાંથી પાછા ફર્યા. તેઓ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા-‘હજી સુધી તે દુરાત્મા મારા પર રોષ ધારણ કરી રહેલ છે.’ તે પછી વિશ્વભૂતિ સાધુજીવનનું પાલન કરતાં આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મહાશુક કલ્પમાં ઉપજ્યા.

x

x

x

અઢારમો અને ઓગણીસમો ભવ

મહાશુક દેવલોકથી ચ્યવી, નયસારનો જીવ પોતાનપુરમાં ત્રિપૃષ્ઠ નામનો વાસુદેવ થયો. પોતાનપુરનો રાજા પ્રજાપતિ, પ્રતિવાસુદેવ અશ્વગ્રીવના મંડલિક હતા. પ્રજાપતિ રાજાને બે પુત્ર હતા: એક અચલ અને બીજો ત્રિપૃષ્ઠ.

એક સમય પોતાનપુરની રાજસભામાં નાટારંભ થઈ રહ્યો હતો. રાજા, બન્ને રાજકુમાર અને સભાજનો એમાં મસ્ત થઈ રહ્યા હતા. બરાબર તે સમયે અશ્વગ્રીવનો દૂત કાર્યવશ રાજસભામાં આવ્યો. રાજાએ સંભ્રમપૂર્વક દૂતનું સ્વાગત કર્યું અને જલસો બંધ કરાવી, એનો સંદેશ સાંભળવા લાગ્યો.

રંગમાં ભંગ કરનાર દૂત પર કુમાર ઘણો ક્રોધાયમાન થયો. એણે પોતાના સેવકોને કહ્યું. ‘જ્યારે આ દૂત અહીંથી ચાલ્યો જાય ત્યારે મને બળ આપશો.’

કાર્ય પતાવી સત્કારપૂર્વક રાજાની વિદાય લઈ દૂત રવાના થયો. બન્ને કુમારોને એના પ્રયાણના સમાચાર મળતાં એઓએ તેની પાછળ જઈ, તેને ખૂબ માર માર્યો. દૂતના સાથીઓ પણ એને છોડી નાસી ગયા.

પ્રજાપતિને જ્યારે આ ઘટનાના સમાચાર મળ્યા ત્યારે એ ઘણો નાખુશ થયો. દૂત અશ્વગ્રીવને આ ઘટનાના સમાચાર ન આપે તેથી દૂતને આદરપૂર્વક પાછો બોલાવી તેનું ઘણું સન્માન કર્યું. પોતાના રાજકુમારો તો બાળકો છે, તેના આ કૃત્યને મનમાં ન લાવવું વિગેરે કહી તેના મનનું શાંતવન કર્યું અને આ હકીકત અશ્વગ્રીવ પ્રતિવાસુદેવને ન જણાવવા સૂચના કરી. દૂત માની ગયો; પરંતુ એના સાથીઓ તેની પહેલાં જ રાજા પાસે પહોંચી ગયા, જેથી આ સર્વ હકીકતથી અશ્વગ્રીવ વિદિત થયો.

દૂતના અપમાનની વાત જાણી અશ્વગ્રીવ ઘણો નારાજ થયો અને પોતાના દૂતને અપમાનિત કરનાર બન્ને રાજકુમારોને જાનથી મારવાનો નિશ્ચય કરી લીધો.

અશ્વગ્રીવને કોઈ ભવિષ્યવેત્તાએ રહી રાખ્યું હતું કે-‘જે મનુષ્ય તમારા ચંડવેગ નામના દૂતને માર મારશે તેમજ શાલિશ્વેત્રના મદાંધ સિંહને વિદારશે, તે જ તમારા મૃત્યુનું કારણ થશે.’

અશ્વગ્રીવે બીજો દૂત મોકલી પ્રજાપતિને કહેવરાવ્યું-તમે શાલીશ્વેત્રમાં જઈ, ત્યાં ઉપદ્રવ કરતાં સિંહને વિદારી શાલિશ્વેત્રની રક્ષા કરો.

પોતાના પુત્રોને ચેતવણી આપતાં પ્રજાપતિએ કહ્યું-“તમોએ દૂતનું અપમાન કરીને અકાલ મૃત્યુને જગાડ્યું છે. આપણો સમય ન હોવા છતાં પણ શાલિશ્વેત્રની રક્ષા કરવાની આ આજ્ઞા મળી. આ તમારા ઔદત્યનું ફળ છે.” પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને રાજા સેના સાથે પ્રયાણ કરવા લાગ્યો ત્યારે કુમારોએ રાજાને કહ્યું-“આપ અહીં રહો. એ કામ

માટે તો અમે જઈશું.” રાજાના રોકવા છતાં પણ કુમારો ગયા અને શાલિસ્ત્ર પર પહોંચી વનપાલકો તેમજ ખેડૂતોને પૂછ્યું-“બીજા રાજા વિગેરે આવીને અહીં કેવી રીતે રક્ષણ કરે છે?” લોકોએ કહ્યું-“કુમાર! જ્યાં સુધી ખેતરોમાં ધાન્ય રહે છે ત્યાં સુધી, ચતુરંગી સેનાનો ઘેરો ઘાલી તેઓ અહીં રહે છે, અને સિંહથી લોકોની રક્ષા કરે છે. પરંતુ આ પ્રચંડ શક્તિશાળી વનરાજનો સામનો કરવાની કોઈની પણ હિંમત ચાલતી નથી.” ત્રિપૃષ્ઠ બોલ્યો-“એટલા સમય સુધી કોણ રહે? મને એ સ્થાન બતાવો, જ્યાં સિંહ રહેતો હોય.” લોકોએ ત્રિપૃષ્ઠને સિંહની ગુફાવાળી જગ્યા બતાવી. કુમાર રથમાં બેસી ગુફાના દ્વાર પર પહોંચ્યો. લોકોએ-જેરથી શોરબકોર કર્યો એટલે સિંહ ગુફાના દ્વાર પર આવ્યો. સિંહને જોઈને કુમારે વિચાર્યું. આ તો પદ્ધતિ (પગે ચાલવાવાળો) છે અને હું તો રથિક છું. આ વ્યાજબી ન કહેવાય. તરત જ ઢાલ તલવાર સાથે તે રથથી નીચે ઉતરી ગયો, અને ફરી વિચાર કરવા લાગ્યો-આ સિંહ કાંઈ શસ્ત્રસજ્જ નથી, માત્ર નખ જ તેના શસ્ત્રો છે અને હું તો ઢાલ તેમજ તલવારધારી છું, એ પણ ઠીક નહીં, તેથી એણે ઢાલ, તલવાર પણ છોડી દીધી. પરાક્રમી કુમારને આ પ્રમાણે સામના માટે તત્પર દેખી વનરાજ પણ પોતાનું મોં પહોળું કરી તેના પર ત્રાટક્યો. પરંતુ સાવચેત રણધીર ત્રિપૃષ્ઠે પોતાપર ધસી આવતાં વનરાજના બંને જડબાઓને પેચમાં લઈ જીર્ણ વસ્ત્રની માફક ક્ષણમાત્રમાં ફાડી ફેંકી દીધા-સિંહને ઊભો ને ઊભો જ ચીરી નાખ્યો. તે દશ્ય જોતાં જ જનતાએ જેરથી હર્ષનાદ કર્યો.

ત્રિપૃષ્ઠ સિંહનું ચામડું લઈ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો ગયો. લોકોએ તમામ હકીકત અશ્વગ્રીવને જણાવી. તે ઘણા કુદ્ધ થયો અને દૂત મોકલીને પ્રજાપતિને કહેવડાવ્યું-“હવે તમે વૃદ્ધ થઈ ગયા છો, તેથી મારી સેવામાં કુમારોને મોકલી આપો. તમારે આવવાની જરૂર નથી.” પ્રજાપતિએ કહ્યું-“હું પોતે તમારી સેવામાં આવવા તૈયાર છું” અશ્વગ્રીવે કુદ્ધ થઈ કહ્યું-“તમે મારી આજ્ઞાનો અનાદર કર્યો છે, જેથી યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જાઓ.”

કુમારોએ આ સમયે પણ દૂતને અપમાનિત કરી કાઢી મૂક્યો. અશ્વગ્રીવે સંપૂર્ણ સૈન્ય સાથે પોતાનપૂર પર ચઢાઈ કરી. ત્રિપૃષ્ઠ વિગેરે પણ પોતાની સેના સાથે દેશની સીમા પર આવી ખડા થયા. બંને સેનાઓમાં ભયંકર યુદ્ધ શરૂ થયું, અને પહેલે જ દિવસે યુદ્ધભૂમિ લોહીથી ભીની થઈ ગઈ. નિરપરાધી અનેક જીવોનો આ સંહાર ત્રિપૃષ્ઠને ઠીક ન લાગ્યો. એણે અશ્વગ્રીવ પાસે દૂત મોકલી કહેવડાવ્યું-“કાલથી હું અને તમે બંને જ યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત થઈએ તો ઘણું સારું. નિરપરાધ જીવોને મારવાથી શું લાભ?”

અશ્વગ્રીવે ત્રિપૃષ્ઠનો પ્રસ્તાવ મંજૂર રાખ્યો અને રથમાં બેસી પોતાપોતાના મોરચાથી નીકળી બંને યુદ્ધ માટે ભેગા થયા. અનેક પ્રકારના દાવપેચથી બંને શૂરવીરો ઘણા સમય સુધી લડ્યા છતાં વિજયશ્રી કોઈ પણને ન વરી. અશ્વગ્રીવે જોયું કે સર્વ અસ્ત્રો ખૂટી ગયા છે છતાં પણ ત્રિપૃષ્ઠ પરાજિત થતો નથી. છેવટે તેણે પોતાનું પ્રતિવાસુદેવ તરીકેનું અમોઘ શસ્ત્ર “ચક્રરત્ન” ને યાદ કર્યું. ચક્ર પ્રાપ્ત થતાં જ અશ્વગ્રીવ અતિહર્ષિત થયો. તેને ખાતરી હતી કે હવે ત્રિપૃષ્ઠ અવશ્ય મૃત્યુ પામશે. તેણે ચક્ર તેના પ્રતિ ફેંક્યું, પણ સૌ કોઈના આશ્ચર્ય વચ્ચે ચક્રે પ્રહાર કરવાને બદલે ત્રિપૃષ્ઠને પ્રદક્ષિણા દઈ, તેના હાથમાં સ્થંભી ગયું. ત્રિપૃષ્ઠે

અશ્વગ્રીવને પોતાનો પરાજય કબૂલ કરી લેવા સૂચન કર્યું પણ ગર્વીષ્ઠ અશ્વગ્રીવ કેમ માને ? છેવટે ત્રિપૃષ્ઠે તે જ ચક્ર તેના તરફ ફેંક્યું, અને અશ્વગ્રીવનો શિરોચ્છેદ થઈ ગયો. આકાશમાં “જય જય” નો ધ્વનિ પ્રસરી રહ્યો અને દૈવી વાણી થઈ કે-આ અવસર્પિણી કાળનો પ્રથમ વાસુદેવ “ત્રિપૃષ્ઠ” છે.

સર્વે રાજાઓએ ત્રિપૃષ્ઠની આજ્ઞા સ્વીકારી લીધી અને અડધા ભારતવર્ષને પોતાને આધીન કરીને એણે વાસુદેવનું પદ ધારણ કર્યું.

ચૌરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી; ત્રિપૃષ્ઠ સાતમાં નરક; ભૂમિમાં તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યસ્થિતિવાળો નૈરયિક થયો.

x

x

x

વીસમો, એકવીસમો અને બાવીસમો ભવ

નરકથી નીકળી નયસારનો જીવ સિંહ થયો. આ ભવમાં તેની હત્યાઓની ગણતરી ક્યાંથી થાય ? તેના ફળરૂપે ત્યાંથી મરણ પામી ચોથી નરકમાં ગયો. નરકમાંથી નીકળી નયસારના જીવે કેટલાય સમય સુધી સંસારજ્વલણ કર્યું અને અંતે મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ કરી.

x

x

x

તેવીસમો અને ચોવીસમો ભવ

તેવીસમો ભવમાં નયસારનો જીવ પશ્ચિમ મહાવિદેહની રાજધાની મુકા નગરીમાં પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી રાજા થયો. એણે પોટ્ટિલાચાર્ય નામના આચાર્ય પાસે પ્રવ્રજ્યા લઈ, ચૌરાસી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવી, ચોવીસમો ભવમાં તે મહાશુક દેવલોકમાં દેવ તરીકે ઉપજ્યો.

x

x

x

પચીસમો અને છઠ્ઠીસમો ભવ

દેવભવમાંથી ચ્યવી, પચીસમો ભવમાં નયસારનો જીવ છત્રા નગરીમાં જિતશત્રુ રાજાનો પુત્ર નંદન નામે રાજકુમાર થયો. તે બાલ્યાવસ્થામાં જ રાજ્ય સિંહાસન પર બેઠો અને ચોવીસ લાખ વર્ષ પર્યંત રાજ્ય ભોગવી આખરે પોટ્ટિલાચાર્ય પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. પછી નંદનમુનિએ મહાઘોર તપશ્ચર્યાઓ કરી માસખમણને પારણે માસક્ષમણ કરીને એણે અર્હત, સિદ્ધ, ધર્મોપદેશક, બહુશ્રુત, તપસ્વી, દર્શન, વિનય, વગેરે પદોથી વીશ સ્થાનક તપની આરાધના કરી, તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જિત કર્યું. અંતમાં નંદન મુનિએ બે માસનું અનશન કર્યું અને સમાધિપૂર્વક દેહમુક્ત થઈ પ્રાણુત કલ્પના પુષ્પોત્તર વિમાનમાં દેવપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

પ્રકરણ નવમું

ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ સંતાનીય સાધુસંપ્રદાયે બળવેલ અભૂતપૂર્વ સેવા

૧. શ્રી શુભદત્ત ગણધર

પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથના નિર્વાણ બાદ તેમની પાટ ઉપર શુભદત્ત નામના જૈનાચાર્ય થયા. તેઓશ્રી પાર્શ્વનાથના ગણધરોમાં મુખ્ય ગણધર હતા. કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ બાદ તેઓ શાસન-પ્રભાવનાર્થે ભવ્ય જીવેના ઉદ્ધારક તરીકે પોતાના વિશાળ શિષ્ય સમુદાય સાથે પ્રબળ પુરુષાર્થી બન્યા હતા. તેમનો શિષ્ય સમુદાય પણ વિશાળ, જ્ઞાની અને શાસન હિતચિંતક હતો. તેઓએ અંતિમ સમયે પોતાની શિષ્યપરંપરાનો ભાર શ્રી હરિદત્તસૂરિ નામના આચાર્યને અર્પિત કરી, શ્રી સિદ્ધાચળ તીર્થ પર એક માસનું અનશન કરી મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરેલ.

x

x

x

૨. શ્રી હરિદત્તસૂરિ

તેઓશ્રી શ્રુતસમુદ્રના પારગામી, વચન લખિધવાળા, અમૃતતુલ્ય દેશના આપનાર, ઉપ-શાંત, યશસ્વી, પરોપકારી વિગેરે અનેક ગુણોથી ભૂષિત હતા. તેમના મિલનસાર સ્વભાવથી યજ્ઞકાંડી પ્રખર પંડિતો સાથેના વાદવિવાદમાં તેઓ સદાય વિજેતા બનતા હતા. પરિણામે અસંખ્ય પશુ-યજ્ઞો પર કંઈક અંકુશ આવ્યો, પરંતુ જ્યાં તેઓ અને તેમનો શિષ્ય સમુદાય વિચર્યો નહોતો એવા પ્રદેશમાં પશુયજ્ઞોમાં વૃદ્ધિ થવા લાગી, જે વસ્તુ તેમના જેવા જ્ઞાની માટે મહાન્ કર્તવ્યના કારણભૂત બની. તેઓ પ્રખર પુરુષાર્થ યોગીની જેમ શ્રાવસ્તિ-નગરીએ પહોંચ્યા કે જ્યાં યજ્ઞવાદીઓનું પૂરતું સામ્રાજ્ય હતું. શ્રાવસ્તિ નગરીમાં અદીનશત્રુ નામે સનાતનધર્મી રાજવી રાજ્ય કરતો હતો. નગરીના ઉદ્યાનમાં આવી આ વીરાત્માએ સ્થિરતા કરી, અને “ અહિંસા પરમો ધર્મ ”ના ઉચ્ચ કેટીના તત્ત્વજ્ઞાનાનુસારે એવી રસિક-તાથી વ્યાખ્યાન આપવા શરૂ કર્યા કે જેની અસર નગરજનો પર સચોટ થઈ; એટલું જ નહિ પણ અદીનશત્રુ રાજવી પણ “ જ્ઞાની સુગુરુદેવના ” વ્યાખ્યાનો પ્રત્યે આકર્ષાયો. નિત્ય સવારના આ ઉદ્યાન રાજવી સહ નગરજનોથી ખીચોખીચ ભરાવા લાગ્યું. પરિણામે શ્રોતાઓ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો પ્રત્યે સુદૃઢ અને અનુરાગી બન્યા. તેવામાં લાલાનુલાલી સંજોગોવશાત્ પરિ-ત્રાજક લોહિતાચાર્યના નામના સંન્યાસી પોતાના બહોળા શિષ્યસમુદાય સાથે એ ઉદ્યાનમાં આવી ચઢ્યા.

અદીનશત્રુ રાજવી પણ ધાર્મિક વાદનો શોખીન અને સંસ્કારી હતો. તેના રાજદરબારના અમાત્યો અને કર્મચારીઓ પણ હિતચિંતક હતા એટલું જ નહિ પણ આ કાળે શ્રાવસ્તી નગરી પણ ધર્મપુરી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ હતી જેથી ધર્મચર્યા અને વાદના શોખીન રાજવી-એ રાજદરબારમાં જ સમર્થ આચાર્યો વચ્ચે ધર્મવાદ કરવાનો પૂરતો પ્રબંધ કર્યો. વિદ્વાન પંડિતો, શાસ્ત્રીઓ, સંન્યાસીઓ, રાજદરબારીઓ અને નગરજનોથી રાજદરબાર ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો અને બંને પક્ષના આચાર્યોને યોગ્ય ઉચ્ચસ્થાને યોગ્ય ભદ્રાસનો પર સ્થાન આપી

રાજવીએ સમર્થ આચાર્યોને શાંતિથી નિષ્પક્ષપાત શાસ્ત્રવાદ વાદી-પ્રતિવાદીરૂપે કરવાની વિજ્ઞાપિ કરી. જાનને દર્શનકારોએ વિદ્વત્તાપૂર્ણ શૈલીથી ધર્મવાદની શરૂઆત કરી.

જાનને પક્ષના ધર્માચાર્યો વચ્ચે ધર્મવાદમાં તાત્વિકવાદ અતિ મહત્વતાભર્યો જાન્યો. રાજસભા, સંસ્કારી રાજવી તેમજ વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓ તેમાં લીન જાન્યા. જેમાં શ્રી હરિદત્ત-સૂરિએ ત્રણ દિવસના એકધારા વાદમાં આકર્ષક સિદ્ધાંતાનુસાર પ્રાચીન વેદાંતિક શ્રુતિઓના આધારે જૈન ધર્મના કર્મવાદી સિદ્ધાંતોની સૂક્ષ્મતાપૂર્વક છણાવટ કરી એ હસ્તામલકવત્ સિદ્ધ કરી આપ્યું કે-યજ્ઞ ક્રિયામાં પશુ જલિહાનનો કોઈ પણ સ્થળે ઉલ્લેખ નથી. પરિણામે ભદ્રિક પરિણામી શાંતમૂર્તિ શ્રી લોહિત પરિવ્રાજકે પોતાના ૧૦૦૦ સાધુઓ સહિત અતિ ઉદલાસથી શ્રી હરિદત્તસૂરિ પાસે જૈન દીક્ષા ગ્રહણ કરી સદ્જ્ઞાનના પ્રતિબોધક આચાર્ય જાન્યા. આ જનાવથી જૈન શાસનનો પ્રભાવ વિસ્તર્યો અને સમસ્ત શ્રાવસ્તીનગર જૈનધર્મી બન્યું. મરુ પ્રદેશમાં રોપાએલ જૈનધર્મના ખીજ કાળે કરી વિકસિત જાન્યા અને કાળાન્તરે આ પ્રદેશ આદર્શ જૈન ભૂમિ જાન્યો કે જ્યાં પ્રભુ શ્રી મહાવીરે પોતાના શિષ્યસમુદાય સાથે વિચરી આ ભૂમિને પાવન કરી હતી.

અજોડ વ્યાખ્યાતા શ્રી લોહિતાચાર્યજી તેમજ તેમના એક હજાર શિષ્ય સમુદાયે શ્રી હરિદત્તસૂરિ પાસે રહી નિત્ય ત્રિકાલિક વાંચના મેળવી “અહિંસા પરમો ધર્મ”ના પ્રચારાર્થે તેમજ પશુયજ્ઞના પ્રતિબંધનાર્થે પ્રજાન પુરુષાર્થી જાન્યા અને તેમણે દક્ષિણ ભારતના એવા પ્રદેશ તરફ વિકાર કર્યો કે જ્યાં પશુયજ્ઞની પરંપરા ચાલુ હતી.

આ પ્રદેશમાં વિચરતા શ્રી લોહિતાચાર્યજી અને તેમના શિષ્યસમુદાયને ધર્મપ્રચારમાં પૂરતો યશ મળ્યો. અને જ્યાં જ્યાં તેઓ વિચરતા ગયા ત્યાં ત્યાં પશુયજ્ઞ બંધ કરાવવામાં ફલીભૂત થયા એટલું જ નહિ પણ વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓ જેઓ યજ્ઞક્રિયાકાંડના ખાસ હીમાયતી હતા તેમના પર પોતાનો ધર્મપ્રભાવ પાડી તેમને જૈની દીક્ષા આપી મુનિરાજો જનાવ્યા.

આ પ્રમાણે જૈનધર્મની અજોડ સેવા જાળવનાર શ્રી લોહિતાચાર્યજી દક્ષિણ તરફ જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરી રહેલ હતા. એવામાં ખીજ જાણુ તેમના વૃદ્ધ ઉપકારી ગુરુ શ્રી હરિદત્ત-સૂરિને પોતાનો અંતિમ સમય નજદીકમાં જાણાતા તેઓએ પોતાની પાટ પર ઉપર શ્રી આર્ય સમુદ્ર નામના વિદ્વાન આચાર્ય શિષ્યની સ્થપના કરી, એકવીશ દિવસનું અનશન કરી વૈભારગિરિ પર સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

x

x

x

૩. શ્રી આર્યસમુદ્રસૂરિ

પ્રભુ પાર્શ્વનાથના ત્રીજા પટ્ટધર શ્રી આર્યસમુદ્રસૂરિ પ્રભાવિક વિદ્યાઓના જ્ઞાતા, શ્રુતજ્ઞાની તેમજ દૈત્ય સ્વરૂપે પ્રસરેલ પશુ યજ્ઞક્રિયાકાંડના પ્રખર વિરોધી હતા. માંસ, મદિરા આદિ અત્યાચારો ધર્મના નામે કદાપિ કાળે નલાવી ન જ લેવાય તેવું દ્રષ્ટિગિંદુ ધરાવનારા અને સમર્થ વક્તા હતા. તેમનો શિષ્યપરિવાર વિશાળ હતો તેમજ એવા પ્રદેશમાં વિચરતા રહેતા કે, જ્યાં હિંસાદિનો પ્રચાર વેગવંતો હતો. તેઓ બંગાલ, ઓરિસ્સા, પંજાબ, મુલતાનાદિ દેશોમાં ખાસ વિચરતા હતા. ઉપરોક્ત દેશોમાં વિચરતા વિચરતા આ મુનિરાજો અને તેમના

શિષ્યસંપ્રદાયે અપાર સંકટો સહન કરી, અનેક રાજસભાઓમાં વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓ સાથે વાદમાં ઉતરી “ અહિંસા પરમે ધર્મ ”નું સૂક્ષ્મ છતાં રાષ્ટ્રીયકરણ સ્વરૂપ સચોટ મુદ્દાઓ સાથે સમજાવી, અનેક ભાવિક આત્માઓને જૈનધર્મી બનાવવામાં સફલતા પ્રાપ્ત કરી હતી. જેમાં વેદાંતવાદી શાસ્ત્રીઓનો તો ખાસ સમાસ થતો હતો કે જેઓ દીક્ષિત જૈન મુનિ બનીને જૈનધર્મના પ્રખર પ્રચારક બનતા. પરિણામે તેની અસર જનસમાજ પર પૂરતી થતી અને જ્યાં જ્યાં તેમનો વિહાર થતો ત્યાં ત્યાં જૈનધર્મ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો.

દક્ષિણ ભારતમાં કર્ણાટક તરફ શ્રી હરિહરસૂરિના સમુદાયમાંથી વિહાર કરી ગયેલા શ્રી લોહિતાચાર્ય અને તેમના શિષ્યસમુદાયે કર્ણાટક, તૈલંગ, મહારાષ્ટ્રાદિ દેશોમાં વિહાર કરી લગભગ ૬૦૦૦ જેટલા શિષ્ય સમુદાયની પ્રાપ્તિ કરી હતી. આ અવિરત પુરુષાર્થી આચાર્યશ્રીના પ્રયાસોના સુંદર ફળ તરીકે ઉપરોક્ત દેશો પણ અહિંસામય તેમજ ધર્મપરાયણ બન્યા.

શ્રીમદ્ લોહિતાચાર્યનું ઉપરોક્ત દેશોમાં એટલું બધું વર્ચસ્વ પ્રબલ હતું કે, જેના યોગે દક્ષિણ ભારતમાં તેમના નામની લોહિત શાખા સ્થાપિત થઈ હતી. ઉત્તર તેમજ દક્ષિણ પ્રદેશોમાં વિશાળ શિષ્ય સમુદાય ધરાવનારા આ બંને ધર્મ ક્રાંતિકારી આચાર્યો તથા તેમના શિષ્યસમુદાયના યોગે એવું એક પણ ગામ કે શહેર નહોતું કે જેના પર અહિંસાની પ્રતિભા ન પડી હોય.

૪. વિદેશી મુનિરાજ

શ્રી આર્યસમુદ્રસૂરિના શિષ્યસમુદાયમાં વિદેશી નામના એક પ્રભાવિક જ્ઞાની મુનિરાજ હતા. તેઓએ ૫૦૦ શિષ્યસમુદાય સાથે અવન્તિ તરફ વિહાર કર્યો અને ઉજ્જૈનીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા, જ્યાં જયસેન રાજવી રાજગાદી પર બિરાજમાન હતા.

આ રાજવીને બુદ્ધિશાળી અને સંસ્કારી કેશીકુમાર નામે પાટવી રાજકુંવર હતો, જે ઊગતી યુવાનીમાં જ વિદેશી મુનિરાજ અને તેમના શિષ્યસમુદાયના સમાગમમાં આવ્યો હતો. મુનિરાજશ્રીની પ્રથમ દેશના સાંભળતાં જ કેશીકુમારને વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થઈ. પરિણામે માતા-પિતાની આજ્ઞા મેળવી કેશીકુમારે બાળબ્રહ્મચારી સ્થિતિએ જ દીક્ષા અંગીકાર કરી. વિનય ગુણધારક શ્રી કેશીકુમારે જ્ઞાનસ્મૃતિના કારણે અદ્ય સમયમાં જ ઊંચકોટીનો શાસ્ત્રાભ્યાસ કર્યો અને શ્રુતગામી બન્યા. તેઓ દ્વંક સમયમાં જ દાદાશુરુશ્રી આર્યસમુદ્રસૂરિના સમાગમમાં આવતા બાળબ્રહ્મચારી વિનયી શ્રુતગામી પ્રશિષ્યને પોતાના પટ્ટધર બનાવી વયોવૃદ્ધાવસ્થાએ આ સૂરિએ શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર પર સંલેખણપૂર્વક પંદર દિવસનું અનશન કરી સ્વર્ગારોહણ કર્યું.

x

x

x

૫. આચાર્ય શ્રી કેશીકુમાર ગણધર

અવંતીના પાટવીકુમારે બાળબ્રહ્મચારી તરીકે અનેક પ્રકારની સિદ્ધિઓ અને વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત કરી નિર્મળ જ્ઞાનના પ્રભાવે સૂર્ય સમાન પોતાનું જીવન પ્રકાશિત બનાવ્યું અને પટ્ટધર પદને લાયક જૈન શાસનની અપૂર્વ સેવા બજાવવા માટે વીર્યને ફેરવવામાં સદાકાળ તત્પરતા રાખી.

ખીજી બાળુ દક્ષિણવિહારી શ્રી લોહિતાચાર્ય જેવા સમર્થ સાથીદાર આચાર્યશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓશ્રી છ હજાર જેટલો સમર્થ વિદ્વાન શાસ્ત્રપારંગત સમુદાય ધરાવતા હતા.

તેમના સ્વર્ગવાસ બાદ તેમના વિશાળ સમુદાયમાં, આંતરિક ધાર્મિક-વાદ તેમજ આંતરકલહ ઉત્પન્ન થતા કંઈક શિથિલપણું આવ્યું. અધૂરામાં પૂરું આ અજોડ તત્ત્વજ્ઞાની, વાદપારગામી સમુદાયમાંના અનેક મુનિરાજોને દક્ષિણના અનેક રાજવીઓ અને રાજકુળો તરફથી બહુમાન મળવા લાગ્યું અને તેને પરિણામે તેઓ રાજયોગીની માફક આડંબરધારી બન્યા. “અહિંસા પરમે ધર્મ”ના મહાન્ સિદ્ધાંતના પ્રખર ઉપદેશક મુનિરાજો તરીકેની કર્તવ્યપરાયણતામાં શિથિલતા આવી. પરિણામે તેઓની વિદ્યમાન સ્થિતિમાં જ આ પ્રદેશમાં હિંસા વૃત્તિ જાગૃત થવા લાગી જેના સમાચારો ઉત્તર ભારતમાં વિચરતા શ્રમણાચાર્ય શ્રી કેશીકુમારને પહોંચ્યા. તેમણે તરત જ પોતાના વિદ્વાન શિષ્યોને દક્ષિણ ભારતમાં મોકલી આ સુજ્ઞ સૂરિશ્રીએ બગડતી બાણ સુધારી લીધી. લોહિતાચાર્યના કેટલાક મુનિવરો જેઓ વચ્ચે આંતર મતભેદ ઊભો થયો હતો તેમને પોતાની પાસે ઉત્તર પ્રદેશમાં બોલાવી લઈ ઉત્તર ભારતમાં ધર્મપ્રચારનું કાર્ય જોરદાર બનાવ્યું. શ્રી કેશીકુમારને શ્રી લોહિતાચાર્યના વેદાંતપારગામી વિદ્વાન શિષ્યસમુદાયનો આ પ્રમાણે બહોળો સાથ ને સહકાર મળતા પ્રભાવિક શિષ્યસમુદાય સાથે તેઓએ મેવાડ, માલવા, મારવાડ, મુક્તનાદિ પ્રદેશોને ચુસ્ત જૈન ધર્માનુરાગી બનાવવામાં પુરુષાર્થી પ્રયાસો આદર્યા.

પરિણામે જ્યાં જ્યાં જૈન મુનિરાજોનો સમુદાય વિહારી બનતો ત્યાં ત્યાં ગામોમાં, ઉદ્યાન આદિ જાહેર વ્યાખ્યાનધામોમાં વિરાટ ધર્મસભાઓ મળતી. તેમના તત્ત્વજ્ઞાની વ્યાખ્યાનોને રાજાશ્રય મળવા લાગ્યો અને આમજનતા તેમાં પૂરતી સહકારી બનવા લાગી. આ જાતના કુશળ ધર્મનીતિના યોગે અને સમર્થ સાધુ સંસ્થા પર અપૂર્વ કાબૂ ધરાવનાર શ્રી કેશીકુમાર ગણધરના કુશળ સંચાલનના યોગે દક્ષિણ ભારતમાં જે કંઈક અંશે પણ શિથિલતા વ્યાપી હતી તેમાં પૂરતી જાગૃતિ આવી. અને પ્રભુશ્રી પાર્શ્વનાથ સંતાનીયા મુનિરાજોનો બહોળો શિષ્યસમુદાય ફરીથી કર્તવ્યપરાયણ બન્યો.

શ્રી કેશીકુમારની સાથે રહેલ શ્રી ગંગાચાર્યે વિદ્વાન ને તેજસ્વી ૫૦૦ શિષ્યસમુદાય સાથે સિંધ-સૌવીર તરફ વિહાર કર્યો. શ્રી ચવાચાર્યે કાશી-કોશલ તરફ ૫૦૦ શિષ્યના પરિવાર સાથે વિહાર કર્યો. શ્રી અર્હનાચાર્યે અંગ, વંગ અને બંગ તરફ ૫૦૦ શિષ્ય સમુદાય સાથે વિહાર કર્યો. શ્રી કાશ્યપાચાર્યે ૫૦૦ શિષ્ય સમુદાય સાથે સંયુક્તપ્રાંત તરફ વિહાર કર્યો. શ્રી શિવાચાર્યે ૫૦૦ શિષ્યસમુદાય સાથે અવંતિ તરફ વિહાર કર્યો.

શ્રી કેશીકુમાર ગણધરે પોતાની સાથે વિદ્વાન, શ્રુતજ્ઞાની, શિષ્યસમુદાયને રાખી મગધ સામ્રાજ્યમાં ચાલતા ભયંકર પશુચરના પ્રતિબંધનાર્થે રાજા મહારાજાઓને પ્રતિબોધવાનું મહાન્ કાર્ય હાથ ધર્યું. તેમના પ્રતિબોધના ફલસ્વરૂપે મહારાજા ચેટક, દધિવાહન, સિદ્ધાર્થ, વિજયસેન, ચંદ્રપાલ, અદિનશત્રુ, પ્રસેનજીત, ઉદાયી, ધર્મશીલ, શતાનીક, જયકેતુ, દશાર્ણભદ્ર અને પ્રદેશી આદિ અનેક સમર્થ રાજવીઓ અને જનતા જૈનધર્મપરાયણ બની હતી. આ પ્રમાણે જૈન દર્શનની ઊંચ કેટીની સેવા બજાવનાર શ્રી કેશીકુમાર ગણધરના મહાન કાર્યને જાણે કુદરતે અપનાવ્યું ન હોય તે પ્રમાણે આ કાળે જગદુદ્ધારક, કરુણાસિંધુ, શાંતિસાગર ચરમતીર્થંકર પરમાત્મા મહાવીરસ્વામીનો જન્મ ધર્મોદ્ધારક તરીકે ક્ષત્રિયકુંડઆમ નગરમાં મહારાજા સિદ્ધાર્થને ત્યાં શ્રી ત્રિશક્તિદેવીની રત્નકૂક્ષીથી ઈ. સ. પૂર્વે ૪૯૯ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ના પવિત્ર દિવસે ત્રિકાળજ્ઞાની તરીકે થયો. તેમણે ૩૦ વર્ષની યુવાવસ્થાએ સંસારનો ત્યાગ કરી, સાડા બાર વર્ષની ઉંચ તપશ્ચર્યા પછી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી, તીર્થંકર પરમાત્મા તરીકે જૈન-

ધર્મના પ્રળ પુરુષાર્થી-પ્રચારક બન્યા અને પૂર્વ તેમ જ ઉત્તર ભારતમાં જૈનધર્મનો વિજય દેવજ રાષ્ટ્ર દેવજ તરીકે ફરકાવ્યો.

શ્રી વીરપ્રભુને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા સુધીમાં અને તેમના શાસનની સ્થાપના થતા સુધીમાં કેશીકુમાર ગણધરના પટ્ટધરપણા નીચે શ્રી પાર્શ્વનાથ સંતાનીય આ વિદ્વાન સાધુ સંપ્રદાયના સેંકડો મુનિવરોએ જૈન શાસનની સેવા ભારતના સોળે પ્રાંતમાં અસ્ખલિત રીતે બળવળી શરૂ જ રાખી હતી.

કાળે કરી શ્રી કેશીકુમાર ગણધર વયોવૃદ્ધ અવસ્થાએ પહોંચ્યા. તેમણે અંતિમ અવસ્થાએ પોતાની પાટ પર શ્રી સ્વયંભવસૂરિ નામના મુનિની સ્થાપના કરી એક માસના અનશનપૂર્વક સમેતશિખર તીર્થ પર પ્રભુ મહાવીરના વિદ્યમાન કાળે સ્વર્ગવાસ કર્યો.

શ્રી પાર્શ્વનાથ સંતાનીય શ્રી કેશીકુમાર ગણધર અને ભગવાન મહાવીરના મુખ્ય ગણધર અનંતલબ્ધિનિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામી-એ બંનેનો મેળાપ થયો હતો. શ્રી પાર્શ્વનાથસંતાનીય મુનિવરો ચાર મહાવ્રતના ધારક હતા જ્યારે ભગવંત મહાવીરે પાંચ મહાવ્રતની પ્રરૂપણા કરી હતી. આ સંબંધી શ્રી ગૌતમસ્વામી અને કેશી ગણધર વચ્ચે વાર્તાલાપ ચાલ્યો હતો અને પરિણામે શ્રી પાર્શ્વનાથસંતાનીય મુનિવરોએ ભગવાન મહાવીરનો માર્ગ સ્વીકાર્યો હતો અને તદ્દનુરૂપ ધર્માચરણ કર્યું હતું. શ્રી કેશીકુમાર ગણધર અને શ્રી ગૌતમસ્વામી વચ્ચેના વાર્તાલાપ આ જ પુસ્તકમાં એક સ્વતંત્ર પ્રકરણ તરીકે આવવાનો હોવાથી તે સંબંધી વિશેષ વિવરણ આ સ્થળે કર્યું નથી. શ્રી કેશીકુમારના વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર માટે જુઓ અમારા તરફથી પ્રકાશિત થયેલ મહાન્ ને અદ્વિતીય ગ્રંથ “સમ્રાટ સંપ્રતિ”.

ખંડ બીજો

પ્રકરણ પહેલું

પ્રભુ શ્રી મહાવીરનો પ્રાદુર્ભાવ

પર કાળે તરુવર ફળે, પર કાળે જળવાર; પર કાળે સુપુરુષ નરા, કરતા પરઉપકાર.
નર નારી પંખી પશુ, ભાવે સુરપતિ દેવ; પર ગુણ કાળે જે હવા, ઋષભ કરે તસ સેવ.

આ કાળે ભારતની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ રૂઢી અને આડંબરનું સ્વરૂપ ધારણ કરી રહી હતી, છતાં રાષ્ટ્રીય સ્થિતિ કંઈક સંતોષકારક હતી.

અંગ, મગધ, વત્સ, દશાર્ણ, અવન્તિ, સિંધ વગેરે અનેક દેશ આ કાળે રાજ્યસત્તાક હતા, છતાં પણ ત્યાંની પ્રજા અધિકારસંપન્ન અને સુખી હતી.

કાશી, કૌશલ, વિદેહ વગેરે રાષ્ટ્રોમાં રાજાઓના અધિકાર નામના જ હતાં. ત્યાંની રાજ્ય-વ્યવસ્થા પ્રજાથી ચૂંટી કઢાએલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા પાર્લામેન્ટરી પદ્ધતિએ ચાલતી. આ રાષ્ટ્રો “ગણરાજ”ની પ્રસિદ્ધિને પામ્યા હતા. દરેક રાજ્યકાર્યમાં દેશના શાસકો આ ગણ-રાજ્યોની સલાહ લેતા હતા. તેમજ યુદ્ધ સમયના પ્રસંગે તો રાજાઓ આ ગણરાજ્યોની સલાહ વગર એક પણ પગલું ભરતાં ન હતાં.

“વિદેહ”ની રાજ્યધાની “વૈશાલી” તત્કાલીન પ્રસિદ્ધ સમૃદ્ધ નગરીઓમાંની એક હતી.

મિથિલાની ચિરસંચિત સમૃદ્ધિ આ સમયે વૈશાલીને પ્રાપ્ત થઈ હતી. એના નિવાસીઓ, વૃજ્ઞિક અને વિદેહ, દેવ જેવા ઋદ્ધિશાળી હતા અને વૈશાલી એમની અમરાવતી હતી.

હેહયવંશના જૈન રાજા ચેટકની છત્રછાયામાં વૈશાલી પોતાની ઉન્નતિ અને જ્યોતિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી ગઈ હતી.

વૈશાલીની પશ્ચિમે ગંડકી નદી વહેતી હતી. ગંડકીના પશ્ચિમ તટ પર પ્રાક્ષણકુંડપુર, ક્ષત્રિયકુંડપુર, વાણિજ્યગ્રામ, કુમારીગ્રામ અને કોદ્ધાક સન્નિવેશ વિગેરેઅનેક રમણીય ઉપનગરો પોતાની અતુલ સમૃદ્ધિથી વૈશાલીની શોભાને અભૂતપૂર્વ ખનાવી રહ્યા હતા.

પ્રાક્ષણકુંડપુર અને ક્ષત્રિયકુંડપુર અનુક્રમે એકબીજાની પૂર્વ-પશ્ચિમે હતા. આ બંને ઉપનગરોના દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં બખે વિભાગ હતા. બંને ઉપનગરો પાસેપાસે હતા. બંને વચ્ચે એક ઉદ્યાન હતું. આ ઉદ્યાન બહુશાલ ચૈત્યના નામથી પ્રસિદ્ધ હતું.

પ્રાક્ષણકુંડપુરનો દક્ષિણ વિભાગ અર્થાત્ દક્ષિણ પ્રાક્ષણકુંડપુર “પ્રક્ષપુરી” કહેવાતો હતો. અહિં વિશેષ વસતિ પ્રાક્ષણોની હતી.

પ્રક્ષપુરીમાં કોંડાલ ગોત્રીય ઋષભદત્ત નામે પ્રાક્ષણ રહેતા હતા, જેઓ પ્રક્ષસમાજના નાયક હતા. તેમની સ્ત્રી દેવાનંદા બલદંદર ગોત્રના હતાં. આ દંપતી લગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથના શાસનાનુયાયી જૈન શ્રમણોપાસક હતા.

ક્ષત્રિયકુંડપુરના ઉત્તર વિભાગમાં જ્ઞાતક્ષત્રિયોના લગભગ ૫૦૦ ઘર હતાં. તેમના નાયક કાશ્યપ ગોત્રીય રાજા સિદ્ધાર્થ હતા. તેઓ અહિંના સર્વાધિકારસંપન્ન સ્વામી હતાં. આ વિભાગની પ્રજા તેમને “રાજા” તરીકે સંબોધતી.

રાજા સિદ્ધાર્થની રાણી ત્રિશલાદેવી વૈશાલીના રાજા ચેટકની બહેન હતા. તેઓ વશિષ્ઠ ગોત્રીય ક્ષત્રિયાણી હતાં. રાજા સિદ્ધાર્થ અને એમનું કુટુંબ તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથની શ્રમણ-પરંપરાના શ્રમણોપાસક હતાં. જે સમયની પરિસ્થિતિનું વર્ણન અહિં કર્યું છે તે સમય વિક્રમ સંવત્સરની પૂર્વેની છઠ્ઠી શતાબ્દિનો છે.

આ સમયે “વૈશાલી” ભારતવર્ષમાં સમૃદ્ધિને શિખરે વિરાજતું હતું. રાજા ચેટકની બુદ્ધિપ્રભાના અમકારાથી આ સમસ્ત પ્રદેશ તેમની આજ્ઞામાં હતો. “ગણરાજ્ય”ના તેઓ ચુસ્ત રીતે પાલક હતા. લિચ્છવી અને વૃજ્ઞિ ગણતંત્રો તેમની આજ્ઞા ખડે પગે ઉઠાવતા. વૈશાલીની શોભા પણ અપૂર્વ હતી. વૈશાલીનું વર્ણન કરતાં ગ્રંથકારો જણાવે છે કે-“ભારત-વર્ષને ઉત્તરમાંથી વિંધી છેક બંગાળ સુધીના વિશાળ ક્ષેત્રને ક્ષણદુષ્કળનાવતી ગંગાનદીને કિનારે લિચ્છવીઓનું આ ગણરાજ આવેલ હતું જેની રાજધાની વૈશાલીમાં હતી. આ લિચ્છવી ક્ષત્રિયો સૂર્યવંશી હતા.

આ વૈશાલી નગરીના ત્રણ વિભાગો હતા. વૈશાલી, કુંડગ્રામ અને વાણિજ્યગ્રામ. કુંડગ્રામમાં ક્ષત્રિયો જ રહેતા હતા, જેઓ શ્રી પાર્શ્વનાથ સંતાનીયા શ્રાવકો તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ હતા.

વૈશાલીમાં સોનાના કળશવાળા સાત હજાર પ્રાસાદો, રૂપાના કળશવાળા ચૌદ હજાર આવાસો અને ત્રાંગાના કળશવાળા એકવીશ હજાર ગૃહો હતા. ઉત્કર્ષ પામેલ અને રમણિય, માનવ ધર્મને સમજનારા સંસ્કારી માનવોથી ભરપૂર અને તેના ઉપનગરોથી અલંકૃત પુષ્પવાટિકા અને ઉદ્યાનથી આવૃત્ત આ ભવ્ય નગરી એવી રીતે દેખાતી કે જાણે તે ઈંદ્રપુરી-અમરાપુરીની હરિક્ષાઈ ન કરતી હોય ?

વૈશાલીના રાજવી-મહારાજા ચેટક પણ શ્રી પાર્શ્વનાથના અનુયાયી સમકિતધારી શ્રાવક રાજવી હતા. તેમનું આખુએ રાજકુળ જૈનધર્માભિમાની અને ધર્મસંસ્કારમાં ઓતપ્રોત હતું.

x

x

x

દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીર પ્રાણત નામક કદપ (સ્વર્ગ) થી ચ્યવી ઇ. સ. પૂર્વે ૬૦૦ ના અષાઠ શુદ્ધ ૬ ના મધ્યરાત્રીના સમયે બ્રહ્મપુરીમાં દેવાનંદાની કૂક્ષીમાં અવતર્યા. ક્ષણભર માટે જગત અવર્ણનીય પ્રકાશથી ઉદ્યોતિત થયું. અને પૃથ્વી હર્ષથી ઉચ્છ્વાસિત થઈ ગઈ. નારકોને પણ ક્ષણભર સુખનો અનુભવ થયો.

એ રાત્રીએ અદ્ય નિદ્રામય સ્થિતિમાં દેવાનંદાએ સિંહ, હાથી, વૃષભ, લક્ષ્મી, પુષ્પમાળા, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધ્વજ, કલશ, પદ્મ સરોવર, ક્ષીર સમુદ્ર, દેવ વિમાન, રતનરાશી અને ધૂમાડા વિનાનો અગ્નિ એમ ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયાં. સ્વપ્નસૃષ્ટિમાંથી જાગૃત થતાં હર્ષાવેશમાં દેવાનંદાએ પોતાના સ્વામી ઋષભદત્ત શાસ્ત્રીને સ્વપ્નદર્શનનું ક્ષણ પૂછ્યું. ઋષભદત્તે શાસ્ત્રોક્ત દૃષ્ટિએ સ્વપ્નના ક્ષણનો વિચાર કરી કહ્યું. “હે દેવાનુપ્રિય, આ સ્વપ્નો બહુ શુભ છે. શાસ્ત્રાનુસાર જ્ઞાની અને વેદાંતનો પારંગત પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. તેમજ આજથી જ આપણી સર્વતોમુખી ઉન્નતિનો પણ આરંભ થવો જોઈએ.”

સ્વપ્નોનું ક્ષણ સાંભળી દેવાનંદા અત્યંત આનંદિત થઈ. ભાવિ પુત્ર અને એની વિશિષ્ટતાઓનાં સંબંધમાં આત્મગૌરવનો અનુભવ કર્યો. સુખ, સંતોષ અને શાંતિના વાતાવરણમાં બ્યાસી દિવસો ઘટિકાની જેમ પસાર થઈ રહ્યા હતાં.

તીર્થંકરોના જીવ પોતાના પૂર્વભવોમાંથી ઘણું કરીને પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં એવી વિશિષ્ટ પ્રકારની ધર્મસાધના કરે છે કે તીર્થંકરના ભવમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પૂન્યપ્રકૃતિઓનો ઉદય થાય છે. તીર્થંકરો ક્ષત્રિયકુલમાં જન્મ લે છે, છતાં પણ ભગવાન મહાવીરના જીવનું દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના ગર્ભમાં અવતરણ થયું તે આશ્ચર્યભૂત ઘટના હતી.

x

x

x

ગર્ભની અદલા-બદલી

ત્રાશીમા દિવસની મધ્ય રાત્રીએ સૌધર્મેન્દ્રને તીર્થંકરના અવતરણની જ્ઞાનબોળે જાણ થઈ. તેમને ઘણો આનંદ થયો. એણે ભાવી તીર્થંકરની સ્તુતિ કરી અને પોતાના પ્રતિહારી હરિણગમૈષી નામક દેવને બોલાવી કહ્યું, “દેવાનુપ્રિય, પૃથ્વી પર તીર્થંકરનું

અવતરણ થયું છે એ અતિશય આનંદની વાત છે પણ તે અવતાર પ્રાણીકુલમાં થયો છે એ અણુછાજતી વાત બની છે. આજ સુધી તીર્થ કરના જન્મ પ્રાણીકુલમાં નથી થયો અને નહિ થાય, માટે તમે જાઓ અને ચોવીસમા તીર્થ કર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દેવાનંદાની કૂક્ષીથી લઈ રાજા સિદ્ધાર્થની રાણી ત્રિશલાની કૂક્ષીમાં મૂકે અને ત્રિશલાના પુત્રીરૂપી ગર્ભને દેવાનંદાની કૂક્ષીમાં સ્થાપિત કરે. ”

ઈન્દ્રની આજ્ઞા મુજબ હરિણગમૈષી દેવે આશ્વિન વદ ૧૩ ની મધ્ય રાત્રીએ મનુષ્ય લોકમાં આવી દેવાનંદા તેમજ ત્રિશલાને નિદ્રાધીન કરી બન્નેના ગર્ભ દૈવી શક્તિથી બદલી નાખ્યાં.

જ્યારે ભગવાન મહાવીરનો ગર્ભ આ પ્રમાણે દેવાનંદાની કૂક્ષીમાંથી ત્રિશલાદેવીની કૂક્ષીમાં સ્થાપિત થયો ત્યારે દેવાનંદાએ સ્વપ્નમાં પોતે જોયેલાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો હરાતાં દેખ્યાં અને તે જ મહાસ્વપ્નો ત્રિશલાદેવીએ પોતાની સ્વપ્નાવસ્થામાં દીઠાં.

શ્રેષ્ઠ દૈવી સ્વપ્નો પૂરાં થતાં ત્રિશલાદેવી તુરત જાગૃત થયાં. સ્વપ્નની મહત્ત્વતા સમજવા અતિ ઉદ્ધાસથી તેમણે નિદ્રાધીન થયેલ રાજા સિદ્ધાર્થને વિનયપૂર્વક જાગૃત કરી, પોતાનાં સ્વપ્નદર્શનની વાત કહી. રાજાએ પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર પુત્રપ્રાપ્તિસ્વરૂપ શ્રેષ્ઠ કૃણ બતાવ્યું. ત્રિશલાદેવીએ શેષ રાત્રિ ધર્મચિંતનમાં જ વ્યતીત કરી.

પ્રાતઃકાળે રાજા સિદ્ધાર્થ પોતાના સુભટોને બોલાવી આસ્થાન મંડપને શણગારવા તથા નિમિત્તશાસ્ત્રીઓને બોલાવવાનો આદેશ કર્યો. પ્રાતઃકાળના નિત્ય કર્મોથી પરવારી સિદ્ધાર્થ રાજવી સામંત-મંત્રીમંડળ સાથે સભામંડપમાં આવી સિંહાસન પર બેઠા. સામંત તથા મંત્રીઓ વગેરે સૌ પોતપોતાના સ્થાને બેઠાં. રાણી ત્રિશલાદેવી પણ સહચરી અને દાસીઓ સાથે યવનિકા(પડદો)ની અંદર સુશોભિત ભદ્રાસન પર આવી બેઠાં.

રાજાનું નિમંત્રણ મળવાથી અષ્ટાંગ નિમિત્તશાસ્ત્રના પારંગત વિદ્વાન્ પંડિતો રાજ-સભામાં આવ્યા અને આશીર્વાદ વગેરેના શિષ્ટાચારપૂર્વક યોગ્ય આસન પર બેઠા.

રાજા સિદ્ધાર્થ પુષ્પાંજલિ ભરી ઉઠ્યા અને તેમને વધાવતાં બોલ્યા: “હે વિદ્વાનો! અર્ધ મધ્યરાત્રીએ સુખશય્યામાં સૂતેલા રાણી, સિંહ, હાથી વગેરે ચૌદ સ્વપ્નો જોઈ જાગૃત થયા અને બાકીની રાત્રી નિદ્રા વિના જાગૃત અવસ્થામાં ધર્મધ્યાન કરતાં પસાર કરી. દેવાનુપ્રિય, આ સ્વપ્નદર્શનનું કૃણ નિશ્ચિત શું થવું જોઈએ તે શાસ્ત્રોના આધારથી જણાવો.”

વિદ્વાન્ શાસ્ત્રીઓએ સ્વપ્ન સંબંધી સંપૂર્ણ હકીકત સાંભળી તે સંબંધી એક બીજા સાથે વિચાર-વિનિમય કરી નિશ્ચય પર આવ્યાં. તેમાંના મુખ્ય વિદ્વાન્ વૃદ્ધ શાસ્ત્રીએ મહારાજાને કહ્યું: “હે રાજા, આ સ્વપ્નદર્શન ઘણું જ શુભ છે. અમારાં સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં કુલ બેંતેર પ્રકારના સ્વપ્ન બતાવ્યાં છે. જેમાંથી હાથી, બળદ વગેરે જે ચૌદ મહાસ્વપ્નો છે તેને તે જ પરમ ભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ દેખે છે કે જેના ગર્ભમાં રાજા અથવા ધર્મચક્રવર્તી તીર્થ કરના જન્મ (અવતાર) થાય છે. મહારાણીએ જે સ્વપ્નો જોયાં છે તે આ જ મહાસ્વપ્નો છે. આથી ચોક્કસ એમની કૂક્ષીથી કોઈ મહાન્ ચક્રવર્તી અથવા તીર્થ કરના જન્મ થશે.”

યવનિકાની અંદર રહેલ રાણીએ સ્વપ્નનું ફળાદેશ સારી રીતે સાંભળી લીધું હતું છતાં રાજાએ રાણી સમીપ જઈ સ્વપ્ન-પાઠકોના મુખથી સાંભળેલ સ્વપ્નફળ અતિ હર્ષપૂર્વક કહી સંભળાવ્યું. રાણી અત્યંત સંતુષ્ટ થયાં અને સ્વપ્નફળનું સ્મરણ કરતાં કરતાં રાજમહેલમાં ગયાં. રાજાએ પણ સ્વપ્નપાઠકોને અતિશય દાન દેવાપૂર્વક સંતોષી વિદાય કર્યાં.

x

x

x

ગર્ભમાં પણ ભગવંતની માતા-પિતા પ્રત્યે અપૂર્વ ભક્તિ

આ લોકમાં તીર્થંકરોનું માતાની કૃદ્ધીમાં આવવું મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાન યુક્ત જ હોય છે અર્થાત્ ગર્ભાવસ્થામાં જ તેઓ વિશિષ્ટ જ્ઞાની હોય છે. ગર્ભાધાનના સાતમા મહિને શારીરિક ચલન વગેરેથી પોતાની માતાને કષ્ટ ન થાય એ વિચારથી પરમાત્મા મહાવીરના જીવે પોતાના શરીરનું હલનચલન વગેરે ખીલકુલ બંધ કરી દીધું પરંતુ માતાએ પોતાના ગર્ભની નિશ્ચલતાથી અમંગલની કલ્પના કરી અને વિચાર્યું કે-ગર્ભમાં રહેલ બાળક શું મૃત્યુ પામ્યું હશે? આ કુશંકાથી રાણી તેમ જ રાજકુટુંબ ક્ષણભર તો શોક-સાગરમાં ડૂબી ગયું અને રાણી ત્રિશલાદેવી અત્યંત કલ્પાંત કરવા લાગ્યા.

ગર્ભમાં રહેલ પ્રભુએ માતાની દુઃખદ સ્થિતિ વિચારી અને નિશ્ચય કર્યો કે “માતા-પિતાની સંતાન વિષયક મમતા ઘણી પ્રબળ છે. હજી જેનું મુખ પણ નથી દેખ્યું એવા મારા વિયોગની કલ્પનાથી તેઓ આ પ્રકારે અધીરા અને વ્યાકુળ થઈ ગયા છે. અહો! આ તે સંતાન પરત્વેની કષ્ટ જાતની મમતા.” આ પ્રમાણે પ્રભુએ વિચારી ગર્ભાવસ્થામાં જ પ્રતિજ્ઞા કરી કે “માતા-પિતાની જીવિત અવસ્થામાં હું સંયમ ગ્રહણ નહિ કરું.”

જ્યારથી ભગવાન મહાવીર રાજા સિદ્ધાર્થના કુળમાં અવતીર્ણ થયા ત્યારથી જ રાજાની સત્તા અને વૈભવ વધવાં લાગ્યા અને જ્ઞાતવંશની સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ થવા લાગી. આ પ્રમાણે પલટાટી સ્થિતિ અને અભ્યુદયને દેખી સિદ્ધાર્થ રાજા અને રાણીએ નિશ્ચય કર્યો કે-આ સર્વે ઉન્નતિ એ અમારા ગર્ભસ્થ પુત્રના પૂન્ય-પ્રતાપનું જ ફળ છે, એટલા માટે તેનો જન્મ થયા પછી અમે આ પુત્રનું ગુણનિષ્પન્ન નામ “વર્ધમાન” રાખીશું.

ઈ. સ. પૂર્વે ૫૯૯ ના ચૈત્ર સુદ ૧૩ ની મધ્યરાત્રીએ રાણી ત્રિશલાદેવીની પૂન્ય કૃદ્ધીથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાં પરમ કલ્યાણકારી અને જગતને સુખકારક જન્મ થયો.

x

x

x

ગર્ભની અદલાબદલીનું કારણ?

આ પ્રમાણે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના સ્વપ્ન અને પુત્રફળ-ત્રિશલા માતાને કેમ ફળ્યું? અને તેની સાથે વીરપ્રભુના પૂર્વોક્ત જન્મોનો કઈ રીતે સંબંધ હતો તે જાતનો મહત્વભર્યો પ્રશ્ન જિલ્લો થાય તે સ્વાભાવિક છે. તે શંકાના સમાધાનમાં પ્રાચીન ગ્રંથકારો જે મહત્વતાભરી ઘટનાઓ રજૂ કરે છે, જેમાંની એક તો એ છે કે-

દેવાનંદા અને ત્રિશલાદેવી પૂર્વભવમાં દેરાણી જેઠાણી હતા. તે સમયે દેવાનંદાએ ત્રિશલાનો રત્ન-કરંડીયો ચોર્યો. જેના અંગે ત્રિશલાદેવી અત્યંત કલ્પાંત કરવા છતાં તે કરંડીયો દેવાનંદાએ પાછો ન આપ્યો. જે કર્મનો ખદલો દેવાનંદાને આ ભવમાં મળ્યો.

એના પુત્રરૂપી ગર્ભને-ઈન્દ્રે (જે કે શુદ્ધ ઉચ્ચ કોટીના આશયથી) હરી લીધો અને ત્રિશલાદેવીની કૂક્ષીમાં મૂક્યો અને ત્રિશલાની પુત્રી-દેવાનંદાની કૂક્ષીમાં મૂકી.

બીજી ઘટના એવી છે કે-

પ્રભુ મહાવીરે ત્રિદંડીના ભવમાં કુલમદ્ કરેલ તેના પરિણામે એમને રાજકુળના બદલે ભિક્ષુક (બ્રાહ્મણ)કુળમાં બ્યાસી દિવસ સુધી રહેવું પડ્યું.

આ પ્રમાણે પ્રભુ મહાવીરના પ્રાદુર્ભાવ અંગે બનેલ આશ્ચર્યજનક ઘટનાને જૈન ગ્રંથકારો ‘અછેરા’ તરીકે જણાવે છે જે કોઈ પણ અવતારી વિભૂતિઓને અંગે બનેલ નથી. જે કે ઈન્દ્રની આજ્ઞા મુજબ ગર્ભની ફેરબદલી થઈ હતી પણ તેમાં પણ શ્રી વીરભગવંતના પૂર્વ-જન્મનો વિપાક હતો.

આ અવસર્પિણી કાળમાં દશ પ્રકારનાં અછેરાં થયાં છે, જેમાંથી ગર્ભહરણ અને સ્થાપના એ દશમાંથી એક છે. દશે અછેરાઓનું લગતું રસિક શાસ્ત્રોક્ત વર્ણન અમે આ ગ્રંથમાં જ અલગ “પરિશિષ્ટ”માં જણાવશું.

પ્રકરણ બીજું

પ્રભુ શ્રી મહાવીરનો જન્મ અને જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણની રચના

જગદ્રંધ માતાઓની વિશિષ્ટતા

પાપ અને જુદમનો ભાર જ્યારે પૃથ્વી પરવધી જાય છે, ત્રાસથી દબાઈ ગએલી જનતા જ્યારે ઉદ્ધારક અવતારને ઝંખતી હોય છે, ત્યારે નવયુગ સર્જનાર અને કલ્યાણના માર્ગદર્શક મહાન વિભૂતિઓનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.

તેવી જ રીતે જ્યારે જ્યારે પાપ, વહેમ અને અજ્ઞાનતાનું જોર જામતું હોય છે, ત્યારે ત્રિશલા કે એકાદ દેવાનંદા માતા થાય છે, અને એવી માતાઓ પોતાના પ્રાણુરસ દ્વારા મહાવીર જેવા તીર્થંકરને ઉછેરે છે. જેથી જગતને પ્રકાશ આપનાર, સુખ અને કલ્યાણનો માર્ગ ચિંધનાર, યુગાવતારી મહાપુરુષોની માતાઓ પણ એમના સંતાનો જેટલી જ વંદનીય અને જ્યોતિર્મયી બની રહે છે.

પ્રભુ મહાવીરના નામ સ્મરણ સાથે જો મહાન સન્નારીઓની વિશિષ્ટતા નજર સામે તરી આવે છે. જેમાં પ્રભુ મહાવીરના ઘડાતા દેહનું ખ્યાસી દિવસ પછી પાલન કરનાર ત્રિશલાદેવીને અમારા વંદન હો. તથા પૂર્વના ખ્યાસી દિવસ સુધી ભગવાન જેની કૂક્ષીમાં રહ્યા હતા તે સુભાગી દેવાનંદાને પણ વંદન હો.

બન્ને સંસ્કારી સન્નારીઓના ગર્ભવાસમાં રહી જ્ઞાની ગર્ભે (પ્રભુએ) શું પ્રાપ્ત કર્યું? દેવાનંદાની કૂક્ષીમાં રહી પ્રભુએ ત્યાગવૃત્તિ, સંયમ, જ્ઞાન, ભક્તિ અને સંસ્કાર પ્રાપ્ત કર્યાં જ્યારે ત્રિશલામાતાના ગર્ભમાં રહી ક્ષાત્રોચિત વીરતા, અડગતા, નિર્ભયતાના તત્વો, અને જીવન વિકાસની ખીલવણી કરી. જેથી બ્રાહ્મણ સામાજિક વેદાંતિક જ્ઞાન અને ક્ષાત્ર સંસ્કૃતિની ધારાઓ પ્રભુ મહાવીરના સાગર સમા જીવનમાં સમાઈ જાય છે.

દેવાનંદા બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિનાં પ્રતિનિધિરૂપ હતાં જ્યારે ત્રિશલામાતા ક્ષાત્ર સંસ્કૃતિના પ્રણેતા હતા. આ રીતે આર્યાવર્તની જો સમર્થ સંસ્કૃતિ “બ્રાહ્મણ” અને “શ્રમણ” તે પરમાત્માના જીવનમાં ઓતપ્રોત બની ગઈ.

આ પવિત્ર આત્માના પ્રાદુર્ભાવથી ફક્ત ક્ષત્રિયકુટુંબુર જ નહિ પરંતુ સમસ્ત જગત ક્ષણબર માટે લોકોત્તર પ્રકાશથી દેદીપ્યમાન થઈ ગયું. રાજા સિદ્ધાર્થ જ નહિ પણ સમસ્ત પ્રાણીવર્ગે અનિર્વચનીય આનંદનો અનુભવ કર્યો.

પ્રભુ મહાવીરનો જન્મ થતાંની સાથે જ સૌધર્મેન્દ્રનું ઇંદ્રાસન કંચુ. છપ્પન દિક્કુભાસ્ત્રિકાઓએ આવીને સર્વ સૂતિકર્મ કર્યું અને પોતપોતાના આચાર યોગ્ય મંગલક્રિયા કરી. સૌધર્મેન્દ્ર વિશાળ દેવસમૂહ સાથે પ્રભુગૃહે આવ્યા. માતાને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી, તેમની જાણમાં પ્રભુના પ્રતિબિંબને સ્થાપી, પરમાત્માનો સ્નાનાભિષેક કરવા માટે મેરુપર્વતના

શિખરે ગયા. ત્યાં બાકીના ત્રેસઠ ઈંદ્રો પણ સપરિવાર આવી પહોંચ્યા. આ સમયે પરમાત્માના લઘુ-દેહને નિરખી સૌધર્મેન્દ્રના મનમાં સંશય ઉપજ્યો કે-પરમાત્મા આટલા બધા સંખ્યાતીત કળશાઓનું જળ કેમ સહન કરી શકશે ? ત્રણ જ્ઞાન સંયુક્ત પરમાત્માએ ઈંદ્રનો આ સંશય અવધિજ્ઞાન દ્વારા જાણી અરિહત-તીર્થંકરોની અચિન્ત્ય શક્તિનો સાક્ષાત્કાર કરાવવા માટે ક્રૂર પોતાના જમણા પગનો અંગૂઠો મેરુપર્વતના શિખર પર આપ્યો કે ક્ષણ માત્રમાં લાખ યોજન પ્રમાણ મેરુપર્વત કંપી ઉઠ્યો, ધરતી ધણુધણી ઊઠી, નદીઓના નીર ઉછળવા લાગ્યા, સાગરમાં અતિશય ગર્જાવ થવા લાગ્યો. ઈંદ્રે અચ્ચાનક આ પ્રકોપ થવાનું કારણ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો તો તેને પરમાત્માની સર્વ બાલચેષ્ટા સમજાઈ. પોતાના સંશયનો નાશ કરવા માટે પરમાત્માની આ ક્રીડા જોઈ સૌધર્મેન્દ્રે પરમાત્માને ખમાવ્યા અને અપૂર્વ ઉદ્ધાસથી પરમાત્માનો સ્નાનાભિષેક કરી, પુનઃ માતા સન્મુખ મૂકી, સ્તવના કરી સર્વ દેવગણ સ્વસ્થાને ગયો.

રાજા સિદ્ધાર્થે ક્ષત્રિયકુંડનગરમાં દશ દિવસ સુધી ઉત્સવ કર્યો. પ્રજાના ઉલ્લાસની સીમા ન રહી. આખું ચે નગર ઉત્સવ અને આનંદનું કેન્દ્ર બની ગયું.

બારમા દિવસે પરમાત્માનો નામકરણ સંસ્કાર થયો. રાજા સિદ્ધાર્થે આ પ્રસંગ પર જ્ઞાતિજન, કુટુંબપરિવાર અને મિત્ર સ્નેહીઓને આમંત્રિત કર્યા. ભોજન, તાંબૂલ, વસ્ત્રાલંકારોથી સર્વનો સત્કાર કરી, પોતાનો મનોરથ વ્યક્ત કરતા કહ્યું-“ જ્યારથી આ કુમાર અમારા કુળમાં અવતીર્ણ થયા છે ત્યારથી કુળમાં ધન, ધાન્ય, કૌષ, કૌષાગાર, બળ, પરિજન અને રાજ્યની વૃદ્ધિ થઈ ગઈ છે. તથા શત્રુ સામંત રાજ્યો અમારા તાબામાં આવી ગયા છે. આ પ્રકારના કુળગૌરવના કારણથી હું આ પુત્રનું નામ “વર્ધમાન” રાખવાનો અભિલાષી છું. મારો લાંબા સમયનો મનોરથ આજે સફલ થયો. આ પ્રમાણે નામવિધિ-સંસ્કારમાં કુમારનું નામ “વર્ધમાન” રાખવામાં આવ્યું.

x

x

x

બાલક્રીડા અને બળપરીક્ષા

કુમાર વર્ધમાનની બાલ્યાવસ્થા રાજકુમારોચિત વૈભવસંપન્ન હતી. જો કે રાજા સિદ્ધાર્થની પછી સાચા વારસદાર કુમાર નંદિવર્ધન હતા, છતાં પણ રાજા સિદ્ધાર્થ માટે કુમાર વર્ધમાન યુવરાજથી પણ અધિક હતા. સ્વપ્નપાઠકોએ ચક્રવર્તી રાજા અથવા ધર્મચક્રી થવાનું જે ભવિષ્ય કથન કર્યું હતું, તેને યાદ કરતાં સિદ્ધાર્થ અને રાણી ત્રિશલા પોતાના લઘુ પુત્રને વિશિષ્ટ ભાગ્યશાળી સમજતા હતા.

પાંચ ધાત્રીઓ, બાલમિત્રો, સેવકો અને બીજા તમામ સુખસાધન વર્ધમાન માટે ઉપયુક્ત હતા. વર્ધમાન બાળપણથી જ વિવેક, વિચાર, વિશિષ્ટતા અને ગાંભીર્યાદિ અનેક ગુણોથી અલંકૃત હતા. પોતાના આ શિષ્ટગુણોથી સમાનવયસ્ક મિત્રોને જ નહિ પરંતુ જ્ઞાનવૃદ્ધ સમજદાર વૃદ્ધપુરુષોને પણ તેઓ આશ્ચર્યચકિત કરી દેતા હતા. જન્મથી જ ત્રણ જ્ઞાન સંયુક્ત પરમાત્માને શું અસંભવિત હોય ? આ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ શક્તિ હોવા છતાં તેમની વિશિષ્ટતાઓને કોઈ સમજી શકતું ન હતું, આ કાળે અનેક રાજવીઓ, સરદારો તેમજ ગૃહસ્થોએ

પોતાના કુમારોને સંસ્કારસંપન્ન બનાવવા વર્ધમાન કુમારની સુસંગતમાં રાખી તેમને સમાનવયી બાળમિત્રો બનાવ્યા હતા. આ પ્રમાણે ઉચ્ચકોટિના સત્સંગી બાળકુમારો સાથે અનેક પ્રકારની ક્રીડાઓ કરતાં બાળકુમાર વર્ધમાન પોતાના બાલ્યજીવનની રમણીયતાથી કુટુંબને આનંદિત કરી રહ્યા હતા. કુમારની બાલ્યક્રીડાઓમાં આમલકી ક્રીડા પ્રસિદ્ધિને પામેલ હતી. જેમાંના એકાદ બે રોમાંચક અને પરીક્ષક પ્રસંગની નોંધ લેતાં પ્રાચીન ગ્રંથકારો જણાવે છે કે-કુમાર વર્ધમાન આશરે આઠ વરસની અવસ્થામાં હતા ત્યારે તે પોતાની બાલમિત્રમંડળી સહિત નગરની બહાર આમલકી ક્રીડામાં તલલીન થઈ ગયા હતા. તે જ સમયે ઇંદ્ર મહારાજથી વખણાયેલ વર્ધમાન કુમારનું બળ, સાહસ, ધૈર્ય અને જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવાની ઇચ્છાથી એક દેવ, વિકરાળ સર્પ(નાગ)નું રૂપ ધારણ કરીને ત્યાં આવ્યો અને ક્રીડાવૃક્ષની ડાળીએ વિંટળાઈને કૂંડાડા મારવા લાગ્યો. ભયંકર ને દીર્ઘ સર્પને જોતાં જ કુમારના તમામ મિત્રો ભયભીત બન્યા; પણ આ અતુલ બલધારી જ્ઞાની કુમારે બિલકુલ ભય ન ધરતા સર્પની સન્મુખ જઈ તેને પોતાના હસ્તે કૂલની માળાની જેમ પકડી દૂર ફેંકી દીધો. આ પ્રકારની કુમારની દૃઢતા અને અતુલ હિંમત જોઈ બાળકુમારો સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યા. પછી બાળે કંઈ જ બનાવ ન બન્યો હોય તેમ ફરીથી ક્રીડાની શરૂઆત થઈ. આ દાવમાં બળે બાળકો “તિદ્ધસક” રમત રમવા લાગ્યા. બળે બાળકો વચ્ચે આ રમત રમાતી જેમાં હારવાવાળો બાળક પોતાની પીઠ ઉપર વિજેતાને ચઢાવીને દોડતો. પરીક્ષક દેવે હવે બીજી યુક્તિ અજમાવી. તે આ રમતમાં ભળી ગયો. તેણે બાળકનું રૂપ ધારણ કર્યું.

ક્ષણભરમાં રૂપધારી દેવ કુમાર વર્ધમાનથી હારી ગયો. જે શરતના ધોરણ પ્રમાણે વર્ધમાન કુમારને વિજેતા તરીકે પીઠ પર બેસાડી દોડવા લાગ્યો. અને એકાંતનો લાભ લઈ પોતાનું શરીર વધારવા માંડ્યું. થોડીક પળમાં તો તે સાત તાડ જેટલો ઊંચો બિહામણો પિશાચ બની ગયો.

અવધિજ્ઞાની વર્ધમાને આ દૈવી માયા તુરત જાણી લીધી અને જોરથી એની પીઠ પર મુદ્ધિપ્રહાર કર્યો. કુમારનો વજ્ર સમાન મુદ્ધિપ્રહાર આ માયાવી દેવ સહન ન કરી શક્યો. તે જ ક્ષણે તેણે પોતાની હાર કબૂલી; અને પ્રગટ થઈ બાળકુમારોના દેખતા ખુલ્લા શબ્દોમાં કહ્યું કે-હે વર્ધમાન! તમે ખરેખર મહાન્ જ્ઞાની, અતુલ બલધારી “મહાવીર” છો. ઇંદ્રસભામાં ઇંદ્ર મહારાજે જેવું આપનું અપરિમિત બળ દર્શાવ્યું હતું તેવા જ આપ છો કે કેમ? તેની પરીક્ષા માટે, હે કુમાર! હું તમારો વિધ્વંસક બનીને આવ્યો હતો અને આશ્ચર્યતાપૂર્વક પ્રશંસક બનીને જાઉં છું. બાદ દેવે પ્રભુને વંદન કર્યું.

બરાબર આ જ સમયે કુમારનો સ્નેહી તેમ જ સંરક્ષક વર્ગ જેને આમલકી ક્રીડા સમયે પ્રગટ થયેલ નાગદેવ, જેને ઉચકી કુમારે ફેંકી દીધાની માહિતી મળી હતી, તેઓ કુમારના સંરક્ષણાર્થે તત્કાળ દોડી આવ્યા હતા, તેમને પરીક્ષક દેવને કુમારને વંદન કરતાં જોઈ સાનંદાશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. સર્વના દેખતાં દેવે પ્રભુના અતુલ બળની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે-“મારા જેવો શક્તિશાળી દેવ પણ પરાજિત થઈ જાય, તેવા આ કુમાર ખરેખર “મહાવીર” છે.”

આ પ્રસંગ પછી ‘મહાવીર’ શબ્દ વર્ધમાનકુમારને અંગે સદાને માટે વિશેષરૂપ બની ગયો.

જ્ઞાનપરીક્ષા

વર્ધમાનકુમાર બાલ્યાવસ્થાથી જ ગંભીર હતા. જેમના પાઠશાળામાં પ્રવેશના પ્રથમ દિવસની વિશેષતા સમજાવતો ઉલ્લેખ કલ્પસૂત્રાદિ અનેક પ્રાચીન ગ્રંથોમાં નીચે પ્રમાણે મળી આવે છે.

શ્રી વર્ધમાન કુમાર અલૌકિક જ્ઞાન અને વિદ્યાઓના નિધાન સમાન હતા; પરંતુ એમની ગંભીરતાના કારણે એમના માતાપિતા પણ કુમારની પ્રકાંડ વિદ્વતા સંબંધમાં વિશેષ સમજી શક્યા નહોતા.

તેઓએ પોતાના પ્રિય પુત્રને આઠમા વરસે વિદ્યાપ્રાપ્તિ અર્થે પાઠશાળામાં મોકલવાનો નિશ્ચય કર્યો. શુભ તિથિ, કરણ અને યોગમાં મહામહોત્સવપૂર્વક વિદ્યાશાળાએ લઈ ગયા. બરાબર તે જ સમયે અવધિજ્ઞાની ઈંદ્રને આ પ્રસંગની જાણ થઈ.

ઈંદ્રે કુમાર વર્ધમાનની ગંભીરતા અને માતા-પિતાનો વાતસલ્યભાવ નીહાળ્યો. પરમાત્માની અખૂટ શક્તિ પ્રદર્શિત કરવા ઈંદ્રે તે સમયે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના રૂપમાં ક્ષત્રિયકુંડપુર આવ્યા અને પાઠશાળામાં જઈ પહોંચ્યા. જ્ઞાની કુમારે તેમને તુરત જ ઓળખી લીધા અને અદૃઢાસ્ય સ્વરૂપે કહ્યું “ હે બ્રહ્મદેવ ! આપને મારા નમન હો ! ” પછી આ વૃદ્ધ બ્રહ્મદેવને તેમના તેજસ્વી દેખાવ પરથી મહાન વિભૂતિ માની યોગ્ય ઉચ્ચ સ્થાને બેઠક આપી. બાદ તેમણે શાંતિથી વર્ધમાન કુમારને વ્યાકરણ વિષયક અનેક પ્રશ્નો પૂછવા શરૂ કર્યા.

કુંવરે પણ જ્ઞાનની મહત્તારૂપ વ્યાકરણ વિષયક પૂછાતા અટપટિયા પ્રશ્નોના સચોટ ઉત્તરો આપી માતાપિતા, સ્નેહી સ્વજનો તેમ જ અધ્યાપકને આશ્ચર્યચક્રિત અને રંજિત કરી દીધા. અધ્યાપક તેમ જ કુટુંબ વર્ગના આશ્ચર્યની સીમા ન રહી. અને સર્વે સાનંદાશ્ચર્યમય નજરથી વર્ધમાન તરફ એકીટસે જોઈ રહ્યા.

આ સમયે બ્રાહ્મણરૂપધારી ઈંદ્રે બોલ્યા – “ હે દેવાનુપ્રિય વિદ્વાન સજ્જનો ! આ રાજકુમારને તમે સાધારણ બાળક ન માનો. આ બાળક વિદ્વાનો સમુદ્ર અને જ્ઞાનનો ભંડાર છે. તેમનો મુકાબલો કરી શકે તેવી વ્યક્તિ આ દેશમાં તો શું પણ સમગ્ર વિશ્વમાં મળી શકે તેમ નથી. સજ્જનો ! આ જ્ઞાની કુમાર ભાવીમાં એક મહાન ધર્મતીર્થંકર થશે અને હિંસક યજ્ઞ-માર્ગ તેમજ અધર્મ અને અન્યાયથી પીડિત ભારતવર્ષનો તેમના હાથે ઉદ્ધાર થશે. તેમજ જૈન ધર્મ મહાન પ્રગતિ સાધી રાષ્ટ્રધર્મ તરીકે સર્વવ્યાપક બનશે. ”

આ પ્રમાણે ઈંદ્રે બાળકુમારના જીવનની મહત્તા વધારી તેમણે પોતાનું દૈવી સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. પરમાત્માએ દર્શાવેલ વ્યાકરણની “ જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ ”ના નામથી પ્રસિદ્ધિ થઈ.

ત્યારબાદ આ જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ પ્રભુના સમકાળે નીચેના દસ સૂત્રોમાં વલ્કલ પત્રો પર લખાયું. (૧) સંજ્ઞાસૂત્ર (૨) પરિભાષાસૂત્ર (૩) વિધિસૂત્ર (૪) નિયમસૂત્ર (૫) પ્રતિષેધસૂત્ર (૬) અધિકારસૂત્ર (૭) અતિદેશસૂત્ર (૮) અનુવાદસૂત્ર (૯) વિભાવસૂત્ર (૧૦) નિપાદસૂત્ર.

આ દશે સૂત્રોની એક એક નકલ કાશી દેશના ભારતીય માતાના જ્ઞાનમંદિરમાં સૂરક્ષણાર્થે મોકલવામાં આવી.

ત્યાર પછી અર્ધમાગધી વ્યાકરણના શિક્ષણમાં મહાન્ ફેરફાર થયાં અને બાળકુમાર “મહાવીર” સૂચિત નૂતન પદ્ધતિએ રચાન લીધું. જેનો ઉપયોગ સમકાલીન પાઠશાળાઓના અધ્યયનમાં ચારે દિશાએ સરલતાથી થવા લાગ્યો. પાછળથી આ વ્યાકરણ વિશેષ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું, જેના કેમશઃ દસ અધ્યાયો રચાયા. જેના આધારે કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજે શબ્દાનુ-શાસન નામના અતિ પ્રસિદ્ધ થયેલા વ્યાકરણ ગ્રંથની રચના કરી. જે ગ્રંથ શ્રી સાધુ સંપ્રદાય માટે આ કાળે પણ ખાસ આશીર્વાદ સમ ગનેલ છે.

પ્રકરણ ત્રીજું

પરમાત્માનો ગૃહસ્થાવાસ

યશોદારાણીનું અદ્ભૂત જીવનચરિત્ર

એક દિવસ અનુચરે દરબારમાં આવી વંદનપૂર્વક સિદ્ધાર્થરાજાને જણાવ્યું કે-વસંતપુરના રાજવી સમરવીરનો દૂત આપને મળવા માગે છે. રાજાએ આદેશ આપ્યો કે-એને માનપૂર્વક દરબારમાં લાવો અને યોગ્ય આસને બેસાડી તેનું ખડુમાન કરો.

દૂતે રાજસભામાં આવી મહારાજાને વંદન કર્યું અને પોતાને ઉચિત બેઠક લીધી. દૂતને રાજની કુશળતા સાથે આગમનનું કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે-રાજન્! અમારા રાજા સમરવીર ધર્મિષ્ઠ, સંસ્કારી અને નીતિજ્ઞ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રજાપ્રિય રાજવીને પદ્માવતી નામે મહારાણી છે જેની પવિત્ર કૂક્ષીથી જન્મેલ રાજકન્યા યશોદા-રૂપરૂપના ભંડાર સમી દિવ્ય કાંતિવાન છે. આ રાજકન્યાના જન્મદિવસે એક અદ્ભૂત ઘટના બનેલ, તે સાંભળો-

“જે દિવસે કુંવરીનો જન્મ થયો તે જ દિવસે પાછલી રાત્રે ત્રીજા પ્રહરે રાજાને અદ્ભૂત સ્વપ્ન આવ્યું કે-પોતે વનમાં કીડા કરવા નીકળેલ છે ત્યાં વનમાં જ બળાદય શત્રુ રાજવી શક્તિશાળી સૈન્ય સાથે પોતાના પ્રદેશમાં ચઢી આવ્યો જેનો સામનો કરતાં વનમાં જ ભયંકર લડાઈ થઈ, જેમાં દુશ્મન રાજવી હાર્યો અને કેદ પકડાયો.”

પ્રાતઃકાળે સ્વપ્નપાઠકોને દરબારમાં બોલાવી, રાત્રીના ત્રીજા પ્રહરે આવેલ ઉપરોક્ત સ્વપ્નની હકીકત કહી, તેનો ફલાદેશ સાંભળવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. સ્વપ્નપાઠકોએ વિચાર કરી જણાવ્યું-રાજન્! આપનું વનમાં જવું ને ત્યાં લડાઈ થવી અને તેમાં આપનો વિજય થવો-એ બધું એ સૂચવે છે કે, આપે લડાઈની સંપૂર્ણ સામગ્રી સાથે વનમાં જવું. લગ્ન ઘટિકા યોગ બેતાં સમજાય છે કે-વનમાં જરૂર કોઈ શક્તિશાળી રાજવી સાથે લડાઈ થવાની, જેમાં દુશ્મનનો પરાજય થતાં આપને સંપૂર્ણ યશ મળશે. એવા શક્તિશાળી રાજવી પર આપ વિજય મેળવશો કે જેથી દિગંતમાં આપની કીર્તિ-પતાકા ફરકશે. સ્વપ્નપાઠકોના મુખથી લડાઈનું ભાવી ફળ સાંભળી, વીરાત્મા રાજવીએ પોતાના લશ્કરને તરત જ સજ્જ થવા ભેરી વગડાવી અને નગારે ઘાવ દીધા. ઘડી અધ ઘડીમાં તો સમસ્ત રાજમહેલ વીર યોદ્ધાઓથી ઉભરાઈ ગયો. સંપૂર્ણ રણ-તૈયારી સાથે રાજવીએ પ્રયાણ કર્યું.

સમસ્ત નગરજનો અને લશ્કરી અધિકારીઓના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો, કારણ જ્યાં દુશ્મન ચઢી આવ્યાની ગંધ પણ નથી ત્યાં વનમાં ભયંકર યુદ્ધની આગાહી કેમ સંભવે? દિવ્ય સ્વપ્નને માન આપનાર શ્રદ્ધાળુ રાજવીએ આ સમયે પોતાના સૈન્યને સંબોધતાં કહ્યું: હે વીરાત્માઓ! આજની મારી અણચિંતવી તૈયારીથી તમોને આશ્ચર્ય તો થયું હશે જ પણ તેમાં દેવી સંકેત સમાએલ છે. આપ સર્વ એવી રીતે વ્યૂહ આકારે તૈયાર થઈ વનમાં પ્રવેશો કે જાણે આપણે કોઈ શક્તિશાલી રાજવીનો સામનો કરવા કેશરીયા કરી રણે ન ચઢ્યા હોઈએ!

હજી તો રાજવીનું જીવનસાહાર પ્રવચન પૂરું થયું ન થયું ત્યાં તો એક વનદ્રુતે મારતા અશ્વે આવી, મહારાજને વંદન કરી કહ્યું—રાજન્ ! આપનો દુશ્મન દુર્યોધન રાજવી એક ધાડપાડુ તરીકે ઓળખીતો આપના પર ચડી આવ્યો છે અને તેણે વનમાં પ્રવેશ પણ કર્યો છે.

વારુ પછી શું થયું? સિદ્ધાર્થ રાજવીએ ઉત્સુકતાપૂર્વક આવેલ દ્રુતને પ્રશ્ન કર્યો. અને સમસ્ત રાજસભા એકચિત્તે આ રસિક દૈવી ઘટના સાંભળવા અધીરી બની.

જે ધર્મિષ્ઠ રાજવીનું પ્રબળ પૂણ્ય સદાકાળ જાગૃત છે, તેમજ જેણે સ્વપ્નમાં પોતાનો વિજય નગરોનગર નીહાળ્યો છે તે રાજવી સમરવીરે, પોતાથી અધિક શક્તિશાળી રાજવીના સૈન્યના સામના માટે લશ્કરને ઉત્તેજિત કર્યું. દુશ્મન રાજવીને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન આવી શકે તેમ તેના પર ઘોડાપુરની માફક હલો કર્યો.

આ પ્રમાણેના આણુધાર્યા હલોથી દુર્યોધન રાજવી તેમજ સર્વે અજાયબ થયાં. આમાં અવશ્ય દૈવી શક્તિની મદદ હોવી જોઈએ એમ માની શક્તિશાળી દુર્યોધન રાજવી હતાશ થયો. રાગ-રંજ અને ક્રીડાનું ઉપવન આ સમયે રણાંગણ બન્યું. રણવાદો સાથે હથિયારોનાં ખડભડાટથી ધરા ધૂણી ઉઠી. સામસામા તીરકામઠાઓ ચઢ્યા. બાણાવળીઓને શૂર આવ્યું. સામસામા તલવારો-વીજળીના ચમકારાની જેમ-ચારે બાજુએ ચમકવા લાગી. યોદ્ધાઓના હાથથી છૂટતા હથિયારો અને બાણોના મારાથી શૂરવીરોના શીરો ધડોધડ ધડથી છૂટા થવા લાગ્યા અને શીર વિનાના ધડો પણ શૂરના આવેગમાં કલાકોના કલાકો સુધી લડવા લાગ્યા. વીરતાભર્યા યુદ્ધમાં વાજાત્રોના શૌર્યનાદથી વાતાવરણ એવું તો શૂરાતનમય બન્યું કે—હસ્તિએ હસ્તિ, અશ્વોએ અશ્વો, રથીએ રથી, અને પાયદળ સાથે પાયદળો એવી રીતે રણઘેલા બની લડવા લાગ્યા કે બાણે જીવનમુક્ત થતા પોતાને 'વીરપુરુષ' તરીકે સ્વર્ગીય અપ્સરા હાથમાં કૂલની સુગંધિત વરમાળા લઈને વરવા માટે આતુર બિભી હોય ?

સમરવીર રાજવીનો કુશળ દ્રુત આ હકીકત એવી વીરતાથી કુશળતાપૂર્વક વર્ણવી રહ્યો હતો કે સિદ્ધાર્થ રાજાના દરબારમાં રહેલા ભુંગળ ભેરીધારીઓને પણ આ સમયે કુદરતી શૂરાતન ચડ્યું અને તેઓએ મંગળમય શૂકનદાયક ભેરી વગાડી રાજદુવાઈ ગાઈ આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો. વીર ને રણકુશળ રાજદરબારીઓ પણ બાણે આ સમયે રણે ચઢવાની તૈયારી ન કરતા હોય તે પ્રમાણે તેઓએ તરત જ પોતાનો જમણો હાથ ડાબા પડખામાં રહેલા મ્યાનધારી તલવાર પર મૂક્યો, કેટલાકે તો પોતાનીમૂછોએ વળ ચઢાવ્યા અને સ્વયં સિદ્ધાર્થરાજા પણ આ રસમય ઘટના સાંભળતા ગર્જતા ખોંખારા સહિત જીવનસામાં આવી બોલ્યા કે—કહો રાજદ્રુત ! ત્યાર પછી શું બન્યું ?

રાજન્ ! આ પ્રમાણે કલાકોના કલાકો સુધી એકધારું યુદ્ધ ચાલ્યું. તેમાં બન્ને બાજુની સેનાનો સારા પ્રમાણમાં ભોગ અપાયો. લાગ સાધી, દુશ્મન રાજવીએ પોતાનો પટ્ટ હસ્તી અમારા રાજવી સમરવીરના હસ્તી સામે લાવી બિલો રાખ્યો અને લાગ સાધી બાણ છોડ્યું. કુદરતી સંકેતથી બાણ પુણ્યાત્મ! રાજવીની જમણી બાજુથી પસાર થઈ જઈ દૂર પડ્યું. કુશળ બાણાવળી રાજવી સમરવીરે પણ તેટલા જ વેગથી પોતાનું બાણ છોડ્યું જેનાથી શત્રુ રાજવી ઘવાયો અને તે પોતાના જ હસ્તી પર અંબાડીમાં ઢળી પડ્યો. દુર્યોધન પડ્યાના સમાચારો વાયુવેગે શત્રુ સૈન્યમાં ફેલાતા તરત જ સૈન્યમાં ભંગાણ પડ્યું. પટ્ટહસ્તિ સહિત દુશ્મન રાજવીને

કેદી બનાવી અમારા વીર રાજવીએ પોતાનો વિજય વાવટો ફરકાવ્યો ને વિજયકંકા સાથે રાજવીરો સહિત રાજમહેલ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

નગરમાં વિજયના સમાચાર પવનવેગે પ્રસરી ગયા જેથી ઉત્સાહિત નગરજનો પૂણ્યાત્મા રાજવીના દર્શને ટોળેટોળા વળીને આવવા લાગ્યા. હજી તો રાજવી રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યાં તો, હર્ષમાં વિશેષ વધારો કરે તેવી વધામણી મળી કે—“મહારાણી પદ્માવતીએ કન્યારત્નને જન્મ આપ્યો છે.” આ સમાચાર સાંભળી મહારાજ સાથે દરબારીઓના હર્ષનો પાર ન રહ્યો.

તરત જ સઘળાં રાજકેદીઓને બંધન મુક્ત કરવામાં આવ્યા. દીનજનોને લોજન આપવામાં આવ્યું તેમજ છૂટે હાથે ખજાનામાંથી દાન આપી યાચક જનોને સંતોષ પમાડ્યા. સર્વત્ર તેમજ રાજદરબારમાં આનંદનું મોજું ફરી વળ્યું. આ સમયે રાજસભામાં રહેલા વિદ્વાનવર્ગે રાજવીને વિનંતિસહ જણાવ્યું કે—આ “યશસ્વી ક્ષણે” પુત્રીજન્મ થયો હોવાથી તેનું “યશોદા” એવું ઉચિત નામ રાખશો. વળી સર્વ કેદીઓને મુક્ત કરી દીધા છે તો તે જાતની રાજનીતિ પ્રમાણે શત્રુ રાજવી દુર્યોધન પણ ક્ષમાને પાત્ર બને છે, તો આપ કૃપા કરી તેમને પણ અભયદાન આપશો.

અમારા રાજવી સમરવીર આ જાતની વિનંતિથી ક્ષણમાત્ર વિચારમાં પડી ગયા પરંતુ તરત જ તેમણે ઉદારતાથી દુર્યોધનને બંધનમુક્ત કરવા આદેશ આપ્યો. બંધનમુક્ત થતાં જ શરમીદા બનેલ દુર્યોધને સમરવીરના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો. આ સમયનું દૃશ્ય ખરેખર આહ્લાદક હતું. રાજ સમરવીરે તેને તેનો પ્રદેશ પુનઃ અર્પણ કર્યો. દુર્યોધને પણ જીવનપર્યંત મિત્ર રાજવી તરીકે રહેવાનું કબૂલ કર્યું.

x

x

x

રાજકુમારીના વર્ધમાનકુમાર સાથે થયેલ લગ્ન

ખીજી બાજુ સદ્ગુણના ભંડારરૂપ રાજકુંવરી યશોદા શુકલપદ્મના ચંદ્રની જેમ કાંતિ, રૂપ, સદ્ગુણ અને વહેવારકુશળતામાં ૧૪ કલાસંપન્ન બનવા સાથે ઉચ્ચકોટીના ધાર્મિક સંસ્કારમય બને છે. યૌવન વયને પામેલ આ રાજકન્યાને હાલ ચૌદમું વર્ષ ચાલે છે. તરુણ કુમારિકાનું વિશિષ્ટ તેજ અને યોગ્યતા જોઈ રાજવીએ જોશીને જોડાવી પ્રશ્ન પૂછ્યો કે—આ કન્યાને લાયક યોગ્ય પતિ કોણ મળશે? ત્યારે જોશી મહારાજે રાજકન્યાના જન્મચક્રની કુંડળીના યોગોનું નિરીક્ષણ કરતા ફલાદેશના આધારે જણાવ્યું કે—‘રાજન્! જેનામાં એક હજાર ને આઠ શુભ લક્ષણો હશે, જે દેવોને પણ વંદ્ય હશે. તેમજ જેના વૃક્ષસ્થળે શ્રીવત્સનું ચિહ્ન હશે, એવો લાગ્યાત્મા પ્રભાવિક રાજકુમાર આ કુંવરીનો સ્વામી થશે.’

આ પ્રમાણેનો ફલાદેશ સાંભળતા અપૂર્વ ઉદ્વિગ્ધ થયેલ રાજવીને તે જ દિવસે રાજસભામાં અમૃતયોગે આપના પ્રભાવિક કુમાર વર્ધમાનનું સ્મરણ થઈ આવ્યું કે જેની મહાન વિભૂતિ તરીકેની ખ્યાતિ આજે દશે દિશામાં ગાજી રહી છે. પછી તુરત જ શુભમંગળકારી દિવસે રાજજોશી અને નિમિત્તશાસ્ત્રીઓની સલાહ મુજબ સેનાપતિ મેઘનાદની સરદારી નીચે કુંવરીના લગ્નને લગતી સર્વ જાતની સામગ્રી સાથે રાજકન્યાને કન્યાદાનમાં આપવાં લાયક કનક, ખજનો, હાથી, ઘોડા, દાસદાસીઓના પરિવાર સાથે પ્રયાણ કરાવ્યું અને તેની

વધાઈ માટે ભારતી સાંઢે મને આપના રાજદરબારે મોકલેલ છે તો રાજન્! લગ્નવધાઈ અને શ્રીફળનો સ્વીકાર કરો. મારી પાછળ રાજકન્યા સહ લગ્નનો રસાલો આવી રહેલ છે, જેને આપ ઉત્સાહપૂર્વક વધાવી લો.

આવા ઊંચ કોટીની સંસ્કારમય રાજકન્યા, કુમાર વર્ધમાનના લગ્ન માટે આવી પહોંચવાની તૈયારી અને વધાઈ સાંભળતા મહારાજા સિદ્ધાર્થ સહ રાજદરબારના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. રાજ તરફથી સાત માળની હવેલી ઉતારા માટે આપવાનો, દરેક જાતની ઊંચ કોટીની રાજ-વ્યવસ્થા સાચવવાના કર્મચારીઓને હુકમો અપાયા. રાજદૂતનું બહુમાન કરવા સાથે આજનો રાજદરબાર હર્ષવેશમાં બરખાસ્ત થયો.

વરાગ્યવાસિત બાવનામય વર્ધમાનકુમારને સમજાવવા તેના સમાન વયસ્ક મિત્રોએ તેમજ ખૂદ રાજમાતાએ ભગીરથ પ્રયાસો કર્યા, જેમાં જ્ઞાની વર્ધમાનકુમારે અંતે પ્રેમાળ માતાપિતાના સ્નેહને આધીન બની નમતું મૂક્યું. સર્વેના અપાર હર્ષ વચ્ચે લગ્નની પુરજોશથી તૈયારીઓ ચાલી રહી અને આખુંએ ક્ષત્રિયકુળ ગ્રામ હર્ષધેલું બન્યું.

બે ત્રણ દિવસોમાં જ રાજકન્યા સાથે સેનાપતિ કન્યાદાનના દાયજા તેમજ અપૂર્વ કીમતી સામગ્રી સાથે ક્ષત્રિયકુળગ્રામ નગરે આવી પહોંચ્યા. નગરજનોએ અપૂર્વ સામૈયું કર્યું. સારી રીતે તેમનું આતિથ્ય કરવામાં આવ્યું.

મેઘનાદ સેનાપતિ ઉત્તમ પ્રકારના ભેટણા સાથે દરબારમાં આવ્યા. કુશળતાના અરસપરસના સમાચારો પછી રાજકન્યાના લગ્નને લગતી વાત કાઢી અને જણાવ્યું કે-રાજન્! મંગલકારી દિવસનું અમારા રાજજોશીના કાઠી આપેલ મુહૂર્ત પ્રમાણે આજ સાંજે જ ગોરજ લગ્નની તૈયારી કરો. મહારાજાએ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને વિવાહની તૈયારી પુરજોશમાં ચાલી.

આખાએ શહેરને જાતજાતના તોરણો ને ફુલવાડીથી શણગારવામાં આવ્યું. લગ્નમંડપમાં વેદીઓ ગોઠવાઈ ગઈ. માતીના ચોક ચારે દિશાએ મંડપમાં પુરાયા. વરકન્યાના આસનો માટે રત્નમણિજડિત સુવર્ણ બાનેઠો વેદિકા મંડપમાં ગોઠવવામાં આવ્યા.

સ્ત્રીઓનાં માંગલિક ગીતોની રમ્યતા તો એવી જામી કે જાણે ઈંદ્રપુરીના અધિષ્ઠાતા ઈંદ્રદેવનું લગ્ન ન હોય? બરોબર લગ્નસમય થતા પાણિચહણ-હસ્તમેળાપ અર્થે વર તેમજ કન્યાને શૃંગાર વિભૂષિત બનાવવામાં રણુવાસ થેલું બન્યું.

માતા ત્રિશલાદેવી, રાજકુમાર વર્ધમાનને દિવ્ય વસ્ત્રો અને અલંકાર પહેરાવી રહેલ છે. જેમનું મુખ શરદ પુનમના ચંદ્રની જેમ સુશોભિત દીપ્તિ રહેલ છે. દિવ્ય કાંતિ, શુભાખી ગાલ, દાઢમ પંકિત સમ દંતો, તેમજ શારીરિક શુભ ઉજ્જવળ શુભાખી કાંતિ, મદનમસ્ત કામદેવના રૂપને પણ ઝાંખું કરે તેવા વિશ્વવંદનીય વિલુ વર્ધમાન કુમારને માતાએ લટકતી મુક્તામાળથી રત્ન-જડિત સુવર્ણ કુંડલો પહેરાવ્યા. તેમજ કીમતી મુક્તાફળની લટકતી વરમાળ લાડકવાયા કુંવરના કંઠે આરોપણ કરતા પ્રેમાળ માતાના ચક્ષુમાંથી હર્ષાશ્રુના ઊણુ ઝિંદુઓ કુમાર વર્ધમાનના મુખારવિંદ પર પડતા જ, માતૃપ્રેમની અદ્ભૂતતા સમજનાર જ્ઞાની કુમાર વર્ધમાનને, પોતાના ગર્ભવાસ સમયનું માતાનું કંડપાંત યાદ આવ્યું. સાથોસાથ “ માતાપિતાની વિદ્યમાન અવસ્થા

સુધી દીક્ષા નહિ અંગીકાર કરું”ની લીધેલ પ્રતિજ્ઞા પણ ચાદ આવી. ગર્ભાવસ્થાકાળે તેમ કરવામાં પોતે ખરેખર વ્યાજબી હતા એમ સમજાયું.

ગાલ પર પડેલ અશ્રુગિંદ્રને લૂછતાં મહાવીરે જરા ઊંચી નજરે સ્મિતભાવથી નીહાળી માતાને સંબોધતાં કહ્યું. ‘પૂ. માતાશ્રી ! આપ આ શું કરી રહ્યા છો ?’

બેટા કાંઈ જ નહિં ! એ તો સહેજ ! તારા પ્રત્યેના અગાધ પ્રેમથી મારા ચક્ષુઓમાંથી હર્ષાશ્રુઓ વહન થઈ ગયા. કહી માતા ત્રિશલાદેવી હસી પડયા.

અહીં કવીશ્વરો આ સમયના કુંવરના અલંકાર ને કાંતિનું વર્ણન કરતા જણાવે છે કે, જેમના મસ્તક ઉપર મણિનો મુગટ તેમજ તેના પર રત્નજડિત કલગી શરદ ઋતુના ચંદ્રની ચાંદની સોનાના પર્વત પર શોભે તેમ શોભી રહેલ છે. કુંવરના માથા પરના વાળમાં ગુંથેલા કૂલોના ગુચ્છા એવી રીતે આચ્છાદિત થએલા છે કે જાણે ગગનમાં તારાઓ ઝગમગી ન રહ્યા હોય ? વસ્ત્રાલંકાર યુક્ત કુમાર વર્ધમાનનું સહેજ પણ હલનચલન વિજળીના ઝબકારા સરખું ચમકતું બન્યું છે. આ પ્રમાણે ત્રિશલામાતાએ કુંવરને તૈયાર કર્યા અને નારીઓ મંગળ ગીતો ગાવા લાગી. આ પ્રમાણે શૃંગારેલ કુમાર રાજમહેલમાંથી વડીલ બ્રાતા નંદિવર્ધન તથા પિતા સિદ્ધાર્થ સાથે મંડપમાં વાજતેગાજતે પધાર્યા.

ખીજી બાબુથી યશોદા કુંવરી પણ શણગારી વિભૂષિત થઈ. પગના ઝાંઝરના ઠમકારથી બાળ હંસની ચાલથી ચાલતી લગ્નમંડપમાં વેદિકા ભુવનમાં નારીસમૂહથી વિંટળાએલ આવી પહોંચી. માંગલિક શ્લોકોચ્ચાર સાથે લગ્નવિધિ થવા લાગી. આશીર્વાચનો ઉચ્ચરાયા, મંગળકેશ ફેરવાયા અને કન્યાદાન વિધિમાં સોનારૂપાના થાળ, વાટકાઓ, કટોરીઓ, ખ્યાલાઓ, મુગટ મણિજડિત કટીસૂત્ર વગેરે અનેક અલંકારો તેમજ લાખો રૂપિયાનો દાયજો હસ્તિ, ઘોડા, રથ વગેરે આપી સમરવીર રાજવીની કાર્તિ સેનાપતિએ ગર્જિત કરી. ખીજી બાબુએ સિદ્ધાર્થ રાજવીએ પણ પોતાની પુત્રવધૂને પંચરત્નજડિત કીમતી અલંકારો અને વસ્ત્રો આપ્યા તેમજ તેમને રહેવા અર્થે સાત માળની જુદી હવેલી દાસદાસીઓના પરિવાર સાથે આપી. બાદ યોગ્ય પહેરામણીની આપ-લે થયા બાદ સેનાપતિએ વિદાય લીધી.

સાત માળના રાજમહેલમાં વરકન્યા પધાર્યા જ્યાં દેવને પણ દુર્લભ સુખ આ દંપતી લોગવી આદર્શ જીવન ગાળતા હતા.

આમ આશરે સાત આઠ વર્ષનો ગાળો દાંપત્ય જીવનના સુખમાં વિતાવતા રાણી યશોદા ગર્ભવંતી બન્યા અને યથાયોગ્ય સમયે તેમણે પુત્રીનો જન્મ આપ્યો, જેના આકર્ષક સુંદર દેખાવ પરથી તેનું નામ “પ્રિયદર્શિના” રાખવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે વર્ધમાન કુંવર અને યશોદા રાણી ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખી જીવન વિતાવી રહેલ છે.

દેવી સંજોગવશાત્ રાણી યશોદાનો સ્વર્ગવાસ કુમારના માતાપિતાની સ્વર્ગવાસ પૂર્વ થયો, જેથી કુમારને રાજમહેલમાં એકાંતે યોગસાધનાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રમાણે ઊંચકાટીનું નૈતિક જીવન વ્યતીત કરતી રાજકુમારની ઉમર અઢાવીશ વર્ષની થતાં તેમને જ્ઞાન-બળે માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ તેમ જ પોતાનો દીક્ષાકાળ નજદીક દેખાયો.

પ્રકરણ ચોથું

મિદ્ધાર્થ રાજના પુત્ર-જ્ઞાતપુત્ર, જ્ઞાતકુળમાં ચંદ્રસમાન, વજ્રઋષભ નારાય સંઘયણ અને સમયતુરસ્ત્ર સંસ્થાન વડે મનોહર હોવાથી વિશિષ્ટ પ્રકારના શરીરવાળા, વિદેહદિવ્યાના અપત્ય એટલે કે ત્રિશક્તિ ક્ષત્રિયાણીના પુત્ર, સુકોમળ સુંદર શરીરવાળા વિભુ વર્ધમાન અનેક વિશેષણોથી વિભૂષિત પ્રભુ ત્રીશ વરસ સુધી ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા. પછી જ્યારે તેમના માતા પિતા દેવપણાને પામ્યા અને મોટાભાઈ નંદિવર્ધન તથા અન્ય વડિલોની દીક્ષા લેવા માટે રાજ્ય ખુશીથી અનુમતિ મળી ત્યારે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. મોટાભાઈના આગ્રહથી બે વરસ વધારે ગૃહસ્થાવાસમાં રહેવાનો અભિગ્રહ સંપૂર્ણ થયેલો હોવાથી “સમાપ્ત થઈ છે પ્રતિજ્ઞા જેમની” એવું વિશેષણ પ્રભુ માટે સૂત્રકાર યોજે છે.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ઉમ્મર અઢ્યાવીશ વર્ષની થઈ તે વારે તેમના માતા પિતા સ્વર્ગવાસી થયા. આવશ્યક સૂત્રના અભિપ્રાય પ્રમાણે પ્રભુના માતા પિતા ચોથે દેવલોકે ગયા અને આચારાંગસૂત્રના અનુસારે અચ્યુત નામના ખારમા દેવલોકે ગયા. પ્રભુએ ગર્ભાવાસમાં જ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે “માતા પિતાની હૈયાતિ દરમ્યાન દીક્ષા ન લેવી” એ પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ, એટલે તેમણે પોતાના મોટાભાઈ નંદિવર્ધનની અનુમતિ માગી. મોટાભાઈએ કહ્યું કે- “ભાઈ! માતા પિતાના વિયોગનું શૂળ હજી શમ્યું નથી, એ દુઃખ હજી મને વિસારે પડ્યું નથી, એટલામાં વળી તમે દીક્ષાની વાતો કરો છો તેથી મને ઘા ઉપર ખાર નાખ્યા જેટલો સંતાપ થાય છે. આવી સ્થિતિમાં તમારે મને છોડીને જવાની વાત પણ ન ઉચ્ચારવી જોઈએ” વૈરાગ્ય રંગથી તરબોળ થયેલા પ્રભુએ જવાબ આપ્યો કે- “હે આર્ય! આ સંસારમાં દરેક જીવે કેટ કેટલીવાર માતા, પિતા, ભાઈ, ખ્હેન, ભાઈ અને પુત્રના સંબંધ ખાંધ્યા? આવી સ્થિતિમાં કોણે કોને માટે પ્રતિબંધ કરવો? તાત્ત્વિક નજરે જોઈએ તો કોઈ કોઈનું નથી. માટે શોક સંતાપ છોડી દેવો એજ ઉચિત છે.” રાજા નંદિવર્ધને કહ્યું કે- “ભાઈ! તમે કહો છો તે સંપૂર્ણ સત્ય છે. પણ તમે મને એટલા બધા પ્રિય છો કે તમારો વિરહ મને ઘણાજ સંતાપકારક થઈ પડશે. માટે આ વખતે દીક્ષા લેવાનું મુલતવી રાખી હજી બે વરસ મારા આગ્રહથી ખમી જાવ તો બહુ સાડું!” પ્રભુએ જણાવ્યું કે “લલે તમારો આગ્રહ છે તો હજી બે વરસ ઘેર રહીશ. પણ હવેથી મારે માટે કોઈ પણ પ્રકારનો આરંભ ન કરશો હું પ્રાસુક આહાર-પાણીવડે મારા શરીરનો નિર્વાહ કરીશ.”

નંદિવર્ધન રાજાએ પણ પ્રભુનું વચન સ્વીકાર્યું. પોતે કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુ બે વર્ષ વધારે ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા. જો કે તે બે વર્ષ પર્યાંત પ્રભુ વસ્ત્રો અને આભૂષણોવડે અલંકૃત રહેતા, પણ હંમેશા નિરવધ આહાર કરતા. જળ પણ અચિત્તજ પીતા, અને સર્વ સ્નાનને બદ્ધે લોકવ્યવહારથી હાથ પગ મ્હોં ધોતા, તે પણ અચિત્ત જળથી જ. તે વખતથી તેમણે જીંદગી પર્યાંત બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું. પ્રભુએ દીક્ષા લીધી ત્યારે તો તેમણે સચિત્ત જળથી સ્નાન કર્યું હતું કારણકે તીર્થંકરોનો એવો આચાર છે.

લોકાન્તિક દેવોના સંકેત

એક તરફ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થયેલી હોવાથી પ્રભુ પોતે જ દીક્ષા લેવાને તૈયાર હતા. અને બીજી તરફ બ્રહ્મલોક નિવાસી લોકાન્તિક દેવોએ દીક્ષાને એક વરસ બાકી રહ્યું એટલે કે પ્રભુની યોગણત્રીસ વરસની ઉંમર થઈ ત્યારે પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર આવ્યાનું સૂચવી દીધું. જો કે પ્રભુ સ્વયંસંબુદ્ધ છે, તેથી તેમને કોઈના ઉપદેશની અપેક્ષા ન હોય; પરંતુ પોતાના આચારને માન આપી લોકાન્તિક દેવો આવો સંકેત સૂચવી જાય છે. તે નવ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવોએ પોતાની મધુર, પ્રિય અને હૃદયમાં ઉતરી જાય એવી વાણીમાં પ્રથમ તો પ્રભુને વારંવાર અભિનંદી ખૂબ સ્તુતિ કરી. તેમણે કહ્યું કે—‘હે સમૃદ્ધિશાલી ! આપનો જય હો ! હે કલ્યાણવંત ! આપનો વિજય થાઓ ! હે પ્રભુ ! આપનું કલ્યાણ હો ! જગતનો ઉદાર કરવાની ધોંસરી ધારણ કરવામાં સમર્થ હોવાથી હે ક્ષત્રિઓમાં શ્રેષ્ઠ વૃષભ સમાન ! આપનો જય હો ! હે ભગવાન ! આપ બોધ પામે ! દીક્ષા સ્વીકારો ! હે લોકનાથ ! સકળ જગતના જીવોને હિતકર એવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો ! કારણ કે આ ધર્મતીર્થ સકળ લોકને વિષે સર્વ જીવોને હિત કરનારું થશે, સુખકારક તથા મોક્ષદાયક થશે.’

વાર્ષિક દાન

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગવાળા અવધિજ્ઞાન તથા અવધિદર્શનવડે પોતાનો દીક્ષાકાળ બરાબર જાણતા હતા. દીક્ષાકાળ નજીક આવેલો જાણી તેઓએ હીરા, માણેક, મોતી, સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય, હાથી, घोडा, રાજપાટ, ઇત્યાદિનો ત્યાગ કરી યાચકો તથા સ્વજોત્રિયોને વહેંચવા માંડ્યું. પ્રભુને દીક્ષા લેવાને એક વર્ષ બાકી હતું ત્યારથી જ તેમણે વાર્ષિક દાન આપવાનું શરૂ કર્યું. તેઓ હંમેશા સૂર્યોદયથી આરંભી પ્રાતઃકાળના ભોજન પહેલાં એક કરોડ ને આઠ લાખ સોનૈયાનું દાન આપવા લાગ્યા. નગરના દરેક રસ્તે અને શેરીએ શેરીએ ઢંઢેરો પીટાવેા કે—“જેને જે કંઈ જોઈએ તે લઈ જાય.” જેને જેની જરૂર હોય તેને તે પ્રભુ પાસેથી મળવા માંડ્યું અને તેમાં ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી દેવોએ પણ સહાય કરી. એવી રીતે એક વર્ષમાં પ્રભુએ ત્રણ અબજ અઠ્યાશી કરોડ અને એંશી લાખ સોનૈયા દાનમાં ખર્ચી દીધા ! આ વાર્ષિક દાનના સંબંધમાં કહે છે કે દાનની એવી તો વૃદ્ધિ થઈ કે દરિદ્રીઓના દારિદ્ર્ય અને યાચકોની દીનતારુપી દાવાનળ છેક શાંત થઈ ગયા. કેટલાક પુરુષોને નવાં આભૂષણો, વસ્ત્રો અને અશ્વો વિગેરે સાથે ઘર તરફ આવતાં જોઈ તેમની સ્ત્રીઓ તેમને યોગળી પણ ન શકી. પછી જ્યારે પુરુષોએ સોગન ખાધા, ખાત્રીઓ આપી, નિશાનીઓ આપી, ત્યારે જ સ્ત્રીઓને ખાત્રી થઈ કે આ બીજા કોઈ નહિ પણ તેમના પોતાના જ ધણી છે !

શ્રી નંદિવર્ધનની અનુમતિ અને દીક્ષા મહોત્સવ

વાર્ષિક દાનની ક્રિયા સમાપ્ત થતાં, પ્રભુએ પોતાના વડિલજંઘુ નંદિવર્ધનને પૂછ્યું કે—‘હે રાજન્ ! તમે કહેલી મુદત હવે પૂરી થાય છે, તેથી હવે હું દીક્ષા સ્વીકાર છું.’ આ વાત સાંભળી પ્રભુના વડિલજંઘુ નંદિવર્ધને પણ અનુમતિ આપી. તેમણે દીક્ષા મહોત્સવ

કરવા માટે આખા ક્ષત્રિયકુટુંબગરને ધ્વજ-પતાકા તથા તોરણોથી શણગાર્યું, રસ્તા અને બજારોને સ્વચ્છ બનાવી, રંગથી સુશોભિત કરી, ઉત્સવ જેવા આવનારા પ્રેક્ષકો માટે માંચડા ગોઠવ્યા. યોગ્ય સ્થળે પંચવર્ણી પુષ્પોની માળાઓ લટકાવી દીધી અને એ રીતે નગરને દેવ-લોક જેવું બનાવી દીધું.

ત્યાર પછી નંદિવર્ધન રાજાએ અને શક ઈંદ્ર આદિ દેવોએ સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના, સુવર્ણ અને રૂપાના, સુવર્ણ અને રત્નના, રત્ન અને રૂપાના, સુવર્ણરત્ન અને રૂપાના તથા માટીના, એવી રીતે આઠ જાતના કલશ; પ્રત્યેક જાતના એક હજાર ને આઠ આઠ સંખ્યાના તૈયાર કરાવ્યા તેમ જ ખીજી પણ જોઈતી સામગ્રી તૈયાર કરાવી.

અચ્યુત ઈંદ્ર વિગેરે ચોસઠ ઇન્દ્રોએ મળી પ્રભુનો અલિષેક કર્યો. તે પછી દેવોએ કરેલા કળશો દિવ્ય પ્રભાવથી નંદિવર્ધન રાજાએ કરાવેલા કળશોની અંદર અંતર્હિત થઈ ગયા અને તેથી કળશોનું સૌંદર્ય અપૂર્વ પ્રકારે ખીલી નીકળ્યું.

નંદિવર્ધન રાજાએ પૂર્વ દિશા સન્મુખ પ્રભુને ઉત્તમ પ્રકારના આસન ઉપર વિરાજમાન કરી, દેવોએ આણેલા ક્ષીરસમુદ્રના જળથી તથા ઉત્તમ પ્રકારની ઔષધીઓથી તેમ જ સર્વ તીર્થોની માટીથી પવિત્ર અને સુગંધી યુક્ત જળથી વિભુવર્ધમાન સ્વામીને અલિષેક કર્યો. તે વખતે ઇન્દ્રો પોતાના હાથમાં ઝારી તથા દર્પણ વિગેરે લઈને ‘જય ! જય !’ નો નાદ ગજવતાં આગળ ઉભા રહ્યા. પ્રભુને એ રીતે સ્નાન કરાવી, ગંધકાષાથી વસ્ત્રવડે શરીરને લુંછી નાંખી આખે શરીરે દિવ્ય ચંદનનું વિલેપન કર્યું. એ વખતે પ્રભુનો કંઠ ભાગ, કંઠ્ય-વૃક્ષના પુષ્પોથી રચાયેલી માળાવડે દીપવા લાગ્યો, તેમના આખા શરીર ઉપર સુવર્ણ અને રત્નજડીત છેડાવાળું, સ્વચ્છ, ઉજ્જવળ અને લક્ષમૃદ્યવાળું શ્વેત વસ્ત્ર શોભવા લાગ્યું. વક્ષઃસ્થળ ઉપર કિંમતી હાર ઝુલવા લાગ્યો, બાજુખંધ અને કડાઓથી તેમની ભુજાઓ અલંકૃત બની અને કુંડળના પ્રકાશથી તેમના મુખમંડળમાં અવનવી દીપ્તિ ચમકવા લાગી. એવી રીતે આમૂષણો અને વસ્ત્રોથી અલંકૃત થઈ પ્રભુ પાલખીમાં વિરાજ્યા.

પ્રભુની દીક્ષા-પાલખી

આ પાલખી પચાસ ધનુષ્ય લાંબી, પચ્ચીસ ધનુષ્ય પહોળી અને છત્રીસ ધનુષ્ય ઊંચી, સુવર્ણમય સેંકડો સ્તંભોથી શોભી રહેલી અને હીરા, માણેક, મોતી વિગેરે રત્નોથી જડિત હોવાથી અતી દેદીપ્યમાન અને શોભીત લાગતી હતી. આવા પ્રકારની ચંદ્રપ્રભા નામની પાલખીમાં બેસી પ્રભુ દીક્ષા લેવા માટે નીસર્યા.

આ સમયે માગશર વદી (કૃષ્ણપક્ષની) દશમની તિથિ હતી. પ્રભુએ છઠ્ઠો તપ કર્યો હતો. પ્રભુના જમણા પડખે કુલની મહત્તરા સ્ત્રી ભદ્રાસન ઉપર બેઠી હતી અને ડાબે પડખે ધાવમાતા દીક્ષાનાં ઉપકરણ લઈને બેઠી હતી. એ સિવાય છત્ર, ચામર, કળશ, પંખા ઇત્યાદિ લઈને અન્ય શૃંગારવાળી, સ્વરૂપવતી, તરુણ નારીઓ બેઠી હતી. રાજા નંદિવર્ધનની આજ્ઞાથી તેના સેવકોએ પાલખી ઉપાડી અને પછી શકેન્દ્ર, ઇશાનેન્દ્ર, ચમરેન્દ્ર

તથા બલીન્દ્ર ઇત્યાદિ દેવો અને ઇન્દ્રોએ ભગવાનની પાલખી ઉપાડી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી, હુંડભી વાગી રહ્યા છે, નોખતો ગગડી રહી છે, વાજીત્રો વાગી રહ્યા છે, અનેક પ્રકારના વાજીત્રોનો નાદ આકાશતલ અને ભૂતલ ઉપર પથરાઈ રહ્યો છે.

વાજીત્રોના કર્ણપ્રિય નાદ સાંભળી નગરવાસી નારીઓ પોતપોતાનાં કાર્ય છોડી ઉતાવળથી દોડતી દોડતી આવી, પ્રભુને નીરખવા માટે ઉભી રહી છે.

સ્ત્રીઓને કલેશ-કળુઓ, કાળજી અને સીંદુર એ ત્રણે ચીજ પ્રિય હોય છે, પણ તેનાથી અધિક દૂધ, જમાઈ અને વાજીત્ર તો અતિશય વહાલાં હોય છે.

તેથી નગરની નારીઓ વાજીત્રોના નાદ સાંભળતા જ હાવરીખાવરી બની ગઈ, પોતાનાં કામ અધુરાં મૂકીને એવી તો વિચિત્ર રીતે ચાલી નીકળી કે કોઈને પણ જોઈને હસવું આવ્યા વિના ન રહે. કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓએ તો આંખમાં આંજવાનું કાળજી ગાલે લગાવી દીધું ને ગાલે લગાડવાની કસ્તુરી આંખમાં આંજી દીધી, પગમાં પહેરવાનું ઝાંઝર ગળામાં પહેરી લીધું ને કંઠમાં પહેરવાનો હાર પગમાં પહેરી લીધો; ડોકમાં પહેરવાનો હાર કમ્મરમાં પહેરી લીધો તો કમ્મરમાં પહેરવાનો કંદોરો ડોકે બાંધી દીધો, ઉત્સવ જોવાની ઉત્સુકતામાં અને ઉતાવળમાં જે કાંઈ કામ કરતી હતી તે એમનું એમ પડતું મૂકી આનંદના ઉત્સાહમાં આવી જઈ ભગવાનનો વરઘોડો જોવા ચાલી નીકળી અને આનંદમાં જાણે ભાનભૂલી બની હોય તેમ જોનારને હાસ્ય પેદા કરતી હતી. કોઈ નહાતી નહાતી બહાર નીકળી પડી હતી તો કોઈ શ્રંગાર સજતી અર્ધ શ્રંગારે પડતું મૂકી છુટા વિખરાયેલ વાળવાળી વસ્ત્રની અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં ભગવાનનો વરઘોડો જોવા અને દર્શન કરવા ઘેલી બની ગઈ હતી. રખેને જરાએ મોડું થાય ને દર્શન વગરની રહી ન જાય. આ દેખાવ જોનારને હાસ્ય સ્ફુર્યા વિના કેમ રહે ?

એવી રીતે નગરવાસી પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, જેમના વૈભવનો ઉત્કર્ષ જોવા ટોળે મળ્યા છે. તે ભગવંતના વરઘોડામાં અષ્ટમંગલ વાજીત્રો, હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ, સંન્ય, વીર પુરુષો, મોટી ધ્વજાઓ, ચામરો, છત્રો, પૂર્ણ કળશો, કોઈ હસાવનારી ટોળીઓ, કોઈ નૃત્ય કરનારી ટોળીઓ, સ્ત્રીઓ, પુરુષો, બાળકો, દેશ દેશના રાજા મહારાજાઓ, રાજકુમારો, અમલદારો, સેવકો, ભાટચારણો ઇત્યાદિ તથા ઇન્દ્રો, દેવો, દેવીઓ અને કુટુંબીઓ, શેઠીયાઓ, સાર્થવાહો વિગેરે વિગેરે પ્રભુની આગળ પાછળ અને અડખે પડખે ચાલવા લાગ્યા.

દેવો અને મનુષ્યોના મુખોમાંથી પ્રભુની સ્તુતિ કરાતી વાણી સરી પડવા લાગી કે--
“હે સમૃદ્ધિમાન ! તમારો જય થાઓ ! હે કલ્યાણકારક ! તમે જય પામો, તમારું કલ્યાણ થાઓ ! જીતી ન શકાય એવી ઇન્દ્રિયોને અતિચાર રહિત જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રવડે વશ કરો ! હે પ્રભુ ! તમારા વિધ્નો દૂર થાઓ અને તમે સિદ્ધિની મધ્યમાં વિરાજો ! શ્રમણ ધર્મને વશ કરવાના પ્રકર્ષમાં આપને કોઈ જાતનો અંતરાય ન નડો ! બાહ્ય અને અભ્યંતર તપવડે રાગ અને દ્વેષરૂપી મલ્લોનો વિનાશ કરો, ધીરપણામાં અતિશય કમ્મર કસી ઉત્તમ શુકલ ધ્યાનવડે આઠ કર્મોરૂપી શત્રુનું મર્દન કરો ! કર્મોરૂપી શત્રુઓને જીતી વિજય પ્રાપ્ત કરો ! આવરણ રહિત અને અનુપમ-પ્રધાન કેવળજ્ઞાન મેળવો ! પરમપદરૂપી મોક્ષસ્થાન પ્રાપ્ત કરો !

હું પ્રભો ! આપ જય પામો ! જય પામો ! આ પ્રમાણે કુળના વડિલો અને નગરજનો, સજ્જનો અને સત્તારીઓ અંતરના ઉડાણમાંથી આશિષ વરસાવા લાગ્યા ને પ્રભુનો જય જયકાર ખેલવા લાગ્યા ! માર્ગમાં મહોત્સવ જેવા માટે હારખંધ ગોઠવાએલા માણસોએ હજારો નેત્ર પંક્તિથી વારંવાર પ્રભુને નીરખ્યા. હજારો વચનોની પંક્તિઓથી તેમની વારંવાર સ્તુતિ કરી. હજારો હૃદય પંક્તિઓએ “ તમે જય પામો ! તમે દીર્ઘાયુષી થાઓ ! અને તમે આનંદ પામો ! ” ઇત્યાદિ શુભ લાવનાઓ પ્રેરી “ અમે આ પ્રભુના આજ્ઞાકારી સેવક થઈએ તો કેવું સારું ? ” એવા હજારોએ મનોરથ કર્યા. હજારો સ્ત્રી પુરુષોના હજારો નમસ્કારો પ્રભુએ પોતાના જમણા હાથથી ગ્રહણ કર્યા. એ રીતે એક પછી એક એમ હજારો ઘરોની પંક્તિઓ ઓળંગીને પ્રભુનો વરઘોડો આગળ ચાલવા લાગ્યો. વાજાંત્રોમાંથી ઉઠતા મધુર અને મનોહર શબ્દોથી આકાશ ગુંજવા લાગ્યું. પુષ્પોની વૃષ્ટિઓ, સુગંધી પદાર્થો, પુષ્પમાળાઓ અને અલંકારોની શોભાવડે દેદિપ્યમાન લાગતા લગવાન મહાવીર દીક્ષા લેવા માટે જ્ઞાતખંડ વન તરફ આગળ વધવા લાગ્યા. લગવંતની પાછળ હાથી ઉપર બેઠેલા, મનોહર છત્રવડે શોભતા, ચામરોવડે વિજાતા અને ચતુરંગી સેનાથી પરિવરેલા નંદીવર્ધન રાજા પણ ધીમે ધીમે આગળ ગતિ કરી રહ્યા હતા. એ રીતે સમગ્ર દખ્ખણવાળો જનસમુદાય શ્રમણ લગવાન મહાવીરની સાથે ક્ષત્રિયકુંડપુર નગરની મધ્યમાં થઈને પસાર થતો જ્ઞાતખંડવન નામના ઉદ્યાનમાં જ્યાં અશોક નામનું ઉત્તમ વૃક્ષ હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

પાવખી નીચે ઉતરાવી, પ્રભુ પોતે નીચે ઉતર્યા અને પોતાની મેળે જ આભૂષણો અને અલંકારો ઉતારવા લાગ્યા. કુળની મહત્તરા સ્ત્રીએ હંસલક્ષણ સાડીમાં તે લઈ લીધા અને પ્રભુને આશિષના ઉત્તમ વચનો કરી વંદન તથા નમસ્કાર કરી એક બાજુ ખસી ગઈ.

સર્વ અલંકારોનો ત્યાગ કર્યા પછી શ્રમણ લગવાન મહાવીરે પોતાની મેળે જ એક મુષ્ટિવડે દાઢી-મૂછનો અને ચાર મુષ્ટિવડે મસ્તકના કેશનો એવી રીતે પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો. પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યા બાદ પ્રભુએ સામાયક ઉચ્ચારવા ઇચ્છા કરી ત્યારે ઈંદ્ર મહારાજે વાજાંત્રો વિગેરેનો કોલાહલ શાંત કરાવ્યો. પ્રભુએ ‘ નમો સિદ્ધાણુ ’ એ પ્રમાણે કહીને ‘ કરેમિ સમાદ્ધં સર્વં સાવજ્જં જોગં ણ્ચક્કામિ ’ ઇત્યાદિ પાઠનો ઉચ્ચાર કર્યો. પણ ‘ મંતે ’ (પૂજ્ય) શબ્દ ન બોલ્યા; કારણ કે તિર્થંકરોનો એવો આચાર છે. આવી રીતે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ઈંદ્ર મહારાજે દેવદૂત્ય વસ્ત્ર લગવાનના ડાબા ખભા ઉપર સ્થાપન કર્યું. પ્રભુએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું કે તુરત જ પ્રભુને ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી ઈંદ્ર આદિ દેવો તેમને વંદી નંદીશ્વરદ્વીપની યાત્રા કરી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

શ્રમણ લગવાન મહાવીર ખંધુવર્ગની અનુમતિ લઈ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. પ્રેમી ખંધુવર્ગ, પ્રભુ દષ્ટિગોચર થાય ત્યાં સુધી તેમની તરફ એકીટથે નીરખી રહ્યો. પ્રભુના વિયોગથી તેમને ઘણી જ વેદના થઈ અને આંખમાંથી આંસુ પાડતા પાડતા નિસ્તેજ મુખે પોતાના ઘેર ગયા.

**શ્રી વિજયદેવસૂરિ સંઘ પ્રકાશિત
ગ્રંથોની યાદિ**

(૧)	સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર	ભા. ૧	૪-૦૦
(૨)	„	ભા. ૨	૩-૦૦
(૩)	શેઠ મોતીશાહ		૨-૫૦
(૪)	Jainism in Gujrat		૫-૦૦
(૫)	ભગવતીસૂત્ર		૨-૫૦
(૬)	પંચ પ્રતિક્રમણસૂત્ર		૨-૨૫
(૭)	Lord Mahavir and Verbal Science		૦-૨૫
(૮)	વિભુ વર્ધમાન મહાવીર		૧-૦૦

ખંડ ત્રીજો

પ્રકરણ પહેલું

પ્રથમ ચાતુર્માસ

ગૃહસ્થાવાસમાં રાજકુમાર યોગ્ય વૈભવમાં ઉછરેલ વર્ધમાનકુમારે “મહાવીર”ને ઉચિત ઉચ્ચ કોટીની દુબ્ધર જીવનચર્યા શરૂ કરી. રાજસંપત્તિ, રાજકુટુંબ, દેશ વગેરેને તૃણ સમાન સમજી, તેનો ત્યાગ કરીને વીર રાજકુમારે ત્યાગી શ્રમણપણાનો સ્વીકાર કર્યો.

પ્રથમ ઉપસર્ગ

ચારિત્ર અંગીકાર કર્યાબાદ તરત જ પ્રભુએ ભાઈ તથા કુટુંબજન વગેરેની વિદાય લઈ “જ્ઞાતખંડ”થી આગળ વિહાર કર્યો. જ્ઞાતખંડથી વિહાર કરવાના સમયે માત્ર એક મુહૂર્ત દિવસ બાકી હતો. તેઓ કુમારશ્રામની સીમમાં આવ્યા અને રાત્રિ ત્યાં વિતાવવાના મનસૂબાથી કાયોત્સર્ગમાં ધ્યાનસ્થ થયા. સંધ્યાસમયે એક ગોવાળ બળદો સાથે ત્યાં આવ્યો અને બળદોને પ્રભુના રક્ષણમાં મૂકી ગામમાં ગયો.

જ્યારે પોતાના કાર્યોથી નિવૃત્તિ પામી ગોવાળ પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે બળદોને ત્યાં ન જોયા એટલે ધ્યાનસ્થ પ્રભુ પાસે જઈ તેને પૂછ્યું કે “હે દેવાર્ય! અહીંથી મારા બળદો કઈ દિશામાં ગયા છે તે આપ જાણો છો?” પરમાત્મા તરફથી તેનો કંઈ જ જવાબ મળ્યો નહિ. જેથી તેણે વિચાર્યું કે-તેમને કંઈ માલૂમ નહિ હોય! તેથી તે બળદોની શોધમાં ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. સમસ્ત રાત્રિ ગાઢ જંગલમાં ભમી શોધ કરી પણ બળદોનો પત્તો ન લાગ્યો.

આખી રાત ભમી ભમીને થાકેલ ગોવાળ રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરે ગામની સીમમાં પાછો આવ્યો તો ત્યાં પ્રભુ સમીપ બળદો શાંતિથી વાગોળતા બેઠા હતા. આ જોઈ અજ્ઞાની ગોવાળ પ્રભુ મહાવીર પર ગુસ્સે થઈ કહેવા લાગ્યો કે “બળદો કઈ દિશામાં ગયા છે એ જાણવા છતાં તમે મને આખી રાત શા માટે રખડાવ્યો?” આટલું બોલતામાં ક્રોધના આવેશમાં આવેલ ગોવાળે પોતાના હાથમાંની રાસ ઉગામી ધ્યાનસ્થ પ્રભુને મારવા હાથ ઉગાર્યો. આ સમયે ઈંદ્રને અવધિજ્ઞાન દ્વારા અદ્યતિત બનાવની જાણ થઈ એટલે દૈવીશક્તિથી ગોવાળને ત્યાં ને ત્યાં જ જમીન સાથે સ્થિર કરી દીધો. બાદ ગગનમાર્ગે ઈંદ્રે પ્રગટ થઈ અજડ ખેડૂતને સંબોધતા કહ્યું: “હે દુરાત્મન! તને એટલું પણ ભાન નથી કે, આ સિદ્ધાર્થ રાજના દીક્ષિત રાજકુમાર ભાવી તીર્થ કર પ્રભુ મહાવીર છે?”

ત્યાર પછી ભગવંતને વંદન કરી ઈંદ્રે કહ્યું: હે ભગવંત! ખાર વર્ષ સુધી આપને વિવિધ પ્રકારના વિષમ ઉપસર્ગો થવાના છે. આપ ફરમાવો તો, ત્યાં સુધી હું આપની સેવામાં રહીને કષ્ટ નિવારણમાં મદદગાર બનું.

ઈંદ્રની પ્રાર્થનામાં ઉત્તરમાં લગવંતે કહ્યું: “હે દેવેન્દ્ર ! “આ પ્રમાણે ભૂતકાળમાં કદી થયું નથી અને ભવિષ્યમાં નહિ થાય. અહીંંત, દેવેન્દ્ર અથવા સુરેન્દ્ર કોઈની સહાયથી કદાપિકાળે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા નથી, પરંતુ પોતાના ઉદ્ધમ, બળ અને પુરુષાર્થથી કર્મો ખપાવી, ઉપસર્ગો સહન કરી, કેવળજ્ઞાન પામીને સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત કરે છે અને કરશે.” મારી ભાવિચર્યા પણ તે જ પ્રકારની જ રહેશે. જાધા જ સિદ્ધાત્માઓ પોતાના કર્મો પોતે જ ભોગવે છે. હે સૌધર્મપતિ ! ઉપસર્ગો ઘણા જ વિષમ છે અને તે શાંતિથી કર્મ નિર્જરાર્થે ભોગવવાના છે, એમ સમજીને જ મેં સંયમ અંગીકાર કર્યો. છે. સાધકો માટે તો આ પુરુષાર્થ યોગ કહેવાય.” આટલો પ્રત્યુત્તર આપી પ્રભુ શાંત થયા અને પુનઃ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં લીન બન્યા, અને ઈંદ્રરાજ પ્રભુજીવનને ધન્યવાદ દેતા સ્વસ્થાને ગયા.

અહીં જ્ઞાની ગ્રંથકારો કહે છે કે, “પ્રાણાંત ઉપસર્ગ થવા છતાં પણ તીર્થંકર દેવો કદાપિકાળે મૃત્યુ પામતા નથી કારણ એમનું શરીર ‘વજ્રઋષભનારાય’ સંઘચણુવાળું હોય છે તેમ જ તેઓ *નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા હોય છે.

બીજે દિવસે પ્રભુએ કુમારગામથી આગળ વિહાર કર્યો અને કોદલાગ સમીપ ગયા. જ્યાં “બહુલ” બ્રાહ્મણને ત્યાં તાપસોના આવાસ નજદીક ક્ષીરાન્નથી છઠ્ઠનું પારણું કર્યું. દેવતાઓએ આ સમયે તેના ઘેર વસુધારાદિ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યાં.

ઉપસર્ગ બીજો

પ્રભુની દીક્ષાપ્રસંગે ઈંદ્રરાજ સાથે જ્ઞાતખંડ ઉદ્ધાનમાં આવેલ દેવતાઓએ ભક્તિ-ભાવપૂર્વક દૈવી સુગંધી દ્રવ્યોથી પ્રભુના શરીરને લેપ કરેલ જેની સુગંધી દૂર દૂર સુધી ચારે દિશામાં ભભૂકી રહી. આ સુગંધિત રસદ્રવ્યના રસપાનાર્થે સેંકડો જામરો ગુંજારવ કરતા ટોળાખંધ આવી નિર્દોષતાથી પ્રભુના શરીરને ડાંખ મારવા લાગ્યા. લગભગ છ મહીના સુધી પ્રભુના શરીર પર આ દૈવી સુગંધનો પમરાટ રહ્યો અને જામરોનો ઉપદ્રવ પણ તેટલા સમય પર્યંત રહ્યો. અશુભ કર્મોના વિનાશાર્થે, સકામ નિર્જરાવડે ઉદ્ધમમાં આવેલ કર્મને અહોરાત્ર શાંતિથી સહન કરતા જામરોના વિષપ્રહારી ડાંસો અને ગુંજારવને પણ સહન કરતા પરમાત્મા વિશેષ સમયકાઉસગ્ગધ્યાને જ રહેતા અને આત્માનંદી આત્મા તરીકે આત્મચિંતવન જ મગ્ન બનતા.

આ કાળે તો આવા ઉપસર્ગો પણ નથી તેમજ તેમાંથી શતાંશે સહન કરવાની તાકાત પણ નથી છતાં ઉપયોગમાં રહી સકામ નિર્જરાના આલંબને શક્ય તેટલા ઉપસર્ગો સહન કરી જો કર્મો ખપાવી શકાય તો તે ખપાવવાની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે, ને આવા જ પ્રસંગોથી જ કઠણતાપૂર્વક ભવાંતરોના ફેરાઓ ટલી શકે છે. તેમાં કર્મયોગી તરીકે પુરુષાર્થી બનવાની આવશ્યકતા રહે છે.

કોદલાગ સંનિવેશથી વિહાર કરી પ્રભુ મોરાક સંનિવેશ આવ્યા. ગામની બહાર દુર્ધજજંતક નામના તાપસના આશ્રમ નજીક આવ્યા, જ્યાં તાપસો રહેતા. આ આશ્રમનો કુલપતિ રાજા સિદ્ધાર્થનો મિત્ર થતો હતો. તેઓ શ્રી મહાવીરના પરિગિત પણ હતા. તેમણે પ્રભુને દેખતાં જ વંદન કર્યું અને આગ્રહપૂર્વક આશ્રમમાં રહેવા વિનંતિ કરી.

*નિરુપક્રમ આયુ કદાપિકાળે કોઈ પણ જાતના આઘાતથી તૂટવું પણ નથી.

કુલપતિના આગ્રહથી પ્રભુ ત્યાં અહોરાત્ર કાઉસગગધ્યાને ધ્યાનસ્થ રહ્યા. બીજે દિવસે વિહાર સમયે કુલપતિએ વિનંતિપૂર્વક કહ્યું “ કુમાર ! આ આશ્રમ બીજાનો ન સમજતા કંઈક સમય અહીં રહી આ ભૂમિને પણ પવિત્ર કરો. ઓછામાં ઓછો આવનો વર્ષાકાળ તો અહીં વિતાવવાની મારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરશો. ”

કુલપતિની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરી તપસ્વી દેવાયે ત્યાંથી વિહાર કર્યો. શિયાળો તેમ જ ઉનાળો મડંગ, કર્ગટ અને ખેડા વગેરે ગામ-નગર ફરતી પસાર કરી વર્ષાઋતુના પ્રારંભમાં પ્રભુ પાછા તે આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યા. કુલપતિએ ભાવપૂર્વક પ્રભુને ધાસના સંગ્રહવાળી એક અનુપમ ઝૂંપડીમાં સ્થાન આપ્યું.

આ સમયે જંગલમાં ધાસની તાંગી હતી અને ચાલુ વર્ષાને કારણે નવું ધાસ પણ ઉગેલ ન હતું, જેથી જંગલમાં ચરવા જવાવાળા ઢોરોએ ગામની સીમમાંથી પસાર થતા, આશ્રમની પ્રભુના સ્થાનવાળી ઝૂંપડીમાં ધાસનો સુંદર સંચય દીઠો અને તે તરફ દોટ મૂકવા લાગ્યા. જેમને રોકવા આશ્રમવાસી તાપસોએ અનેક રીતે અટકાવ નાખ્યો પણ, ભૂખ્યા પ્રાણીઓ તાપસો તેમ જ રખેવાળોની નજર ચુકાવી ધાસના સંચયવાળી પ્રભુની ઝૂંપડીએ પહોંચી તૃપ્તિ મેળવવા લાગ્યા. માત્ર એક પખવાડીયામાં તો પ્રભુની ઝૂંપડીવાળા ધાસનો સંચય લગભગ પૂરો થવા આવ્યો.

કુલપતિ પાસે તાપસોની ફરિયાદ જવા લાગી છતાં, ઉચ્ચકોટીના ભક્તિભાવ અને પ્રભુની સેવામાં આત્મનિર્જરા માનનારા કુલપતિએ પ્રભુને આને અંગે એક અક્ષર પણ કહ્યો નહિ. પણ જ્યારે ગામના ઢોરોએ આશ્રમવાસીઓની પૂરતી હેરાનગતિ કરવા માંડી ત્યારે જ, એક સમયે કુલપતિએ અતિ નમ્રતાપૂર્વક સ્નેહભાવે પ્રભુને કહ્યું:-હે કુમાર ! પક્ષીઓ પણ પોતાના માળાનું રક્ષણ કરતા હોય છે. પરંતુ આપ તો ક્ષત્રિય રાજકુમાર હોવા છતાં પોતાના આશ્રમસ્થાનનું રક્ષણ પણ નથી કરી શકતા ? આ કેટલું દુઃખદ કહેવાય ?

દયાળુ પ્રભુ આનો શો જવાબ આપે ?

પ્રભુના જાગૃત અને જ્ઞાની આત્મા માટે કુલપતિની એક જ વાક્યની શિખામણરૂપી ટકોર માર્ગદર્શક બની અને તેઓશ્રીએ આ સમયે નીચે પ્રમાણે પાંચ અભિગ્રહ ધારણ કર્યા.

- (૧) જ્યાં અપ્રીતિ થાય ત્યાં અને તેવા સ્થાને રહેવું નહિ.
- (૨) જ્યાં રહેવું પડે ત્યાં ઊભા ઊભા કાઉસગગધ્યાનમાં રહેવું.
- (૩) પ્રાયઃ મૌનાવસ્થામાં કર્મ નિર્જરા કરવી.
- (૪) કરપાત્રમાં ભોજન કરવું.
- (૫) શુદ્ધસ્થનો વિનય કરવો નહિ.

ઉપર પ્રમાણેની પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ ધારણ કરી પ્રભુ ચાતુર્માસની અધવચમાં જ ત્યાંથી વિહાર કરી *અસ્થિકગામની ભાગોળે આવ્યા.

* તે ગામનું આ પૂર્વે વર્ધમાનપુર એવું નામ હતું. તે બદલાઈ અસ્થિકગામ નામ પડ્યું. આ ગામનું નામ કેમ બદલાયું તે અંગે વાંચો શક્તપાણી યક્ષનું પૂર્વભવિક ચરિત્ર.

ઉપસર્ગ ત્રીજો : : શૂલપાણી યક્ષનો ઉપદ્રવ

અસ્થિત ગામની ભાગોળે શૂલપાણી નામના યક્ષનું મંદિર હતું. આ વ્યંતર દેવના મંદિરે પ્રભુ ગયા અને મંદિરના પૂજારી પાસે ત્યાં કાઉસગધ્યાને રહેવાની આજ્ઞા માગી. પૂજારીએ નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે: હે દેવાર્ય! આ મંદિર પર અધિકાર ગામનો છે, જેથી તે લોકો પાસે આપ માગણી કરો.

પૂજારીની સૂચના પ્રમાણે પ્રભુ ગામમાં ગયા તો આ સમયે ગામના ચોરામાં લોકો એકત્રિત થએલા હતા. પ્રભુએ તેમની પાસે જઈ યક્ષના મંદિરે સ્થિરતા કરવાની માંગણી કરી ત્યારે, તેમનામાંથી એક મુખીએ જણાવ્યું કે: હે દેવાર્ય! અહીં એક રાત્ર પણ રહેવું તેમાં જીવનનું પૂરતું જોખમ છે, કારણ કોઈ પણ માણસ અહીં દિવસના રહી શકે છે પણ, રાત્રિવાસ રહેનારને આ વ્યંતર દેવ મારી નાખે છે. જેથી આપ રાત્રિવાસ માટે અન્ય સ્થળ શોધો અને તેનો ઉપયોગ કરો તેમાં અમો રાજી છીએ

ગ્રામ્ય પટેલનું ઉપરોક્ત વચન સાંભળી જ્ઞાની પ્રભુએ કહ્યું: આપ મારા જીવનની ચિંતા ન કરશો. મારે માત્ર ગ્રામ્યપંથોની આજ્ઞા જ જોઈએ છે. હાજર રહેલા ગ્રામ્ય જનોએ પ્રભુને દુઃખાતા દિલે રજા આપી અને પ્રભુ ચૈત્યમાં આવ્યા, જ્યાં એક ખૂણામાં ઊભા ઊભા કાઉસગધ્યાને સ્થિર થયા.

આ સમયે મંદિરના પૂજારી ઈદ્રશર્માએ પ્રભુને નિષેધ કરતાં કહ્યું: 'હે ભાગ્યાત્મા! આપ હઠાગ્રહનો ત્યાગ કરી અન્ય સ્થાને જઈ ધ્યાનસ્થ બનો. શા માટે આપના ઊંચ કોટીના જીવનને આ યક્ષરાજના ભોગનું કારણ બનાવો છો ?

પ્રભુ પોતાના નિર્ધાર પર નિશ્ચિન રહ્યા. પ્રતિમાધારી-ધ્યાનસ્થ બનેલ પ્રભુની દિવ્યકાંતિ જોઈ પૂજારીએ નીસાસો નાખ્યો અને સંધ્યાસમયે મંદિરમાં દીવાળત્તી વગેરે કરી દુઃખાતા દિલે સ્વસ્થાને ગયો.

વ્યંતરદેવે પ્રભુ શ્રી મહાવીરની આ પ્રકારની નિર્ભયતાને ઘૃષ્ટતા માની લીધી. મનમાં તે વિચારવા લાગ્યો કે-આ કેવો મૂર્ખ માણસ છે? ગામવાળાઓએ તેમજ પૂજારીએ પણ મારા મંદિરમાં રાત્રિવાસનો નિષેધ કર્યો છતાં પણ, આમણે તે હકીકત મનમાં ન લીધી. ઠીક છે. સમય થવા દો. તેમને હું દેખાડી દઈશ કે, તારા જેવા અનેક હઠવાદી તપસ્વીઓનો અહીં ભોગ લેવાયો છે. તેમાં તારા એકનો વધારો થશે. જોતજોતામાં સંધ્યા વીતી ગઈ અને પૂરતો અંધકાર વ્યાપ્યો, જેથી યક્ષદેવે પોતાનું પરાક્રમ બતાવવાની નીચે પ્રમાણે શરૂઆત કરી.

શૂલપાણી યક્ષના ઉપદ્રવોની પરંપરા : શાંતિ અને પ્રતિભોધ

પહેલાં તો તેણે એવું તો પિશાચી અટ્ટહાસ્ય ભયંકર પહાડી અવાજે કર્યું કે, જેના અવાજથી આખું ગામ ધ્રુજી ઊઠ્યું. ગ્રામ્યજનતા જાગી ઊઠી. જંગલના પશુ પક્ષીઓ ભયભીત બન્યા ને ખીલે બંધાએલ જાનવરો-પશુઓ ભડકી તોફાને ચઢ્યા. ગામના કૂતરાઓ અને સીમના શિયાળીયા આદિ પ્રાણીઓ આકંઠ કરવા લાગ્યા ને દરેકના હૃદયે ફડફડાટમય બન્યાં. છતાં, આ ભીષણ અટ્ટહાસ્યની લેશમાત્ર પણ અસર વીરાત્મા પ્રભુ પર થઈ નહિ. તેણે નિશ્ચિનભાવથી ધ્યાનમાં એકાકાર જ રહ્યા.

ત્યારબાદ તેણે હાથીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી પ્રભુને દંતુશળતા પ્રકારે કરવા માંડ્યા તેમ જ બીજી પણ અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરી તેની પણ કાંઈ અસર થઈ નહિ જેથી તેણે ભયંકર પિશાચ રૂપ ધારણ કરી પ્રભુને બીવરાવવા માંડ્યું, જેની પણ અસર થઈ નહિ. પછી ભયંકર સર્પ અને વીંછીનું રૂપ ધારણ કરી શરીરે ડાંખો મારવા શરૂ કર્યાં તેથી પણ સંયમધારી પ્રભુ પર કાંઈ જ અસર થઈ નહિ. અંતે કંટાળી તેણે પ્રભુના આખા શરીરે ભયંકર તીવ્ર વેદનાઓ ઉત્પન્ન કરી.

આ વેદનાઓ એટલી તો તીવ્ર અને પીડાકારી હતી કે, જેના યોગે સામાન્ય માણસોનો તો ક્યારનો ય દેહાંત થઈ ગયો હોય પરંતુ “નિરુપકમ” આયુષ્યવાળા પ્રભુએ અપૂર્વ ધૈર્ય અને શાંતિથી અર્હત ધ્યાનમાં મગ્ન રહી, આ તીવ્ર પરિવહ સહન કરવામાં જ કર્મનિર્જરા માની ને એકાગ્રધ્યાને સ્થિરતા ધારી રહ્યા.

આ પ્રમાણે રાત્રિના પહેલા પ્રહરથી લગાવી વ્યંતરે રાત્રિના ત્રીજા પ્રહર સુધી અનેકવિધ પ્રકારે પરમાત્માની કસોટી કરી જેમાં પ્રભુના દેહને તેમ જ શાંત ક્ષમાવંત મુદ્રાનો લેશમાત્ર પણ રંગ બદલાયો નહિ.

“જ્યારે અશુભ કર્મોના વિપાક જીવોને પોતાના કર્મરૂપ ફળનું દુઃખરૂપ સ્વરૂપ બતાવે છે ત્યારે રક્ષણાત્મક દેવી દેવતાઓ પણ તેમાં મદદગાર બની શકતા નથી. આનું નામ તે કર્મ રાજની સત્તા અથવા તો ભવિતવ્યતાનો કર્મયોગ” તે પ્રમાણે અહીં પણ બન્યું. ઇંદ્રમહારાજે પ્રભુના રક્ષણાર્થે નિયુક્ત કરેલ સિદ્ધાર્થ વ્યંતરદેવ આ સમયે અન્ય કાર્યમાં વ્યગ્રતાપૂર્વક ગુપ્તાએલ હતો જેથી શૂલપાણી યક્ષના ઉપદ્રવ સમયે હાજર રહી શક્યો નહી.

જ્યારે વ્યંતરદેવે પ્રભુના શરીરે તીવ્ર વેદનાઓનો ઉપદ્રવ ચાલુ કર્યો અને તેથી પ્રભુનું શરીર વેદનાગ્રસ્ત બન્યું ત્યારે, ઇંદ્રનું સિંહાસન પણ કંપિત બન્યું. અને ખૂદ ઇંદ્રરાજ પણ અવધિજ્ઞાને પ્રભુની આ સમયની અત્યંત દુઃખદ સ્થિતિ તેમજ તેમની સ્થિરતા જોઈ આશ્ચર્યચકિત બન્યા.

આ જ ક્ષણે સિદ્ધાર્થને પોતાની ભુલાએલ ફરજનું ભાન થયું ને તે આંખના પલકારામાં યક્ષના મંદિરમાં આવી પહોંચ્યો અને શૂલપાણીને પ્રતિબોધતાં બોલ્યો: અરે દેવાધમ ! તેં આ શું કર્યું ? ત્રણે જગતને પૂજનીય એવા આ વીર પ્રભુને શું તું જ્ઞાનબળે પણ ન બાળી શક્યો ? તારું આ અધમકાર્ય ઇંદ્રથી પણ કેમ સહન થઈ શકશે ? જરૂર તને તેનો બદલો તત્ક્ષણે મળી જવો જોઈએ આટલું કહી સિદ્ધાર્થ શાંત થયો. તેણે પોતાની દેવી શક્તિથી પ્રભુની તીવ્ર વેદનાઓનું સંહરણ કર્યું અને પ્રભુ વેદનામુક્ત બન્યા.

બીજી બાજુએ ઇંદ્રરાજે આ શૂલપાણી યક્ષની સર્વે દેવી શક્તિ હરી લીધી ને તેને સામાન્ય દેવની કોટીમાં મૂકી દીધો જેથી ભવિષ્યમાં તે કોઈને આ પ્રમાણે હેરાન ન કરે. પોતાની સર્વે દેવી શક્તિનું આ પ્રમાણે હરણ થતાં અત્યંત પશ્ચાત્તાપમાં ડૂબેલ યક્ષરાજને પોતાની ભયંકર ભૂલનું ભાન થયું અને તે પ્રભુને નમી પડ્યો અને પોતાના અપરાધની માફક માંગી પ્રભુની સ્તુતિ અને ગાનતાન કરવામાં મશગૂલ બન્યો.

શૂળપાણી યજ્ઞનો જીવ પૂર્વભવમાં કોણ હતો અને તેને શા માટે આણું કૂર કર્મ કરવું પડ્યું તેને લગતી રસપ્રદ હકીકત નીચે પ્રમાણે રજૂ કરીએ છીએ.

શૂળપાણી યજ્ઞનો પૂર્વભવ

કૌશાંબી નગરીમાં ધનશેઠ નામે એક શાહસોદાગર રહેતો હતો. તેને વૃદ્ધાવસ્થામાં ધનદેવ નામે એક પુત્ર થયો. માતાપિતાનો આ લાડકવાયો પુત્ર યુવાવસ્થાએ પહોંચતા સુધીમાં તો દુર્જન મિત્રોના સંગત દોષથી સમ વ્યસનમાં લીન ગયો. તે એટલા સુધી કે માતાપિતા તેમજ કુળમર્યાદાની લાજ મૂકી તે પ્રતિદિન વારાંગનાઓને ત્યાં જ રહેવા લાગ્યો.

આડા રસ્તે ઉતરી ગયેલા ધનદેવે લગભગ દસ વર્ષના ગાળામાં તો પોતાના પિતાનો કુબેર ભંડારીસમ ભરપૂર ખજાનો ખાલી કરી નાખ્યો. વૃદ્ધ પિતાનો ધનદેવ એકનો એક જ પુત્ર હોવાથી લાગણીવશ ગનેલ માતાપિતાએ વિચાર્યું કે-ધનદેવ ઉમર લાયક થતાં ઠેકાણે આવશે અને સમજાણો થશે, પણ તેમની એ આશા નિષ્ફળ નીવડી.

એક દિવસ એકાંતમાં વૃદ્ધ પિતાએ પોતાના ઉમર લાયક પુત્રને પાસે બેસાડી મીઠાશ-ભર્યા વાક્યોમાં શિખામણ આપતા તેની અસર થાય તેવા શબ્દોમાં કહ્યું કે: બેટા! તું હવે ઉમર લાયક થયો છે અને હું વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચ્યો છું. તેમાં વળી મને દમનો વ્યાધિ હોવાથી મારું શરીર એટલું તો લથડી ગયું છે કે, ક્યારે તે ઢળી પડે તેની પણ ખબર પડવાની નથી. આવી સ્થિતિમાં મારી કૌશલ્યતા અને વ્યાપારી કળા પણ તદ્દન શિથિલ ગની છે, તો ભાઈ! તારે હવે કુટુંબનો ભાર માથે ઉપાડી લઈ, પુરુષાર્થથી ધન પ્રાપ્ત કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. તારા વિલાસી જીવનને સંતોષવામાં પુત્રપ્રેમને અંગે મેં દસ વર્ષમાં કુબેરભંડારીસમ ખજાનો ખલાસ કર્યો. હવે બાલાંશમાં માત્ર કુટુંબની ઇજ્જત અને અમીઝરતો વહેવાર જ રહ્યો છે. તે પણ હવે સંભાળવો મુશ્કેલ ગયો છે.

દીકરા! હવે તો તારે (અમારા માટે તો નહિ પણ) આપણા “સોદાગર” કુટુંબની ઇજ્જતના રક્ષણાર્થે વ્યસન રહિત ગનવા સાથે વહેવારીયા થવું જોઈએ. દીકરા! નિર્ધન માણસ આ જગતમાં પશુ તુલ્ય મનાય છે. સુપાત્રદાન અને ધર્મ આરાધનાને લાભ પણ ધનવાનોને સરલતાથી પ્રાપ્ત થાય છે. દીકરા! ધન વગરના પતિનો પત્ની પણ અનાદર કરે છે. અનેક વર્ષોના જૂના પાડોશીને પણ નિર્ધન થએલ સમજી જરૂરિયાતના પ્રસંગે હલદર જેવી મામૂલી ચીજ પણ તેમને આપતા સધન પાડોશી અચકાય છે.

પુત્ર! આવી જાતનો આકર્ષક ધનવહેવાર શું સૂચવે છે? જડબુદ્ધિ અને અવગુણથી ભરેલ, નીચકુળમાં જન્મેલ દુરાચારી માનવી જો લક્ષ્મીનંદન હશે તો તે સર્વત્ર ગુણગાન તરીકે પુજવાનો. આપણા પૂર્વપુરુષોની કહેવત પણ છે કે:-સર્વે ગુણાઃ કાઞ્ચનમાશ્રયન્તે ॥ સામાન્ય જનવ્યવહારમાં પ્રાધાન્યતા શાની રહેલ છે દીકરા? માત્ર લક્ષ્મીદેવીની જ કૃપાનો પ્રભાવ સર્જાયેલ છે, તો દીકરા! આ વૃદ્ધની શિખામણ ધ્યાનમાં લઈ કુળ, કુટુંબની ઇજ્જત ખાતર અગર તારા ભાવિજીવનની રક્ષા અને ઇજ્જત ખાતર પણ તારે વ્યસન રહિત ગની જીવનને સુધારી ગૃહ-વહેવારને સંભાળી લેવો જોઈએ.

પોતાના નવયુવાન પુત્રને શિખામણ આપતા વૃદ્ધ પિતાની ચક્ષુઓમાંથી શ્રાવણ ભાદરવા સમ અશ્રુપ્રવાહ અસ્ખલિતપણે વહી રહ્યો અને વૃદ્ધની છાતી ભરાઈ આવતાં તે ધુસકે ધુસકે એક બાળકની માફક રડી પડ્યો. પોતાના કથનની સમ્યાઈ દર્શાવવા ખાતર વૃદ્ધે પુત્રનો હાથ ઝાલી દશ વર્ષ પૂર્વનો ભરપૂર ધનભંડારવાળા ઓરડામાં લઈ જઈ બતાવી આપ્યું કે, ધનભંડાર તળિયા ઝાટક ખાલી થઈ ગયો છે.

ગમે તેવો તોય ધનદેવ અંતે તો વણિકપુત્ર જ હતો અને તેમાં પણ તે શાહ સોદાગર જેવા બુદ્ધિશાળી વેપારીનો દીકરો હોવાથી તેની અંતરચક્ષુઓ તુરત જ ખુલી ગયા. પોતાના અવિચારી તેમ જ દુરાચારી જીવને પ્રેમાળ પિતાની તેમજ કુળની આ પ્રમાણે પોતે દુર્દશા કરી છે તેનો તેને પૂરતો ખ્યાલ આવ્યો અને નેત્ર પડલો ખુલતાં જ ક્ષણમાત્રમાં તેનો હૃદયપટ્ટો થયો.

ધનદેવને પોતાના પિતાની શિખામણ સમ અસરકારક નીવડી અને જન્મ-દાતા વૃદ્ધ ઉપકારી પિતાના ચરણોમાં મસ્તક નમાવી તે ધુસકે ધુસકે રડી પડ્યો. પશ્ચાત્તાપ-પૂર્વક કરેલ દુરાચરણની પિતા પાસે માફી માગી. અને ખાતરીપૂર્વક જણાવ્યું કે તે પિતૃ-આજ્ઞાને માન આપી શાહ સોદાગરના રાજમાર્ગે કુટુંબની રક્ષા કરશે.

પુત્રના જવાબથી ધનશ્રેષ્ઠોને સંતોષ થયો. તેણે ધનદેવને જણાવ્યું કે-જતી રહેલ અને ગુમાવેલ લક્ષ્મી પુરુષાર્થયોગથી પાછી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ઉઘમી માનવી દરેક ઠેકાણે દરેક પ્રકારે સફળ થતા હોય છે. શાસ્ત્રકારો જણાવે છે કે-

ભાવિ અશુભ સુત્રારવા, પુરુષાર્થ જે પ્રાણી કરે;
પામે અતિશય સંપત્તિ ને, સુખમાં તે સંચરે.

પિતાએ પુત્રના માથે હાથ મૂકતાં પ્રેમપૂર્વક જણાવ્યું કે-પુત્ર ! મારું કહ્યું માન અને સત્સંગી બન અને કુળાચાર પ્રમાણે શાહ સોદાગરના રાજમાર્ગે પોઠ તૈયાર કર, દેશાંતરે જા અને ધન પ્રાપ્ત કરી, કુળની અને ધર્મની ઈજ્જતનું રક્ષણ કર.

ધનદેવે ધીમે ધીમે વ્યવસાયમાં પોતાનું ચિત્ત પરોવ્યું. પુરુષાર્થને અંગે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ પણ થવા લાગી. “પુરુષના નસીબ આડું પાંદડું” એ કહેવત પ્રમાણે તે ધીમે ધીમે શાહ સોદાગરની કોટિમાં ગણવા લાગ્યો. વિશાળ દ્રવ્યોપાર્જન માટે તેણે હવે દેશાંતર જવાની વિચારણા કરી.

ધનદેવે વિવિધ કરિયાણાથી ભરપૂર પાંચસો ગાડા ભરવાનો સેવકજનોને આદેશ કર્યો. (૧) ગણિમ (ગણીને વેચાય તેવી વસ્તુઓ) (૨) ધરિમ (જોખીને વેચી શકાય તેવી) (૩) પરિમેય (માખીને વેચી શકાય તેવી) અને (૪) પરિચ્છેદ (નિર્ણય કરીને વેચી શકાય તેવી) એ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના કરિયાણાના ગાડાઓ ભરાવ્યા. વિશાળ ખાંધવાળા, કીમતી ઘૂઘરાઓથી યુક્ત બળદોની જોડાથી શોભતા ગાડાઓ તેમજ નોકરો અને ચોકીયાતોથી શોભતો ધનદેવ માતાપિતાની શુભાશિષો સહ સ્વજનોની આશીષ લઈ શુભ મુહૂર્તે અને શુભ શુક્રને રવાના થયો. કેટલોક પંથ કાપ્યા પછી માર્ગમાં વેગવતી નામની નદી આવી. આ નદીમાંથી નીકળતો ગાડા-માર્ગ કીચડ અને કાદવથી ભરેલ હતો, જેમાં ગાડના બળદો પથ્થુ મહા મુસીબતે માલના વજનદાર ગાડાઓને ખેંચી રહ્યા હતા. ઝીણી રેતીથી ભરેલો પહોળો

ખડખડો-ચઢઉતરનો ખડકાળો માર્ગ અને ભરેલ ગાડાઓ, આ બધીએ કંઠણાઈએ એકી સાથે દૂર કરવી મુશ્કેલ લાગવાથી નદીના મધ્ય ભાગના એક વિશાળ રેનાળપટ પર પોઠે વિશ્રાંતિ અર્થે પડાવ નાખ્યો. સાથેના માણસોએ ઘણી જ મહેનત કરી. વારાફરતી ગાડાઓ પહાડી ટેકરી અને ચઢાણના માર્ગે ચઢાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ રેતીમાં ભારે વજનદાર ગાડા ખેંચી લોથપોથ થએલ થાકેલા બળદોથી તે ખેંચાયા નહિ, જેથી તેઓ જમીન પર લથડાતા પટકાવા લાગ્યા. પોઠના માણસોએ ઘણીએ મહેનત કરી પણ બળદો ગાડાઓ ખેંચી શક્યા નહી. સર્વત્ર વ્યાકુળતા વ્યાપી અને સૌ કેાઈ નિરાશ થયા. આ સમયે ધનદેવને પોતાના ઘરના એક મહાશક્તિશાળી બળાદ્ય લાડકવાયા અને નવયુવાન બળદની યાદ આવી.

તેણે પોતાના માણસોને કહ્યું કે: ભાઈઓ! આ અતુલ શક્તિશાળી “વૃષભ” અમારા કુટુંબને પ્રાણથી વહાલો છે. તેના પગ નીચે અમારા કુટુંબનું એકાદ નાનું બાળક પણ સહેલાઈથી રમી શકે છે. ઘરના માણસોને આ બળદ એટલો પ્રિય છે કે તેના પોષણાર્થે ઘાસચારો વિગેરે નિત્ય પૂરતા પ્રમાણમાં અને છૂટથી અપાય છે. આવા પ્રિય શક્તિશાળી વૃષભને અણીના પ્રસંગે અહીં લાવો. ગાડાઓની એક ખાંધે આ વૃષભને જોડો અને બીજા બળદોને બીજી ખાંધે જોડો. તે આ વિકટ માર્ગમાંથી આપણો અવશ્ય ઉદ્ધાર કરશે. ધનદેવની આજ્ઞા મુજબ તરતજ વૃષભરાજને ત્યાં લાવવામાં આવ્યો અને જે પ્રમાણે શૂરવીર પુરુષાર્થી પુરુષ અણીના પ્રસંગે પ્રાણાંતે ધાર્યું કાર્ય પાર ઉતારવામાં આત્મબલિદાન આપે છે, તે મુજબ, આ બળદના જ્ઞાની આત્માએ સમયને ઓળખી; પોતાના માલીકના રક્ષણાર્થે પ્રાણનું બલિદાન આપવામાં પાછી પાની ન કરી જોતજોતામાં પોઠના દરેકે દરેક ગાડાઓને નદીને પેલેપાર ઊતાર્યા. જેમાં છેવટનું ગાડું પાર ઉતારતા આ અતિશ્રમિત થએલ વૃષભને લોહીની ઉઝડીઓ થઈ. તેની જીભ બહાર નીકળી ગઈ અને તે ધનદેવની સામે વહાલથી જોતો મરણની અંતીમ ઘડીએ ગણવા લાગ્યો.

પોતાના વહાલા વૃષભના માલીકમાં તેમજ તેને કીમતી દવા-ઉપચારોથી સુધારવામાં ધનદેવે પણ કયાશ રાખી નહિ. બળદને તેથી કાંઈક શાંતિ મળી જેથી નજદીકના વર્ધમાનક ગામમાં જઈ શેઠે ગામના મુખીને બોલાવી કહ્યું કે-અમે અહીં આપના રક્ષણમાં અમારા બીમાર બળદને મૂકીને જઈએ છીએ તો તેને પ્રેમથી સાચવજો કહી, તેના રક્ષણાર્થે સો સોનૈયા આપ્યા. તેમજ ગામના પટેલ આદિને યોગ્ય મૂલ્યવાન બક્ષીસ આપી સંતોષ્યા પોતાના વહાલસોયા કુટુંબીથી છૂટા પડતા જેટલું દુઃખ થાય તેટલા દુઃખી હૃદયે ધનદેવ બળદને ભાવપૂર્વક ભેટી છૂટો પડ્યો.

ધનદેવના જવા બાદ ગામવાસીઓએ તેમજ ગ્રામ પટેલે બળદની પૂરેપૂરી સલાજી લીધી નહિ. તેને વખતસર ઘાસચારો તેમજ પાણી પણ મળવા ન લાગ્યું. ગામલોકો સીમ-માંથી પોતપોતાના ઢોરો માટે ઘાસચારો લઈને આ બળદની પાસે થઈને જ નીકળતાં, છતાં કેાઈ તેની સામે પણ ન જોતું. થોડા જ દિવસોમાં હાડકા અને ચામડાનું સાવ ખોખું બનેલ આ બળદે એક દિવસ નિરાશ બનીને અત્યંત અકળામણમાં આંસુ વરસાવતાં જીવન ત્યાગ કર્યો.

અકામ તૃણા, અકામ ક્ષુધા અને તીવ્ર વેદનાને કારણે માનસિક રોષ ધરતો તે વૃષભ મરણ પામીને નજીકના જ સ્થળમાં શૂળપાણી નામે વાણવ્યંતર દેવ થયો. ઉત્પન્ન થતાં જ પોતે વિચારણા કરી કે કયા કારણથી હું આવી દેવ-ઋદ્ધિ પામ્યો. જ્ઞાનદ્વારા પોતાનો પૂર્વભવ દેખાયો. ગામલોકોનું દુષ્ટ વર્તન જાણીને તે અત્યંત રોષે ભરાયો. ગ્રામજનોમાં તેણે મરકીનો રોગ

(મહામારી) વિકુર્વી જેને પરિણામે માણસો ટપોટપ મૃત્યુ પામવા લાગ્યા. ગામમાં સર્વત્ર હાહાકાર મચી ગયો. લોકો કલ્પાંત કરવા લાગ્યા. લોકો વિવિધ પ્રકારે માનતાઓ કરવા લાગ્યા, શાંતિ કર્મ કરવા લાગ્યા, છતાં વ્યંતર થયેલા શૂળપાણીના મનમાં શાંતિ ન થઈ એટલે લોકો કંટાળીને, તે ગામનો ત્યાગ કરીને પાસેના ગામમાં ચાલ્યા ગયા. છતાં શૂળપાણીનો રોષ શમ્યો નહિ. તેણે ત્યાં પણ મરફી અને મહાજ્વર ફેલાવ્યાં. એટલે મુખ્ય પુરુષોએ એકત્ર થઈ વિચાર કર્યો કે આપણે આપણા ગામમાં જઈ જે કોઈ દેવ, યક્ષ, વ્યંતર હોય તેની ક્ષમા-ચાચના કરીએ; નહીંતર કોઈ બરાયેલ દેવ આપણને કોઈ પણ સ્થળે શાંતિથી રહેવા દેશે નહીં.

સર્વ આમજનો પાછા પોતાના ગામમાં આવ્યા અને વિવિધ પૂજા સામગ્રી, ધૂપ વિગેરેથી પ્રાર્થના કરતાં અંતે શાંતિ પામેલા શૂળપાણીએ પ્રગટ થઈને કહ્યું કે: મૃત્યુ પામેલા લોકોના હાડકાંઓએકત્ર કરી તેના પર મારું વિશાળ મંદિર બંધાવો અને તેમાં બળદ સહિત મારી યક્ષ પ્રતિમાસ્થાપન કરો અને પ્રતિદિન પૂજા કરો; નહીંતર હું તમને સર્વને યમસદનમાં પહોંચાડીશ.

આ રીતે શૂળપાણી યક્ષનો પ્રભાવ વિસ્તર્યો પણ સંધ્યાસમય પછી જે કોઈ તેના મંદિરે રાત્રિવાસો રહેતો તેને આ યક્ષ મૃત્યુ પમાડતો. ઈદ્રશમાં પૂજારી પણ સંધ્યાસમયની આરતિ વિગેરે ક્રિયા પછી મંદિરે રહેલ અન્નહયા મુસાફરોને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાની ચેતવણી આપી રાત્રિ પડતાં પહેલાં જ યક્ષદેવની આરતી આદિ કરી ગામમાં ચાલ્યો જતો.

આ જાતના કષ્ટનું નિવારણ કરવા અને લોકોના મનને શાંત પમાડવા તેમજ યક્ષ પર ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી જ્ઞાની પરમાત્મા મહાવીર આ યક્ષમંદિરમાં સમજપૂર્વક રાત્રિવાસો રહ્યા અને તે યક્ષને પ્રતિબોધ આપી, સુમાર્ગે વાળ્યો.

શૂળપાણી યક્ષનો ઉપદ્રવ શાંત થતાં પ્રભુને રાત્રિના ચોથા પ્રહરે મુહૂર્ત માત્ર નિદ્રા આવી. આ સમયે આ વીર પરમાત્માને ભાવિ માર્ગસૂચક નીચે પ્રમાણે દશ સ્વપ્નો આવ્યા.

પ્રભુએ દીઠેલા દશ સ્વપ્નો.

- ૧ પોતાના હાથથી તાલપિશાચને મારવો.
- ૨ પોતાની સેવા કરતો એક સ્વેત પક્ષી
- ૩ પોતાની સેવામાં તલ્લીન બનેલ એક કોકીલ પક્ષી.
- ૪ સુગંધિત બે સ્વેત માળાઓ.
- ૫ સેવામાં હાજર રહેલ ગૌવર્ગ.
- ૬ ખીલેલા કમળોવાળું પદ્મ સરોવર.
- ૭ સમુદ્રને પાર કરવો.
- ૮ ઊગતા સૂર્યના કિરણોનું ફેલાવું.
- ૯ પોતાની આંતરડીથી માનુષ્યોત્તર પર્વતનું લપેટાવું. અને
- ૧૦ મેરુપર્વત પર ચઢવું.

આ પ્રમાણેના દશ દેવી સ્વપ્નોનાં દશ્યો જોયા બાદ પ્રભુ તુરત જ જાગૃત થયા. ત્યાં તો અરુણોદય થયો અને પશુપક્ષીઓના આનંદિત કોલાહલ વચ્ચે જગત પણ જાગૃત બન્યું.

પ્રભુની કુશળતા અંગે શંકિત બનેલ આમજનતા શૂંઘપાણી વ્યંતરના મંદિરે વહેલી સવારે આવી પહોંચી તેમાં અસ્થિત ગામનો ઉત્પલ નામે એક નિમિત્તશાસ્ત્રી પણ હતો, જે પૂર્વે પ્રભુ પાર્શ્વનાથની પરંપરાનો અનુયાયી હતો. તે નિમિત્ત અને જ્યોતિષ શાસ્ત્રથી પોતાની આજીવિકા ચલાવતો હતો. સાનંદાશ્ચર્ય વચ્ચે સર્વેએ જોયું તો પ્રભુ શાંત ચિત્તે કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાને સ્થિર (પ્રતિમાધારી) બિભા છે અને તેમના ચરણોમાં પુષ્પ વગેરે પૂજનિક દ્રવ્યો ચઢેલા છે. અને યક્ષદેવ સાક્ષાત્કારે પ્રભુની સ્તુતિમાં લીન બનેલ છે. આ દ્રશ્યથી આમ્ય જનતાના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

હર્ષથી પ્રભુના નામનો ગગનભેદક જય બોલાવતા સર્વ ભગવાનના ચરણમાં ઢળી પડ્યા.

પરમાત્માની અતુલ શક્તિથી આનંદિત બનેલ સમગ્ર જનતા કહેવા લાગી કે: હે દેવાર્ય ! આપના દિવ્ય આત્મબળથી આપે ફૂર યક્ષને પણ સદા માટે શાંત કરી દીધો. તે આપનો આખા ગામ પરમહાન ઉપકાર થયો છે. પછી વાતાવરણ શાંત થતાં અષ્ટાંગ નિમિત્ત શાસ્ત્રના જાણકાર ઉત્પલ નૈમિત્તિકે કહ્યું કે, હે મહામુનિવર ! આપને પાછલી રાત્રે જે દશ મહાસ્વપ્નો આવ્યા છે તેનું ફલાદેશ આ પ્રમાણે છે.

- (૧) આપ મોહનીય કર્મોનો જલદીથી નાશ કરી શકશો.
- (૨) શુકલ ધ્યાન આપનો સાથ નહિ છોડે.
- (૩) વિવિધ જ્ઞાનમય દ્વાદશાંગ શ્રુતની આપ પ્રરૂપણા કરશો.
- (૪) શ્રમણ, શ્રમણી, શ્રાવક શ્રાવિકા આદિ ચતુર્વિધ સંઘ આપની સેવા કરશે.
- (૫) ચારે પ્રકારનો દેવ સમુદાય આપની સેવામાં હાજર રહેશે.
- (૬) સંસારસમુદ્રનો આપ પાર કરશો.
- (૭) આપને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે.
- (૮) સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ સુધી આપનો નિર્મલ યશ ફેલાશે.
- (૧૦) સમવસરણમાં સિંહાસન પર બેસીને આપ દેવ અને મનુષ્યોની સલામાં ધર્મ-પ્રરૂપણા કરશો.

આ પ્રમાણે આપના નવ સ્વપ્નોનું ફળ તો હું સમજી શક્યો પણ પ્રભુ ! ચોથા સ્વપ્નમાં આપે ફૂલની બે માળાઓ દીધી. એનું ફળ મારી સમજમાં નથી આવતું.

પ્રત્યુત્તરમાં પ્રભુએ શાંતિથી જણાવ્યું કે, હે ઉત્પલ ! મારા ચતુર્થ સ્વપ્નનું ફળ એ થશે કે, “ સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિરૂપ દ્વિવિધ ધર્મનો હું ઉપદેશ આપીશ.”

આ પ્રમાણે ફલાદેશ સાંભળી સર્વને સંતોષ થયો. બાદ પ્રભુએ આ જ યક્ષરાજનાં મંદિરમાં તેમ જ આમજનતાએ આપેલ આવાસસ્થાનમાં રહી, પ્રથમ ચાતુર્માસની સ્થિરતા કરી. જેમાં યક્ષરાજને પૂરતો પ્રતિબોધ કર્યો. તે સંપૂર્ણ ધર્માનુરાગી ને સમતાધારી બન્યો. આમજનતાએ પણ પ્રભુના દર્શન-ભક્તિનો લાભ ઉઠાવ્યો.

ચોમાસું વ્યતીત થયે પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે શૂલપાણી યક્ષે પ્રભુને ભાવ-પૂર્વક નમન કરતાં જણાવ્યું કે, “હે પ્રભુ ! આપ મને સમકિતધારી બનાવવા અનુકંપાની દ્રષ્ટિથી જ મારા મંદિરે પધારેલ હતા. જેમાં મેં આપને અસદ્ય અનેક પ્રકારે ઉપસર્ગો કર્યા છતાં તેની ઉપેક્ષા કરીને આપે મને તાર્યો છે. આપે ભયંકર અપરાધીના અપરાધનો બદલો ઉપકારમાં વાળી આપી મારી નરકગતિ નિવારી છે જે માટે આપનો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે.

આ પ્રમાણે ગર્વરહિત બનેલ શૂલપાણી યક્ષ પ્રભુને વાંદી પાછો ફર્યો.

આ ચાતુર્માસમાં (વિ. સંવત પૂર્વે ૫૧૨-૫૧૧) પ્રભુએ અર્ધ અર્ધ માસક્ષમણની આઠ તપશ્ચર્યાઓ પૂર્ણ કરી. પ્રભુએ અસ્થિક ગામથી (ગુજરાતી કારતક) માગસર વદ ૧ ના દિવસે વિહાર કર્યો અને વાચાલ સન્નિવેશ તરફ પધાર્યા.

પ્રકરણ બીજું

બીજું ચાતુર્માસ (વિ. સં. પૂર્વે ૫૧૦-૫૦૯)

માગશર વદ ૧ ના રોજ પ્રભુએ અસ્થિત ગામથી વિહાર કર્યો અને તેઓ વાચાલ સન્નિવેશ તરફ વળ્યા. માર્ગમાં મેરાક ગામની સીમમાં આવી એક ઝાડીવાળા ઉદ્યાનમાં પ્રતિમા-સ્વરૂપે તેઓ ધ્યાનસ્થ ગન્યા.

તપશ્ચર્યામાં એકાગ્રધ્યાની બનેલ પ્રભુના તપ, ધ્યાન અને જ્ઞાનની આ ગામમાં એટલી બધી તો પ્રશંસનીય પ્રસિદ્ધિ બની હતી કે ત્યાં નિત્ય પ્રભુના દર્શને મેળો ભરાતો. તપસ્વી ને પ્રાભાવિક પરમાત્માના દર્શને વિપુલ જનસમૂહ આવતો. હોવાથી લોકોના કોલાહલથી તેમ જ આવાગમનથી પરમાત્માને ધ્યાન ધરવું મુશ્કેલ લાગ્યું જેથી આગળ વિહાર કરવાનો નિર્ણય કર્યો તેવામાં તે ગામના “ અચ્છદક ” નામના નૈમિત્તિકે આવી પ્રાર્થના કરી કે-હે સ્વામિન! આપના પધારવાથી મારો મંત્રણબનો તેમ જ નિમિત્ત સંગંધીનો ધંધો પડી ભાંગ્યો છે તો મહેરબાની કરીને મારી રક્ષા કરો. પરમાત્માએ તરત જ વાચાલ સન્નિવેશ તરફ વિહાર લાંબાવ્યો. આ ગામના બે વિભાગો હતા, એક ઉત્તર વાચાલ અને બીજો દક્ષિણ વાચાલ. બન્ને વિભાગોના મધ્યમાં સુવર્ણવાલુકા અને રૂપ્યવાલુકા નામની બે નદીઓ વહેતી હતી.

પ્રભુ મહાવીર દક્ષિણ વાચાલ થઈને ઉત્તર વાચાલ જવા ઇચ્છતા હતા. ત્યારે તેમનું દીક્ષા સમયનું અધુરું દેવદૂધ્યવસ્ત્ર ખૂબ જોરથી કુંકાતા પવનના યોગે સુવર્ણવાલુકાના તટ પર કાંટાની વાડમાં ભરાઈ પડી ગયું. પ્રભુએ પાછું વાળી જોયું તો તેમણે પોતાના પિતાના મિત્ર બ્રાહ્મણને ઊડેલ વસ્ત્ર ઉપાડી લેતા જોયો કે જે બ્રાહ્મણ તેને માટે લગભગ એક વર્ષથી પોતાની પાછળ ફરતો હતો. લગવાન તેને ત્યાં જ છોડી આગળ નીકળી ગયા.

અંડકૌશિક સર્પનો ઉપસર્ગ અને ઉદ્ધાર (ઉપસર્ગ ચોથો)

ઉત્તર વાચાલ જવાના બે માર્ગ હતા “ એક કનકખળ આશ્રમપદના અંદરથી અને બીજો એની બહાર થઈને. અંદરવાળો માર્ગ સીધો હોવા છતાં પણ ભયંકર અને ઉજ્જડ હતો. જ્યારે બહારનો માર્ગ લાંબો, વાકોચુંકો છતાં નિર્ભય હતો.

પ્રભુએ અંદરના ભયાનક માર્ગથી પ્રયાણ કર્યું. તેઓ થોડાંક પગલાં આગળ વધ્યા હશે ત્યાં તો ગોવાળોએ તેમને રોકતા કહ્યું. “ હે તપસ્વી ! આ માર્ગ આપતિમય છે એમાં એક ભયંકર સર્પ રહે છે, જે પોતાની વિષ જવાળાઓથી મુસાફરોને બાળી ભસ્મ કરે છે, જેથી આ માર્ગ સીધો હોવા છતાં પણ ઉજ્જડ છે તો, આ માર્ગનો ત્યાગ કરી આપ બહારના રાજમાર્ગે પધારો. ”

ગોવાળોની ચેતવણી પર કાંઈ પણ ધ્યાન ન આપતાં-વિશ્વકલ્યાણની ભાવનાવાળા જ્ઞાની પ્રભુએ ધારેલ કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે-તે જ માર્ગે આગળ પ્રયાણ કર્યું. ચાલતા ચાલતા તેઓ સર્પના રાફડા સન્મુખ યક્ષના દેવાત્રયના ખુલ્લા મંડપમાં જઈ ધ્યાનસ્થ થયા.

આખો દિવસ આશ્રમસ્થાનની ચારે બાજુ ફરી સર્પ સંધ્યાસમયે જ્યારે પોતાના રાફડા પાસે આવ્યો ત્યારે તેની નજર ધ્યાનસ્થ પ્રભુ પર પડી. તે આશ્ચર્ય સાથે વિચારવા લાગ્યો કે-

ઘણા લાંબા સમયે આ નિર્જન વનમાં આ મનુષ્ય કેવી રીતે આવી ચઢ્યો ? તેણે કોધિત થઈ પોતાની વિષમય જવાળા તેમના પ્રતિ ફેંકી.

સાધારણ મનુષ્ય તો આ સર્પના માત્ર એક જ કુંડાડાની વિષમય જવાળાથી બળીને ખાખ થઈ જતો ત્યારે પ્રભુ મહાવીર પર તેની કંઈ જ અસર ન થઈ.

આ પ્રમાણે બે ત્રણ વાર આ વિષધરે પોતાની વિષપૂર્ણ જવાળાઓ ભગવંત મહાવીર પ્રત્યે ફેંકી પણ પરિણામ નિષ્ફળ ?

હવે સર્પના કોધનો પાર ન રહ્યો. તે જોરપૂર્વક પરમાત્મા પ્રત્યે દોડ્યો અને જોરથી ઉછળી પ્રભુના અંગૂઠે ડાંસ માર્યો. રણે પ્રભુને મૂર્ચ્છિત દેહ પોતાના શરીર પર ન પડે તે ભયથી તે એક બાજુ હટી ગયો અને સ્થિરદ્રષ્ટિએ ફેણ લગાવી પ્રભુના મુખભાવનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. પરંતુ પ્રભુની શાંતિ અને સ્થિરતામાં કાંઈ પણ ફરક ન પડ્યો.

અજ્ઞાની કોધી સર્પે પૂરી તાકાતથી ફરી આક્રમણ કર્યું પણ પરિણામ જેનું તે જ આવ્યું.

હવે સર્પને નિશ્ચય થયો કે આ કોઈ સાધારણ વ્યક્તિ નથી પણ કોઈ મહાન દેવી શક્તિશાળી માનવ છે. થાકીને હારીને સ્થિર દ્રષ્ટિએ તે ભગવાનની સન્મુખ ધારીધારીને જોવા લાગ્યો.

આ સમયે તેનો કોષ શાંત થવા સાથે પ્રભુની અદ્વિતીયતા અને ધ્યાનાવસ્થાની તેને પ્રતીતિ થઈ અને જુજ ક્ષણોમાં તો તેનો હૃદયપલટો થયો. તેમ થતાંની સાથે જ પ્રશમરસ યુક્ત ભગવાનની દ્રષ્ટિમાં ચમકતી દિવ્ય શાન્તિ અને ક્ષમાની જ્યોતિથી એની આંખો ને ચિત્ત પ્રસન્ન થયાં.

એ સમયે ધ્યાનસ્થ પ્રભુને લાગ્યું કે, આ અવસર સર્પરાજના પ્રતિબોધાર્થ યોગ્ય છે, જેથી ધ્યાનમુક્ત થઈ તેમણે સર્પને સંબોધન કરી કહ્યું “હે ચંડકૌશિક ! સમજ સમજ !”

ભગવાનના આ વચનામૃતથી સર્પનું હૃદય પાણી પાણી થઈ ગયું અને શાન્ત થઈ વિચારવા લાગ્યો કે “ચંડકૌશિક” આ નામ મેં કોઈક ઠેકાણે સાંભળ્યું છે. આમ અંતરમાં ઊઠા ઊઠાપોહ કરતાં કરતાં એને પોતાના પૂર્વજન્મનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, જેથી કેવી રીતે એનો જીવ પૂર્વના ત્રીજા જ ભવે આ આશ્રમમાં ચંડકૌશિક નામનો કૂળપતિ હતો. ? કેવી રીતે તે બગીચાને ઉજ્જડ બનાવનાર રાજકુમારોની પાછળ દોડ્યો ? કેવીરીતે દોડતા દોડતા કૂહાડા સાથે કૂવામાં પડ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો વિગેરે હકીકત જેમ આરિસામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ દેખાય તેમ તેના જાણુવામાં આવી.

ચંડકૌશિકનો પૂર્વ વૃત્તાંત

ચંડકૌશિકનો જીવ પૂર્વભવમાં સાધુ હતો. એક વખત પારણાના દિવસે ગોચરી લેવા જતાં માર્ગમાં પગ નીચે એક દેડકી અજાણપણે ચગદાઈ ગઈ. આ સમયે તેમની સાથે એક શિષ્ય હતો. આ બનાવ તેના જોવામાં આવવાથી આલોચના માટે ચગદાઈ ગયેલ દેડકી તેણે ગુરુને બતાવી. તે સમયે ગુરુએ માત્ર એટલું જ કહ્યું કે-પછી આલોચના લઈ લઈશું. બપોરનાં સમયે દેવવંદન કરતાં શિષ્યે આલોચના લેવા માટે સ્મરણ કરાવ્યું ત્યારે તે સમયે પશુ

ગુરુએ જણાવ્યું કે-રાત્રિના પ્રતિક્રમણ સમયે લઈ લઈશું. શુદ્ધ બુદ્ધિશાળી શિષ્યે વિચાર કર્યો કે, મારા ભદ્રિક ગુરુ આમાં ખોટી રીતે લજ્જિત બને છે. તેમને આલોચના લીધા વગર છૂટકો જ નથી.

સાયંકાળે પ્રતિક્રમણ સમયે આલોચના કર્યા સિવાય જ્યારે પોતાના ગુરુ ખેંચી ગયા ત્યારે શાંતિથી શિષ્યે ફરી તેનો ઉપયોગ આપ્યો. ભવિતવ્યતાના યોગે ગુરુને આ સમયે શિષ્ય પર ક્રોધ ચઢ્યો અને તેને મારવા દોડ્યા પણ ક્રોધાવેશમાં દોડતાં ઉપાશ્રયમાં વચમાં સ્થંભ આવે છે તેનું જ્ઞાન પણ તેમને ન રહ્યું અને સ્તંભ સાથે તેમનું મસ્તક જોરથી અફળાયું અને આલોચના કર્યા વગર તે સમયે જ તે મુનિરાજ સ્વર્ગવાસી થયા.

સંયમની વિરાધના કરવાથી તે જ્યોતિષી નિકાયમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થએથી કનકખળ નામના સ્થાનમાં પાંચસો તપસ્વીઓના કુલપતિના કૌશિક નામે પુત્ર થયા. બાલવયથી જ તે અતિક્રોધી હોવાથી તેનું નામ ચંડકૌશિક પાડ્યું. પિતાના સ્વર્ગવાસ બાદ તે તાપસોનો કુળપતિ થયો. તેને પોતાના તપોવન પર હદ ઉપરાંતનો મોહ હતો. વન-વેડીનું એકાદ પાંદડું કે કોહેલું ફળ-ફૂલ કોઈ તોડતું તેને ક્રોધપૂર્વક મારવા દોડતો. તેના ત્રાસથી તમામ તાપસો ત્યાંથી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા. ફક્ત એકલો જ તે વનમાં રહેવા લાગ્યો.

એક સમયે શ્વેતાંબીનગરીના કેટલાક રાજકુમારો આ તપોવનમાં આવી કીડા અને કદવોલ કરતા હતા. કીડા કરતાં તપોવનમાં થતું નુકશાન ચંડકૌશિકથી સહન થયું નહિ અને કુહાડો લઈ ક્રોધાવેશમાં તેમને મારવા દોડ્યો. દોડતાં ક્રોધાંધ થએલ ચંડકૌશિક માર્ગમાં રહેલ કૂવાનું જ્ઞાન ભૂટી ગયો અને તે કુહાડા સહિત કૂવામાં પડ્યો. પરિણામે આ તીક્ષ્ણ કુહાડો તેના જ ઘાતનું કારણ બન્યો અને મૃત્યુ પામ્યો. “કુકર્મના વિપાક આવા જ હોય છે.”

ક્રોધાવેશમાં મૃત્યુ પામેલ આ તાપસ તે જ વન પરત્વેની મૂર્છાથી તે જ વનમાં દૃષ્ટિવિષ સર્પ થયો કે જેને કરુણાનિધાન વીરપ્રભુએ પ્રતિગ્રાહ આપી આ ભયંકર ભવસાગરમાંથી તાર્યો.

પરમાત્માના સંબોધનની ચંડકૌશિક પૂર્ણ જાગૃત બન્યો અને પશ્ચાત્તાપ કરવાપૂર્વક તિર્યંચના ભવમાં પણ પોતાના કરેલ કર્મો ખપાવવા માટે અનશન અંગીકાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પ્રભુને ભક્તિભાવથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા ફરી સર્વ પ્રકારની શારીરિક ક્રિયા રહિત બની પ્રભુને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું. આ સમયે જ્ઞાની પ્રભુએ તેના મનનો અભિપ્રાય જાણી પોતાની અમી દૃષ્ટિ તેના પર મૂકી તેને વધુ વિશેષ ઉપશાન્ત કર્યો.

ભયંકર વિષમય પોતાની દૃષ્ટિ કોઈના પર પડવાથી વખતે કોઈને તે હાનિનું કારણ ન બને તે ખાતર તેણે પોતાનું મસ્તક રાફડામાં રાખ્યું અને પૂંછડીનો ભાગ બહાર રાખ્યો અને સમતાદ્રેષ અમૃતપાનનું તે પાન કરવા લાગ્યો.

ભગવંતને ઉપદ્રવ રહિત રહેલા જોઈ સર્વ ગોવાળો અને વસપાળો વિસ્મય પામી કંઈક ડરતાં ડરતાં તે સ્થળે આવ્યા. વૃક્ષને અંતરે સંતાઈ સર્પની ચેષ્ટા જોવા લાગ્યા. સર્પને નિશ્ચલ જોઈને તેઓ નજીક આવી, સર્પના શરીરને ધીમે ધીમે સ્પર્શ કરવા લાગ્યા તો પણ સર્પે જ્યારે પોતાની કાયાને હલનચલન વગરની સ્થિર રાખી ત્યારે તેમને ખાતરી થઈ કે ધન્ય છે આ

દેવાર્યને કે-જેમણે આવા ભયંકર નાગરાજને પણ પોતાની માફક ધ્યાનસ્થ અને મૂર્છા રહિત બનાવ્યો.

પછી આ સ્થાન જોતજોતામાં મહાન્ પવિત્ર યાત્રાધામસમ બન્યું. ગોવાળો અને ગ્રામવાસીઓ ટોળાબંધ દર્શને આવવા લાગ્યા. ગોવાળોની કેટલીક ભદ્રિક સ્ત્રીઓ ભોળાભાવથી સર્પના શરીરે ઘી ચોપડવા લાગી. કેટલીક તેના મુખ પર દૂધધારાઓ વહેવરાવવા લાગી. કંકુ પુષ્પાદિકની પૂજા આદિથી આત્મકલ્યાણ માનવા લાગી.

ભોળી ભદ્રિક ભાવવાહી સ્ત્રીસમુદાયની આ પ્રકારની ધી-દૂધાદિની પૂજાનું કૃણ સર્પરાજ માટે કર્મકસોટી સમ બન્યું. ધી અને દૂધની સુગંધથી આકર્ષાઈને ત્યાં તીક્ષ્ણ મુખવાળી કીડીઓ આવી, તેના આખા શરીરે થોકનાથોક ફરી વળી અને સર્પના શરીરને ચારણી જેવું જર્જરિત કરી નાખ્યું. આ સમયે સર્પના જ્ઞાની આત્માએ અપૂર્વ સમતા ધારણ કરતા પોતાના આત્માને પ્રતિબોધ કરતાં સમજાવ્યો કે “મારા પાપ કર્મ પાસે આ પીડા શી ગણતરીમાં છે? મારા આ જીવનની તારણહાર બનેલ આ બીચારી અલ્પ બળવાળી કીડીઓ મારા શરીરના કોઈપણ ભાગના દબાણથી દેડકીની માફક અજાણતાં પણ દબાઈ તો મારા માટે દૂષણરૂપ બનશે, તો વધારે હિતકારક એ છે કે-મારે પણ પ્રભુની માફક શારીરિક મોહનો ત્રિવિધપણે ત્યાગ કરી શાંતપણે નમસ્કારમંત્રના જાપમાં લયલીન થવું અને આત્મકલ્યાણ સાધવું. આ જાતના નિશ્ચયથી ચંડકૌશિકે ત્યારબાદ પોતાના શરીરને જરા પણ હલાવ્યું નહિ.

આ પ્રમાણે કરુણાના પરિણામ અને શાંત મનોવૃત્તિવાળો સર્પ ભગવંતની દયામૃત દ્રષ્ટિથી સિંચિત થતો તેમના જ શરણમાં રહી એક પખવાડીયામાં શુભભાવે સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામીને સહસ્રાર નામના દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો.

આ પ્રમાણે ચંડકૌશિકને તારી પ્રભુ ત્યાંથી ઉત્તર વાચાલ ગામ આવ્યા. પક્ષાપવાસના પારણાના માટે ગામમાં ગોચરીએ ફરતા, તે ગામના નાગસેન નામના ગૃહસ્થને ઘર પધાર્યા.

નાગશેઠને ત્યાં પ્રભુ ગોચરી માટે પધાર્યા તે દિવસે જ શેઠનો પુત્ર પુષ્કળ ધનની પ્રાપ્તિ કરી ઘરે આવ્યો હતો. તેના આનંદોત્સવ નિમિત્તે સગાસંબંધીઓ અને નાતીલાઓ જમણ જમી રહ્યા હતા તે સમયે ગુણના નિધાન એવા પ્રભુને પોતાને ત્યાં પધારતાં જોયા.

પ્રભુને જોતાં જ હર્ષિત થએલ નાગશેઠ જાતે ઊભા થયા અને પ્રેમપૂર્વક ક્ષીર ભોજનથી પ્રભુને પારણું કરાવતા બોલ્યા કે, “અમારા આજે ધન્ય-ભાગ્ય કે, આપ જેવા દેવાર્યે મારા ગૃહે પધારી અનુપમ લાલ આપ્યો છે. હે પ્રભુ! આ દુનિયામાં માણસોને રાજ્ય, ધનસંપત્તિ, પુત્ર, પરિવાર વગેરે બધું મળી રહે છે પણ આપ જેવા દેવાર્ય મહાત્માના દર્શન દુર્લભ હોય છે.”

આ દાનના સમયે “અહો દાન” એવો દૈવી ગગનભેદક શબ્દ-ધ્વનિ આકાશમાંથી સંભળાવા લાગ્યો. સુવર્ણપુષ્પો વરસવા લાગ્યા અને આકાશમાં દેવદુહુલી વાગવા લાગી, ત્રણે ભવનમાં જયજયકાર સાથે શેઠનું જીવન ધન્ય થયું.

ઉત્તર વાચાલથી ભગવાન શ્વેતાંબિકા તરફ આવ્યા. ત્યાંના પ્રદેશી રાજાએ પ્રભુનો ભાવભીનો સત્કાર કર્યો. તે રાજાનો શુદ્ધ શ્રાવક બન્યો હતો. ત્યાંથી ભગવાન સુરભિપુર વિહાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં માર્ગમાં પ્રદેશીરાજાને ભેટવા જતા પાંચ નૈયક રાજાઓ સામે મળ્યા. તેમણે પણ પ્રભુનો ભાવપૂર્વક સત્કાર કર્યો.

સુરભિપુર અને રાજગૃહના વચમાં ગંગાનદી વહતી હતી તેમ જ વિહાર માટે અન્ય માર્ગ ન હોવાથી ભગવાન નાવ પર ચઢ્યા. બીજા પણુ અનેક મુસાફરો નાવમાં બેઠા હતા જેઓમાં ખેમલ નામનો એક નૈમિત્તિક પણુ હતો.

નાવ આગળ ચાલતા જ ડાબી બાજુથી ધૂવડનો ભયંકર ધ્વનિ થયો જે સાંભળી ખેમલ બોલ્યો: આ મોટું અપશુકન થયું છે આથી સમજાય છે કે આપણા સર્વ પર પ્રાણુઘાતક સંકટ આવવાનું છે, પરંતુ આ મહાત્માપુરુષના પ્રભાવથી આપણે સર્વે બચી જઈશું.

ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં જે સિંહને પરમાત્માના જીવે ચીરી નાખ્યો હતો તે કાળાંતરે સુદાઢ નામનો નાગદેવ થયેલ. તેણે ભગવંતને જોઈ પૂર્વના વૈરને યાદ કરી ઉપસર્ગ કર્યો.

નાવ ગંગાની મધ્યમાં આવી પહોંચ્યું ત્યાં એક મોટા જળચરે (નાગરાજે) આવી નાવને ઉથલાવી પાડવા સજ્જત રીતે પછાટ મારી જેથી નાવ હીલોળે ચઢ્યું ને ડૂળવાની અણી પર આવ્યું. આ સમયે નાવમાં બેઠેલ લોકો પોતપોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. આ સમયની દિલ ધડકાવનારી પળોમાંથી મુસાફરોનું જીવન પસાર થઈ રહ્યું હતું. કઈ ક્ષણે વહાણ ભાંગીને ભુકો થઈ જશે તેની પૂરતી ભીતિ હતી. આવા ભયંકર ઉલ્કાપાત સમયે પણુ પ્રભુ મહાવીર નાવના એક ખૂણામાં નિશ્ચિત ભાવથી ધ્યાનમાં જ લીન હતા. આ ઉપસર્ગની કંબલ તેમ જ શંબલ નામના દેવોને જાણ થતાં તેમણે ત્યાં આવી, સુદાઢને પરાજિત કર્યો. કંઈક સમય પછી તોફાન શાંત થયું. નાવ કિનારે પહોંચ્યું. નાવિક અને મુસાફરો પોતપોતાનો પુનર્જન્મ માની ઉતાવળથી ઉતરવા લાગ્ય ને માર્ગે પડ્યા. પ્રભુ પણુ નાવમાંથી ઉતર્યા અને ગંગાની પુલિન- (રેતી)માં ચાલતા પૂણાગ સન્નિવેશના ભાગેળે જઈ યોગ્ય સ્થાને ધ્યાનસ્થ થયા. ગંગાનદી પાર કર્યાબાદ તેની રેતીમાં પરમાત્માના પગલાં પડ્યા હતા. થોડાક સમય બાદ પૂણ્ય નામનો એક સામુદ્રિક શાસ્ત્રી એ રસ્તેથી રાજગૃહ જઈ રહ્યો હતો. ગંગાના રેતાળ પ્રદેશમાં પડેલ પ્રભુના પાદચિન્હો જોઈ તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, ચોક્કસ આદિત્યી ઘેરાએલ કોઈ ચક્રવર્તિ આ રસ્તાથી એકલો પદાતિ (પગ ચાલીને) ગયો છે. હું જઈને તેની સેવા કરું કારણ કે ભવિષ્યમાં એને ચક્રવર્તિપદ પ્રાપ્ત થતાં મારું પણ ભાગ્ય તેની સાથે ખુલી જાય.

ભગવાનની પાદપંક્તિને નજર સામે રાખી પૂણ્ય રાજગૃહી નજદીકના થુણાગ ગામની ભાગેળે પહોંચ્યો જ્યાં તેની નજરે ધ્યાનસ્થ પ્રભુ એકાગ્રતામય લીનસ્થિતિમાં દેખાયા! પ્રભુને દેખતાં જ નિરાશ થઈ તે બોલ્યો “આજસુધી હું સમજતો હતો કે, સામુદ્રિક શાસ્ત્ર સાચું છે પણ આજથી ખાતરી થાય છે કે, તેમાં સાચો વિશ્વાસ રાખવા જેવું નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ગંગાનદીના રેતાળ પ્રદેશમાં જેવાં પગલાં પડ્યાં છે તેવા ચિહ્નવાળો પુરુષ અવશ્ય ચક્રવર્તિ થાય પરંતુ આજ હું નજરે જોઈ રહ્યો છું કે, આવી રેખાવાળો મનુષ્ય ભિક્ષુક તરીકે ગામોગામ ભટકી રહેલ છે.”

પૂણ્ય નૈમિત્તિકનો સામુદ્રિક શાસ્ત્ર પરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો અને તે પોતાના અંશે જળ-શરણ કરવાના તૈયારી કરવા લાગ્યો તેવામાં તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે, જેના સંબંધમાં પોતે બિહાપોહ કરી રહ્યો છે તે કોઈ સામાન્ય ભિક્ષુક નથી. પણ ધર્મ ચક્રવર્તિ તીર્થંકર છે. તે ચક્રવર્તિ અને સ્વર્ગના ઇંદ્રને પણ પૂજનીય છે. પછી તે પ્રભુને વંદન કરી પોતાના કામે ચાલ્યો ગયો.

ગૌશાલકની ઉત્પત્તિ

ઉત્તર પ્રદેશમાં શિલિંધ નામના સન્નિવેશમાં કેશવ નામે એક સૈનિક રહેતો હતો. તેને શિવા નામે એક સુશીલ પત્ની હતી. તેની કૂળથી મંખ નામે બળવાન પુત્ર જન્મ્યો હતો.

અનુક્રમે આ મંખ યૌવન અવસ્થાએ પહોંચ્યો. એક વખત તે પોતાના પિતા સાથે ફરતા ફરતા સરોવર કાંઠે આવ્યો. અને શાંતિથી સરોવર કિનારે ન્હાવા બેઠો. તેવામાં એક વૃક્ષ પર ચક્રવાક પક્ષીનું યુગલ પ્રેમરંગમાં જીવનની મોજ માની રહ્યું હતું. સંધ્યાસમયે વૃક્ષ ઉપર બેઠેલ આ જોડણું પોતાના દેહનું ભાન ભૂલી આનંદથી કલરવ કરી રહ્યું હતું. ત્યાં દુર્ઘે એક પારધીના બાણથી ચક્રવાક વિંધાયો ને તરફડાટ સાથે તે જમીન પર પડ્યો અને તરફડાટ કરવા લાગ્યો. આ સમયે કિલકિલ એવા કચવાટભર્યા શબ્દોમાં પોતાનું દુઃખ અને વિયોગ પ્રદર્શિત કરતી ચક્રવાકીને પોતાના પતિનો તરફડાટ અસહ્ય થઈ પડ્યો. અને જોતજોતામાં તે પણ તરફડાટ સાથે વૃક્ષ પરથી પોતાના પતિના દેહ પર તૂટી પડી. અને પડતાંની સાથે પ્રાણમુક્ત બની. તેની સાથેસાથ ચક્રવાકનો પણ પ્રાણ ક્ષણભરમાં ઊડી ગયો.

આ સમયે સરોવરકિનારે સ્નાન કરતા મંખની નજરે આ કરુણાજનક ઘટના પડી. તેના હૃદય પર તેની સચોટ અસર થઈ અને અરેરાટી સાથે આ યુવાન મંખ પણ જમીન પર પછડાઈ પડ્યો અને જોતજોતામાં અંતિમ શ્વાસોચ્છવાસ લેવા લાગ્યો.

આ અચાનક બનાવથી સરોવર કિનારે માનવ સમુદાય એકત્રિત થયો. અનેક જાતના યોગ્ય ઉપચારો કરવામાં આવ્યા, પરિણામે મંખ સાવધ થયો અને લયભીત હૃદયે શૂન્ય બની પૃથ્વી, ઝાડ તેમજ પોતાના પિતા સામું જોતો એક ગાંડા માનવીની માફક બેળાકળો બન્યો.

તેને ગમે તે પ્રકારે સમજાવી ઘેર લઈ જવામાં આવ્યો. જ્યાં શાંતિ વદ્યા બાદ માથે હાથ ફેરવતા તેના પિતાએ પૂછ્યું કે-હે પુત્ર ! આમ અચાનક અણચિત્તવ્યું શું બન્યું ? જવાબમાં મંખે જણાવ્યું કે-

પિતાશ્રી ! હું સરોવર કિનારે સ્નાન કરી રહેલ હતો ત્યાં મારી નજરે કિનારા પરના એક વૃક્ષ ઉપર ચક્રવાક પક્ષીનું જોડણું આનંદમગ્ન દેખાયું જેમાં તે સમયે લવિતવ્યતાની દુર્ઘટના એવી બની કે આ નિર્દોષ પ્રેમીયુગલનો અંત મારી જ નજર સામે અતિ દુઃખદ રીતે આવ્યો.

પિતાશ્રી ! આગલા ભવે માનસરોવરમાં એક ઝાડ પર ચક્રવાકપણે અમારું નરમાદાનું પ્રેમાળ જોડું આનંદમગ્ન બનેલ હતું તેવામાં એક પાપી ભીંતે આવી મારી પક્ષિણીને ઘાયલ કરી ને તે તરફડાટ કરતી ઝાડ પરથી તૂટી પડી ને પડતાંની સાથે જ તેનો જીવ ઉડી ગયો. પાછળ રહેલ પક્ષીના હૃદયને આ દુઃખ અસહ્ય થઈ પડતા તે પણ માદાના શરીર પર ઝાડ પરથી તૂટી પડ્યો. અને પડતાંની સાથે જ મરણ પામ્યો. આ ચક્રવાકનો જીવ તે હું તમારે ત્યાં પુત્રપણે જન્મ્યો છું.

હે પિતાશ્રી ! આ ચક્રવાક જોડણું આ પ્રમાણેનું દુઃખદ અવસાન જોતાં જ મને તે જ સમયે પૂર્વલવનું અત્રૌકિક જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં જ અમારા પ્રેમી જોડણીનો પણ આ પ્રમાણે અંત નજર સામે દેખાયો. અને મારા આંતર આત્મા પર તેની પૂરતી અસર થઈ

અને આત્મા ચકડોળે ચડ્યો. જેમાં મારી પૂર્વ ભવની પ્રેમાળ પત્ની મારા હૈયાને કોતરી રહેલ છે, જેને કોઈ પણ ભોગે મેળવવાનો મેં નિશ્ચય કરેલ છે તો હે પિતાજી ! હું આપને નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરું છું કે, આપ મારા પૂર્વની પ્રેમાળ પત્ની મેળવી આપો !

પિતાએ આશ્વાસન આપતા કહ્યું-પુત્ર ! મારાથી યનતા બધાએ પ્રયત્નો કરીશ. તેના ચિત્તની વ્યથતા વધતી ગઈ અને પ્રિયતમાના મેળાપના વિચારમાં ને વિચારમાં ત્યારપછી તો મંખ આખા ગામમાં ગાંડાની માફક ફરવા લાગ્યો તેવામાં એક બુદ્ધિમાન પુરુષે તેને સલાહ આપી અને તેની સૂચના પ્રમાણે તેણે એક ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું. જેની કલાત્મક પીછીથી કિનારા પરના ઝાડ પર કદલોલ કરતું ચક્રવાક પક્ષીનું જોડું ચિતરાવ્યું. જેમાં એક પારધીના બાણથી ચક્રવાકી કેવી રીતે વિંધાય છે તેમજ તેમની પાછળ પક્ષી કઈ રીતે તેના દેહ પર તરફડાટ કરીને જીવન ત્યાગ કરે છે. આ સર્વે દેખાવો તાદૃશ્ય એવી રીતે ચિતરાવ્યા કે તેને જોતાં જ ભલભલાના હૃદય દ્રાવક બને.

આ ચિત્રપટ સાથે મંખ ગામોગામ એવી અમર આશાથી ફરવા લાગ્યો કે વખતે પોતાની પૂર્વભવની પત્ની પણ આ ચિત્ર જોતાં પોતાના પૂર્વભવનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પામે અને આ ભવમાં તેના પાછો મેળાપ થાય.

મડંબ, કર્ગટ, ખેટક, પુર, પાટણ વગેરે ગામોમાં આ ચિત્રપટ સાથે ફરતા મંખનો ઘણો સમય વ્યતીત થયો. જેમાં આ ચિત્ર પણ જીર્ણ થવા આવ્યું હતું. એવામાં ચંપાનગરીએ આવતા એક ઘટના એવી બની કે,-

આ ગામમાં મંખલી નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. આ ગૃહસ્થ કર્મ સંજોગોએ એવી દુઃખદ સ્થિતિએ આવી પહોંચ્યો કે તેને પોતાના ગુજરાનાર્થે કાંઈ પણ રહ્યું નહિ. એવામાં મંખને હાથમાં ચિત્રપટ સાથે અતિકરુણાજનક ગઝલમાં તેનું વર્ણન કરતો અને તેના આધારે પોતાનું ગુજરાન કરતો જોયો. તેને પોતાના કૌટુંબિક ગુજરાન માટે મંખવાળો ધંધો કામધેનુ તુલ્ય લાગ્યો અને તે મંખ પાસે આવ્યો. તેની સેવા સ્વીકારી તેની ગાયન આદિ કળા સ્વીકારી તે એક ઉસ્તાદ ગવૈયો બન્યો. આ પ્રમાણે મંખ અને મંખીલીની જોડી ગામોગામ ચિત્રપટ સાથે ગ્રામજનોને રંજન કરી પોતાનો નિર્વાહ આનંદથી કરી રહેલ છે. મંખને પોતાની પત્નીનો મેળાપ ન થવાથી હૃદયમાં અતિશય દુઃખ થવા લાગ્યું અને તે આઘાતને પરિણામે તેનો અચાનક સ્વર્ગવાસ થયો.

મંખના મરી જવાથી મંખલી રાજી થયો. કમાએલ પુષ્કળ ધન સાથે તે પોતાને ઘેર આવ્યો. પોતાની સુભદ્રા નામે સ્ત્રી સાથે આનંદથી રહેવા લાગ્યો.

મંખત્રીએ ત્યારપછી આ જીર્ણ ચિત્રના બદલે અતિ આકર્ષક એવું આ જ પ્રકારનું ચિત્ર બનાવ્યું. આ પ્રમાણે મંખલી પોતાની સ્ત્રી સુભદ્રા સહિત ગામોગામ ફરી પોતાનું ગુજરાન કરી રહેલ છે.

આ પ્રમાણે ફરતા ફરતા શરવણ સન્નિવેશમાં આવી ગોળકુલ બ્રાહ્મણની ગૌશાળામાં એક ખાલી જગ્યામાં મેળવી તેમાં વાસ કર્યો. અહીં સુભદ્રાએ એક બાળકનો જન્મ આપ્યો જેનું ગુણસંપન્ન ગોશાલો એવું નામ તેના માળાપે રાખ્યું.

મંખલીપુત્ર ગોશાલક ૧૬ વર્ષની યુવાવસ્થાએ પહોંચતા કુટિલ, વક્સ્વભાવી અને અનેક પ્રકારની લુચ્ચાઈ તેમજ અવગુણથી ભરપૂર બન્યો.

માતાપિતાની શિખામણ તેના માટે નકામી બની. નિત્ય ગૃહઆંગણે ગોશાલકને અંગે કલેશમય વાતાવરણ બનવા લાગ્યું. હવે ઉચ્છૃંખલ ગોશાલકને પોતાનું ગૃહઆંગણું આકરું થઈ પડ્યું અને તે ચક્રવાકના અતિ આકર્ષક ચિત્રપટ સાથે ઘરની બહાર નીકળી પડ્યો અને સ્વતંત્રતાથી આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો.

યૂણાગથી વિહાર કરતાં પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહી પહોંચ્યા જ્યાં નગરની બહાર પરામાં નાલંદાની એક વણાટશાળામાં જઈ ત્યાં ચાતુર્માસની સ્થિરતા કરી. આ વણાટશાળાની નજદીકના મકાનમાં, પારસમણીના સ્પર્શથી જેમ કથીર તુરત સોનું બની જાય છે તેમ ગોશાલકની મલિનતા દૂર થઈ. ગોશાલકે પણ વર્ષાઋતુમાં ચાતુર્માસની સ્થિરતા કરી.

આ ચાતુર્માસમાં ભગવાને માસક્ષમણના અંતમાં માત્ર એક જ વખત વિજય શેઠને ત્યાં પારણું કર્યું. દેવતાઓએ પાંચ દિવ્યો પ્રગટ કર્યાં. આ જાતના દૈવી પ્રભાવયુક્ત તપશ્ચર્યા અને વિધિનો ગોશાલક પર પૂરતો પ્રભાવ પડ્યો. હાથમાંનું ચિત્રપટ દૂર ફેંકી તપસ્વી પ્રભુના શિષ્ય બનવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને તેણે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે: “હે ભગવંત ! હું આપનો શિષ્ય થવા માગું છું.” પરંતુ ભગવાન મહાવીરે તેની પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો છતાં તે પ્રભુની સાથે જ રહ્યો.

કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ પૂર્ણિમાએ ભિક્ષા લેવા જતા ગોશાલકે પ્રભુને પૂછ્યું કે પ્રભુ! આજે મને ભિક્ષામાં શું મળશે? ભગવાને કહ્યું “ સાબુચોખા, ખાટી છાશ અને દક્ષિણામાં એક ખોટો રૂપિયો.” ગોશાલકને જ્ઞાની પ્રભુની વાણી જૂઠી ઠરાવવાનું મન થયું. એ દિવસે ધનાઢ્ય લોકોના ઘરોમાં તે ખૂબ ફર્યો છતાં તે ઘરોમાંથી પણ કાંઈ જ ન મળ્યું; સાંજે એક કર્મકારે સાબુચોખાની ખીર તથા ખાટી છાશનું તેને ભોજન કરાવ્યું અને દક્ષિણામાં એક ખોટો રૂપિયો આપ્યો. આ ઘટનાએ ગોશાલકના મન ઉપર વિપરીત અસર કરી જેના પરિણામસ્વરૂપે તે વિધિવાદથી કંટાળી ગયો અને કહેવા લાગ્યો: “થવાનું કદી નિષ્ફળ નથી થતું. જે થવાનું હોય છે તે પહેલાથી જ નિશ્ચિત જ હોય છે.” આ રીતે “નિયતિવાદે” તેના મનમાં ઘર કર્યું.

ચાતુર્માસની સમાપ્તિ થતાં ભગવાને નાલંદાથી વિહાર કર્યો અને રાજગૃહના કેાલ્લાગ સંનિવેશમાં જઈ બકુલ પ્રાદ્યાણને ત્યાં માસક્ષમણનું પારણું કર્યું. એના પહેલાં ત્રણ પારણા રાજગૃહીમાં જ આનંદ શ્રાવક, વિજય શેઠ અને સુનંદ ગૃહસ્થને ત્યાં થયા હતા.

નાલંદાથી ભગવાને વિહાર કર્યો ત્યારે ગોશાલક ભિક્ષા માટે બહાર ગયો હતો. ભિક્ષા-ચર્યાથી પાછો ફરી તે શાળામાં પાછો આવ્યો તો ભગવાનને ન દેખ્યા. એણે વિચાર્યું કે ભગવાન વસ્તીમાં ગયા હશે. તે પાછો નગરમાં ગયો અને રાજગૃહનો એકે એક મહોદ્દો તથા ગલી શોધી પણ ભગવાન મહાવીરનો પત્તો ન લાગ્યો.

હવે એણે ધાર્યું કે, પ્રભુ કાંઈક બહાર ગયા હશે તેથી તે પોતાના સ્થાને પાછો આવ્યો. ભિક્ષામાં જે કાંઈ પ્રાપ્ત થયું હતું તે અને “આજીવિકાની” તમામ વસ્તુઓ પ્રાદ્યાણને દાનમાં અર્પણ કરી, પોતે માથું મુઠાવી એક મુનિની જેમ ભગવાન મહાવીરની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

રાજગૃહના શાખાપુરો અને પરાઓમાં પ્રભુને શોધતો મંખલિપુત્ર કોલ્લાગ સન્નિવેશ પહોંચ્યો. એણે ત્યાં એક તપસ્વીની તપશ્ચર્યા અને એના પારણાની ફળચર્યા સાંભળી. આ સર્વ ઘટનાઓ પ્રભુ મહાવીર સિવાય બીજે સંભવિત નથી, તો અવશ્ય દેવાચાર્ય અહીં નજીકમાં જ હોવા જોઈએ, એવા નિશ્ચય પર તે આવ્યો ને ગામમાં પ્રવેશ્યો. આ સમયે ભગવાન ગામની સ્ત્રીમમાંથી યાછા કરતા એને માર્ગમાં જ મળ્યા.

તેણે તેમને વંદન કર્યું ને ગળગળા થઈ હાથ જોડી કહ્યું કે—“હે ભગવાન ! આપ મારા ધર્માચાર્ય અને હું આપનો શિષ્ય” ગોશાળાની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરતા ભગવાને કહ્યું: “બહુ સારું” પછી તો પ્રભુની સાથે ગોશાલકે વિહાર શરૂ કર્યો.

ઉપાધ્યાય શ્રી વીરવિજયજી મહારાજકૃત સુખોદિદાયક દુહાઓ

- ખરો માર્ગ વીતરાગનો, સૂક્ષ્મ જેહુના ભેદ,
શ્રદ્ધા હોય તે સદ્ગુણે, મનમાં રાખી ઉમેદ. ૧
- વિદ્ધ કોડ દૂરે રળે, વહિત ફળે તત્કાળ,
સિદ્ધચક્ર સેવે સદા, તસ ઘર મંગળમાળ. ૨
- જેસી ચિંતા દેહકી, ઓર કુટુંબ પરિવાર,
એસી આત્મ જીવકી, કરતા કર્મ સંહાર. ૩
- કાળકેરી ફાળ ભરતા, શી ગતિ તારી થશે ?
રોતા છતાં માનવી, ત્યાંથી તું નહીં છૂટશે. ૪
- ટકે ન કોને કારણે, જલધિતણા જુઆળ,
સારો માઠો નવ રહે, સૌને એક જ કાળ. ૫
- ધર્મ કરતાં ધન વધે, વધત વધત વધ જાય,
ધર્મ ઘટતા ધન ઘટે, ઘટત ઘટત ઘટ જાય. ૬
- ધર્મ કરે સૌ પ્રાણીયો, ધર્મથકી સુખ હોય,
ધર્મ કરતા જગમહીં, દુખિયા દીઠા ન કોય. ૭
- કલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ,
કાળ પડડ લે જાયગા તો, ફીર કરેગા કમ ? ૮
- રત્નો કરોડો આપતા, ક્ષણ ગએલો નવ મળે,
ઉપદેશ આ મહાવીરનો, સંભારજો પળે પળે. ૯
- વીર પ્રભુ ના ચરણને, પ્રભુમી વિનયથી ઉચ્ચરું,
મળજો ભવોભવ તાહરું, શાસન ત્રિપુટી નિર્મણું. ૧૦

પ્રકરણ ત્રીજું

ત્રીજું ચાતુર્માસ

કોડલાગથી ભગવાન સુવર્ણખલ તરફ થઈ રહ્યા હતા ત્યારે માર્ગમાં એક સ્થળે ગોવાળોની એક ટોળી હાંડીમાં ખીર બનાવતી હતી તે ગોશાળકની દ્રષ્ટિએ પડી. ગોશાળક બોલ્યો-ભુએ ભગવાન, અહીં ગોવાળીઆઓ ખીર બનાવી રહેલ છે. આપ જરા સ્થિરતા કરો તો તેનો લાભ મને મળે. પ્રભુએ કહ્યું: “આ ખીર પાકશે જ નહિ. વચ્ચમાં જ હાંડી ફાટી ખીર ઢોળાઈ જશે.” ગોશાળકે ગોવાળિયાઓને કહ્યું: સાંભળો છો? આ ત્રિકાળજ્ઞાની દેવાઈ કહે છે- “આ ક્ષીરની હાંડી ફાટી જશે”.

ગોશાળકની ચેતવણીથી ગોપ ટોળી વધુ તર્કવિતર્કવાળી બની, અને વાંસની ખપાટોથી હાંડીને સારી રીતે મજબૂત બાંધી દીધી. ભગવાન તો નિઃસ્પૃહતાથી આગળ નીકળી ગયા, પરંતુ ગોશાળક ક્ષીરભોજનની લાલચે ત્યાં જ થોભી ગયો.

હાંડી ફૂધથી ભરેલ હતી અને ચોખા પણ એમાં નાખી દીધા હતા. ભવિતવ્યતાના યોગે હાંડલી ફાટી ને તેના મધ્યમાંથી જ બે ટુકડા થઈ ગયા. સાથોસાથ ગોશાળકની આશાઓ પણ ક્ષીર સાથે ધૂળમાં મળી ગઈ.

આ ઘટનાથી મંખલીપુત્ર બોલ્યો. “થવાનું હોય છે તે કોઈ પણ ઉપાયે મિથ્યા થતું નથી. અથવા ભવિતવ્યતાનો યોગ કદાપિકાળે મિથ્યા થતો નથી.”

પછી ગોશાળો ઉતાવળો ઉતાવળો આગળ વધી પ્રભુને જઈ મલ્યો. ભગવાન અને ગોશાળક એક ગામમાં ગયા.

આ ગામના બે વિભાગ હતા. એક ‘નન્દપાટક’ અને બીજો ઉપનન્દપાટક. એ બન્ને પાટકોના નન્દ અને ઉપનન્દ નામે બન્ને ભાઈઓ સ્વામી હતા.

મહાવીર નન્દપાટકને ત્યાં ભિક્ષાર્થે ગયા તો ત્યાં તેમને ભિક્ષામાં ભોજન મલ્યું ને ગોશાળક ઉપનન્દપાટકને ત્યાં ગયો હતો જ્યાં ઉપનન્દની આજ્ઞાથી એની દાસી વાસી ચોખા ભિક્ષામાં આપવા આવી પરંતુ ગોશાળકે તે લેવાનો ઇન્કાર કર્યો. આ સમયે ઉપનન્દે દાસીને કહ્યું કે, જો તે ભિક્ષા ન સ્વીકારે તો એના ઉપર ફેંકીને ચાલી આવ. દાસીએ તે જ પ્રમાણે કર્યું આથી ગોશાળક ખીજવાઈ ગયો. તેણે શાપ દઈ તે બ્રાહ્મણનું ઘર બાળી નાખ્યું.

બ્રાહ્મણગામથી ભગવાન અને ગોશાળક ચંપાનગરીએ ગયા અને ત્રીજું ચાતુર્માસ ચંપામાં કર્યું.

આ ચાતુર્માસમાં ભગવાને બળે માસક્ષમણની બે તપશ્ચર્યા કરી, અને વિચિત્ર આસનોથી ધ્યાન ધર્યું. પહેલું પારણું ચંપામાં કર્યું અને બીજું ચંપા નગરીની બહાર. ત્યાંથી પ્રભુએ કોટ્વાગ સંનિવેશ તરફ વિહાર કર્યો.

પ્રકરણ ચોથું

ચતુર્થ આતુર્ભાસ

ચંપાથી પ્રભુ કોદલાગ સન્નિવેશ પધાર્યા. ત્યાં ગામની સીમના એક ખંડેર(મકાન)માં વાસ કર્યો અને આખી રાત ત્યાં ધ્યાનસ્થ બન્યા. તેમની સાથે રહેલ ગોશાલક પણ મકાનના બારણા પાસે બેસી રહ્યો.

આ ગામના મુખીનો સિંહ નામે પુત્ર વિદ્યુન્મતી નામે એક દાસીના પ્રેમમાં લુબ્ધ બન્યો હતો તે, દાસી સાથે કાંઈક રાત્રિ વ્યતીત થતાં ત્યાં આવ્યો અને પડકાર કરી સત્તાધીશ અવાજે બોલ્યો કે: “અહીં કોઈ સાધુ, સંત, મુસાફર, બ્રાહ્મણ આદિ ઉતર્યા હો તો, બહાર ચાલ્યા જાવ.”

ધ્યાનસ્થ પ્રભુ માટે આ સૂચનાનો કાંઈ જ અર્થ હતો નહિ ત્યારે અટકચાળીયા ગોશાલક માટે તે કૌતુકમય બન્યું. તે દરવાજાની આડમાં છૂપાઈ રહ્યો અને જ્યારે દાસી અને સિંહ રતિકીડા કરીને મકાનની બહાર જવા લાગ્યા ત્યારે તેણે દાસીનું અટકચાળું કંઈ જોઈ સિંહ ખીજવાયો અને તેને સારી રીતે માર માર્યો. પછી બંને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા ને ગોશાલકે પ્રભુ પાસે પોતાને માર મારવાની ફરિયાદ કરી.

ખીજે દિવસે પ્રભુએ અહીંથી પત્રાલક તરફ વિહાર કર્યો. ત્યાં પણ ગામની સીમમાં આવા જ ખંડેર મકાનમાં વાસ કરવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયો, જ્યાં રાત્રિભર પ્રભુ ધ્યાનસ્થ બન્યા.

અહીં પણ એવો જ પ્રસંગ બન્યો જેમાં ગામના મુખીનો (પટેલનો) યુવાન ખંદક નામે પુત્ર, દંતાલિકા નામે એક દાસીના પ્રેમમાં પડ્યો હતો. તેનો પણ પ્રભુય કીસ્સે ઉપર પ્રમાણે આ જ ખંડિયેર મકાનમાં રાત્રિના સમયે બન્યો અને ગોશાલકને તેના અટકચાળિયા સ્વભાવ પ્રમાણે માર પડ્યો.

અનેક કીસ્સાઓમાં અટકચાળીયા ગોશાલકને હેરાનગતિ ભોગવવી પડી હતી જેમાંથી માત્ર આ બંને ઘટનાઓની નોંધ સૂત્રકારોએ એટલા માટે લીધેલ સમજાય છે કે, આવા પ્રસંગોમાં પણ પ્રભુ કેવી રીતે સમતાથી ધ્યાનસ્થ અવસ્થાનો ભંગ થવા ન દેતા, તેમજ મનને અંશ માત્ર વિકૃત થવા ન દેતાં પૂર્વ શાંતિથી લીન રહેતા હતા.

પ્રભુએ અહીંથી કુમાર સંનિવેશ તરફ વિહાર કર્યો અને રમણીય એવા ચંપાઅરણ્યના ઉદ્યાનમાં પહોંચી તેઓ ધ્યાનસ્થ બન્યા. લગભગ મધ્યાહ્ન થવા આવ્યું હતું. ભિક્ષાનો સમય થઈ ગયો હતો. આ સમયે ગોશાલકે પ્રભુને કહ્યું: હે ભગવંત ! ભિક્ષાનો સમય થઈ ગયો છે. ભગવંતે કહ્યું: મારે તો આજે ઉપવાસ છે જેથી ગોશાલક એકલો ગામમાં ભિક્ષાર્થે ગયો.

આ સમયે પાર્શ્વપત્ય શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિ સ્થવિર ભિક્ષાર્થે ગામમાં ફરતા હતા. તેમનો વાસ કુવનય કુંભારની વણાટશાળામાં હતો. ગોશાલક ફરતો ફરતો વણાટશાળામાં જઈ પહોંચ્યો.

પાર્શ્વપત્ય મુનિના તેને દર્શન થયા. ગોશાલકે તેમને પૂછ્યું કે, “તમે કોણ છો?” પાર્શ્વ-પત્યમુનિ બોલ્યા-અમે શ્રમણનિર્ઞય છીએ.

ગોશાલક-વાહ! નિર્ઞય. આટલા આટલા પાત્રો અને આટલી આટલી આડંબર યુક્ત વસ્ત્રાદિકની સમગ્રી હોવા છતાં આપ કેવી રીતે નિર્ઞય? સાચા નિર્ઞય તો અમારા ધર્માચાર્ય છે, જે તપ, જ્ઞાન અને ત્યાગની સાક્ષાત્ પ્રતિભૂતિ છે.

પાર્શ્વપત્યે કહ્યું: બોલવામાં અને વર્તનમાં જેવો તું ઉદ્ધત અને અવિવેકી દેખાય છે તેવા જ તારા ધર્માચાર્ય પણ હોવા જોઈએ!

ગોશાલક-શું તમે મારા ધર્માચાર્યની નિંદા કરો છો? તેના પરિણામની તમને માહિતી છે ખરી? મારા ધર્માચાર્યના તપતેજથી તમારો ઉપાશ્રય બળીને ખાખ થઈ જશે એટલી શક્તિ મારા ધર્મગુરુના પ્રભાવથી મારામાં વિદ્યમાન છે, તેની તમેને ખબર છે ખરી?

પાર્શ્વપત્ય-અમે તમારા જેવાના શાપથી શું બળી જવાના?

આ પ્રમાણે કંઈક સમય સુધી પાર્શ્વસંતાનીય અનગારો સાથે મિથ્યાવાદમાં ઉતરી, ગોશાલક પોતાના સ્થાન પર આવ્યો અને પ્રભુને વંદન કરીને બોલ્યો. હે ભગવંત! આજ તો મને સારમ્ભ અને સપરિગ્રહ શ્રમણોનો મેળાપ થયો હતો.

પ્રભુએ કહ્યું-તે પાર્શ્વપત્ય અનગારો છે. આ પ્રમાણે દૂકો સંતોષકારક જવાબ આપી પ્રભુ ધ્યાનસ્થ બન્યા.

બીજે દિવસે ગોશાલક સહિત ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ચોરાક સંનિવેશમાં આવ્યા. અહીં વનનિકુંજમાં પ્રભુ કાઉસગ્ગધ્યાને સ્થિર થયા.

તે ગામના કોટવાળે દુશ્મનો કે તેમના જાસૂસો ગુપ્ત રીતે પોતાની સરહદમાં પેસી ન જાય તે માટે ચારે તરફ ચોકીપહેરા ગોઠવી દીધા હતા.

એવામાં ગ્રામ્ય કોટવાલને જે ભેદી ગુપ્તચરો ગામની સીમમાં આવ્યાની માહિતી મળી. તેણે ધ્યાનસ્થ અવસ્થાએ રહેલ પ્રભુ તેમજ તેમની પાસે બેઠેલ ગોશાલકને ભેદી વેશધારી વ્યક્તિઓ-દુશ્મનના જાસૂસો મારી દીધા. આવા લોકો નિર્જન સ્થાનમાં ગામની ગુપ્ત ભાતભીઓ મેળવી પોતાના દેશમાં પહોંચાડે છે જેના આધારે મહાન ઉપદ્રવ થાય છે, તેથી આ સમયે તેમની એવી ખબર લેવી જોઈએ કે તેમની ખાતરી થાય કે ચોરાકવાસીઓ પણ પૂરતા જાગ્રત છે. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી કોટવાળ તેમની પાસે ગયો અને ઉચ્ચ સ્વરે દમદાટી દેતો બોલ્યો: ‘તમે કોણ છો?’ પ્રભુ તો ધ્યાનસ્થ ને મૌન હતા એટલે તેમના પાસેથી તો જવાબ મળે તેમ હતો જ નહિ. આ સમયે પ્રભુ મૌન રહ્યા એટલે તેનું અનુકરણ કરી ગોશાલક પણ મૌન રહ્યો. વારંવાર પૂછવા છતાં પણ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ એથી કોટવાળે ચોક્કસપણે મારી દીધું કે-અવશ્ય આ લોકો ગુપ્તચરો જ છે. પછી કોટવાળે ગોશાલક સામે આંગળી ચીંધી પોતાના સમીક્ષકોને

આજ્ઞા કરી કે-આ જુવાન સાધુને તો પહેલાં દોરડાથી બાંધો અને કૂવામાં ઉતારી તેને અદ્ધર એવી રીતે રાખો કે, કષ્ટથી હેરાન-પરેશાન થઈ જઈ પોતાની સાચી હકીકત જણાવે.

કોટવાળની આજ્ઞાનો તુરત જ અમલ થયો ને ગોશાલકને મુશ્કેટાટ બાંધી કૂવાની મધ્યમાં એવી રીતે ટાંગી દીધો કે, જાણે દોરડાથી બાંધાએલ ભરેલ પાણીનો ઘડો અધવચે લટકી ઝાલાં ન ખાતો હોય !

પછી તેઓ ધ્યાનસ્થ પ્રભુ પાસે આવ્યા. અને તેમને સંજોગી કહ્યું કે, ‘હે તપસ્વી વેશધારી ગુપ્તચર ! તારા ચાલાકીભર્યા વેશથી અમો ભરમાવાના નથી. આ યુવાન સાથીદાર કરતાં પણ તારા વધુ ખૂરા હાલ થવા જોઈએ. શું તમને અમારા દેશની માહિતી જોઈએ છે ?’ આવા આકોશયુક્ત વચનો બોલી કોટવાલની ટોળીએ અતિ સખત રીતે પ્રભુને મુશ્કેટાટ બાંધી, પાણીના ઘડાની માફક કૂવામાં નીચે ઉતારે અને ઉપર લાવે અને તેમનું અદ્દહાસ્ય કર્યા કરે.

આ સમયે પ્રભુના તેમજ ગોશાલકના પૂરતા બેહાલ થઈ રહ્યા હતા. કર્મ-નિર્જરાર્થે આ ઉપસર્ગ આત્મહિતકારક માની આ પ્રકારનો ઉપસર્ગ સહન કરવામાં પરમાત્માએ આત્મિક આનંદ માન્યો અને ગોશાલકે પણ તેમાં પોતાના કર્મની નિર્જરા માની અદ્ભૂત સહનશક્તિની પ્રભુને ખાતરી કરી આપી.

આ સમયે ચોરાક ગામની સીમમાં કૂવા નજદીકથી જઈ રહેલ *સોમા અને જયંતી નામે બે પરિવ્રાજિકાઓ આ દ્રશ્ય નજરે જોઈ અત્યંત કકળતા હૃદયે બોલી ઉઠી કે: અરે ! આ તો સિદ્ધાર્થરાજાના પુત્ર ઉગ્રતપસ્વી જગદ્વંદ પ્રભુ મહાવીર છે. તેઓ દેવોને પણ પૂજનીક છે. એવા પ્રભુને હે દુષ્ટો ! તમો કેમ મહાકષ્ટ આપી રહ્યા છો ?

તેમના આવા ઉદ્ગારો સાંભળી અને આ પ્રમાણેની ઓળખાણ સાધ્વીઓ માર્ફતે મળતાં એ લોકો ગભરાઈ ગયા ને તુરત પ્રભુ તેમ જ ગોશાલકને બંધનમુક્ત કર્યા તેમ જ ભાવપૂર્વક વંદન કરી તેમની ક્ષમા માગી. બંને સાધ્વીઓ પણ પરમાત્માને ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી સ્વસ્થાને ગઈ.

પ્રભુએ ચોરાકથી પૃથગ્વંચા તરફ વિહાર કર્યો અને ચોથું ચાતુર્માસ ત્યાં વ્યતીત કર્યું.

આ ચાતુર્માસમાં લગુડાસન, વીરાસનમાં સતત ધ્યાન ધરતાં પરમાત્માએ ચાતુર્માસિક તપ કર્યું. છેલ્લે દિવસે પારણું કરી કૃતાંગલ સંનિવેશ તરફ વિહાર કર્યો.

*સોમા અને જયંતિ એ જાને પૂર્વે વર્ણવાઈ ગયેલ ઉત્પલ નૈમિત્તિકની બહેનો થતી હતી. તેમણે વૈરાગ્યવાસિત થઈ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતના સંપ્રદાયમાં દીક્ષા લીધી હતી પરંતુ પરીપક્ષે સહન કરવામાં અશક્ત બનવાથી આજીવિકા અર્થે પરિવ્રાજિકાનો વેષ ધારણ કર્યો હતો.

પ્રકરણ પાંચમું

પાંચમ ચાતુર્માસ

ત્યાંથી વિહાર કરી કૃતાંગલ સન્નિવેશમાં પ્રભુ પધાર્યા. આ ગામમાં સપત્નીક, સારંભી પરિવ્રજધારી દરિદ્ર સ્થવિર નામના પાખંડીઓ રહેતા હતા. તેમના કૃળિયામાં શિખરબંધ સુશોભિત એક મંદિર હતું. પ્રભુને આ સ્થાન યોગ્ય લાગવાથી તેના એકાંત ભાગમાં પ્રભુ ધ્યાનસ્થ બન્યા અને ગોશાલક શાંતિથી બેસી રહ્યો.

જે દિવસે પ્રભુએ અહીં કાઉસગ્ગધ્યાને સ્થિરતા કરી તે દિવસે પાખંડીઓનો ધાર્મિક ઉત્સવ હોવાથી સંધ્યાકાળ થતાં જ સ્ત્રી તથા પુરુષો સામુદાયિક રીતે એકત્રિત થઈ વાળ-વાજાંત્રો સાથે ગીતગાન તેમ જ નૃત્યમાં લીન બન્યા હતા. આ રીતે ઉત્સવમાં એકતાન થયાથી તેઓ દેહભાન પણ ભૂલી ગયા હતા. વાઘોનો જોરશોરથી અવાજ થઈ રહ્યો હતો જેથી ગોશાલક હેરાન થઈ ગયો. પ્રભુ તો પોતાના ધ્યાનમાં લીન હતા. મંદિરના બહારના ભાગમાં ધીમે ધીમે જાળકણ વર્ષી રહ્યા હતા તેને કારણે વાતાવરણ શાંત બન્યું હતું. ઠંડો પવન પણ સ્ત્રીપુરુષોને મત્ત બનાવી રહ્યો હતો. ગાનતાન ને નાચમાં મશગૂલ બનેલા લોકો કુટુંબીજનોનું પણ ભાન ભૂલી જવા લાગ્યા. યથેચ્છ મંદિરાપાન થવા લાગ્યું. આવી જાતની લીલા જોઈ અત્યાર સુધી મૌન રહેલા ગોશાલકથી સહસા બોલાઈ જવાયું કે:-

આ તે કઈ જાતની ધર્મક્રિયા! જ્યાં રમણી વિષે પ્રેમ-ચેષ્ટા કરાતી હોય અને નાચ ને ગાનતાનમાં મસ્ત બનીને કોણ પરાયું અને કોણ પોતીકું તેનો વિવેક પણ ન જળવાતો હોય તેને તે કેવા પ્રકારનો ધર્મ કહેવો ?

આવા કર્ણકટુ વચનથી પાખંડીઓ રોષે ભરાયા ને ગોશાલકની ડોક પકડી, માર મારી મંદિરની બહાર કાઢી મૂક્યો.

બહારના ભાગમાં ઠંડો પવન તેમ જ ઝાકળસમ વરસાદ વરસતો હોવાથી ઠંડીથી ધૂજતો ગોશાલકો ઉચ્ચ સ્વરે બોલવા લાગ્યો કે, “દુનિયાનો માર્ગ જ વિપરીત છે, જ્યાં સાચું બોલવા-વાળાઓની મારા જેવી હાલત થાય છે.”

મંદિરના બહારના ભાગમાં ઠંડીથી ધૂજતા ગોશાલકની એક વૃદ્ધને દયા આવતાં કહ્યું કે, આ ધ્યાનસ્થ મહાત્માનો આ માણસ સેવક-લક્ષ્મી દેખાય છે તો તેને હવે વધુ હેરાન ન કરતા અંદર બોલાવી તેને ચૂપચાપ બેસી રહેવા દો. પછી ગોશાલકને મંદિરના એક ખૂણામાં બેસાડવામાં આવ્યો અને લોકોએ વધુ જોરશોરથી નાચવા કૂદવા માંડ્યું. જો કે ગોશાલકને તેમના આવા અયોગ્ય વર્તનથી ઘણું જ લાગી આવ્યું પણ બોલે તો માર ખાય જેથી તે શાંત બેસી રહ્યો અને આખી રાત અશાંતિમાં ગાળી.

ખીજે દિવસે સવારના સૂર્યોદય થતાં પ્રભુએ ધ્યાનમુક્ત થઈ ગોશાલા સહિત ત્યાંથી આગળ વિહાર કર્યો, અને શ્રાવસ્તીનગરે પહોંચ્યા. ત્યાં નગરના સીમાપ્રદેશમાં દોષ રહિત સ્થાને ધ્યાનસ્થ બન્યા. અહીં થોડા દિવસની સ્થિરતા કરી પ્રભુ હલદ્રુત (હરદ્રુ) ગામે પધાર્યા. હલદ્રુત ગામની બહાર હરિદ્ર નામનું અતિ પ્રખ્યાત, પ્રાચીન તેમજ અતિ વિશાળ એક વૃક્ષ હતું. તે વૃક્ષની નીચે પરમાત્માએ તેમજ ગોશાલકે રાત્રિની સ્થિરતા કરી અને પ્રભુ ધ્યાનસ્થ બન્યા. અનેક મુસાફરો પણ આ વૃક્ષ નીચે રાત્રિવાસ કરી ખીજે દિવસે પ્રભાતે આગળ જતા હતા. તે મુજબ અન્ય મુસાફરો ખીજે દિવસે પ્રભાતે ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા. માત્ર ગોશાલક અને પ્રભુ બન્ને જણા જ ત્યાં રહ્યાં હતા તેવામાં એક અતિ દુર્ઘટ ઘટના બની.

મુસાફરોએ ઠંડી ઉડાડવા માટે રાત્રે તાપણી સળગાવી હતી તે અગ્નિ પવનના સખત ઝપાટાઓના કારણે આગળ વધી જે જગ્યાએ ભર્ગવાન ધ્યાનારૂઢ થયા હતા ત્યાં વૃક્ષના પાંદડાંઓનો મોટો સંચય થયો હતો જેથી આગ આગળ વધતી વધતી ત્યાં સુધી આવી પહોંચી. ગોશાલકે અગ્નિને આગળ વધતી જોઈ પ્રભુને કહ્યું કે-હે દેવાર્ય ! ભાગો ! ભાગો ! પણ પ્રભુ મહાવીરે તો કર્મનિર્જારણ દેહની મમતા વોસરાવી ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આદરી હતી. શું તેઓ કર્મવશ બની આ સમયે નાસી છૂટે ખરા ? કદાપિ જ નહિ !

માઝા મૂકેલ અગ્નિ જવાળાઓ જેમના માટે કર્મકસોટીરૂપ બનેલ છે એવા અનંતજ્ઞોની પ્રભુ તો ત્યાં જ વધુ સુદૃઢ ધ્યાનસ્થ બન્યા. આગની જવાળાઓ, સમુદ્રમાં ભરતી આવે અને જેમ જળનો વેગ વધે તેમ તેમ વૃદ્ધિ પામતી ચાલી અને વધતી વધતી પરમાત્માના પાદપીઠ સુધી આવી પહોંચી. પરિણામે તેમના બન્ને પગો દાઝી ગયા.

આ પ્રસંગની મહત્તા સમજાવતા સૂત્રકારો જણાવે છે કે-ધ્યાનમાં મગ્ન રહેલ પ્રભુના શરીરને અગ્નિ જવાળાઓ સ્પર્શવા લાગી, છતાં તે જાણે શીતળ જળના તરંગો ન હોય તેમ માની આ પરિસહ સહન કરી, પ્રભુ ધ્યાનારૂઢ રહ્યા. આવું દુઃખ પડે છતાં ડગે નહિ તેનું નામ જ ધ્યાનમગ્ન આત્મા કહેવાય.

ગોશાલક તો આ ઉપદ્રવ સહન ન કરી શકવાથી દૂર ભાગી ગયો હતો. તે અગ્નિ શાંત થતાં પાછો પરમાત્મા પાસે આવ્યો.

તે જ દિવસે બપોરના પરમાત્માએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને મંગળ નામના ગામમાં પધાર્યા. ત્યાં વાસુદેવના મંદિરમાં કાયેત્સર્ગમાં લીન બન્યા. આ સ્થળે પણ ગોશાલકે પોતાના દુર્વર્તનને પરિણામે લોકોનો માર આધો.

પ્રભુએ ત્યાંથી કાઉસગ્ગ પારી ગોશાલક સહિત આવર્ત નામના ગામ બહાર બળદેવના મંદિરમાં પ્રતિભાવત સ્થિરતા ધારણ કરી ધ્યાનમગ્ન બન્યા.

આ દેવમંદિરમાં પણ ગોશાલકના અટકચાળીયા કૃત્યોના યોગે પોતાને તેમ જ પ્રભુને હેરાનગતિમાં મુકાવાનો સમય ઉપસ્થિત થયો. આ સમયે પ્રભુની રક્ષાર્થે ઈંદ્રની આજ્ઞાથી

સાથીદાર અનેલ સિદ્ધાર્થ ચક્ષરાજે એક અદ્ભૂત એવો ચમત્કાર ળતાઁયો કે, ળલદેવની પ્રતિમાના હાથમાં જ્યાં માળા હતી ત્યાં તેના સ્થળે હળ વિસ્તાર્યું ને તેને હળ હાંકતા દર્શાઁયા. આ જાતના ચમત્કારથી ગામલોકોને જણાયું કે-આ વ્યક્તિ મહાન્ પુરુષ છે અને તેમનો શિષ્ય પણ જરૂર જ્ઞાની અને તપસ્વી છે જેથો તેમને કરેલ ઉપદ્રવોની માફી માગવી. તેમને સતાવવામાં સાર નથી. સંત, ભગત, ફકીર ઁ જધાય પ્રભુના સંદેશવાહક છે જેથી તેમને દુભાવવાથી જરૂર આમ્ય જનતા પર દુઃખદ પ્રસંગો આવી પડે છે. આ પ્રકારનો ચમત્કાર જ સૂચવે છે કે, જરૂર આ તપસ્વી પુરુષ મહાત્મા છે. આ પ્રમાણે વિચારી સર્વ આમ્ય જનતાએ પ્રભુના ચરણે નમન કર્યું અને પોતાના દુષ્કૃત્યની માફી માગી. પરિણામે તત્કણે જ સિદ્ધાર્થે પોતાની દૈવીલીલાને સંહરી લીધી. આંખના પલકારામાં મૂર્તિના હાથમાંનું હળ અદ્રશ્ય બન્યું અને પ્રતિમા પોતાની પૂર્વોક્ત સ્થિતિમાં હતી તેમ જ એટલે કે માળા સહિત દેખાઈ. પછી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ગોશાલક સાથે ચોરાક નામના સન્નિવેશમાં પધાર્યા.

મધ્યાહ્નનો સમય નમતા ગોશાલકને ક્ષુધા વ્યાપવાથી તેણે પ્રભુને કહ્યું-ભગવાન! ગોચરીનો સમય થઈ ગયો છે. જવાળમાં પ્રભુએ કહ્યું: હજુ ઘણી વાર છે. છતાં તેનાથી ભૂખ સહન ન થતાં તે એકલો જ ગોચરી અર્થે ગામમાં ગયો. ત્યાં એક સદ્ગૃહસ્થને ત્યાં મીષ ભોજન તૈયાર થઈ રહ્યું હતું ને જમણ માટે હજુ સમય બાકી હતો જેથી તેણે ધાર્યું કે-જો આ વખતે હું દરવાજા પર જઈ ઊભો રહીશ તો તેઓ કહેશે કે-“મહારાજ, ભોજન તૈયાર નથી” ને મારે પાછા ફરવું પડશે જેથી તેણે મનથી મનસૂબો કર્યો કે-હું આ મકાનની આડમાં એક ખૂણે ભોજન તૈયાર થાય ત્યાં સુધી ઊભો રહું અને સર્વે જમવા બેસે તે જ અવસરે “ભિક્ષાર્થ” પ્રગટ થાઉં. આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે મકાનના એકાંત ખૂણામાં લપાઈ ભોજન તૈયાર થઈ ગયું કે નહીં તેમ જ લોકો જમવા બેઠા કે નહીં તેની વારંવાર તપાસ કરવા લાગ્યો.

મકાનના એકાંત ખૂણામાંથી વારંવાર ભોજનશ્રુદ્ધ તરફ નિહાળી જોતાં ગોશાલકને મકાન માલીકે ચોર અગર લૂંટારો ધારી, પકડી માર મારવા તૈયાર થયા. તેની ઝડતી લેતાં જોળીમાંથી માત્ર ભિક્ષાપાત્ર સિવાય કંઈ જ ન મળતા તેને ગાંઠો ધારી છોડી મૂકયો.

આથી ખેદ પામેલ ક્ષુધાતુર ગોશાલકે ધાર્યું કે-પરમાત્માની વાણીમાં પ્રમાણભૂત તત્ત્વો અને સત્યતા રહેલ છે. જેનું ઉદ્ભવન કરતા જરૂર તેનું પરિણામ વિપરીત જ આવે છે તો હવે પછી તેમના સૂચન પ્રમાણે જ વર્તવામાં લાભ છે. આ પ્રમાણે માનસિક નિશ્ચય કરી તે પ્રભુ પાસે નિસ્તેજ બની પાછો આઁયો. પછી પ્રભુ તેમ જ ગોશાલકે ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને તેઓએ કલંબુકા નામના સન્નિવેશમાં પ્રવેશ કર્યો.

કલંબુકા ગ્રામના મેઘ અને કાલહસ્તિ નામે બે ભાઈઓ અધિકારી હતાં જેમાંથી કાલહસ્તિનો વ્યવસાય ધાડ પાડવાનો હતો. ત્યારે તેનો મોટો ભાઈ મેઘ રાજસત્તા ભોગવતો.

પ્રભુ અને ગોશાલક આ ગ્રામની સીમમાં આવી યોગ્ય નિર્દોષ સ્થાને ભૂમિ પ્રમાણિત કરીને ધ્યાનારૂઢ થયા. ગોશાલક શાંતિથી તેમની પાસે બેસી રહ્યો.

આ દિવસે કાલહસ્તિ પોતાની ટોળી સાથે અન્ય ગામે ધાડ પાડવા જઈ રહ્યો હતો. તેણે જાનને તપસ્વીઓને જોઈ પૂછ્યું : “ તમે કોણ છો ? ”

પ્રભુની માફક કર્મ નિર્જરાર્થે શારીરિક કષ્ટ સહન કરવામાં ગોશાલક પણ હવે તો દૃઢ બનેલ હતો. તેણે પણ ધ્યાનસ્થ પ્રભુની માફક મૌન ધારણ કર્યું ને કંઈ પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો; જેથી કાલહસ્તિને આ લોકો ચોર હોવાની શંકા પડી. કાલહસ્તિ જે ધાડ પાડવામાં પાવરધો હતો છતાં તેના આત્મામાં સંસ્કારિતાનો વાસ હતો તેણે આ સમયે વિચાર્યું કે-આ જાનને સાધુઓને ન્યાય માટે રાજસભામાં મેઘ પાસે મોકલી આપું. મારો ભાઈ તેને યોગ્ય જરૂર ન્યાય કરશે. કાલહસ્તિએ મૌન ધારી જાનને જણાવે રખેવાળો સાથે મેઘ પાસે મોકલી આપ્યા.

રાજદરબારે પહોંચેલ તપસ્વી પ્રભુ મહાવીરને જોતાં જ મેઘે સિદ્ધાર્થ રાજવીના તપસ્વી કુમાર મહાવીર તરીકે ઓળખી લીધા. તેમના તપસ્વી જીવનને ધન્યવાદ આપતો તે તેમના ચરણોમાં નમી પડ્યો અને પોતાના ભાઈની થયેલ ગંભીર ભૂલ માટે તેમની ક્ષમા માગી લીધી.

રાજસભામાંથી બહાર નીકળ્યા પછી પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકી જાણી લીધું કે, અનંતા જન્મોના નિકાચિત કર્મ અપાવવા માટે અન્યની સહાયતાની આસ આવશ્યકતા પડવાની છે. અહીં સૂત્રકારો જણાવે છે કે, જેવી રીતે ખેતરમાં પાકેલું ધાન્ય લણવામાં પણ અન્યની સહાયતાની જરૂરિયાત રહે છે તે મુજબ પ્રભુને પોતાના અનંતા જન્મોનાં ચિકણાં કર્મની નિર્જરાર્થે અન્યની સહાયતાની આવશ્યકતા સમજાઈ. તેઓએ પોતાના આત્માને વજ્રસમ લોખંડી માની લઈ મેલેચ્છ ભૂમિ વિહાર કર્યો.

આ સમયે ગોશાલક પણ પ્રભુનો સાથીદાર તો હતો જ. ગુરુ અને શિષ્ય જાનને જણાવે જોતજોતામાં મેલેચ્છ વ્યાપ્ત એવા લાટ ઊર્કે રાઠ દેશમાં પધાર્યા.

આ પ્રદેશ હાલના મુર્શીદાબાદની આસપાસનો ગણાય છે. આચારાંગ સૂત્રમાં આ ભૂમિને લાટ અને વજ્ર ભૂમિ એવા નામોથી સંબોધી છે.

મેલેચ્છ રાઠભૂમિમાં પ્રભુ મહાવીર

આ ભૂમિના લોકોએ પ્રભુ મહાવીરને મેલાઘેલા દેહવાળા, વિખરાયેલ વાળવાળા વિચિત્ર સ્વરૂપે જોતાં જ તેમના તરફ તિરસ્કારની દ્રષ્ટિએ જોતાં. ઘણા લોકો તેમને અસહ્ય વચનોથી ધૂતકારી બોલાવતા, અનેક અજ્ઞાનીઓ તો મુઠીઓથી મારતા. અનેકો તેમને ભૂતાવળના ભાઈ માની લઈ તેમની પાછળ કુતુહલતાથી કૂતરાઓ દોડાવતા અને તેઓ પોતાના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે પ્રભુ પર ભસતાભસતા ધસી જઈ અનેક વખત ખીજાઈ ખાયકા પણ ભરી જતા, જેથી પ્રભુના શરીરમાંથી રુધિરધારાઓ વહેતી ને ઉઝરડા પડતા.

આ પ્રમાણે આ ભૂમિના વિહારમાં પ્રભુએ અનંતા જન્મનાં અનેક પ્રકારના નિકાચિત કર્મોની નિર્જરા ઉગ્રધ્યાનથી કરી. ઉપદ્રવ કરનારાઓનો સહાયક તરીકે આભાર માનતા પ્રભુ અને ગોશાલક આ ભૂમિની સરહદને વટાવી બહાર નીકળ્યા. જેથી ગોશાલકે છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો પણ પ્રભુના જ્ઞાની આત્મામાં તેનો આનંદ અવર્ણનીય હતો.

રાઠભૂમિના વિહારપ્રસંગોનું વર્ણન કરતાં સૂત્રકારો જણાવે છે કે-આ અનાર્ય ભૂમિના અનેક મંદિરોનાં સ્થાપિત યજ્ઞ, દેવો, અસુરો અને વ્યંતરોની પ્રતિમાના અધિષ્ઠાતા દેવ સક્ષાત્કારે પ્રગટ થઈ પ્રભુની સેવા કરતા, પોતપોતાની હદ સુધી પ્રભુને કુશળતાપૂર્વક પહોં-આડવામાં મદદગાર બનતા હતા, છતાં પ્રભુને તેમની કાંઈ જ પડી ન હતી. તેમને તો માત્ર પોતાના કર્મની નિર્જરાની જ પડી હતી. ગેટલે તેઓ આવા બાંધનયુક્ત પ્રસંગોને તુરત વટાવી આગળ નીકળી જતા અને કર્મ-નિર્જરાથે અસહ્ય ઉપસર્ગો સહન કરતાં પોતાના કાર્યસિદ્ધાંતમાં લીન બનતા.

પ્રભુના સત્સંગથી તેમના સાથીદાર બનેલ ગોશાલકને અનેક વખત વિચાર થતો કે-શા માટે મારા ધર્માચાર્ય આ પ્રમાણે દિવસે દિવસે અધિકાધિક કષ્ટ અને ઉપસર્ગો હસતે મુખે જાણી જોઈને વેઠયે જાય છે ?

આર્યભૂમિમાં પ્રભુ અને ગોશાલક

પ્રભુ મહાવીર અને ગોશાલક અનાર્ય ભૂમિમાંથી નીકળી આર્યભૂમિ તરફ વળ્યા. માર્ગમાં પૂર્ણકલશ નામના સંનિવેશમાં ગોશાલક સહિત પ્રભુ પ્રવેશતા હતા તે વખતે અનાર્યભૂમિમાં ચોરી કરવા બે ચોર જઈ રહ્યા હતા. તેઓએ પ્રભુના દર્શનને અપશુકનીયા માન્યા, તેથી ક્રોધે ભરાઈ શુકનને નિષ્કળ બનાવવા ખડ્ગથી તેમના પર આક્રમણ કર્યું. અચાનક ઈંદ્રને અવધિજ્ઞાન દ્વારા આ પ્રસંગની જાણ થતાં તેમણે આ આક્રમણને નિષ્કળ બનાવી દીધું.

ત્યાંથી પ્રભુ ગોશાલક સહિત આર્ય પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા અને મલયદેશ તરફ વિહાર કર્યો. આ દેશની રાજધાની ભદ્રિલ નગરીમાં પ્રભુએ આતુર્માસની સ્થિરતા કરી. પોતાનું પાંચમું આતુર્માસિક તપ અનેક પ્રકારના આસનોથી તેમ જ ધ્યાનથી પૂર્ણ કર્યું.

આતુર્માસિક તપનું પારણું પ્રભુએ ભદ્રિલમાં કર્યું અને ગુરુશિષ્યની બેલડીએ ત્યાંથી કદલીસમાગમ તરફ વિહાર કર્યો.

આધદાયક દુહા

આરાધના દૂરે રહેા પણ, રાગ શાસનનો મને;
ભવસિંધુ પારે પમાડશે, એહ નિશ્ચય મુજ મને. ૧૧
કાળી નાગણ કામિની, પરનરશું જે લીન,
અનુચિત કરતાં જે નવી ડરે, થઈ મનમથ આધીન. ૧૨
વ્યભિચારે જસ મન વસ્યું, તેહ તણી શી વાત?
અઘટિત કરતા નવિ ડરે, તેનો કર અવદાત. ૧૩
સંસારરૂપ સાગરમહી, ગુરુ છે નાવ સમાન,
એ નાવના આશ્રિતો, સદા રહે ગુલતાન. ૧૪
તપ તેજે કરી શોભતા, ક્ષમા સદા ધરનાર,
એવા આતમ થઈ શકે, શિવરમણી ભરથાર. ૧૫
ખડે ખડે કો દુઃખ હૈ, જાટે સે દુઃખ દૂર,
તારા સો ન્યારા રહે, ગ્રહે ચંદ્ર ઓર સૂર. ૧૬

પ્રકરણ છું

છું ચાતુર્માસ

ભગવાન કદલીસમાગમથી જંબુ ખંડ અને ત્યાંથી તાલાક (તંખાય) ગામે આવ્યા. ત્યાં એ દિવસોમાં પાર્શ્વપત્ય નંદિષેણ સ્થાવિર વિચરી રહ્યા હતા. ગોશાલક સાથે તેમનો મેળાપ થયો. અહીં ગળને વચ્ચે વાદ થયો.

તાલાકથી ભગવાન કૂપિકા સમિપ પધાર્યા જ્યાં તેઓને ગુપ્તચર સમજી રાજ્યાધિકારી-ઓએ પકડી હેરાનગતિમાં મૂકી દીધા. આ ગામના પરિવ્રાજિક આશ્રમમાં રહેતી પ્રગલ્ભા અને વિજયા નામે બે પારિવ્રાજિકાઓને તેમની માહિતી મળતાં તેઓ તુરત જ ત્યાં ગઈ. અધિકારી-ઓને પ્રભુનો પરિચય આપતા કહ્યું: શું તમે સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર તપસ્વી પ્રભુ મહાવીરને નથી ઓળખતા? જો આ વાતની ઈંદ્રને જાણ થઈ તો તમારી શું દશા થશે?

રાજ્યાધિકારીઓને પોતાની અજ્ઞાનજન્ય ભૂલ માટે પશ્ચાત્તાપ થયો. ભગવાન પાસે તેમણે માફી માગી. દયામૂર્તિ ભગવાન મહાવીરે મૌનપણે તેનો સ્વીકાર કર્યો.

પ્રભુએ કૂપિકા સન્નિવેશથી વૈશાલી તરફ ગોશાલક સહિત વિહાર કર્યો. માર્ગમાં વૈશાલી અને રાજગૃહી નગરનો સંગમ-માર્ગ આવતાં ગોશાલકે પ્રભુને કહ્યું: “હે પ્રભુ! આપની સાથે વિચરતા મને ખાવાપીવામાં મુશ્કેલી પડે છે તેમ જ અનેક ઠેકાણે માર પણ ખાવો પડે છે, જે મારાથી સહન થઈ શકતો નથી, તેથી હવે હું એકલો વિચરવા માગું છું.”

આ સમયે પ્રભુ શાંત રહ્યા અને પોને વૈશાલીના માર્ગે વલ્યા અને ગોશાલક રાજગૃહીના માર્ગે ચાલ્યો.

કૂપિકા સન્નિવેશથી રાજગૃહી જતાં માર્ગમાં અતિ હિંસક પ્રાણીઓ તેમજ ચોર અગર લૂંટારાથી લયલીત ગણાતું ગાઢ જંગલ આવતું હતું, જેમાંથી પસાર થનારા વટેમાર્ગી-મુસાફરો માટે ભોમિયાની ખાસ આવશ્યકતા રહેતી હતી.

આ ગાઢ જંગલમાં પ્રવેશેલ ગોશાલકે ધાર્યું હતું કે, માર્ગમાં મુસાફરોનો સાથ થઈ જશે અને શાંતિપૂર્વક રાજગૃહી પહોંચી શકાશે. જંગલના ગંધ્યભાગમાં આવતા તો તેને અનેક હિંસક પ્રાણીઓથી મહામુશીબતે પોતાના જીવનને બચાવી, સામનો કરી આગળ વધવું પડ્યું હતું. આ ગાઢ નિર્જન જંગલમાં ચોરોનો એક ટોળો અડો જમાવીને રહેલ હતી. જેનો નજરે એકલદોકલ મુસાફર દેખાય કે તેઓ લૂંટી લેતા. આ ટોળીનો કોઈક ચર પુરુષ એક ઊંચા ઝાડની ડાળીએ ચઢી જંગલમાં પ્રવેશતા મુસાફરોને દૂર દૂરથી જોઈ શકતો અને સાવધતાથી તેને ઘેરી લઈ લૂંટી લેતા. આ સમયે તેમની નજરે દૂરથી ચતીવેશી (સાધુ) ગોશાલક દેખાયો. ગોશાલક તે ઝાડ નીચે આવતાં જ તેમના સરદારે તેમનું સ્વાગત કરતાં કહ્યું: ‘પધારો બાઈ! અમો તમારી જ ક્યારની રાહ જોઈ રહ્યા છીએ. અમોએ ઘણા દિવસથી

સાંભલ્યું હતું કે, રાજ તરફથી ગુપ્ત વેશે અમારી શોધમાં જસુસો (ગુપ્તચરો) તપાસ માટે રવાના કરાયા છે, તેની આજે અમને ખાતરી થાય છે. શું તમારે લૂંટારુ ટોળીની તપાસ જોઈએ છે ? જુવો, અમે તમારી સન્મુખ હાજર છીએ; ચાલો પકડાવો અમને ? આટલા શબ્દો બોલતામાં તો લૂંટારુના સરદારે ઉશ્કેરાઈને ગોશાલકને જોશબંધ ફટકાવ્યો ને મુસ્કેટાટ બાંધ્યો. અને એક ટેકરી પરથી એવી રીતે ગળડાવી દેવાનો વિચાર કર્યો કે, જ્યાં નીચેના ભાગમાં પડતાં તેના હાડકાના ઝીણા ઝીણા ચૂરા થાય ને નામનિશાન પણ ન રહે

પ્રભુથી જુદા પડવા માટે આ સમયે ગોશાલકને અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે વિચાર્યું કે-જો માર્ગમાં દયાળુ પ્રભુનો ભેટો થાય તો તુરત જ તેમના શરણે જઈ ભૂલની માફી માગી તેમની સેવામાં પાછો રહું.

સમય અતિ કટોકટીનો હતો. આ સમયે ગોશાલકે દીનતાભરી વાણીથી તેમને કહ્યું:- ભાઈ ! ન તો હું ગુપ્તચર છું, ન તો હું કોઈ ભેદી અમલદાર છું. હું તો સિદ્ધાર્થ રાજાના તપસ્વી પુત્ર ભગવાન મહાવીરનો શિષ્ય ગોશાલક નામે મુનિ છું. કૃપિત્રથી અમે ગુરુશિષ્ય વૈશાલી સાથે જઈ રહ્યા હતા જેમાં માર્ગે મને એકલ વિહારનો ઉમંગ થઈ આવ્યો. અને હું અવિચારીપણાથી પ્રભુથી માર્ગનાં સંગમ આગળથી જુદો પડ્યો. ગાઢ જંગલમાં આવતા આપના સ્વાગતનો આ પ્રમાણે લાભ મળ્યો. ભાઈઓ ! આપના ભ્રમ અને શંકાનો હું નાહકનો ભોગ બન્યો છું. કૃપા કરી મને અભયદાન આપો. પ્રભુ આપનું કલ્યાણ કરશે ! ગોશાલકના કરુણાજનક શબ્દો પર તેમને દયા આવતાં તેને બંધનમુક્ત કર્યો. સમય મધ્યાહ્નનો થવાથી તેઓ ત્યાં વાપરવા બેઠા, જેમાંથી ગોશાલકને ભક્તિ ભોજનનો લાભ મળ્યો.

અહીં કાંઈક શાંતિ મેળવી ગોશાલક તેમની સાથે જંગલના બહાર રાજમાર્ગે આવ્યો. બીજી બાજુ પ્રભુ અનુક્રમે વિહાર કરતા વૈશાલી પહોંચ્યા, જ્યાં એક લુહારના પડતર કારખાનામાં યોગ્ય સ્થાને ભૂમિ પ્રમાણે ધ્યાનસ્થ બન્યા.

પૂર્ણ રાજવૈભવમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરનાર તપસ્વી રાજકુમાર પ્રભુને કર્મનિર્જરાર્થે આ સમયે એવા સ્થાનોની આવશ્યકતા રહેતી કે જ્યાં રહી, તેઓ કર્મનિર્જર કરી શકે. અને જ્ઞાની આધ્યાત્મિક પ્રભુ માટે બનતું પણ તેમજ. તેઓ જે જે સ્થાનોએ ધ્યાનસ્થ બનતાં તે તે સ્થાનો તેમને કર્મનિર્જરાર્થે સહાયક બનતા. જ્યાં સરલતાથી સમતાપૂર્વક પોતે નિર્જર કરી શકતા. આનું નામ તે પ્રભુપદની મહત્તા. આ લુહારના કારખાનાવાળી અવાવરુ જગ્યા તેમના માટે ઉપકારી બની.

વાત એમ હતી કે-તે કારખાનાનો માલીક લુહાર લગભગ છ મહિનાથી બિમાર હતો જેથી કારખાનામાં જઈ શકતો નહિ. પ્રભુને સ્થિરતા કર્યાનો બીજો જ દિવસ હતો. આ દિવસે લુહારને થયું કે ઘણા દિવસથી હું કારખાને ગયો નથી તો લાવ ફેરો મારી આવું, કારણ હવે મારી તબીયત સુધરતી રહી છે. આમ વિચારી તે લુહાર કારખાનામાં આવ્યો. કારખાનામાં પ્રવેશતા જ તેને માત્ર લંગોટધારી ધ્યાનસ્થ પ્રભુના દર્શન થયા.

પ્રભુના મંગળકારી દર્શનને અજ્ઞાત લુહારે અપશુકન અને અમંગળકારી માની લીધું. જડખુદ્ધિ લુહારને આ સમયે વિચાર પણ ન આવ્યો કે, આ હું શું કરી રહ્યો છું? તેણે એક મોટો ઘણ હાથમાં લીધો અને ધ્યાનસ્થ પ્રભુના માથા પર મારવા દોડ્યો અને બંને હાથે ઉગાર્યો પણ ખરો! પણ તેના શરીરની સર્વે શક્તિઓ વિદ્યુત વેગે હણાઈ ગઈ અને હાથનો હથોડો પ્રભુના માથે પડવાને બદલે તેના જ પગ પર જોશથી પડ્યો. મારવા દોડેલ અવિચારી માનવી પોતાની જાતને જ આ પ્રમાણે મારી બેઠો. તેને સખત લાગ્યું અને તે ધણ દેતો જમીન પર ઢળી પડ્યો.

આ સમયે પ્રભુ ધ્યાનમુક્ત થયા. તેવામાં ઈંદ્ર પ્રગટ થયા. તેમણે ભાવપૂર્વક પ્રભુને વંદન કર્યું અને પ્રભુને કહેવા લાગ્યા કે, “હે પ્રભુ! જેઓનો જન્મ જગતના કલ્યાણાર્થે થયેલ છે એવા વિશ્વોદ્ધારક અને પટકાય જીવોના રક્ષક આપના પર આવા ભયંકર સંકટો કેમ આવતા હશે? મને તે સંબંધી બહુ જ આશ્ચર્ય થાય છે. હે પ્રભુ! જેના દર્શન માત્રથી આત્માનું કલ્યાણ અને આનંદ થાય તેના તરફ આવા લોકો વકે દ્રષ્ટિથી કેમ જોતા હશે? અમૃતને લોકો વિષ કેમ સમજતા હશે?”

પ્રભુએ કહ્યું. “હે ઈંદ્ર! એ પૂર્વે કરેલા કર્મનું ફળ છે તે ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો જ નથી. પોતાના કરેલા સારા કે નરસા કર્મનું ફળ જીવોને મળે છે, જેમાં કર્મ ખપાવ્યા વિના કોઈનું કલ્યાણ કદી પણ થવાનું નથી.”

આ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી “કર્મ અને તેના ફળ” અંગે સતોષકારક ખુલાસો મેળવી, પ્રભુને વંદન કરી ઈંદ્ર સ્વસ્થાને ગયા. પછી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ગ્રામાકર નગર તરફ પધાર્યા.

ગ્રામાકર સંનિવેશમાં બિલેલક યક્ષનો વાસ હતો. તે પૂર્વભવે સમક્ષિત પામેલ હોવાથી પ્રભુને ધ્યાનસ્થ જોઈ અતિ પ્રમુદિત થયો અને હર્ષપૂર્વક તેણે પરમાત્માની પૂજા-ભક્તિ કરી. આ બિલેલક યક્ષ પૂર્વભવમાં કોણ હતો અને તેને કેવી રીતે સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ થઈ તે સંબંધી વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે છે—

બિલેલક યક્ષનું વૃત્તાંત

મગધ સામ્રાજ્યમાં શ્રીપુર નામના ગામમાં મહાસેન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, જેને શ્રી નામની રાણી હતી. તેમને શૂરસેન નામે રાજકુવર હતો. આ સૌંદર્યવાન રાજકુમાર યુવાવસ્થાએ પહોંચવા છતાં સાંસારિક મોહવિલાસમાં મગ્ન થવાને બદલે પ્રાતઃકાળે વહેલો જાગૃત થઈ તે પોતાનું જીવન આત્મિક યોગધ્યાન વગેરેમાં વ્યતીત કરતો. આથી રાજરાણીને પ્રીતર થઈ કે રજો આ કુમાર મુનિપણું અંગીકાર કરે!

એક વખત શ્રીપુરનગરના ઉપવનમાં સૂરપ્રભ નામે એક જ્ઞાની જૈનાચાર્ય પધાર્યા. તેમના દર્શને મહાસેન રાજવી રાજકુમાર તેમજ નગરજનો સહ પધાર્યા. જ્ઞાની મુનિરાજને ભાવપૂર્વક વંદન કરી વ્યાખ્યાન શ્રવણાર્થે રાજકુમાર સહ રાજવી યોગ્ય આસને બેઠા અને અધિકારી અને અન્ય પ્રજાગણે યોગ્ય સ્થાને બેઠક લીધી.

ત્યાગમય ભાવનાથી ભરપૂર આત્મહિતકારી વ્યાખ્યાનના શ્રવણબાદ મહાસેન રાજવીએ ગુરુદેવને પૂછ્યું, જ્ઞાની ગુરુદેવ! હું એ જાણવા માગું છું કે, મારા આ કુંવરને વિવાહ સંબંધી વાત કેમ પસંદ પડતી નથી ?

જ્ઞાની સૂરિજીએ જણાવ્યું કે-હે રાજા! આમાં રાજકુંવરના પૂર્વભવનો વિયોગ અને સુખ દુઃખના કારણરૂપ “કર્મયોગ” છે. તારા આ રાજકુંવરના પૂર્વ ભવનું વૃત્તાંત અતિ બોધ-દાયક અને માર્ગદર્શક હોવાથી તેનું તું એકાગ્ર ચિત્તે શ્રવણ કર.

પૂર્વભવમાં આ રાજકુમાર શંખપુર નામે નગરમાં ચારુદત્ત નામે રૂપસંપન્ન વણિકપુત્ર હતો. કર્મ સંજોગે, એક દિવસ તેને પોતાની પત્ની સાથે ભયંકર કલહ થયો જેથી તેણે ક્રોધમાં પોતાની પત્નીને કહ્યું કે, તારા પર જલદીથી શોક્ય લાવું ત્યારે જ હું ખરો! આ પ્રમાણે કહી ક્રોધી બનેલ ચારુદત્ત સુશીલ પત્નીની શોધમાં પોતાના મિત્રોસહ ગામોગામ ફરવા લાગ્યો, જેમાં ફરતા ફરતા તે દક્ષિણ દેશના કાંચીપુર નામે ગામમાં આવી પહોંચ્યો. ગામમાં પ્રવેશતાં જ તેને શુભ શુકન થતાં, તે પ્રપુલ્લિત હૃદયે પોતાના એક સ્વજનને ત્યાં ગયો. જ્યાં તેને પોતાના આગમનનું કારણ દર્શાવ્યું. જે સાંભળતા તેણે કહ્યું કે, હે વણિકપુત્ર! એક મ્યાનમાં બે તલવાર રાખવા જેવું આ અઘટિત કાર્ય હોવાથી, અને તેમાં સમગ્ર જીવન મહાદુઃખદ થતું હોવાથી, આ જાતના અનિષ્ટ પરિણામકારી કર્મથી હાથ ઊઠાવી લે.

સદાકાળ કાંઈ કુટુંબકલેશ એક સરખો રહેતો નથી તેમ એક હાથે કદાપિ કાળે તાળી પણ વાગતી નથી માટે મારું કહ્યું માનીને ઘેર જઈ પોતાનો સંસાર સુધારી લે.

સંબંધી હિતેચ્છુની સોનેરી શિખામણ આ સમયે તેને વિષ સમ લાગી. ચારુદત્તે ખુદ્દા શબ્દોમાં જણાવ્યું કે, મારે તો ગમે તે ભોગે બીજા લગ્ન કરી પ્રથમ પત્નીનું અભિમાન ઉતારવું છે.

ઠીક છે. અમો તેમાં પ્રયત્ન કરી જોઈશું કહી ચારુદત્તના સંબંધીએ તેને આશ્વાસન આપ્યું. આવી જાતના વાર્તાલાપ પરથી ચારુદત્તે માન્યું કે-આ સંબંધી મને કાંઈ મદદ કરે તેમ જણાતું નથી તેથી તેણે ત્યાંથી માનપૂર્વક વિદાય લઈ લીધી.

તે જ નગરમાં ગંગદત્ત નામે એક શેઠને કનકવતી નામે સુંદર અને સુસ્વરૂપવાન ઉમર લાયક કન્યા હતી. એક દિવસ કનકવતી સમાન વયની સખીઓ સાથે બગીચામાં પુષ્પ વૃંદી રહી છે તેવામાં, તેણે શ્રીદત્ત નામે એક વણિકપુત્રને દીઠો. બન્નેના નયનો મળ્યા, અને મદન-પ્રહારે બન્ને જણુ ઘવાયા. કનકવતી સખીઓ સાથે પરવશપણની સ્થિતિએ ઘેર આવીને પથારીવશ બની. તેને વિષમ જવર લાગુ પડ્યો અને સ્થિતિ અસાધ્ય બની. વૈદ હકીમ આદિના સચોટ ઇલાજો કરવા છતાં કનકવતીની પીડા ન શમતાં સુર અને વૃદ્ધોએ માની લીધું કે, આ કન્યા કેઈની ગપટમાં આવી છે; માટે તેના ઉતારનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આ ગામમાં વસતી ભગવતી નામે એક પારિવ્રાજિકા કે જે ભૂતપ્રેતાદિનો દોષોના તેમજ નજરાદિના ઉતારનું કામ કરતી હતી તેને બોલાવવામાં આવી.

જમાનાની ખાધેલ આ ચાલાક પરિવ્રાજિકાએ કનકવતીને ખારીકાઈથી તપાસી ખાતરી કરી લીધી કે-આમાં યુવાન કન્યાના હૃદયના મુંઝારાનું મૂળ સમજાય છે. તેણે સર્વને કહ્યું. કે-મને કનકવતી પાસે એકાંતે થોડોક સમય રહેવા દો, તો તેની પીડા દૂર કરવાના માર્ગની મને સમજ પડે. આ કન્યા કોઈની દ્રષ્ટિની છાયામાં આવી હોય તેમ લાગે છે.

ભગવતીના કહેવાથી કુટુંબીજનો દૂર ખસી ગયા. પછી ભગવતીએ કનકવતીના માથા પર વાત્સલ્યતાથી હાથ ફેરવતા કહ્યું: “બેટા ! તું કોઈ નવયુવાનના પ્રેમખાણે ઘાયલ થઈ હોય એમ જણાય છે. જેથી મારા પર માતા તુલ્ય વિશ્વાસ રાખી તું તારી બનેલ ઘટના કહી બતાવ. જેથી તારા ઇચ્છિત પ્રેમી સાથે તને મેળવી આપું.”

બેટા ! અમારો તો આ જ જાતનો પરોપકારી ધંધો છે. તેમાં મેં આવા અનેકના સંધાનો કરી આપી તેમના સંસાર સુધાર્યા છે તો મને નિઃસંકોચપણે કહે કે તું કયા મનગમતા પ્રેમી પુરુષના નયન-ખાણથી વીંધાઈને હરિણીની માફક તરફડે છે ?

પોતાના વલોવાતા હૃદયમાં આમ અમૃતના સિંચનરૂપ શાંત ને આશ્વાસનમય શબ્દો સાંભળતાં કનકવતીએ દુખાતા દિલે કહ્યું: હે પૂજ્ય ! ગઈ કાલે હું બગીચામાં પુષ્પો ચુંટવા ગઈ હતી ત્યાં શ્રીદત્તનો અચાનક મેળાપ થયો; અને તેના પ્રત્યે હું આકર્ષાઈ. પરિણામે મારી આ સ્થિતિ થઈ છે; માટે કોઈ પણ પ્રકારે તેનો મારી સાથે મેળાપ કરાવી આપો.

અહો ! એમાં તે શું ? તારા હૃદયની શાંતિ કરવી તે મારી પ્રથમ ફરજ છે, કોઈ પણ પ્રકારે હું તને શ્રીદત્તનો મેળાપ કરાવી આપીશ. આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી પરિવ્રાજિકા ચાલી ગઈ. હૃદય-તાપ શાંત થતાં કનકવતી પણ સ્વસ્થ થઈ ઘરકામમાં લાગી. તેના કુટુંબી જનો પણ આનંદ પામ્યા.

ખીજી જાણુ શ્રીદત્તની પણ કનકવતીના જેવી જ સ્થિતિ થઈ હતી. તેને ચિત્તભ્રમ જેવું થયું અને તે પણ પરવશ બની ગયો.

આ પ્રમાણે વણિકપુત્રની પરવશ સ્થિતિ નીહાળતાં તેના માતાપિતા ચિંતામાં પડ્યા. તેના ઉપાય માટે તે જ ભગવતી પરિવ્રાજિકાને પોતાને ત્યાં તેડી લાવવા સેવક મોકલ્યો. આ સમયે કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું-એવો ક્રીસો બન્યો. બરોબર આ જ સમયે ભગવતી કનકવતીને ત્યાંથી શ્રીદત્તને મેળવી આપવાનું આશ્વાસન આપી ઘેર આવી હતી તેને પણ સોનેરી તક સાંપડી.

શ્રીદત્તને ઘેર તે આવી. મહાન્ જાદુગરનો અને જ્યોતિષીનો ડોળ ઘાલી સહુને જણાવ્યું કે-શ્રીદત્તના ચિત્તભ્રમનું કારણ જ્ઞાનબળે મને સમજવા મળ્યું છે માટે મને થોડીક એકાંત આપો તો તેને હમણાં જ ચમત્કારી દૈવી ઉપાયોદ્ધારા શાંત કરી દઉં.

ભગવતીના સૂચન મુજબ ભગવતીને એકાંત મળતાં જે તેણે શ્રીદત્તને જણાવ્યું: બુદ્ધિ-શાળી વણિકપુત્ર ! આ રીતે મન પરનો કાબૂ ગુમાવવાથી શું તને એકાએક કનકવતી મળવાની

છે ? તારા મનની બધીએ મૂંઝવણ મને જ્ઞાનબળે સમજાણી છે, માટે હવે આ ક્ષણથી દીવાનાપણું મૂકી દે અને મારા કહેવા મુજબ કર. સાંભળ, તારે આવતી કાલે બીજા પ્રહરે રાત વોત્યે મનોજના મંદિરે આવવું. ત્યાં તારો હસ્તમેળાપ કનકવતી સાથે કરાવી આપીશ. આમાં તારી મનોકામના જરૂર પરિપૂર્ણ થશે. પણ આ કામમાં હીંમત રાખી, તારે અવશ્ય ચક્રોરતાથી વર્તવું પડશે. આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી શ્રીદત્તને ભગવતીએ શાંત પાડ્યો અને શ્રીદત્તે મનોજના મંદિરે આવવાનું કબૂલ કર્યું.

એક ઘડી પહેલાંનો ચિત્તભ્રમવાળો શ્રીદત્ત ભગવતીના સમજાવવાથી અને માગદર્શનથી પહેલાંના જેવો આનંદિત અને વિકસ્વર બન્યો. તેના કુટુંબીજનોએ આમાં ભગવતીની દૈવી શક્તિનો પ્રભાવ માન્યો અને તેને ઊંચ કોટીનો શિરપાવ આપી વિદાય કરી.

બાણે મહાન ઇડરીયો ગઢ જીતવાનું કામ ન કરી આવી હોય તેમ તે ભગવતી કનકવતીને ત્યાં આવી અને તેને કહ્યું : કનકવતી ! તારું ધાર્યું કાર્ય પાર પાડ્યું છે. આવતી કાલે રાતના બીજા પ્રહરે તારો મનમાનીતો શ્રીદત્ત તને મળશે તેની સાથે ગાંધર્વ લગ્નથી જોડાઈ તું તારું જીવન સુખી કરજે. આ પ્રમાણે જણાવી ભગવતીએ તેને આશ્વાસન આપ્યું.

માણસો પોતાની કલ્પના પ્રમાણે શેતરંજના સોગઠા ગોઠવે છે અને તેમાં પોંતે સફળ થશે તેમ માને છે, પણ કુદરતને શું ગમે છે તેની તેને બાણ થતી નથી. તેવું જ કંઈક, કનકવતી અને શ્રીદત્તના સંબંધમાં પણ બન્યું.

પોતાની પત્ની સાથેના કલેશથી કંટાળી, બીજી પત્નીની શોધમાં નીકળેલ ચારુદત્ત જે વણિક સંબંધીને ત્યાં ઉતરેલ હતો તેનાથી આ કાર્ય થઈ શકશે નહિ, એવું માની ચારુદત્ત બીજે ગામ જવા નીકળ્યો તો ખરો પણ આ સમયે તેના હૃદયમાં થયું કે-શુકન કદાપિ નિષ્કુળ ન થાય, માટે હું આજે તો આ ગામમાં જ રાત્રિવાસ રહું. આવા વિચારમાં ને વિચારમાં તે મનોજના મંદિરે આવ્યો. અહીં કુદરતી સંજોગોવશાત્ તેનું દિલ મનોજની પ્રાર્થનામાં લીન બન્યું. તેણે રાત્રિ પણ તે જ મંદિરમાં વીતાવવાનો નિર્ણય કર્યો અને તે જ સ્થળે મંદિરના ચોગાનમાં એક બાબુએ સૂતો અને નિદ્રાધીન થઈ ગયો.

બીજી બાબુ કનકવતી રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે જ ઘેરથી નીકળી ભગવતીને ત્યાં આવી અને ભગવતી પરિવ્રાજિકા સાથે ધીમે પગલે ડરતી ડરતી, લગ્નની યોગ્ય સામગ્રી સાથે રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે મંદિરે આવી પહોંચી. કેટલી રાત વ્યતીત થઈ હશે તે અધિરીયા સ્વભાવવાળી કનકવતીના સમજવામાં ન આવવાથી તેણે ભગવતીને કહ્યું : પૂજ્ય ! મધ્યરાત્રિ થઈ ગયેલ દેખાય છે, માટે શ્રીદત્ત આપણી વાટ જોતો એકાંતે નિદ્રાધીન તો નહિ બન્યો હોય ને ? મંદિરમાં જઈ તપાસ તો કરો.

પોતાના મનમાન્યા પ્રેમીને મળવાની અને તેની સાથે લગ્ન કરવાની ધૂનમાં ઘેલી બનેલ કનકવતી ભગવતી સાથે મંદિરના અંદરના ભાગમાં ગઈ, જ્યાં ભગવતીને મંદિરના ખૂણામાં કોઈ સૂતેલ દેખાયું. તે જ શ્રીદત્ત છે, એમ ભ્રમથી માની લઈ ભગવતીએ ચારુદત્તને ઉઠાડ્યો અને લગ્નકાળ વહી બાય છે એમ કહી તેને બાગ્યત કર્યો. આ સમયે

તે કાંઈ પણ ખુદાસો કરે ત્યાર પહેલાં તો અધીરી પ્રેમવશ બનેલ કનકવતીનો ડાબા હાથનો પાંજો ચારુદત્તના હાથમાં આપ્યો. અને શુભલગ્ન સાવધાનના મંત્રોપચારો સાથે મનો-જની સાક્ષીએ બન્નેના ગાંધર્વ લગ્ન કરી આપ્યા. બાદ ભગવતી પોતાના ઘરે ચાલી ગઈ.

એક સરખી વય અને સમાન દેખાવવાળા ચારુદત્તને શ્રીદત્ત માની કનકવતીએ કહ્યું: “હે નાથ! આપ મારી સાથે અહીંથી અન્ય સ્થળે ચાલો, જ્યાં આપણે આપણું જીવન સંતોષથી વ્યતીત કરીએ.”

અંધારામાં માર્ગ કાપતા તેઓ એકાદ ગામની સીમે આવ્યા. જ્યાં પ્રાતઃકાળ થતાં બન્ને અપરિચિત આત્માઓના દિલમાં બનેલ આ અફભૂત ઘટના પર આશ્ચર્ય વ્યાપ્યું. કનકવતીને ફરજિયાત સંતોષ માની ચારુદત્ત સાથે તેના ગામ જવું પડ્યું, જ્યાં એ બન્નેનો રનેહ જામ્યો અને તેઓ પ્રેમપૂર્વક રહેવા લાગ્યા.

ખીજી બાજુ શ્રીદત્ત રાત્રિના બીજા પ્રહરે મંદિરે જતાં ત્યાં કોઈ પણ તેના જોવામાં ન આવ્યું એટલે પરતાતા દિલે તે મંદિરથી પાછો ફર્યો અને પોતાની ભૂલ માટે મહાન પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તેણે પોતાનું જીવન શાંતિથી પ્રભુભક્તિમાં વિતાવવા નિશ્ચય કર્યો અને જીવન નીતિના માર્ગે પસાર કર્યું.

ચારુદત્તના ઘેર આવેલ કનકવતીથી ચારુદત્તનું સંસારી જીવન સુખી થયું. ચારુદત્તની પ્રથમ કજીયાખોર સ્ત્રીથી આ બન્નેનો રનેહ સહન ન થયો તેથી તે વિશેષ કજીયાળી બની. અંતે તેને તેના પીયર સદાને માટે મોકલી આપવામાં આવી અને કનકવતી અહીં સુજેથી રહેવા લાગી.

ચારુદત્તની પ્રથમ સ્ત્રીને કાઠી મુકાવવાથી કનકવતીએ આ ભવમાં ભોગાંતરાય કર્મ ખાંધ્યું. કનકવતી મરણ પામી તિર્યંચ ગતિ પામી. ખીજી બાજુ શ્રીદત્તને નિરાશ કરવાથી ચારુદત્તે પણ ભોગાંતરાય કર્મ ખાંધ્યું. ચારુદત્ત પણ તિર્યંચપણાને પામ્યો. પછી અનેક ભવોમાં ભમી તે ચારુદત્તનો જીવ “હે રાજન્! તમારે ત્યાં રાજકુમાર સૂરસેન તરીકે જન્મેલ છે.”

હવે તેના ભોગાંતરાય કર્મોનો મોટો સમૂહ ખપી ગયો છે. શેષકર્મ બાકી છે તે પણ ટૂંક સમયમાં ખપી જશે અને તેને તેના પૂર્વભવની પત્ની મળતા સંતોષ થશે. તેમજ તેનું મન ભોગવિલાસમાં મગ્ન થશે.

આ પ્રમાણે પોતાના વહાલા પાટવી પુત્રનું પૂર્વભવિક વૃત્તાંત સાંભળી, સંતોષ પામી રાજવીએ નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો અને જ્ઞાની મુનિવરે ત્યાંથી વિહાર કર્યો.

કનકવતીના જીવે ભવભ્રમણ કરી કુસુમસ્થળ નગરના જિતશત્રુ રાજાને ત્યાં રાજકુંવરી તરીકે જન્મ લીધો જેનું નામ રતનાવલી રાખવામાં આવ્યું. અનુક્રમે યૌવન પામવા છતાં રાજકન્યાના મનમાં વિવાહની જરા પણ ઇચ્છા થતી નથી તેના માટે અનેક રાજકુમારોના માગાઓ આવ્યા છતાં રાજકન્યાએ ખુદ્દલ જણાવી દીધું કે-પિતાજી, હાલ તુરતને માટે મારા વિવાહની વાત મુલતવી રાખો. રાજકન્યાનો લગ્નકાળ વ્યતીત થતો હોવા છતાં લગ્ન માટે

તે આનાકાની કરે છે એ જાતની લોકવાયકા ચારે દિશાએ પ્રસરી ગઈ. આ પ્રમાણે સૂરસેન અને રતનાવલિ બન્ને જણા પૂર્વભવિક સંબંધ યોગે વિયોગ દુઃખ ભોગવી રહેલ છે.

દૈવિક સુયોગે આ પૂર્વભવના પ્રેમીયુગલને! લગ્નયોગ ભવિતવ્યતાના યોગે સંધાયો અને સૂરસેનકુમારના લગ્ન અતિ ધામધુમથી રતનાવલી સાથે થયા. વૈભવી સુખ ભોગવતા ઉભય-દંપતિના થોડા દિવસો કઈ રીતે પસાર થઈ ગયા તેની તેમને ખબર પણ ન રહી.

એક દિવસ રાજકુમાર સૂરસેન એક દેવાંશી અશ્વ પર બેસી વનકીડાર્થે જઈ રહેલ હતો. તેવામાં કુદરતી સંજોગોમાં રાજકુમાર દૂર દૂર ગાઢ જંગલમાં જઈ ચઢ્યો અને માર્ગ ભૂલ્યો. રખડતાં રખડતાં દિવસનો મધ્યાહ્નકાળ થયો હતો. અશ્વરાજ તેમજ કુમાર-બન્ને પ્રાણીઓને ભૂખ અને તૃષ્ણા સતાવી રહી હતી એટલે કુમાર જળાશય અને વનકુળાદિની શોધમાં ચારેદિશાએ ફરવા લાગ્યો, અશ્વ પણ અતિ પરિશ્રમિત થયો હતો. વધુ આગળ ચાલતાં ભરજંગલમાં અતિ પરિશ્રમિત થએલ અશ્વે થખ દેતા-જમીન પર પોતાનું શરીર નાખી દીધું અને કુમાર તેની કંઈ પણ સારવાર કરે તેટલામાં તો કુમારની સામે દૃષ્ટિ રાખી, તે પ્રાણુમુક્ત થયો. કુંવરે અશ્વના મૃતદેહને પ્રણામ કરી સ્વજીવનના રક્ષણાર્થે આગળ પ્રયાણ કર્યું :

ભવિતવ્યતાનો અજબ સંજોગ

આવા વિકટ પ્રસંગમાં ગલરાએલ અને વિહ્વળ બનેલ કુંવરે નજદીકના એક વિશાળ વૃક્ષ નીચે આશ્રય લીધો.

થોડા જ સમયમાં એક ધનુષ્યધારી ભિલ્લ ત્યાંથી નીકળ્યો એને જોતાં જ કુંવરે આતુરતાથી પૂછ્યું : ‘ભાઈ, આટલામાં કયાંય પાણી મળશે? તૃષ્ણાથી મારું જીવન અકળાઈ રહ્યું છે.’

અરે ભાઈ, આ તો કાદંબરી વનનો મધ્ય ભાગ છે. અબણ્યા મુસાફરને અહીં પાણી કે માર્ગ મળવો મુશ્કેલ છે. આ વનનો હું સંપૂર્ણ ભોમિયો હોવાથી ચાલો મારી સાથે, નજદીકમાં એક જળાશય બતાવું. આ પ્રમાણે કહી ભિલ્લે ગીચ વનરાજીથી ગુંચવાએલ કેડીનો માર્ગ લીધો. કુંવર પણ સાથે ચાલ્યો. અને માત્ર અર્ધા ફાર્લિંગ જેટલા અંતરે આવેલ, અતિ ગાઢ ઝાડીમાં ઢંકાયેલ એક જળાશય પર બંને આવ્યા. કુંવરે સંતોષપૂર્વક જળપાન કર્યું. બાદ ભિલ્લ કુંવરને જળાશય નજદીક ઝાડીમાં આવેલી પોતાની ઝૂંપડીએ લઈ ગયો, જ્યાં ઊંચકોટીના અમૃત તુલ્ય સ્વાદિષ્ટ મીઠા ફળોથી તેનું સ્વાગત કરી તેની ક્ષુધા પણ શાન્ત કરી.

આ સમયે કુંવરે વિચાર્યું કે-આ ભિલ્લે વિના સ્વાર્થે મારા જીવનનું રક્ષણ કર્યું છે તેથી તેનો અવશ્ય આભાર મનવો જોઈએ અને યોગ્ય સમયે તેનો બદલો વાળી આપવો જોઈએ. એમ વિચારી કુંવરે ભિલ્લ નાયકને કહ્યું : હે ઉપકારી બંધુ ! હું શ્રીપુરના રાજવીનો પાટવી કુમાર છું. વનકીડાર્થે ફરતાં આ ભયંકર અટવીમાં સપડાઈ ગયો છું. મારા અશ્વે પણ આ જ જંગલમાં તૃષ્ણાતુર સ્થિતિમાં તરફડાટપૂર્વક પ્રાણાર્પણ કર્યું છે. તમે મારું રક્ષણ કરી મને જીવિતદાન આપ્યું છે. તેની નિશાની તરીકે મારી આ રાજમુદ્રિકા તમને આપું છું. તમે જ્યારે મારા નગરે પધારો ત્યારે આ મુદ્રિકા બતાવશો એટલે મહેલના રણેવાળો તમને માનપૂર્વક મારી પાસે લાવશે.

કુંવર સાથે ભિલ્લને મિત્રાચારી ગંધાઈ જતાં ભિલ્લે તેને કહ્યું કે-આ વન કૌતુકી છે, આશ્ચર્યોના સ્થાનભૂત છે, માટે મારી સાથે ચાલો, હું તમને તેની મહત્તા જાણાવું. સમય સંધ્યાનો હતો. આ સમયે પરસ્પર મિત્રો બનેલા ભિલ્લરાજ અને કુમાર ગાઠ અટવીમાં જુદાજુદા આશ્ચર્યો જોવા નીકળી પડ્યા.

એક સ્થળે મંત્રવાદીઓ રાતા ચંદનના મંડલનું આલેખન કરી મંત્રસાધના કરી રહ્યા હતા, તો બીજે સ્થળે ધાતુવાદીઓ પથ્થરો તપાવી ધમી રહ્યા હતા.

એક સ્થળે ઔષધિરસથી ભસ્મ બનાવવામાં સાધકો લીન બન્યા હતા. એક સ્થળે સુવર્ણ-સિદ્ધિનો પ્રયોગ ચાલી રહ્યો હતો.

આમ આ ચમત્કારી વનલીલા નિહાળતો કુંવર ભિલ્લ સાથે આગળ ચાલી રહેલ છે એવામાં તેની નજરે એકાચરિતે સાધના કરતી એક યોગી દેખાયા. તેમજ એક સિદ્ધપુરુષ મંત્રસાધનામાં એકાચ બનેલ જોયો. તે જ માફક કેઈ એક સાધક પોતાના ઈષ્ટદેવની સાધનામાં લીન બનેલ જણાયો.

આ પ્રમાણે અનેક મંત્ર અને સિદ્ધિસાધકોથી ભરપૂર તેમજ દૈવિક રિદ્ધિ-સિદ્ધિથી ભરપૂર વનમાં આશ્ચર્યજનક ઘટનાઓનું નિરીક્ષણ કરતો સૂરસેનકુમાર, પોતાના મિત્ર ભિલ્લ નાયક સાથે રાત્રિના સમયે ફરતો ફરતો એવા સ્થળે આવી ચઢ્યો કે-જ્યાં ભૂત, પ્રેત, વૈતાલ પિશાચ આદિ પ્રેતચોનીઓનું સામ્રાજ્ય વ્યાપક હતું. આ સ્થળમાં પ્રવેશતાં જ ભીલ્લ સરદારે કહ્યું: કુંવર! રાત્રિના સમયે આ ભૂતાવળો અહીં વિચિત્ર પ્રકારની નૃત્યલીલામાં લીન થતી હોય છે. તેમને ભૂલેચૂકે જો માનવની ગંધ આવી જાય અને તેમાં માનવી સપડાઈ જાય તો તેનો નાશ થઈ જાય છે-તેના રક્તનું પાન કરતા તેઓ આનંદોત્સવ કરે છે.

કુમાર! આ સ્થળે ભલ્લલા સાધકો પણ પોતાના જીવનની હાનિ માને છે, માટે આ પ્રદેશથી હવે પાછા ફરવામાં જ જીવનની સલામતી છે. કુમાર સાહસિક હતો. તેને કૌતુકો જોવાનો અજબ શોખ લાગ્યો હતો એટલે એણે ભીલ મિત્રને કહ્યું કે-આપ ભલે ઝૂંપડીએ પધારો. હું તો અહીં રહી તેમની પિશાચલીલાનું દ્રશ્ય જોવા માગું છું.

અંધકારનું સામ્રાજ્ય વ્યાપક બનેલ હતું એવામાં થોડુંક આગળ જતાં કુંવરને એક દિશામાંથી દિવ્ય ધૂપની મીઠી સુગંધ આવવા લાગી. કુંવર તે તરફ વળ્યો. થોડેક જતાં એક અગ્નિકુંડ તેની નજરે પડ્યો જેની જ્વાળાઓમાંથી સુગંધી દ્રવ્યનો સુવાસ આવતો રહ્યો હતો.

એક સાધક મંત્રવાદી તેની સન્મુખ બેસી મંત્રસાધનામાં લીન બનેલ હતો એવામાં એકાએક એક ચેટકદેવ અગ્નિકુંડ નજદીકમાં ભયંકર જ્વાળા વચ્ચે પ્રગટ થયો અને સાધક પ્રત્યે ગુસ્સે થતા બોલ્યો: સાધક, તેં આ મંત્રનું માહાત્મ્ય જાણ્યા વગર તેની સાધના કેમ કરી? જો કોઈ સાધક મંત્રસાધનામાં ભૂલ કરે છે તો તેના પર મારો ગુસ્સો અપરંપાર ઉતરે છે અને છેવટે તે વિનાશ પામે છે. હું તારો હમણાં જ ભોગ લઉં છું કહી તે ચેટકદેવે સાધક પર પોતાનું અગ્નિજ્વાળા નામનું શસ્ત્ર ફેંક્યું.

આ જાતનું દશ્ય જોતાં જ સૂરસેનકુમારનું ક્ષાત્રતેજ ઉછળી આવ્યું. તેણે સાધકની રક્ષા કરવા માટે પોતાની કમરમાંથી ખડ્ગ ખેંચી કાઢી ચેટક દેવ તરફ દોટ મૂકી તેવામાં તેને

જણાયું કે-દેવ-દેવીઓ પર માનવીના શસ્ત્રો કંઈ પણ અસર ઉપજાવી શકતા નથી, માટે તેઓને તો વિનય-વિવેકથી જ વશ કરવા જોઈએ.

તત્કાલે કુંવરે પોતાના હાથની કટારી દૂર ફેંકી દીધી અને ચેટકદેવની નજદીક જઈ, તેના ચરણોમાં પડી વિનંતિ કરતાં કહ્યું: હે ચેટકરાજ ! આપ તો દયાના ભંડાર ગણાવ. દેવમાં સદાકાળ દયા જ હોય છે, તો કૃપા કરી આ સાધકની ભૂલ માટે આપ ક્ષમા કરો અને આપના ક્રોધાગ્નિને શાંત કરો.

હે દેવ ! ક્ષમા એ એક એવું અમોઘ શસ્ત્ર છે કે જે દેનાર અને લેનાર બન્નેનું કલ્યાણ કરે છે. તેમજ દેવનું દર્શન કદાપિકાળે નિષ્ફળ જતું નથી તે મુજબ આપે આ સાધકની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવી જોઈએ, એવી મારી પ્રાર્થના છે.

પ્રભાવશાળી તેજસ્વી યુવાનની વિનયયુક્ત પ્રાર્થનાની અસર દેવ પર સચોટ થઈ. તેનો કાંઈ શંકા નહોતો અને પ્રસન્ન થયેલ તે ચેટકદેવ સાધકની કામના મુજબ ઔષધિ સિદ્ધ કરી આપી, કુંવરના વળાણ કરી અંતર્ધ્યાન થઈ ગયો.

દેવની ક્રોધમૂર્તિ નીરખતાં જ મૂર્ચ્છિત બનેલ સાધક થંડા ઉપચારથી શુદ્ધિમાં આવતાં તેણે પોતાને અભયદાન સાથે સિદ્ધિ અપાવનાર કુંવરનો આભાર માનતાં કહ્યું: હે વીર યુવાન ! આવા ભયંકર સ્થાનમાં તમો કેવી રીતે આવી ચઢ્યા? અહીં મારા જેવા સાધકોના આવા હાલ થાય છે ત્યાં તમારી તો શી ગણતરી? છતાં આશ્ચર્યની હકીકત તો એ છે કે-આવા ભયપ્રદ સ્થળમાં તમોએ જીવનની પરવા ન કરતા ચેટકદેવ જેવાથી તમારું જીવન બચાવ્યું અને મારું રક્ષણ કર્યું.

કુમાર ! મારું નામ કનકચૂડ વિદ્યાધર છે. હવે આપ મારી સાથે મારા નગરે પધારો અને મારી સેવાનો સ્વીકાર કરો.

પછી કનકચૂડ વિદ્યાધર પોતાના વિમાનમાં કુંવરને લઈ ગગનમાર્ગે ગાઢ અંધકારમાં વૈતાલ્ય પર્વત પર પોતાના વૈભવી મહેલે આવ્યો અને કુમારનું તેણે સુંદર સ્વાગત કર્યું.

સમય મધ્ય રાત્રિનો હોવાથી શ્રમિત કુંવરની નિદ્રા માટે વૈભવી મહેલમાં એક દિવ્ય કળાત્મક પત્રંગ પર કુમારને શયન કરવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી.

આ પત્રંગની ચારે દિશાએ રહેલ વિદ્યાધર દેવીઓ કુંવરને દરેક રીતે શાંતિ મળે તેવી રીતે સુગંધી દ્રવ્યોથી પલંગને સુગંધિત કરી રહી હતી.

તેમાંની એક ગાંધારદેવીએ તો સિતાર તેમજ વીણાના વાદન-તાલના સાથે ભૈરવી રાગના ગાનમાં કુંવરને એવો લીન બનાવ્યો કે, તેને આ સમયે એમ જ થયું કે, “ પોતે રાજકુમાર છે કે દેવકુમાર ? ” આ પ્રમાણે વિદ્યાધરના વૈભવી મહેલમાં કુંવરે સુખપૂર્વક રાત્રિ વ્યતીત કરી.

પ્રાતઃકાળે ઊંચ કોટીના મસાલાથી ભરપૂર સુવાસિત દૂધનો રત્નજડિત પ્યાલો એક દેવીએ લલિતમય હાવભાવથી કુમારને આપ્યો. તેમજ રત્નજડિત સુવર્ણના લિન્ન લિન્ન થાળોમાં અમૃત તુલ્ય મીઠાશવાળા વિવિધ પ્રકારના દિવ્ય ફળો સહિત રમઝુમ કરતી અનેક દેવીઓ આંખના

પલકારામાં હાજર થઈ કુંવરને ઘેરી વળી અને ભાવથી થાળો કુંવરના સન્મુખ ધર્યાં. કુંવરે સાનંદાશ્ચર્ય પ્રેમભાવે તેનો ઉપયોગ કર્યો.

પછી સુગંધિત દ્રવ્યથી ભરપૂર-તાંબૂલનો ઉપલોગ કરાવી, દેવાંગનાઓ કુમારને સ્નાન-ગૃહમાં લઈ ગઈ. જ્યાં અતિ કીર્મતી અત્તર ગુલાબજળ વગેરેથી સુવાસિત એવા રત્નજડીત-સુવર્ણમય જળકુંડમાં કુમારને એવી રીતે સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું કે, જેનો અનુભવ આ વૈભવી રાજકુમારને આ ભવમાં પ્રથમ જ વાર થયો અને તેને એમજ લાગ્યું કે પોતે કોઈ દેવલોકમાં દિવ્ય સુખનો આસ્વાદ લઈ રહ્યો છે. સ્નાનાગારથી બહાર આવી. અમૂલ્ય રત્નજડિત આભૂષણ-યુક્ત અણમોલ વસ્ત્રધારી કુમારની પ્રકુલ્લિતતામાં કાંઈ પણ કચાશ ન રહી.

એક જ રાત્રિમાં પોતાના જીવનનો આ પ્રમાણે અદ્ભુત પલટો જોઈ અતિ પ્રસન્નચિત કુમાર વિદ્યાધર સાથે વૈતાલ્ય પર્વત જેવી દેવભૂમિની રમણીયતા નીહાળવા બહાર પડ્યો.

અમત્કારી પવિત્ર પર્વતની હારમાળાઓમાં ફરતા એક મોટી શિલા ઉપર પોતાની ભુજાઓ આકાશ તરફ ઊંચી રાખી, એક પગ પર આખા શરીરનો ભાર મૂકી, પ્રતિમારૂપે ધ્યાન ધરતા એક મુનિવર તેમની નજરે પડ્યા. તેમના પવિત્ર દર્શનથી કુંવરને તેમના તરફ લકિતભાવ ઉત્પન્ન થયો. અને મુનિદર્શનથી કુંવરે પોતાના જીવનની સાર્થકતા માની. મુનિવર પાસે જઈ તેમને ભાવપૂર્વક વંદન કરી તેમની સમીપ કુંવર અને કનકચૂડે બેઠક લીધી.

આ સમયે મહામુનિએ પોતાનો કાઉસગ્ગ પાડ્યો. કુંવરને યોગ્ય પાત્ર જાણી અમૃત તુલ્ય ધર્મતત્ત્વ સમજાવતાં મહામુનિએ કહ્યું: ‘હે મહાનુભાવ ?

ધર્મનું મૂળ અહિંસા અને દયામાં રહેલ છે. મદ્ય, માંસ, રાત્રિભોજન આદિ, શારીરિક રોગ ઉત્પન્ન કરનારા તેમજ દુર્ગતિગામી છે. મદ્યપાનથી બેન, દીકરી, માતા આદિનું ભાન પણ ભુલાય છે અને ન કરવાના અનર્થનાં કાર્યો સહેજે થાય છે, જેના પરિણામે નરકગતિનાં દુઃખો ભોગવવા પડે છે.

કૃમિ તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં જંતુના ઉત્પત્તિસ્થાન એવા માંસાહારથી પોતાની હોજરીને કષ્ટસ્થાન બનાવવું, તેમાં સંતોષ માની રાજી થવું તેના જેવું મહાન પાપ એકે નથી. નિર્દોષ પ્રાણીઓના રક્ષણાર્થે તો માનવ જીવનની પ્રાપ્તિ થએલ છે તો તેને આ પ્રમાણે હિંસાદિક કૃત્યોથી કયો ભાનભૂલો આત્મા પોતાને નરકગામી બનાવે ! કુમાર, રાત્રી સમયે જમતાં ઝીણી નજરથી પણ ન દેખી શકાય તેવાં સૂક્ષ્મ હજારો જંતુઓ આહાર સાથે પેટમાં જતા હોય છે તેથી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થઈ અંતે તે જીવનનો નાશ કરનારા બને છે.

જેમ એક મનુષ્યે પોતાના હાથમાં લીધેલ પાણી, ધીમે ધીમે હથેલીમાંથી વહી જાય છે તે મુજબ મનુષ્યનું આયુષ્ય રાત્રિદિવસ પણે પણે કપાતું જ રહે છે અને ક્યારે તેનો નાશ થશે તે કહી શકાય નહિ, જેથી આવા ક્ષણભંગુર શરીરના મોહમાં ફસાયા વિના જલદી તરણોપાય શોધી લેવો જોઈએ. કુંવર ! સંસાર એ કેદખાનું છે. તે કેદખાનામાંથી છૂટવા માટે અવશ્ય પ્રયાસ કરવો જોઈએ. સમજી માનવી પોતાનું સ્વકલ્યાણ ન સાધે તો તેના જેવી બીજી મૂર્ખાઈ કઈ હોઈ શકે ?

આ સંસારને અસાર અને સ્વપ્નાવત ક્ષણભંશુર માની મહાન્ કારુણ્યસાગર જ્ઞાની વીતરાગ દેવે, તરણુતારણરૂપ ઉત્તમ માર્ગ જતાવ્યો છે.

આ પ્રમાણેની અમીઝરણરૂપ રસધારાની અસર કુમાર અને કનકચૂડ વિદ્યાધર પર થઈ. બન્ને ભાવિક આત્માઓએ મુનિરાજ પાસે આજીવન માંસ, મદિરા, રાત્રિભોજન આદિના પચ્ચક્રખાણ લીધા. પછી પોતાના જીવનને ધન્ય માનતા બન્ને જણા રાજમહેલે આવ્યા. કનકચૂડ વિદ્યાધરના સ્વાગતને તેમજ વિદ્યાઓનો અપૂર્વ લાભ લઈ રહેલ કુમારે થોડાક દિવસો અહીં આનંદમાં વિતાવ્યા એક દિવસ વિદ્યાધરને કુંવરે જણાવ્યું કે-ઘણા દિવસથી હું નીકળ્યો છું મારે હવે મારે માતા-પિતાને મળી તેમનો વિરહ દૂર કરવો જોઈએ, કનકચૂડ તેને રોકવા ઘણો આશ્રય કર્યો પરંતુ, સુરસેનકુમારની અનિચ્છા જાણી વિમાનમાં તેઓ કાઢંબરી વનમાં આવી પહોંચ્યા.

આ બાબત, કુમારનું અસ્ત્રે કરેલા અપહરણ પછી સૈન્યે ઘણી તપાસ કરી છતાં કુમારનો પત્તો ન મળવાથી તે સર્વ સૈન્ય શ્રીપુરનગરે ગયું. અને રાજા રાણી તેમજ રાજકુટુંબ સાથે સુરસેનકુમારની રાણી રત્નાવલીના શોકનો પાર ન રહ્યો. છેવટે રાજાએ રત્નાવલી તેમજ વિશાળ સૈન્ય સહિત કુમારની તપાસ માટે કાઢંબરી વનમાં પ્રવેશ કર્યો. વિવિધ પ્રકારે શોધ કરતાં રાજાએ કુમારના ઉપકારી તે ભિલ્લને જોયો. તેમજ ભિલ્લના હાથમાં સુરસેનકુમારના નામવાળી મુદ્રિકા પણ જોઈ. તેથી તેમને સહેજે શંકા ઉદ્ભવી કે-આ ભિલ્લે જ કુમારનો વધ કર્યો હશે, નહીં તો તેની પાસે કુમારના નામાભિધાનવાળી મુદ્રિકા ક્યાંથી હોઈ શકે ?

ભિલ્લને કેટલાક સવાલો પૂછ્યા, પરંતુ રાજાના પ્રશ્નોનો તે સંતોષકારક જવાબ આપી શક્યો નહીં એટલે રાજાને તેના પર વિશેષ વહેમ આવ્યો અને તેને કેદ કર્યો.

રાજકુમારની મુદ્રિકા મળવાથી સૈન્યમાં પણ એવી અફવા ફેલાણી કે-“કુમાર પંચત્વ પામ્યા છે.” આ સમાચાર રત્નાવલીને મળતાં તે મૂર્ચ્છિત બની ગઈ. થોડા સમય બાદ મૂર્ચ્છા વળતાં તેણે પોતાની ધાવમાતાને એકાંતમાં કહ્યું કે-“હે માતા ! હું મારા જીવિતને ટકાવી રાખવા ઈચ્છતી નથી. મારા પ્રાણેશ પંચત્વ પામ્યા છે તો, મારે જીવીને શું કરવું છે ? મારે મારા આ કાર્યમાં તું મને સહાયભૂત થા.” ધાવમાતાએ રત્નાવલીને આશ્વાસન આપી શાંતિ પમાડી અને હજી વિશેષ સમય રાહ જોવા સમજાવી.

રાત્રિના શાંત અને અંધકાર સમયે રત્નાવલી ધાવમાતા તેમજ રક્ષક સૈન્ય વગેરેની નજર ચુકાવી તે જ વનમાં દૂરની કળી ગઈ. પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રનો કંઠપાશ બનાવી, પોતાના કેશકલાપને સરખા કરી વડના એક ઝાડ નીચે જઈ-“ઓ નાથ ! હું આપને આવીને મળું છું” કહી ગળે ફાંસો નાખી લટકી પડી.

રત્નાવલીની ફીકરમાં જેણે પોતાની નિદ્રા ગુમાવી છે તે ધાવમાતાએ માત્ર થોડા જ સમય બાદ રત્નાવલીની શબ્દો તપાસતા તેને શૂન્ય દેખાણી તે એકદમ પોકાર અને રુદન કરવા લાગી. ચારે દિશાએ રત્નાવલીની શોધમાં માણસો ફરી વળ્યા. એવામાં થોડે દૂર જંગલના અંધકારમાં વડના ઝાડની ડાળીએ કોઈ લટકતું હોય તેમ સર્વને દેખાણું. મહારાજ, ધાવમાતા આદિ ભૂં

દોડી ગયા અને જોયું તો રતનાવલી-“ઓ નાથ ! ઓ નાથ !” ના નામોચ્ચાર સાથે ઘેરો શ્વાસોશ્વાસ લઈ રહી હતી. અહીં રોકકળાટમય વાતાવરણ એવું તો ઘેરું બન્યું કે તેનો પડઘો દૂર દૂર ચારે દિશાએ સંભળાવા લાગ્યો.

બરોબર આ જ સમયે-દૈવયોગે એવું બન્યું કે, પોતાના મિત્ર કનકચૂડ વિદ્યાધર સાથે રાજકુમાર સુરસેન વિમાનમાં આ સ્થળેથી પસાર થઈ રહ્યો હતો તેમના કાને કરુણાજનક વિલાપ સંભળાયો. એટલે આકૃતમાં આવી પડેલાને મદદ કરવારૂપે વિમાનને સ્થંભાવી તેઓ નીચે આવી પહોંચ્યા.

બરોબર આ જ સમયે ઝાડ પર લટકતી દેખાતી રતનાવલીનો કંઠપાસ ઢીલો કરી સૈનિકો તેને હાથમાં ઉચકી રાજવી પાસે લઈ જતા હતા. તે જ સમયે રાજકુમાર તેમની સન્મુખ જઈ ઊભો અને આશ્ચર્ય વચ્ચે પોતાના પિતાને તેમજ સૈન્ય સહ ધાવમાતા વગેરેને કલ્પાંત કરતા જોયા અને રતનાવલી અર્ધમૃત્યુ અવસ્થાએ “ઓ નાથ ! ઓ નાથ ?” ના ઉચ્ચાર કરતી જણાઈ.

તુરતજ કુમારે-આ સમયે લજ્જાને બાળુએ મૂકી, ઓ રતનાવલી ! આંખો ખોલ અને જો “ તારા અંતરના નાદે મને તારી સન્મુખ હાજર કર્યો છે.” આ પ્રમાણે કહી તેને શાંતવન આપવા સાથે જાગૃત કરી, ઠંડા ઉપચાર કરતાં રતનાવલી સ્વસ્થ થઈ અને વાતાવરણ આનંદિત બન્યું.

રાજાએ તે બિદલને મુક્ત કર્યો અને કુમારે તેને પોતાના “પ્રાણદાતા” તરીકે ઓળખાવ્યો એટલે તેને સારો શિરપાવ આપી વિદાય કર્યો. કનકચૂડ વિદ્યાધરે પણ સ્વસ્થાને જવાની રજા માગી. બાદ કનકચૂડે સ્વરાજ્યમાં જઈ, પોતાના કુમારને રાજ્યાસને બેસારી દીક્ષા સ્વીકારી.

બાદ કાળક્રમે મહાસેન રાજા પંચતવ પામતાં સુરસેનકુમાર રાજા થયો અને ન્યાય-નીતિથી પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યો

એકદા વનપાલે વધામણી આપી કે-આપણા ઉદ્યાનમાં કનકચૂડ નામના મુનિ પધાર્યા છે.

સુરસેન રાજવી, રાજપરિવાર સહ કનકચૂડ મુનિના દર્શને વનમાં પધાર્યો. અવધિજ્ઞાની મુનિએ સુરસેન રાજવીને ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવ્યા બાદ પૃચ્છા કરી કે-રાજન્ ! પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા નિયમોનું બરોબર પાલન કરો છો ને ? માંસ, મદિરા, તેમજ રાત્રિભોજનના ત્યાગના લીધેલ વ્રતને ભૂલી તો ગયા નથીને ? સુરસેન રાજવીએ નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું : “ હે ઉપકારી મુનિરાજ, જે વ્રતોએ તો મારા જીવનનું બચાંકર પ્રસંગોમાં રક્ષણ કરેલ છે તેના જીવનરક્ષક વ્રતોને હું ભૂલી શકું બરો ? બાદ કનકચૂડ મુનિએ સુરસેન રાજવીને જણાવ્યું કે, તમારી જિંદગીનું કલ્યાણ કરવા માટે હવે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતકથિત સમકિત સ્વીકારો અને કુવાસના-જન્ય મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરો. આ રીતે પરમાર્થ બુદ્ધિથી આચરણ કરતાં તમે આ લોક તેમજ પરલોક બંનેનું હિત સાધી શકશો. ગુરુમહારાજના ઉપદેશથી સુરસેન રાજવીએ અતિ ઉત્કંઠાથી જિનધર્મ સ્વીકાર્યો અને સ્વસ્થાને ગયો. મુનિવર પણ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

કાળાંતરે રાજવીને શરીરે વેદના ઉત્પન્ન થઈ અને તેને કારણે અવિશુદ્ધ અધ્યવસાય થવાથી સમકિતમાં દૂષણ લાગતાં અને તેનું યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત ન કરતાં મૃત્યુ પામીને તે સુરસેન રાજવી બિલેલક યક્ષ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. તે યક્ષ એવા વનમાં ઉત્પન્ન થયો કે જ્યાં ભયંકર હિંસાનું તાંડવ ચાલી રહ્યું હતું. યક્ષરાજ તરીકે ઉત્પન્ન થવાથી તેમજ તેને પૂર્વ-જન્મનું જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન હોવાથી તેણે પૂર્વે પાળેલ સમકિત આદિ વ્રતનો અચિંત્ય પ્રભાવ સમજાયો. જેને કારણે તે યક્ષરાજ વનના રક્ષક દેવ તરીકે રહ્યો. તેમના આવા સહવર્તનથી નગરવાસીઓ આ બિલેલક યક્ષની વિવિધ પ્રકારે પૂજા-માનતા કરવા લાગ્યા.

પોતાના મદિરે પધારેલ ઉગ્ર તપસ્વી પ્રભુનું તેણે અપૂર્વ ઉત્સાહપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. પ્રભુ શાંતિથી કાઉસગ્ગ ધ્યાને સ્થિર થયા અને યક્ષરાજને યોગ્ય પ્રતિબોધ દઈ, તેને સમકિતમાં વિશેષ સુદ્રઢ બનાવી પ્રભુએ ત્યાંથી શાલિશીર્ષક નગર તરફ વિહાર કર્યો.

કટપૂતના વ્યંતરીનો શીત-ઉપસર્ગ

આ નગરના બહારના ઉપવનમાં પરમાત્મા કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. આ સમયે માહ માસ ચાલતો હોવાથી શીત અસહ્ય હતી છતાં પરમાત્મા કર્મ-ક્ષય નિમિત્તે ઉદ્યાનમાં કાઉસગ્ગમાં સ્થિત થયા.

આ સ્થાનમાં કટપૂતના નામે વ્યંતર દેવી રહેતી હતી, જે પ્રભુના ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં તેમની વિજયવતી નામની આજુમાનીતી રાણી તરીકે દુઃખી જીવન ગાળતી હતી. તે સમયે પોતાનું જીવન દ્વેષ તથા ઈર્ષાજીવણમાં ગાળી, મૃત્યુ પામી. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી, મનુષ્ય જન્મ પામી, તે મનુષ્ય ભવમાં કરેલા બાળતપના પ્રભાવે મરી આ ઉદ્યાનપ્રદેશમાં વ્યંતરી તરીકે જન્મી.

તપસ્વી પરમાત્માને જોતાં જ તેને પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. વિજયવતી રાણીના ભવમાં કરેલ ઉપેક્ષાનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. તેણે પરમાત્માને દુઃખ દેવા માટે તાપસીનું રૂપ વિકુવ્યું. પછી વલ્કલ ધારણ કરી, લટકતી લાંબી જટા હિમ જેવા શીતળ જળથી આદ્ર કરી. પછી પરમાત્માની ઉપર અદ્ધર રહી પોતાનું સમસ્ત શરીર કંપાવવા લાગી. જેથી હિમ જેવા શીતળ કણ્ણાથી મિશ્ર અને અતિ શીતળ પવનથી વ્યાપ્ત જળબિંદુઓ પરમાત્માના શરીર પર બાણ-પ્રહાર જેવી વેદના કરવા લાગ્યા. માહ માસની ઠંડી હતી અને તેમાં પણ આ વ્યંતરીએ આ રીતે શીતળતામાં ગાઢ વધારો કર્યો. સામાન્ય માનવીના તો આવી જાતના ઉપસર્ગથી ગાત્ર જ ગળી જાય, નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા લગવંતે સમતા લાવે આ પરિષદ સહન કર્યો. રાત્રિના ચાર પહોર પર્યંત આ શીત ઉપસર્ગ સહન કરતાં પરમાત્માના વિશેષ કર્મોનો ક્ષય થતાં ભગવંતનું અવધિજ્ઞાન વિશેષ વિકાસ પામ્યું, જેને શાસ્ત્રકારો “પરમાવધિ જ્ઞાન” કહે છે.

અંતે વાણવ્યંતરી કટપૂતના થાકી પણ દ્રઢવ્રતી તપસ્વી પ્રભુ અંશ માત્ર ચલાયમાં ન થયા નહી. પ્રભાત થતાં વ્યંતરી પ્રભુની સન્મુખ આવી, પશ્ચાત્તાપપૂર્વક પ્રભુને નમન કરી સ્વસ્થાને ચાલી ગઈ.

પ્રભુએ ત્યાંથી આગળ વિહાર લાંબાવ્યો અને ચાતુર્માસની સ્થિરતાથે તેઓ ભદ્રિકા ગામે પધાર્યા. પ્રભુની શોધમાં આકાશપાતાલ એક કરી રહેલ ગોશાલક પ્રભુને અહીં જોતાં જ હર્ષધેલો થઈ ગયો અને તેણે પરમાત્માને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું. તરણ-તારણહાર શ્રી મહાવીર દેવના મનમાં ગોશાલકનો એક પણ અવગુણ આવ્યો નહિ. તે પ્રભુની સેવામાં રહ્યો. ભદ્રિકા ગામમાં મનધાર્યા અભિગ્રહ પ્રમાણે પરમાત્માએ ચાતુર્માસની સ્થિરતા કરી અને ચાતુર્માસ ખમણ કર્યું. પારણું કરી પ્રભુએ મગધ દેશમાં વિહાર કર્યો. આ પ્રદેશમાં પ્રભુ ઉપસર્ગ રહિત આઠ માસ વિચર્યા. વર્ષાકાળ નજદિક આવતાં આલંબિકા નગરીમાં પધાર્યા અને સાતમું ચાતુર્માસ ત્યાં પૂર્ણ કરી ગામની બહાર પારણું કર્યું.

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીનું સ્તવન

શ્રી થાણાનગર તીર્થાધિપતિ, શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી ભગવાનનું અંજનશલાકા, પ્રતિષ્ઠાનું વર્ણન તથા નવપદ મંદિરની ઐતિહાસિક, કોરણીના ચિત્રપટની વિગત સહિતનું સ્તવન.

(મીઠા લાગ્યા છે મને આજના-એ રાગ)

થાણાનગરના નવા દેરામાં, મુનિસુવ્રત ભગવાન રે, ભક્તિ ભાવે કરો-એ ટેક.

- દેશવિદેશના યાત્રાળુ આવે, યાત્રા કરીને પુન્ય ફળ પાવે;
મૂર્તિ દેખી મનોહાર રે, પૂજા પ્રીતે કરો. (૧) થાણા નગરનાં
- અદ્ભૂત અમી ઝરતી મૂર્તિ, દર્શને વ્યાપે અંતરમાં રઝૂર્તિ;
આત્મકલ્યાણ કરનાર રે, ભાવે નમન કરો. (૨) થાણા નગરનાં
- શાસનસમ્રાટ, તપોગચ્છાધિપતિ, વિજયનેમિસૂરિ શુદ્ધ મતિ;
વઢવાણ શહેર માંદ્ય રે, શુભ હરતે વરો. (૩) થાણા નગરનાં
- અંજનશલાકા, સુવ્રતસ્વામીની, બે હજાર ચાર વૈશાક વદ છકુની;
શુભ મુહૂર્ત મંડાણ રે, શાંતિ ચિત્તે ધરો. (૪) થાણા નગરનાં
- પ્રભુપ્રવેશ પૂર્ણ ઉત્સાહથી, બળદ એકસો આઠ જોડલા રથથી;
અતિ ઉદ્યોત થાય રે, જોઈ વદી આહમ હૈયે ધરો. (૫) થાણા નગરનાં
- વિજયપ્રતાપસૂરિ નિશ્રાએ, નેમિદાસ અભેયંદ્ર પ્રભુ પધરાવે;
આનંદમંગળ વર્તાય રે, ભવ ભ્રમણ હરો. (૬) થાણા નગરનાં
- પ્રતિષ્ઠા બે હજાર પાંચ સાલે, વસંત પંચમી હર્ષ ઉજવાળે;
સંઘ ઉમંગ ઉભરાય રે, પુન્ય પૂજ ભરો. (૭) થાણા નગરનાં
- શ્રી સિદ્ધચક્રની અનુપમ રચના, યંત્ર, મંત્ર, સહિતની જ્યના (ખુશી);
પ્રીતે પેષો ધરી પ્રેમ રે, દર્શને દુઃખ હરો. (૮) થાણા નગરનાં
- શ્રી પાળકુંવર મયણા સુંદરી, સાક્ષાત્ પ્રતિમા અંતર ઉતરી,
આરાધે ભાવ ભરપૂર રે, પરભવનું ભાતું ભરો. (૯) થાણા નગરનાં
- નવપદ ઓળી શાશ્વતી સોહા, શ્રી પાળ ચરિત્ર દેખી મન મોહા;
રાસ રંગ ચિત્રપટ જોય રે, અડતાલીશ અંક ધરો. (૧૦) થાણા નગરનાં

(અનુસંધાન પેજ ૧૨૧)

પ્રકરણ સાતમું

આઠમું ચાતુર્માસ (વિ. સં. પૂ. ૫૦૫-૫૦૪)

આલંબિકાત્રું ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી પરમાત્મા કાંડક સંનિવેશમાં પધાર્યા. ત્યાં વાસુદેવના મંદિર પાસે એકાંત સ્થળમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર થયા. ગોશાલક પરમાત્માની સાથે જ હતો.

વાસુદેવના મંદિરમાં પણ અટક્યાલીયો ગોશાલક શાન્ત રહી શક્યો નહીં. જ્યારે પ્રભુ શાંતચિત્તે કર્મનિર્જરા માટે ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં લીન હતા ત્યારે આ મહાશય મંદિરમાં વાસુદેવની પ્રતિમાને ટેકો દઈ અવિવેકથી બેઠો.

પૂજનો સમય થતાં પૂજારી હાથમાં ફૂલ, ધૂપદાની વગેરે પૂજાની સામગ્રી લઈ મંદિરે આવ્યો તેવામાં વિચિત્ર દૃશ્ય તેની નજરે ચઢ્યું. તપાસ કરતાં તેનો શ્રમણ-મુનિ જેવો વેષ બેઠેલો તેણે વિચાર્યું કે-આ કોઈ શ્રમણ દેખાય છે. તેણે આ હકીકત ગામલોકોને જણાવી. લોકોએ તેને આવા દુર્વર્તન માટે સારી રીતે માર માર્યો. છેવટે તેને અહિલ-ગાંડાઘેલા જેવો સમજીને છોડી મૂક્યો. કાઉસગ્ગ પૂર્ણ કરી પ્રભુ ત્યાંથી મર્દન સંનિવેશમાં પધાર્યા. ત્યાં પણ ગોશાલકે પોતાના અટક્યાલીયા સ્વભાવ પ્રમાણે બળદેવનાં મંદિરમાં દુશ્ચેષ્ટિ કરવાથી માર ખાધો.

વીર પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી શાલક ગામની સીમમાં આવ્યા અને શાલિવનમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને સ્થિર રહ્યા.

તે પ્રદેશમાં એક શાલાયા નામની વ્યંતરી રહેતી હતી. તેણીએ પ્રભુને જોયા. તેના પાપના ઉદયથી પ્રભુના ઉપર તેને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તેથી અનેકવિધ ઉપસર્ગો તેણીએ કર્યા. કર્મશત્રુને જીતવાના પ્રબળ નિશ્ચયી પ્રભુએ અડગતાથી તે સર્વ ઉપસર્ગો સમભાવે સહન કર્યા. અંતે વ્યંતરી દેવી પણ પ્રભુના શાંત ગુણ અને સમતાધારી સ્વભાવથી પરાજિત થઈને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક પ્રભુને વંદન કરીને સ્વસ્થાને ગઈ.

આ પ્રમાણે વિહારમાં અસહ્ય ઉપસર્ગોની પરંપરા સહન કરતાં શાંતમૂર્તિ પ્રભુ મહાવીર, વન વન ફરતાં લોહાર્ગલ નગરે પધાર્યા. ત્યાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. જિતશત્રુ રાજા પર શત્રુ રાજવીઓની વક્રદ્રષ્ટિ હોવાથી તે સતત ચિંતાશીલ રહેતો હતો. કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાનો પરિચય આપ્યા વિના નગરમાં પ્રવેશ કરી શકે નહિ તેવો કડક બંદોબસ્ત તેણે રાખ્યો હતો.

પ્રભુ મહાવીર અને ગોશાલક રાજધાની નજદીક સીમાપ્રદેશમાં પધારતાં ચરપુરુષોએ તેમનો પરિચય માગ્યો. મોનધારી પ્રભુએ તેનો કંઈ પણ જવાબ ન દીધો, તે જ પ્રમાણે ગોશાલકે પણ પ્રભુનું અનુકરણ કર્યું અને તે પણ મોન જ રહ્યો જેથી પહેરેગીરો તેમને શત્રુના બસુસ માની, ગિરફતાર કરી રાજદરબારમાં લઈ ગયા.

પ્રભુ મહાવીર અને ગોશાલકને રાજસભામાં લાવવામાં આવ્યા તે સમયે પૂર્વે વર્ણવેલ આસ્થિક ગ્રામવાસી નૈમિત્તિક ઉત્પલ પણ ત્યાં હાજર હતો. ભગવાનને જોતાં જ તે રાજસભામાં

ઉભો થયો અને બોલ્યો: આ મહાન વ્યક્તિ કોઈ ગુપ્તચર નથી. તેઓ રાજા સિદ્ધાર્થના પુત્ર ધર્મચક્રવર્તિ શ્રી મહાવીર તીર્થંકર છે. તમને મારા વચનમાં શંકા આવતી હોય તો આ મહાપુરુષના ચરણ તેમજ હસ્તપદમાં રહેલ ચક્ર, ગદા, વજ્ર, કમળ ને કળશ વિગેરે ઉત્તમ લક્ષણો જુઓ. ઉત્પલ માર્કિત પરમાત્માનો પરિચય મળતાં જિતશત્રુએ ભગવાન અને ગોશાલકને સત્કારપૂર્વક મુક્ત કરી એમની પાસે થયેલ અપરાધની ક્ષમા ચાચી.

લોહાર્ગલ નગરથી ભગવાને પુરિમતાલ તરફ વિહાર કર્યો અને નગર બહાર શકટમુખ નામના બગીચામાં કેટલાક સમય સુધી ધ્યાનસ્થ રહ્યા.

વગ્ગુર શ્રેષ્ઠીનું વૃત્તાંત

આ નગરમાં વગ્ગુર નામે ધર્મપ્રેમી શેઠ રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની ભદ્રિક અને ધર્મપરાયણ સ્ત્રી હતી. કર્મવશાત્ આ ધર્મિષ્ઠ દંપતિને ઘણા વર્ષો વ્યતીત થઈ જવા છતાં કંઈ પણ સંતાનની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ, જેથી ભદ્રા શેઠાણી પોતાના “વંધ્યા” તરીકેના કલંકને દૂર કરવા અનેક પ્રકારનાં તપ તથા જપ વગેરે કરતી.

એક સમયે ઉભય દંપતી ફરતા ફરતા આ ઉપવનમાં આવી ચઢ્યા જ્યાં તેઓએ ભાગ્ન સ્થિતિમાં આવી પહેલું મંદિર જોયું. આ મંદિર શ્રી મલ્લિનાથ ભગવંતનું હતું. ભગવંતની મનહર મૂર્તિ નીરખતાં જ ભદ્રા શેઠાણીને અત્યંત આનંદ થયો અને તેણે હર્ષાવેશમાં આવી તેનું ચથાયોગ્ય પૂજન વગેરે કાર્ય કર્યું. તે સમયે ભદ્રા શેઠાણીએ એવો સંકલ્પ કર્યો કે-જો મને કંઈ પણ પુત્ર કે પુત્રી પ્રાપ્ત થશે તો અવશ્ય અમો આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવશું.

આ મંદિરની નજદીકમાં જ એક વ્યંતરીદેવીનું સ્થાનક હતું. તેની પણ ભાવપૂર્વક ભક્તિ અને સેવા ઉભય દંપતીએ કરી. વ્યંતરી દેવીના પ્રભાવથી ભાગ્યયોગે ભદ્રા ગર્ભવતી બની અને એક સુંદર લક્ષણવંતા પુત્રને જન્મ આપ્યો.

શેઠના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. તેમણે તાત્કાલિક મલ્લિનાથ જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને પોતાના સ્નેહી-સંબંધીજનો સાથે વિશેષ ભક્તિ કરી. પછી તો હંમેશા શ્રી મલ્લિજિનના દર્શન-વંદન-પૂજન કરવા એ તેનો નિત્યક્રમ થઈ ગયો.

આ પ્રમાણે તેના દિવસો પસાર થતા હતા તેવામાં એક સમયે તે જિનમંદિરમાં વંદન કરવા માટે સૂરસેન નામના આચાર્ય પધાર્યા. તેવામાં પૂજનની સામગ્રી સહિત વગ્ગુર શ્રેષ્ઠી પણ આવ્યા. જિનપૂજા આદિ કાર્ય પતાવી, ગુરુને વંદન કરીને તે આચાર્ય સમીપ બેઠો.

ગુરુદેવે પણ શ્રેષ્ઠીને સુપાત્ર બાણી ઉપદેશ આપતાં જણાવ્યું કે-હો મહાનુભાવ! દાન આપતાં નિયાણું કરવું નહિ. તેના ત્રણ ભેદો જ્ઞાનીઓએ ભવિજનના હિતાર્થે કહ્યા છે.

પહેલું અભયદાન, બીજું જ્ઞાનદાન અને ત્રીજું ધર્મોપદ્ભદાન.

(૧) અભયદાન-લોકોત્તર અને પારલૌકિક કલ્યાણકર છે. અભયદાન વિના કોઈ ધર્મ કદી ચિરસ્થાપિત રહ્યો સાંભળ્યો નથી.

(૨) જ્ઞાનદાન-એ સદૈવ પ્રકાશ સમાન હોવો છે. તેના વગર કર્તવ્યા-કર્તવ્ય કે જ્ઞેયા-જ્ઞેયનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. જ્ઞાનહીનને જગત અંધકાર સદૃશ બની જાય છે.

ભવસાગરમાં ભૂત્રા પડેલા પ્રાણીઓને સાર્થવાહ સમ જ્ઞાની મહાત્મા મુનિરાજે જ કદ્યાણુ માર્ગના આલંબનરૂપ છે. તેમની વિવિધપણે સેવા કરવાથી આત્મા પર રહેલ અજ્ઞાનતા-રૂપી આવરણો દૂર થઈ, નિર્મળ જ્ઞાની આત્મા ઉંચકોટીના કેવળજ્ઞાન મુખી પહોંચી, વિશ્વોદ્ધારક તરણુતારણુહાર મહાન્ તીર્થ'કરપદ પ્રાપ્ત કરે છે. ધર્મચક્રવર્તિ તરીકે જગજીવો પર અપૂર્વ ઉપકાર કરતાં અને સ્વહિત સાધતાં આ મહાન્ અવતારી તીર્થ'કરદેવ અંતે સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરી જીવનમુક્ત બને છે.

આવા ઉંચકોટીના જ્ઞાનદાન માટે તો સદાકાળ તત્પર અને ઉદ્યમશીલ રહેવું જોઈએ.

(૩) ધર્મોપદ્ધંત દાન-આ દાન ગૃહસ્થીઓ માટે ભવસાગર તરવા માટે જહાજ-વહાણુ સમાન છે. ધર્મોપદ્ધંત એટલે-ધર્મને નિભાવવા માટે મદદ-એ પ્રકારના દાનના પ્રભાવે આચાર્યો અને મુનિવરોનું સમકિત નિર્મળ થાય છે.

હું દેવાનુપ્રિય, આ પ્રમાણે ત્રિવેણીના સંગમ જેવા ત્રિવિધ પ્રકારના દાનથી ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ સેવા બજાવવી અને તત્પરતા દાખવવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે આચાર્યશ્રીની ઉપદેશધારાનું અમૃતપાન કરતાં વગ્ગુર શેઠ અને શેઠાણી આદિ સ્વજનોએ શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો અને મુનિરાજને ભાવપૂર્વક વંદન કરી સ્વચ્છાવાસે આવ્યા.

આ શકટમુખ ઉદ્યાનમાં એક વખત શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પધાર્યા. કુદરતી સંજોગોમાં ઈશાન ઈંદ્રને પ્રભુના દર્શને જવાની ઉત્કંઠા થઈ. પોતાના દિવ્ય અને શૃંગારેલ વિમાનમાં અનેક દેવી દેવતાઓ સહ ઈંદ્ર પ્રભુ પાસે આવ્યા. પરમાત્માને વિધિપૂર્વક વંદન કરી તેમની સમક્ષ બેઠા તેવામાં વગ્ગુર શ્રેષ્ઠી પણ પૂજનની સામગ્રી સહિત શ્રી મહિજિનના મંદિરે જવા ત્યાંથી નીકળ્યો એટલે ઈશાનેદ્રે તેને સંબોધીને કહ્યું કે-હું શ્રેષ્ઠી ! પ્રત્યક્ષ તીર્થ'કર શ્રી મહાવીરને ત્યજીને તમે જિનપ્રતિમાને પૂજવા બંધ છો એટલે “દૂરના દેવો સાચા પરચાવાળા હોય છે.” એ કહેવતને તમે સાચી કરી બતાવો છો. ત્રણ ભુવનને પૂજનીક તેમજ સંસાર-સાગરમાં ડૂબતા પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ પરમાત્મા મહાવીર અહીં જ બિરાજી રહ્યા છે. વગ્ગુર શ્રેષ્ઠીએ મિચ્છામિ દુક્કલં કહી, સ્વજનો સહિત પરમાત્માની અત્યંત ભક્તિભાવથી સ્તવના કરી.

બાદ ઈંદ્ર મહારાજ પણ સ્વસ્થાને ગયા. વગ્ગુર શ્રેષ્ઠીએ પણ શ્રી મહિજિનના મંદિરે જઈ ભક્તિ ભાવનાથી પૂજા-સેવા કરી

પરમાત્મા ત્યાંથી વિહાર કરી “તુન્નાક” નામના સંનિવેશમાં ગયા. ગોશાલક પણ તેમની સાથે જ હતો.

રસ્તે ચાલતા એક કદરૂપું નવપરિણીત યુગલ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું. તેને જોતાં જ ગોશાલક બેઠી બેઠી કહ્યો: “વાહ રે વાહ ! તમારા કાન ! હોઠ ને પેટ કેટલા વિચિત્ર અને ઢંગધણ વગરના તેમજ લાંબા ને પહોળા છે ? તમારા દાંત તો હાથી દાંતની માફક બહાર ઝુલતા અને આંખો બાહ્ય બિલાડાની માફક ધૂરકતી ન હોય એવો આ તમારો દેખાવ તો મેં કયાંય જોયો નથી.” વારંવાર આ પ્રમાણે તેમની સામું જોઈ વિચિત્રતાથી તેમની મશકરી કરતા ગોશાલકને ઉભય-દંપતિએ ક્રોધમાં આવી ખૂબ જોરથી પકડી જમીન પર પછાડ્યો, લાતો અને મુક્કાના મારથી અધમુવો કરી તેને નજદીકની એક વંશજાળમાં ફેંકી દીધો. પોતાના અવિચારી કૃત્યનું કળ

ભોગવતા ગોશાલકે પરમાત્માને પોતાને બચાવવા પ્રાર્થના કરી ત્યારે સહાયક સિદ્ધાર્થ દેવે કહ્યું :
' તારી કરણીનું કૃણ તું ભોગવ. '

પરમાત્મા તો થોડે દૂર જઈ ઊભા રહ્યા. માર્ગે નીકળતાં લોકોએ જાણ્યું કે-પરમાત્મા ગોશાલકનો સાથ ધરે છે એટલે તેઓએ તેને વંશજલમાંથી બહાર ખેંચી કાઢ્યો. એટલે ગોશાલક પરમાત્મા સાથે થઈ ગયો.

પ્રભુએ ગોશાલક સાથે ત્યાંથી ગોભૂમિકા સ્થળ તરફ વિહાર કર્યો. આ ભૂમિમાં ગાયો આદિ પશુધનને ચારો-પાણી મનમાન્યા મળતા હતાં, કારણ કે આ ભૂમિ ઘણી જ કૃણદ્રૂષ હતી. આ ગામમાં રહેતા ગોવાળોની પણ છેડતી કરવામાં અટકચાલીયા ગોશાલકે કયાશ ન રાખી એટલે અહીં પણ તેને સારા પ્રમાણમાં મારનો આસ્વાદ લેવો પડ્યો.

પછી ભગવંત આઠમા ચાતુર્માસ માટે રાજગૃહી નગરે પધાર્યા. ત્યાં તેમણે યોગ્યસ્થાને સ્થિરતા કરી. કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં તેમજ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહો ધારણ કરીને પરમાત્માએ આ આઠમું ચાતુર્માસ વ્યતીત કર્યું. છેવટે નગરની બહાર પારણું કર્યું.

(અનુસંધાન પેજ ૧૨૨ નું)

- સુવ્રતસ્વામીનાં પંચકલ્યાણક, અધ્યાવબોધ તીર્થ સ્થાપક;
કેતરણી ચિત્રપટ હોય રે, પેખી પાપ હરો. (૧૧) થાણા નગરનાં
ચરમજિન શ્રી વીરજિનેશ્વર, કલ્યાણક ઉપસર્ગના પટ્ટક સુદર;
શ્રેણિક અભયકુમાર રે, ચરિત્ર ચિત્રબોધ ધરો. (૧૨) થાણા નગરનાં
પૂર્વધર આર્ય સુહરિતસૂરિ, સંપ્રતિરાય અનુમોદના ભૂરિ;
સેવા કોડ ખિંચ ભરાય રે, હૈયે શાંતિ ઠરો. (૧૩) થાણા નગરનાં
રાજા વિક્રમ પ્રતિબોધક કાલક સિદ્ધસેનજી, શ્રીમદ્ હેમચંદ્રસૂરીશ્વર;
પટ્ટ પ્રતિક દર્શાય રે, યાત્રા રનેહે કરો. (૧૪) થાણા નગરનાં
પરમ અહુત કુમારપાળ રાજા, જૈન ધર્મ ઝંડા ફરકાવે ઝાઝા;
સિદ્ધરાજ પણ શિખરે ચઢ્યો, તેનું અનુકરણ કરો. (૧૫) થાણા નગરનાં
સ્વયંપ્રભસૂરિ, ઓસવાલ સ્થાપક, રતનપ્રભસૂરિ પોરવાલ સ્થાપક;
પ્રભાવિક ચરિત્રપટ બાર રે, મરુ દેશ ઉદ્ધાર કર્યો. (૧૬) થાણા નગરનાં
કેતરણી ચિત્રપટ એકસો નેવાસી, પંચરંગી મંડપ સંકલના છે ખાસી;
ભાવના ભવ્ય ઉલસાય રે, સાર્થક શ્રેષ્ઠ કરો. (૧૭) થાણા નગરનાં
આ મહાન તીર્થના પરમોપકારી, સિદ્ધિસૂરિશ્રીનો સંઘ આભારી;
પ્રેરણા પાકી કરનાર રે, પુન્યનો કુંજ ભર્યો. (૧૮) થાણા નગરનાં
કુશળ કાર્યકૃતિ ઇતિહાસકેરી, મંગળદાસ ત્રિકમદાસ ઝવેરી;
પરિશ્રમ સેવ્યો અપાર રે, પુન્યનો પુજ ભર્યો. (૧૯) થાણા નગરનાં
તપગચ્છનાયક નેમિસૂરીશ્વર, તસ પટે વિજયલાવણ્યસૂરીશ્વર;
કિંકર કલ્યાણુથી રચાય રે, હજાર બે અગ્યાર ધરો. (૨૦) થાણા નગરનાં

રચયિતા-મુનિશ્રી કલ્યાણપ્રભવિજયજી મહારાજ
થાણાનગર ચાતુર્માસ : સં. ૨૦૧૧, શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૫

પ્રકરણ આઠમું

ચાતુર્માસ નવમું અને દસમું (વિ. સં. પૂ. ૫૦૪-૫૦૩-૫૦૨)

દીક્ષાવ્રત અંગીકાર કર્યે પ્રભુને લગલગ આઠ વર્ષ પૂરા થવા આવ્યા હતા. મહિનાઓ સુધી તેમણે એકધારા ઉપવાસો કર્યા. ઉપવાસ આદિ તપ, વ્રત, યોગધ્યાનાદિ તે! તેમના જીવનનો નિત્યક્રમ થયો હતો.

પંચેન્દ્રિય પર અપૂર્વ કાબૂ ધરાવનાર આ વીરાત્માએ કાયાનો મોહ તો દીક્ષાકાળથી જ ઓસરાવી દીધો હતો. રાજગૃહીથી વિહાર કરવાના સમયે પૂર્ણ પ્રકાશિત અવધિજ્ઞાનના બળે વીર પ્રભુને પોતાના પૂર્વ ભવના સંચિત નિકાચિત કર્મો ભોગવવાની તેમજ ખપાવવાની હજી પૂરેપૂરી આવશ્યકતા સમજાઈ જોયી વીરાત્મા મહાવીરે અસિધારા જેવા સંયમી જીવનને યોગ્ય ઉપસર્ગોની પરંપરા સમતાપૂર્વક, શાંતિથી ભોગવી કર્મનિર્જરા થઈ શકે તે માટે નિશ્ચય કર્યો. હવે આ ચિરપરિચિત સ્થળો અને નગરોનો ત્યાગ કરી મારે હવે એવા સ્થળોમાં વિચરવું કે જ્યાં અસહ્ય ઉપસર્ગો થાય અને કર્મ ખપાવવામાં તે સહાયકારી બને.

આ પ્રમાણેના નિશ્ચયધારી મહાન કર્મયોગી પ્રભુએ રાઠ (લાટ), વજ્ર ભૂમિ જેવા અનાર્ય દેશ તરફ વિહાર કર્યો. આ સમયે આ અનાર્ય પ્રદેશમાં જવા માટે ગોશાલક સાધુવેશે તેમની સાથે જ હતો. તે સમયે શક, યવન, કિરાત, શણર, બર્બર, સિંહલ, પારસ, કૌચ, પુલિંદ, ગંધાર, રોમ, કૌકણ, પદ્મવ, હુણ જેવા પ્રદેશોની ગણતરી અનાર્ય દેશોમાં થતી હતી.

ત્યાંના લોકો કૂર, અત્યાચારી, ધર્મવિમુખ, અનાચારી, અને જડબુદ્ધિ હતા. આ ભૂમિમાં “અહિંસા પરમે ધર્મ” ના મહાન ઉપદેશક સાધુ સંસ્થાનો વિચરવાનો યોગ ઉપલબ્ધ ન થવાથી જૈન નિર્ગંથ મુનિવરો(મુનિવેશ)ના પહેરવેશ, આચાર, મહાવ્રતો આદિનું તેમને અંશ માત્ર જ્ઞાન ન હોવાથી આ અનાર્ય લોકો સત્ય ધર્મથી વિમુખ હતા.

આ પ્રદેશના લોકોમાં આવાપીવાના તેમજ વસ્ત્રાદિ પહેરવેશના રીતરિવાજ તદ્દન જુદા જ હતા. તેઓ સૂવા માટે ઘાસ કે એવા પ્રકારના પદાર્થોમાંથી ચટાઈઓ આદિ તૈયાર કરી તેનો ઉપયોગ કરતાં તેમજ ખાદ્ય ખોરાકમાં જવાર, બાજરી અને ભાત તેમજ મદિરા-માંસ આદિનો ઉપયોગ કરતાં. આવા અનાચારી પ્રદેશમાં પ્રભુએ ઈરાદાપૂર્વક વિહાર કર્યો. અહીંની ધર્મવિમુખ પ્રજાએ પણ પ્રભુને દુઃખ દેવામાં જરાય પાછી પાની કરી નહિ.

આ પ્રદેશની પ્રજાએ કોઈ પણ સ્થળે ગામમાં અગર ગામની સીમમાં પ્રભુના કાઉસગ્ગ-ધ્યાનની સ્થિરતામાં પણ સ્ખલના પહોંચાડવામાં કચાસ ન રાખી. પરિણામે પ્રભુને ચાતુર્માસની સ્થિરતાર્થે પણ એકાદ ખંડેરની પણ પ્રાપ્તિ થઈ નહિ જોયી તેઓ શૂન્ય ગૃહ કે વૃક્ષ નીચે કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહેતા અને અપૂર્વ ધૈર્યતાથી શાંતિપૂર્વક કર્મ-નિર્જરા કરતા.

આ ભૂમિમાં પણ તેમના રક્ષક તરીકે વનરક્ષક દેવી દેવતાઓનો તેમને સાથ મળ્યો એટલું જ નહિ વનરાજ કેસરીસિંહ જેવા વિકાળ પ્રાણીઓ ધર્મચક્રવર્તી પ્રભુની ચરણપાદુકા

પાસે બેસી સમતાભાવેના અનુભવ કરવા લાગ્યા. પરમાત્માના શાંત ઓજસ અને સર્વ પ્રાણી માત્ર પરત્વેની સમદૃષ્ટિનો એ પ્રભાવ હતો.

આ પ્રમાણે ઘણાં કર્મોની નિર્જરા કરી તેઓશ્રી આર્યભૂમિમાં પધાર્યા.

આર્ય ભૂમિમાં પ્રવેશેલ પ્રભુ અને ગોશાલક સિદ્ધાર્થ નગરે આવ્યા અને ત્યાંથી વિહાર કરી કુમારગ્રામના માર્ગે વળ્યા. ત્યારે માર્ગમાં એક તલનો છોડ બેઠો ગોશાલકે પ્રભુને પૂછ્યું: 'હે ભગવન્! શું આ છોડમાંથી તલ નીપજશે ?' પ્રત્યુત્તરમાં ભગવાને જણાવ્યું કે--“હા, તલ નીપજશે અને એક જ તલકળીમાં તે સાતે તલો નીકળશે.”

આ સાંભળી ગોશાલકે પરીક્ષાર્થે એ તલના છોડને ત્યાંથી ઉખેડીને દૂર ફેંકી દીધો, જેથી ભગવાંતનું કથન મિથ્યા નીવડે, પણ મૂર્ખ ગોશાલકને એ જ્ઞાન ન હતું કે ત્રિકાળજ્ઞાની પરમાત્માનું કથન સત્ય જ નીવડવાનું હતું.

પછી પ્રભુ કૂર્મગ્રામમાં આવ્યા. ત્યાં ગામની બહાર વૈશ્યાયન નામનો એક તાપસ સૂર્ય-જિખ સામે દૃષ્ટિ રાખી, ઊંચી ભુજ કરી, વિશાળ જટા ધારણ કરી આતાપના લઈ રહ્યો હતો. આ વૈશ્યાયન તાપસની હકીકત જાણવા યોગ્ય હોવાથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં આપી છે.

વૈશ્યાયન તાપસનું વૃત્તાંત

મગધના ગોખર ગામમાં અહિરાધિપતિ ગોશંખીને બંધુમતી નામની ભાર્યા હતી. કર્મસંયોગે તેમને કંઈ પણ સંતાનપ્રાપ્તિ થઈ ન હતી.

ભવિતવ્યતાના યોગે આ ગામની નજીકના ખેટક નામના નગરે ધાડપાડુની ટોળી ચોરી કરવા આવી. ધુમધડાકા સાથે સંનિવેશમાં પ્રવેશતાં જ ગામને ઘેરી લીધું. કોટવાળ તથા રખેવાલોને પકડી લઈ તેમના હથિયારો છીનવી લઈ ગામમાં લૂંટ ચલાવી. નિરંકુશપણે સારા પ્રમાણમાં માલમતા મેળવી ત્યાંથી ધાડપાડુઓ ચાલી નીકળ્યા.

આ ધાડપાડુઓના હાથે એક સુવાવડી સ્ત્રીના પતિનું મૃત્યુ થયું. તેની ઘરવખરી દર-દાગીનાદિ-લૂંટાઈ ગયા. ગભરાએલ આ દુઃખી નવયુવાન નિરાધાર અબળા, ગભરુ બાળક સહિત પોતાનો જીવ બચાવવા ચાલી નીકળી. સંયોગોવશ આ નવયુવાન સ્વરૂપવાન સ્ત્રી-ધાડપાડુઓની નજરે ચઢતાં તેઓએ તેને પોતાના કળજમાં લીધી અને સાથે ચાલવા જણાવ્યું.

એક તો તરતની પ્રસૂતા સ્ત્રી હતી, વળી બાળક સાથે હતું એટલે તે શીઘ્રતાથી ચાલી શકતી નહોતી, પાછળ-પાછળ રહી જતી એટલે ધાડપાડુઓના સેનાપતિએ બાંધને હુકમ કર્યો કે-આ બાળકના કારણે તું જલ્દી ચાલી શકતી નથી તો તે બાળકનો ત્યાગ કરી દે અને અમારી સાથે જલ્દી ચાલ.

સરદારનો હુકમ બાંધને વજ્રપાત જેવો લાગ્યો. પોતાનો ધણી મરાઈ ગયો, ઘરનાઈ લૂંટાઈ ગયો અને એકતા એક આશા-સ્તંભ જેવા બાળકનો ત્યાગ કરવાનો સમય આવ્યો, ખરેખર કર્મની સત્તા અજબ અને ગહન છે. તેણીના હૃદયમાં શોકનો પાર ન રહ્યો. તેનું હૃદય કકળી

ઊઠયું; પણ જો પોતે આનાકાની કરશે તો આ નિર્દય ધાડપાડુઓ પોતાને તેમજ કુમળા બાળક બંનેને મારી નાખશે તેવા ભયથી તેણે એક વિશાળ વૃક્ષ નીચે પોતાના પ્રાણુધાર જેવા બાળકને ભગવાનને ભરોસે સુવાડી દીધું અને પોતે ધાડપાડુઓની સાથે ચાલી નીકળી.

હજી તો આ બાઈને લઈ ધાડપાડુઓ ભાગ્યે જ ગામની સીમમાં પહોંચ્યા હશે તેવામાં ફરતો ફરતો ગોશંખી તે વૃક્ષ નીચે આવી ચડ્યો. તેની દૃષ્ટિ આ કુમળા બાળક પર પડી. બાળકને જોતાં જ તેના પ્રત્યે તેનું દિલ આકર્ષાયું-તેને હેત અને માયા ઉમ્મન થયાં. તુરત જ બાળકને પોતાની ગોદમાં ઉપાડીને પોતાના ઘેર લાવ્યો અને પોતાની સ્ત્રીને સંબોધતા કહ્યું કે, પ્રભુએ આ બાળકને મેળવી આપી આપણું અપુત્રિયા તરીકેનું દુઃખ દૂર કર્યું છે. આ બાળકનું તું પુત્રવત્ પાલણુ કર.

માત્ર પાંચ સાત દિવસના જન્મેલ બાળકની ઉભય દંપતીએ અપૂર્વ ઉત્સાહથી સંભાળ લીધી અને તેનું વૈશ્યાયન એવું નામ રાખ્યું. સમય જતાં ગોશંખીનો આ લાડકવાયો બાળકુમાર અદ્ભુત સ્વરૂપવાન, બાહોશ, કળાગ્રાહક, ગુણવંતો, સંસ્કારી અને ધર્મઆરાધક બન્યો. પૂર્ણયૌવન આમતાં સુધીમાં તો પિતાના દરેક કામનો બોળો માથે ઉપાડી લઈ તેમનો માર્ગદર્શક જમણો હાથ બન્યો. ગોશંખીએ પણ પોતાના વેપારનો સર્વે ભાર વૈશ્યાયન પર નાખ્યો.

ખીજી બાળુ ધાડપાડુઓએ સાથે લીધેલ નવયુવાન બાઈને ચંપાનગરીમાં એક વૃદ્ધ ગણિકાને વેચી નાખી. ભવિતવ્યતાને વશ બનેલ નવયુવાન બાળા ગણિકાને ત્યાં રહી ગીત, નૃત્ય શીખી તેમજ અભિનય કળા સાથે પરાયા ધનને હાવભાવથી અને કૃત્રિમ પ્રેમભાવથી કેમ હરણુ કરવું તે પ્રકારની કળામાં પણ પાવરધી બની.

પરમ લાલિત્ય ને લાવણ્યવંત આ નૂતન ગણિકાની પ્રખ્યાતિ ચંપાપુરીમાં તેમજ આજી-બાજીના ગામોમાં સારી રીતે પ્રસંસાપાત્ર બની. શ્રીમંત ધનવાન યુવાનો તો તેના મોહપાસમાં ભીંસાઈ લાખખોની સંપત્તિ પાયમાલ કરવામાં પાછું વાળીને ન જોતાં.

પચીસ વર્ષ પછી શું બન્યું?

ખીજી બાળુ સમય અને કાળ તો વહેતા પ્રવાહની પેઠે કામ કર્યે જાય છે, તે પ્રમાણે વૈશ્યાયન યુવાન બન્યો. પોતાના પિતાના ધંધાને હાથમાં લઈ ધીના ગાડવાઓ ભરી તે વ્યાપારાર્થે ચંપાનગરીએ આવ્યો. અહીં ચંપાપુરીની પ્રસિદ્ધ અભિનેત્રીની પ્રશંસનીય નૃત્ય અને સંગીત કળા તેના જાણવામાં આવી. ભવિતવ્યતાયોગે તે વેશ્યાગૃહે જઈ ચડ્યો જ્યાં તે નર્તિકાના અભિનય અને નૃત્યભાવમાં ઝડપાયો અને તેણીને પ્રીતિના ચિહ્ન તરીકે તાંબૂલના બહુમાનના બદલામાં કીંમતી વસ્ત્રાભરણો આપ્યા. રાત્રિના આવવાનો સંકેત કરી વૈશ્યાયન પોતાના આવાસે ગયો.

કુળદેવી રક્ષક બને છે

પોતાની પ્રિયતમાને મળવા ધ્રુવેન્તેજર બનેલ વૈશ્યાયન સુગંધી દ્રવ્યોથી મહેકતા સુંદર વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જ થઈ, રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે ગાંડાતુર માનવીની માફક તેણીની બાંધનમાં પોતાના આવાસથી બહાર પડ્યો.

આ બાળુ વૈશ્યાયનની કુળદેવીએ બનતી આ અનુચિત ઘટના નીવારવા કાર્ય હાથ ધર્યું. અને જે માર્ગેથી વૈશ્યાયન પસાર થવાનો હતો ત્યાં જ માર્ગમાં વચ્ચે ગાયનું રૂપ ધારી વાછરડા સહિત એવી રીતે ઊભી રહી કે, રસ્તેથી પસાર થતો વૈશ્યાયન તેની સાથે અથડાઈ પડે.

અને બન્યું પણ તેમજ. રાત્રિના અંધકારમાં કામજવરપીડિત વૈશ્યાયન તે જ માર્ગે ઉતાવળે ઉતાવળે પસાર થઈ રહ્યો હતો તેવામાં અચાનક જ તેનો પગ વાછરડાની વિષ્ટા પર પડ્યો અને તેનો પગ વિષ્ટાથી લેપાયો.

વિષ્ટાથી ખરડાયેલા પગને લૂછી નાખવાનું સાધન તે શોધવા લાગ્યો પણ અન્ય કોઈ સાધન ન મળવાથી આ વિષયાંધે વાછરડાની સુવાળી પીઠ પર પોતાનો વિષ્ટાલિપ્ત પગ લૂછવા લાગ્યો. (કુળદેવીએ તો વૈશ્યાયનના પ્રતિજ્ઞાધાર્થે જ આ ઉપાય લીધો હતો.) પોતાની નિર્મળ અને સ્વચ્છ પીઠ પર વૈશ્યાયનને પગ લૂછતો દેખી વાછરડું મનુષ્ય ભાષામાં તેની માતાને કહેવા લાગ્યું કે-હો માતા ! વિશ્વ આપણને પૂજ્ય માની આપણને વિવિધ પ્રકારે પૂજે છે, પાળે છે-પોષે છે ત્યારે આ માનવી, ધર્મવિરુદ્ધ આચરણ કેમ કરે છે ? આપણી અર્ચના કરવાની વાત તો બાળુ પર રહો પરંતુ હું બાળક છું એનું જે તેને ભાન રહ્યું નથી કે જેથી મારી સુવાળી ને સ્વચ્છ પીઠને વિષ્ટાવાળા પગથી મલિન કરી રહેલ છે ?

ગાયે પોતાના વત્સને જવાબ આપતાં કહ્યું: બેટા, તું ધીરજ રાખ અને હું જે કહું છું તે ધ્યાન દઈને સાંભળ ! રાક્ષસથી પણ ન થઈ શકે તેવું અઘટિત કાર્ય કરવા આ કામાંધ તત્પર થયો છે. તેને ઉચિત-અનુચિત ભાન નથી રહ્યું ત્યાં તારી પવિત્ર પીઠ આ પ્રમાણે મલિન બનાવે તેમાં નવાઈ શી ?

વિષયની લાલસામાં આંધળો બનેલ આ કામાંધ વૈશ્યાયન પોતાની જન્મદાત્રી માતા સાથે ભોગવિલાસ ભોગવવા જઈ રહ્યો છે ! હો બેટા ! તું તારી જાતને ભાગ્યશાળી માન કે તું આટલાથી જ છૂટ્યો. નહિ તો તારા આથી પણ વધુ બેડાલ થાત. વિષયાંધ શું અકાર્ય ન કરે ?

વાછરડા અને ગાયનો આ પ્રમાણે માનવી ભાષામાં સંવાદ સાંભળતા વૈશ્યાયન આશ્ચર્ય પામ્યો. તેના અંતર-ચક્ષુ ઉઘડી ગયા. તેના સંસ્કારી હૃદયે પલટો ખાધો. તેનો કામ-મદ તરત જ ઝરી ગયો. તે તત્ક્ષણે જ વિચાર કરવા લાગ્યો કે-અહો ! આ ખરેખર આશ્ચર્યની વાત છે કે-આ ગાય તેમજ વાછરડું તિર્યચ છતાં મનુષ્ય ભાષામાં બોલે છે ! વળી તે મને માતા પ્રત્યેના ગમનને દૂષણરૂપ દર્શાવે છે એ પણ કેમ સંભવે ? ક્યાં મારી માતા અને ક્યાં હું ? મારી માતા તો ગોખર ગામમાં છે અને હું તો ચંપાપુરીમાં છું ? આ બધાનો મેળ કેમ સંભવે ? છતાં આ સંબંધમાં કાંઈ પણ કારણ તો હોવું જ જોઈએ. વેશ્યાગૃહે જઈ તપાસ તો કરું.

વૈશ્યાયનને આવેલો જોઈ ગણિકાએ તેનું બહુમાન કર્યું અને વિવિધ પ્રકારના વાર્તાલાપમાં તેઓ લીન બન્યા તેવામાં પ્રસંગ જોઈ વૈશ્યાયને તેની ઉત્પત્તિ પૂછી. ગણિકા તેનો પૂછવાનો ભાવ ન સમજી શકી એટલે તે વાતને હાસ્યમાં ઉડાવી દઈ અન્ય વાત કરવા લાગી અને દ્રવ્ય-લોભથી હાવભાવ ને વિલાસ દર્શાવવા લાગી. વૈશ્યાયને તો પવિત્ર રહેવાનો માનસિક નિર્ણય કર્યો જ હતો એટલે, વિશેષ દ્રવ્ય આપી તેની સમગ્ર હકીકત પૂછી. દ્રવ્ય મળતાં ગણિકાએ પોતાનો મૂળથી માંડીને ગણિકા થઈ ત્યાં સુધીનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. ગણિકા

કાને કયાંથી ખબર પડે કે વૃક્ષની છાયામાં જેને ત્યજી દીધો હતો તે જ આ વૈશ્યાયન છે ! હકીકત સાંભળતાં વૈશ્યાયનને શંકા ઉઠ્ઠી કે-ત્યજી દેવાયેલો ખાખક કદાચ હું કેમ ન હોઉં ?

વૈશ્યાગૃહેથી પાછા ફરતાં માર્ગમાં તેણે ગાય તેમજ તેનું વાછરડું પણ ન જોયા એટલે તેને ખાત્રી થઈ કે, કોઈ દેવતાએ મને અકાર્ય કરતાં અટકાવ્યો છે. પછી પોતાનો વ્યાપાર પતાવીને તે ચંપાનગરીથી પોતાના ગોખર ગામ આવ્યો અને પોતાના માતા-પિતાને પોતાની પ્રાપ્તિ સંબંધી સમસ્ત હકીકત પૂછી. શરૂઆતમાં તો ગોશંખીએ અને ખંધુમતીએ તેને પોતાનો જ પુત્ર જણાવ્યો પરંતુ વૈશ્યાયને જ્યારે અન્નનો ત્યાગ કરી સારી હકીકત જણાવવા અતિ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેઓએ સત્ય હકીકત કહી.

તે હકીકત સાંભળતા વૈશ્યાયનને ખાત્રી થઈ કે ચંપાનગરીની વૈશ્યા તે જ પોતાની માતા હોવી જોઈએ. તે તરત જ ચંપાનગરીએ ગયો, ગણિકાને મળ્યો અને વિશેષમાં તેને જણાવ્યું કે-હો માતા ! વૃક્ષ નીચે જેને તે ત્યજી દીધો હતો તે જ હું તારો પુત્ર છું. પોતાના પુત્રના મુખથી આ હકીકત સાંભળતાં જ ગણિકાને પોતાના અવિચારી ધંધાનો પશ્ચાત્તાપ થતાં તે ધૂસકે ધૂસકે રડી પડી.

પુત્રે માતાને આશ્વાસન આપ્યું અને વૈશ્યાને ઘણું ધન આપી પોતાની માતાને તેના પાસેથી મુક્ત કરાવી, છતાં માતાના હૃદયમાં પોતાના પૂર્વજીવનના અઘટિત અને અવિચારી કાર્ય અંગે પશ્ચાત્તાપનો ઝેરી ડંખ તો વીંછીના ડંખની પેઠે વેદના ઉપજાવી રહ્યો હતો.

આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપના ઊંડાણમાં ઉતરેલ માતાના જીવનને સન્માર્ગે વાળવા વૈશ્યાયન તેને પોતાના ગામ તેડી ગયો અને ત્યાં તેને ધર્મધ્યાનમાં જોડી આત્મ-કલ્યાણના માર્ગે વાળી.

સંસારની આવી ભયંકરતા જાણી, ગાય અને વાછરડાને પોતાના ઉપકારી માની વૈશ્યાયને સંસાર ત્યાગ કર્યો અને સદ્ગુરુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી કર્મનિર્જરાર્થે ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો. સદ્ગુરુની સેવા અને પ્રાણીરક્ષાને કારણે તેની ઠીક ઠીક પ્રસિદ્ધિ થઈ. પૃથ્વીતલ પર વિચરતાં-વિચરતાં તે એકદા કુમારગામની ખડાર આતાપના લેવા લાગ્યો.

તાપસ ધર્મનુસાર ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા અને આતાપનાથી તેણે અનેક પ્રકારની લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી હતી, તેમજ તેણે મોટી જટા વધારી હતી. કુમારગામની સીમમાં તે સૂર્યના પ્રખર તાપમાં આતાપના લેતો હતો. તાપસ ધર્મમાં કેટલીક અજ્ઞાન-કષ્ટ-ક્રિયા કરવામાં આવે છે, તેમાંની આતાપના એક હતી.

તેની ભરાવદાર જટામાંથી તાપની વ્યાકુળતાને કારણે જૂ ખડાર ખરી પડતી હતી, પ્રાણી-દયાની ભાવનાથી તે લઈ લઈને આ તાપસ પાછી જટામાં મૂકતો હતો. આ પ્રમાણેનું વિચિત્ર દૃશ્ય જોતાં ગોશાલકે પ્રભુને કહ્યું “હો ભગવન ! આ કઈ જાતની તપશ્ચર્યા ? જૂને લઈને પાછી જટામાં મૂકવી તે કયા પ્રકારનું ધર્મચરણ ? આખાભોલા ગોશાલકથી શાંત ન રહી શકવાથી તેણે વૈશ્યાયનને પૂછ્યું-તમે કઈ જાતના બાવા યા તો તાપસ છે ? તમારી ગંભીરતા અને આતાપના તો કોઈ અજળ જ દેખાય છે. આ તે કઈ જાતનું તપ કે-જેમાં જૂને પશુ સ્થાન મળે ? શું તમે તો કોઈ મુનિ છો યા યૂકાશય્યાતર ? આટલી ખધી જટા વધારી છે તેનો શો હેતુ છે ? શું તમે કોઈ પુરુષ છો યા સ્ત્રી ? આ પ્રમાણેના અયોગ્ય પ્રશ્નોથી તાપસને ગોશાલક હેરાન કરતો હતો.

ગોશાળાની આ પ્રકારની વારંવાર પૃચ્છા અને નિર્ભત્સનાથી ક્ષમાશીલ વૈશ્યાયન તાપસની ધીરજ ખૂટી અને તેના ચિત્તમાં ક્રોધરૂપી તીવ્ર અગ્નિ ભભૂકી ઊઠ્યો. તેમાંથી તેજોલેશ્યા ઉત્પન્ન થઈ અને ગોશાલકના વધ માટે તેજોલેશ્યા મુખમાંથી મોટા કૂંડાડા સાથે તેના પર ફેંકી. અને ગોશાલકની ચારે બાજુએ ભયંકર અગ્નિ જવાળાઓ ફરી વળી અને તે તેના મધ્યમાં સંપૂર્ણ રીતે ઘેરાઈ ગયો.

ક્ષમાવંત જ્ઞાની પ્રભુએ જાણ્યું કે-ગોશાળો હમણાં જ બળી જશે તેથી તેના રક્ષણાર્થે લઘિવંત જ્ઞાની પ્રભુએ ગોશાલકના શરીરને ચારે બાજુએ ઘેરી વળેલ તેજોલેશ્યાનો પ્રતિકાર કરવા શીતલેશ્યા મૂકી. પરિણામે વિદ્યુતવેગી તેજોલેશ્યા ક્ષણમાત્રમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. ઉગ્ર બનેલ વાતાવરણ શાંત તેમજ શીતલ બન્યું. વૈશ્યાયને પરમાત્માની આવી શક્તિ નીહાળી નમન કરી તેમની ક્ષમા યાચી.

આ પ્રમાણે વીરપ્રભુએ ગોશાલકને બચાવી લીધો.

આ સમયે જ્ઞાની પ્રભુને અવધિજ્ઞાનબળે પોતાનું અને ગોશાલકનું ભાવી તેમજ ગોશાલકવડે તેજોલેશ્યાનો પોતાના પર થનારો પ્રયોગ, તેમજ તેનાથી જે મુનિરાજોનું મુક્તિગમન-સારી રીતે સમજાયું હતું છતાં, ભવિતવ્યતાના યોગને કોઈ મિથ્યા કરી શકે તેમ છે જ નહિ. ભાવીને મિથ્યા કરવામાં સ્વયં પરમાત્મા પણ સમર્થ નથી ત્યાં આયુષ્યમાં એક ક્ષણમાત્રનો ફેરફાર કોણ કરી શકે તેમ છે ? દીર્ઘાયુ ગોશાલકની આયુદ્ધોરી અને તેની સાથે હજુ પોતાના કર્મનિર્જરાર્થે તેના સહકારની આવશ્યકતા રહેલ છે ત્યાં વીર પ્રભુ દ્વારા ગોશાલકનો આ સમયે બચાવ સંભવિત જ હતો. અને એમાં જ વિધિના વિધાનનો અજબ અમત્કાર પણ સર્જાયેલ હતો.

કુદરત અને કર્મરાજની કળા એવી અજબ છે કે, થવાનું હોય તે કુદરતી સંજોગોમાં મહાન વિભૂતિઓને હાથે પણ થયે જ છૂટકો. ત્યાં પોતાની સેવામાં તેમજ સંકટો સહન કરવામાં સાથીદાર બનેલ ગોશાલકને શું વીરપરમાત્મા કદાપિકાળે તાપસની તેજોલેશ્યાથી બળી મરવા દે ખરા ?

તે સમયે વૈશ્યાયન વિનયી વાણીમાં ભગવાન મહાવીર પ્રતિ બોલ્યો કે-હે ભગવાન ! વાત વીતી ગઈ ! ભગવાન ! વાત વીતી ગઈ !

ગોશાલક વૈશ્યાયનના આ સંકેતને સમજી ન શક્યો તેથી તેણે નમ્રતાથી પૂછ્યું : પ્રભુ ! આ યુદ્ધાચર્યાતર શું કહી રહ્યો છે ? તે મને સમજાવો.

ભગવાને સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહ્યું : ગોશાલક ! તેં વૈશ્યાયનને ક્રોધિત કરતાં તેણે તારા પર તેજશક્તિનો પ્રયોગ કર્યો હતો પરંતુ મારી શીતલેશ્યાના પ્રયોગથી તું બચી ગયો. ગોશાલકને આ લઘિ પ્રાપ્ત કરવા લાગણી ઉદ્ભવી એટલે તેણે પૂછ્યું, ‘હે પ્રભુ ! આ તેજોલેશ્યા કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ?’

ગોશાલકના આ જાતના ગંભીર પ્રશ્નથી અવધિજ્ઞાની પ્રભુએ જ્ઞાનબળે ભાવિયોગ મિથ્યા થનાર નથી એમ જાણી લીધું અને તેને તેજોલેશ્યાની ઉત્પત્તિ સમજાવતાં કહ્યું : “હે ગોશાલક ! જે મનુષ્ય છ મહિના સુધી નિરંતર છઠ્ઠ તપ કરવા સાથે તપતા સૂર્ય સામે એક દષ્ટિ

રાખી છ મહિના સુધી એકવારી તેની સાધનામાં લીન રહે છે, તેમજ પારણામાં માત્ર એક મુઠ્ઠીમાં સમાય તેટલા અડદ અને ગરમ પાણીથી પારણું કરે છે તે તપસ્વીને તેજોવેશ્યા પ્રાપ્ત થાય છે.”

આ પ્રમાણે તેજોવેશ્યાની ઉત્પત્તિ સાંભળી તેના વિચારના ઊંડાણમાં ઉતરી ગએલ ગોશાલકે આ જાતની તપશ્ચર્યા કરવાનો મનથી સંકલ્પ કર્યો અને યોગ્ય સમયે તેની પ્રાપ્તિ અર્થે તે તત્પર થયો.

એકદા ભગવાને કુમારગામથી સિદ્ધારથપુર તરફ વિહાર કર્યો. જ્યારે તેઓ પૂર્વે કહેલ તત્ત્વવાળી જગ્યાએ પહોંચ્યા કે, ગોશાલક બોલ્યો: ભગવાન! આ તલનો છોડ તો ન ફેલ્યો જેને ફળવાની આપે ભવિષ્યવાણી કહી હતી.

નજીકનાં જ ભાગમાં ઉત્પન્ન થયેલ તે તલના છોડને જતાવી ભગવાને કહ્યું: આ તે જ તલનો છોડ છે કે જેને તે ફેંકી દીધો હતો.

ગોશાલકને ભગવાંતના કથન પર વિશ્વાસ ન આવ્યો. તેણે છોડ પાસે જઈ કળી તોડી જોઈ તો એમાંથી સાત તલ નીકળ્યા. નિયતિવાદના સિદ્ધાંતોથી આકૃષ્ટ થએલ ગોશાલક, હવે તેનો પાકો સમર્થક બન્યો. તેણે નિર્ણય કર્યું કે-ગમે તેટલા ઉપાય કરીએ છતાં, જે જાનવાનું છે તે જ બને છે. તે પોતાને સમર્થ વ્યક્તિ માનવા લાગ્યો અને તેણે વિચાર્યું કે-તેજોવેશ્યાની પ્રાપ્તિ કરી હું ભગવાંતથી જુદો વિચરીશ અને પૃથ્વી પર પૂજાઈશ.

ગોશાલક સિદ્ધારથપુરની સીમમાંથી જ પ્રભુથી જુદો પડ્યો અને શ્રાવસ્તિનગરીમાં રહેતા આજીવકમતના શ્રીમંત અનુયાયી હલ્લાહલ નામના કુંભારની ભાંડશાળામાં ગયો, જ્યાં આ સમયે કુંડકૌલિક આચાર્યના શિષ્ય પારિવ્રાજક નન્દવચ્છ અને કિસ્સસંકિચ્ચ નામે બે તપસ્વીઓ રહેતા હતા.

ગોશાલક તેમની સાથે રહેવા લાગ્યો. પ્રભુએ કહેલ વિધિ પ્રમાણે છ માસ સુધી તપ કરી આતાપના લીધી અને તેજશક્તિ પ્રાપ્ત કરી. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ સિદ્ધિની પરીક્ષા નિમિત્તે ગોશાલકે કૂવાકાંઠે ઉભેલ એક દાસી પર તેનો પ્રયોગ કર્યો, તેમાં તેને સફળતા મળી અને નિર્દોષ દાસીનું શરીર બળીને ખાખ થઈ ગયું.

આ સમયે શ્રાવસ્તિનગરીમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંપ્રદાયના સાધુઓ પધારેલા, તેમની પાસે જઈ ગોશાલકે અષ્ટાંગ નિમિત્તશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. તેના પરિણામે તેને સુખ, દુઃખ, લાલ, હાનિ, જીવન અને મરણ, વગેરે છ બાબતોનું નિમિત્તજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તે વચનસિદ્ધ નૈમિત્તિક બન્યો.

નિમિત્તજ્ઞાનના બળથી તે ભૂતકાળ તેમજ ભવિષ્યકાળની હકીકતો લોકોને બતાવવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તેની ખ્યાતિ વધતી ગઈ.

ગોશાલકને ખાતરી થઈ કે-પોતે સિદ્ધપુરુષ બનવાને લાયક છે, જ્યોતિષ વિદ્યાઓમાં પારંગત બન્યો છે. હવે પોતાના શિષ્યપરિવારનું પરિભળ વધારી પોતે આચાર્યપદ પ્રાપ્ત કરી શકશે. આ સમયે ગોશાલકની વય માત્ર ૨૧-૨૨ વર્ષની જ હતી.

તેને હવે જ્ઞાનમહ ચઢ્યો. તેજોવેશ્યા અને નિમિત્તના અદ્યપજ્ઞાનથી ઉન્મત્ત ગોશાલક પોતાને જાહેરમાં હવે “ જિન ” કહેવરાવવા લાગ્યો. અને અજાણ્યા માણસો ગોશાલકને જિનવર

સમ જાણી સેવા-સન્માન કરવા લાગ્યા અને આજીવિકમતના સાતમા આચાર્યની પદવીએ તેની સ્થાપના કરી. આ સમયે આજીવિકમતની સ્થાપનાને માત્ર ૧૩૫ વર્ષ જ થયા હતા.

સાગરની પેઠે ગંભીર તેમજ નિર્મળ અને માપી ન શકાય એવા અગાધ સમુદ્ર સરખા મહાજ્ઞાની ગુણવંત પ્રભુ વૈશાલી નગરમાં પધાર્યા. અહીં સિદ્ધાર્થ રાજાના બાળમિત્ર સંસ્કારી શંખ નામના સામંતે દ્વરથી પ્રભુને નગર તરફ આવતા જોયા એટલે સામે જઈ પરમ ભક્તિથી શંખરાજે પ્રભુનો સત્કાર કર્યો. અહીં થોડો સમય રોકાઈ પ્રભુએ વાણિજ્યગામ તરફ વિહાર કર્યો.

વૈશાલી અને વાણિજ્ય ગામની મધ્યમાં ગંડકિકા નામે મોટી નદી વહેતી હતી તે પ્રભુએ નાવ દ્વારા પાર કરી. નાવમાંથી ઉતરતા નાવિકે ભાડાના પૈસા માગ્યા અને પ્રભુને રોક્યા. સમય મધ્યાહ્નનો હતો. આ સમયે કોઈ જરૂરી કામ માટે શંખ સામંતનો “ચિત્ર” નામનો ભાણેજ દૂત તરીકે અન્ય સ્થળે જઈ રહેલ હતો તે અહીં આવી ચઢ્યો. તેણે પ્રભુને ઓળખ્યા. પ્રભુને રોકવા માટે નાવિકેને કપકો આપ્યો ને પ્રભુને વંદન કરી ક્ષમા માગી. ક્ષમાવંત પ્રભુ વિહાર સમયમાં આવા અનેક પ્રકારના કષ્ટોથી નિર્જરા કરતાં વાણિજ્ય ગામે પધાર્યા અને ગામ બહાર કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા.

આ પ્રખ્યાત નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. પ્રભુ ગામની સીમમાં પધાર્યાની તેને વધાઈ મળી એટલે તે હર્ષપૂર્વક પ્રભુના દર્શન કરવા ચાલ્યો.

આ ગામમાં આનંદ નામે (શ્રાવક) ગાથાપતિ રહેતો હતો જે નિરંતર છઠ્ઠ તપ કરતો હતો જેથી તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. જ્ઞાનના ઉપયોગથી ભગવાનના આગમનની તેને જાણ થતાં તે પણ ગામની બહાર જ્યાં પ્રભુ બિરાજમાન હતા ત્યાં દર્શને આવ્યો, અને પ્રભુને વંદન કરી બોલ્યો “હે ભગવન્! હવે આપને થોડા સમયમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થશે. હે પ્રભુ! અમારા પ્રબળ પુણ્યોદયે આપના દર્શનનો અમને લાભ મળ્યો.” આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી ગાથાપતિ પોતાના આવાસે ગયો અને પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રાવસ્તિનગરી પધાર્યા.

આ નગરમાં અનેક પ્રકારના તપ અને આરાધનામાં દશમું ચાતુર્માસ પૂરું કર્યું.

ગાગરમાં સાગરની માફક.....સચોટ ને તલસ્પર્શી છણાવટ કરતા

બે મહત્વપૂર્ણ પ્રકાશનો

આજે જ પ્રાપ્ત કરી લેશો

૧. પ્રભુ મહાવીરની જીવન-સૌરભ

૨. વર્ધમાન-પંચાશિકા

આ બંને લઘુ પુસ્તિકામાં પૂજ્ય પંચાસ શ્રી સુશીલવિજયજી ગણિવરે પોતાના અત્યાર સુધીના અનુભવનો પૂરતો નીચોડ આપી વિદ્વત્સમાજને પણ હેરત પમાડે તેવું આલેખન કરેલ છે.

પ્રાપ્તિસ્થાન : શ્રી પ્રાચીન સાહિત્ય સંશોધક કાર્યાલય : ટેંબી નામ-થાણા

પ્રકરણ નવમું

અગિયારમું ચાતુર્માસ (વિ. સં. પૂ. ૫૦૦)

દશમું ચાતુર્માસ સમાપ્ત થયા પછી, શ્રાવસ્તિનગરીથી વિહાર કરી પ્રભુ સાનુલબ્ધિક ગામે પધાર્યા. અહીં ભદ્ર પ્રતિમારૂપે નિરાહારપણે ક્રકત એક જ પુદ્ગલ પર દ્રષ્ટિ સ્થાપી દિવસના ભાગે પૂર્વાભિમુખે તેમજ રાત્રિના સમયે દક્ષિણાભિમુખે ધ્યાનમાં રહ્યાં. બીજા દિવસે પશ્ચિમાભિમુખે અને રાત્રિએ ઉત્તરાભિમુખે, છઠ્ઠી તપશ્ચર્યાપૂર્વક ધ્યાનસ્થ રહ્યા. આ પ્રમાણે બિલા બિલા ધ્યાનસ્થપણે ચાર ઉપવાસપૂર્વક મહાભદ્ર અને દશ ઉપવાસપૂર્વક સર્વતોભદ્ર પ્રતિમાઓની આરાધના કરી. આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રતિમાનું આચરણ કરતાં સોળ ઉપવાસથી પ્રભુને પૂરતો પરિસહ સહન કરવો પડ્યો.

આ મહાન તપના પારણાનો સમય થતાં દેવાર્ય, આનંદ નામના શ્રાવકને ત્યાં પધાર્યા. તેમને ઘેર રહેલ બહુલિકા નામની દાસીએ હર્ષભેર સુગંધિત ભાત પ્રભુના કરપાત્રમાં વહોરાવ્યો. આ પ્રમાણે દુબ્ધર તપનું પારણું થતાં, હર્ષ પામતા સુરાસુર અને કિન્નરોથી આકાશ વ્યાપ્ત બની ગયું અને દેવતાઓએ સાડાખાર કરોડ સોનૈયાની વૃષ્ટિ કરી. આનંદ શ્રાવકે પણ બહુલિકા દાસીનું દાસત્વપણું દૂર કર્યું.

આ પ્રકારના સુપાત્રદાનથી ઉત્કૃષ્ટ ધનાદિ સમૃદ્ધિ મળે છે અને પરલવમાં દિવ્ય દેવતાઇ સુખના ભોક્તા થવાય છે તો, દાસીનું દાસપણું દૂર થાય તેમાં શી નવાઈ?

પારણું કર્યા પછી પરમાત્માએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને અનાર્ય જેવી વૃત્તિવાળી “દૃઢભૂમિ” (દેશ)માં કર્મનિર્જારાર્થે પધાર્યા. ત્યાં પેઢાળ નામના ગામ પાસે પેઢાળ નામના ઉદ્યાનમાં પોલાસ નામના ચૈત્યમાં રહ્યા.

અહીં અઠ્ઠમ તપ આદરી, અચિત્ત પુદ્ગલ પર અનિમેષ દ્રષ્ટિ સ્થાપી, પોતાના શરીરને નમાવી, શારીરિક બધી ઇન્દ્રિયોને સંકોચી, બન્ને પગ એક સરખા અને અચળ રાખી, બન્ને ભુજાઓને જાનુ સુધી લંબાવી લગવતે મહાપ્રતિમા આદરી.

લગવાનનું આવું નિશ્ચલ તપ જોઈ પ્રથમ દેવલોકની સૌધર્મ સલામાં બેઠેલા ઇંદ્રે તેમની પ્રશંસા કરતા કહ્યું: ધ્યાન અને ધૈર્યમાં અત્યારે લગવંત વર્ધમાન જેવા કોઈ શક્તિશાળી વીરાત્મા નથી. મનુષ્યો તો શું? દેવ પણ લગવાનને આ નિશ્ચળતાથી ડગાવી શકવા લેશ માત્ર પણ શક્તિમાન નથી. બાદ સૌધર્મે દ્રે પરમાત્માની અનેક પ્રકારે સ્તવના કરી.

ઇંદ્રની આ પ્રશંસા અભવ્ય સંગમ નામના દેવથી સહન ન થઈ. તે બિભો થયો અને બોલ્યો કે—“આપ જે તપસ્વીની પ્રશંસા કરો છો તે વ્યક્તિ વાસ્તવિક રીતે પ્રશંસાને પાત્ર કેમ સંભવી શકે? મનુષ્ય ગમે તેવો શક્તિશાળી હોય, અને એનામાં ગમે તેટલી સમતા હોય છતાં તે, દેવની તુલનામાં કેવી રીતે આવી શકે? જ્યારે એક દેવ પોતાની દેવીશક્તિથી આખી પૃથ્વી તેમજ મેરુપર્વતને પણ એક ક્ષણ માત્રમાં ડોલાયમાન

કરી શકે છે ત્યારે તેની અતુલ્ય દૈવીશક્તિ અને ભયંકર ઉપસર્ગો આગળ આ પામર પ્રાણીના તે શા ભાર છે કે તે તપ અને ધ્યાનની નિશ્ચિનતામાં ટકી શકે. આપ જુઓ કે હું તેમને પ્રતિજ્ઞાબ્રષ્ટ કરું છું કે નહિ ?

સૌધર્મેન્દ્ર વિચારવા લાગ્યા કે-જો હું આ પ્રસંગે સંગમને અટકાવીશ તો તે એમ માનશે કે, ભગવાન ઈંદ્રના સામર્થ્યથી જ આ પ્રભાણે નિશ્ચિનપણે તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા છે, પરંતુ ભગવંતમાં કર્મ નિર્જરાની અપૂર્વ શક્તિ, સામર્થ્ય તેમજ તપભળ હતા એવી ઈંદ્રને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી એટલે તેઓ નિરુત્તર રહ્યા. એટલે દ્વેષ ધારણ કરતો તે સંગમક પોતાના પરિજનવર્ગે આવું અકાર્ય ન કરવા સલાહ આપવા છતાં “તે શું માત્ર છે ? હમણાં જ તેમને ચલાયમાન કરીને પાછો આવું છું ?” એમ અહંકારપૂર્વક આવેશ ને આવેગથી જે સ્થળે પરમાત્મા કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને એક રાત્રિમાં જ ભયંકર વીશ ઉપસર્ગો કર્યાં. આ ઉપસર્ગોનું વર્ણન વાંચતાં પણ કાયર માનવી કંપી ઊઠે તેવા ભયંકર ઉપસર્ગો પરમાત્માએ સમતાભાવે સહન કર્યા અને સંગમ વિલગ્નો બની ગયો. આ વીશ ઉપસર્ગોનું વર્ણન શાસ્ત્રગ્રંથોમાં વિસ્તૃત રીતે આપેલ છે, પણ ગ્રંથ-વિસ્તારના ભયને કારણે અમે તે અહીં સંક્ષિપ્તમાં જ મુદ્દાસર રજૂ કરીએ છીએ.

સંગમદેવે પરમાત્માને કરેલ વીશ ઘોર ઉપસર્ગો

(૧) પ્રભુની ઉપર અકાળે અરિષ્ટને ઉત્પન્ન કરનારી મહાદુઃખદાયક (રજ)ધૂળની વૃષ્ટિ કરી જેમ રાહુ ચંદ્રને આવરી લે તેમ પ્રભુને સર્વાંગે ઢાંકી દીધા જેથી પ્રભુને શ્વાસોશ્વાસ લેવો પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છતાં પ્રભુ તિલ માત્ર પણ ધ્યાનથી ચલિત ન થયા.

(૨) તે પછી વજ્રમુખી કીડીઓ ઉત્પન્ન કરી. આ કીડીઓ પ્રભુના અંગમાં એક બાબુ-એથી પેસી બીજી બાબુએ નીકળી તીક્ષ્ણ મુખાગ્રથી પ્રભુના શરીરને વીધી ચારણી જેવું બનાવવા લાગી છતાં અચલ ધ્યાની પ્રભુ પર તેની કાંઈ પણ અસર થઈ નહિ.

(૩) ત્રીજા ઉપસર્ગમાં પ્રચંડ (ડાંસો) વિકુર્વ્યાં. આ ડાંસોએ પ્રભુને ડાંસી પ્રભુના શરીરને નિર્જરણવાળા ગિરિની જેમ ગાયના દૂધ જેવા શ્વેત રુધિરવડે અમી ઝરતું બનાવ્યું છતાં સંગમકને તેમાં પણ સફળતા ન મળી.

(૪) પ્રચંડ ચાંચવાળી દુર્નિવાર ધીમેલો વિકુર્વી. પ્રભુના શરીરે આ ધીમેલો એવી રીતે ચોંટી ગઈ કે જાણે શરીર સાથે તે રોમની એક પંક્તિ ન હોય છતાં પણ આ મહાયોગી ચલાયમાન થયા નહિ.

(૫) બાદ દુરાત્માએ વિંછીઓ વિકુર્વ્યાં. પ્રલયકાળના અગ્નિના તણુખા જેવા અને તપાવેલા ભાલા જેવા પોતાના ભયંકર પુરંછના કાંટાઓથી ભગવંતના શરીરને ડંખ દેવા લાગ્યા છતાં પ્રભુ ચતુર્કિંચિત પણ વ્યાકુળ થયા નહિ.

(૬) અતિ તીક્ષ્ણ દાંતવાળા નકુળો (નોળ) વિકુર્વ્યાં. ખી ! ખી કરતા તેઓ ઉગ્ર દાદોથી ડંખવા લાગ્યા છતાં ધ્યાનસ્થ દેવાય તેથી પણ ચલાયમાન થયા નહિ.

(૭) પછી ચમરાજના ભુજદંડ જેવા ભયંકર મોટી ફેણવાળા સર્પોને તેણે મહાકોપથી ઉત્પન્ન કર્યા. તે વિષધારી સર્પો પ્રભુને પગથી તે માથા સુધી વીંટળાઈ પોતાની ફેણોએ ફાટી જાય તેવા

પ્રહારથી પોતાની વિષારી દાઢોથી પ્રભુને ડંસવા લાગ્યા. પોતાનું સર્વ વિષ પ્રભુના શરીરમાં ઠાલવું છતાં છેવટે સર્પોને પ્રયત્ન ફેગટ ગયો.

(૮) વજ્ર જેવા દાંતવાળા જંગલી ઉંદરો ઉત્પન્ન કર્યા. તેઓ નખથી, દાંતોથી, મુખથી અને કરથી પ્રભુના અંગને કરડવા લાગ્યા છતાં તેમનું પણ કંઈ વડ્યું નહિ.

(૯) પર્વત જેવા મોટા ગજેન્દ્ર ઉત્પન્ન કર્યા. તેઓ પ્રભુના શરીર પ્રત્યે દોડીને અને દુર્વાર સુંઢથી પ્રભુના શરીરને પકડીને આકાશમાં ઉછાળવા લાગ્યા. પછી આ દુરાશયી હાથી પોતાના બે બાહ્ય દંતુશૂળો ઊંચા કરી પ્રભુને ઝીલવા લાગ્યા. પછી ધ્યાનસ્થ પ્રભુના શરીરે દાંતપ્રહારો કરવા લાગ્યા છતાં આ ભયંકર હસ્તિ ઉપદ્રવથી પ્રભુ ચત્તાચમાન થયા નહિ.

(૧૦) દશમા ઉપસર્ગમાં તેણે હાથણી વિકુર્વી. તેણે પોતાના મસ્તક અને તીક્ષ્ણ દાંતોથી પ્રભુના શરીરે ઘણા પ્રહારો કર્યા, પ્રભુના શરીર સાથે પોતાનું શરીર ઘસવા છતાં પ્રભુને તે ડગાવી શકી નહિ.

(૧૧) બાદ મગરની જેવા ઉગ્ર દાંતોવાળા પિશાચો વિકુર્વ્યા. જ્વાળાઓથી આકુળ એવું તેનું ફાટેલ મુખ પ્રજ્વલિત અગ્નિકુંડની જેમ જ્વાળા કાઢવા લાગ્યું. આ ભયંકર રૂપધારી પિશાચ હાથમાં છરી લઈ પ્રભુને ઉપદ્રવ કરવા દોડ્યો, તે પણ તેમાં ફાંચ્યો નહિ અને પ્રભુ નિશ્ચળ રહ્યા.

(૧૨) પછી નિર્દય દેવે સિંહનું રૂપ વિકુર્વ્યું અને કૂતકાર શબ્દના પડછંદાથી પૃથ્વીને કંપિત કરી. સિંહે ત્રિશૂળ જેવા નખાઓથી ત્રિભુવનપતિને અવ્યગ્રપણે ઉપદ્રવ કરવામાં કયાશ રાખી નહિ, છતાં દાવાનળમાં દગ્ધ થએલા વૃક્ષની જેમ સંગમક દેવ નિસ્તેજ બની ગયો.

(૧૩) પછી તેણે ત્રિશલાદેવી અને સિદ્ધાર્થ રાજવીનું રૂપ ધારણ કર્યું. તેમના મુખે પ્રભુ સમક્ષ હૃદય પીગળાવનારી વૃદ્ધાવસ્થાની દુઃખદ સ્થિતિનું વર્ણન કરાવ્યું. તેમના કરુણાન્નક વિલાપની પણ પ્રભુ પર અસર થઈ નહિ અને ભગવંત ધ્યાનથી ડગ્યા નહિ.

(૧૪) બાદ વિશાળ જનસમૂહવાળી એક છાવણી વિકુર્વી, રસોઈયાને ભાત રાંધવા માટે ચુલો ગોઠવવાની આજ્ઞા થઈ; પણ બે પાપાણો મહ્યા નહિ તેથી આ રસોઈયાએ પ્રભુના બે ચરણોને ચુલારૂપ બનાવી તેના પર ભાતનું ભાજન મૂક્યું અને બે પગ વચ્ચે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો. પ્રભુ જ્વાળાથી તપ્ત થયા તથાપિ અગ્નિમાં મૂકેલ સુવર્ણ જેમ શુદ્ધ બને તેમ પ્રભુ વધુ સુદૃઢપણે ધ્યાનમાં લીન થયા.

(૧૫) પછી દેવે એક ચાંડાલ વિકુર્વ્યો. તેણે આવીને પ્રભુના કંઠમાં, બે લુબ્ધમાં તથા જંઘા ઉપર કુદ્ર પક્ષીઓના પાંજરાઓ લટકાવ્યા. પક્ષીઓએ ચાંચ અને નખપ્રહારોથી પ્રભુના શરીરને ચારણીની જેમ સેંકડો છિદ્રોવાળું બનાવ્યું. આ પ્રયત્નમાં પણ ચાંડાલ પકવ પાંદડાની જેમ અસાર નીવડ્યો અને મડાયોગી પ્રભુને ધ્યાનથી ડગાવી શક્યો નહિ.

(૧૬) આટલા પ્રયાસો કરવા છતાં નિષ્ફળતા મળવાથી ક્રોધી બનેલ સંગમદેવે મહા-ઉત્પાતિક પ્રચંડ વંદોળીએ ઉત્પન્ન કર્યો. મોટા મોટા વૃક્ષોને ઉખેડતો આ વંદોળીયો અંતરીક્ષથી પ્રભુને ઉપાડી ઉપાડી નીચે ફેંકી દેતો અને ભેશથી પછાડતો છતાં જ્ઞાની દેવાય આ કુદ્ર પરિસ્રક્ષને સહન કરવામાં વીરતા માનીને તેમાં પણ નિશ્ચિત રહ્યા.

(૧૭) પ્રચંડ ઉદ્ધામક પવન ઉત્પન્ન કર્યો. મહાન્ વંદોળીયા જેવા આ વાયુએ ચારે દિશામાંથી પોતાના સુસવાટાથી પ્રભુને હેરાન હેરાન કરી મૂક્યા છતાં તપસ્વી દેવાય પ્રભુ તેનાથી લેશ પણ ચલાયમાન થયા નહિ.

આ પ્રમાણેના ૧૭ ભયંકર અને પ્રાણહારી ઉપસર્ગોથી પણ પરમાત્મા ચલાયમાન ન થયા ત્યારે અલવી સંગમદેવ હાર્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે-હું પરાજિત દેવ તરીકે ઇંદ્ર-સલામાં જઈશ તો ઇંદ્રરાજને કઈ રીતે મુખ બતાવીશ ? જેથી “હાર્યો જુગારી બમણું રમે” તેમ તે કોઈ પણ ઉપાયે પ્રભુને પરાજિત કરવાના નિશ્ચય પર આવ્યો અને અઢારમો જીવલેણ ઉપસર્ગ નીચે પ્રમાણે કર્યો

(૧૮) તેણે એક કાળચક્ર ઉત્પન્ન કર્યું. હજાર લોહભારથી ઘડાએલ આ કાળચક્ર દેવે ઉપાડ્યું અને આકાશમાં ઊંચે ઉછળી તેણે જોશથી પ્રભુની ઉપર નાખ્યું. ચક્રની ઉછળતી જવાળાઓથી સર્વે દિશાઓને વિકરાળ કરતું આ કાળચક્ર પ્રભુ પર વેગપૂર્વક પડ્યું. સમગ્ર પર્વતોને પણ ચૂર્ણ કરવા સમર્થ એવા પ્રભુ પણ તેના પ્રહારથી જાનુ સુધી પૃથ્વીમાં નીચે ઉતરી ગયા.

આવા ભયંકર ઉપસર્ગ કરનાર ક્ષુદ્ર સંગમદેવ પર ક્રોધ ન કરતાં ઉલટા અમીદૃષ્ટિથી તેના તરફ જોતાં પ્રભુ તેને કર્મનિર્જરાર્થે ઉપકારી માનવા લાગ્યા.

આવા ભયંકર કાળચક્રથી પણ પ્રભુ પર જોઈએ તેવી અસર થઈ નહિ. ન તો તેમના શરીરનો નાશ થયો ન તો તેઓ ધ્યાનથી ચલિત થયા ત્યારે દુષ્ટ સંગમદેવ વિચારવા લાગ્યો કે ‘અસ્ત્ર અને શસ્ત્રને અગોચર એવું પ્રભુનું શરીર દેખાય છે-જેથી આવા પ્રયોગો તેમના માટે નિર્રર્થક છે તેથી તેમને અનુકૂળ એવા ઉપસર્ગો કરું’. આ પ્રમાણે વિચારી તેણે પ્રભુને ચલાયમાન કરવા માટે પોતાની પદ્ધતિ બદલી.

(૧૯) વૈમાનિક દેવોને પ્રભુ પાસે ઉતરતા દેખાડ્યા જેમાં તેઓ પ્રભુના તપ અને ધ્યાનથી પ્રસન્ન થઈ તેમને વિનવવા લાગ્યા કે, “હે તપસ્વી દેવાય ! આપ કહો તો આપને આ જ સ્થિતિ-માં દેહધારી પરમાત્મા તરીકે હમણાં જ અમો આપને સ્વર્ગમાં લઈ જવા તત્પર છીએ. અને તેટલા જ માટે પ્રસન્ન થઈ અમો અહીં આવ્યા છીએ અથવા આપની ઇચ્છા હોય તો અનાદિ ભવથી સંચિત થયેલા કર્મોથી ક્ષણમાત્રમાં દૈવી શક્તિથી મુક્ત કરી એકાંત પરમાનંદવાળા મોક્ષમાં તમોને લઈ જઈએ. અથવા આપની ઇચ્છા હોય તો-બધાય મંડળાધીશ શાનઓના મુગટ આપના ચરણમાં નમાવી ચક્રવર્તિસભ સામ્રાજ્યલોકતા બનાવીએ.

આવી લલચાવનારી વાણીથી નિરંજન નિરાકાર પ્રભુના મન પર લેશ માત્ર અસર થઈ નહિ અને પ્રભુ નિરુત્તર રહ્યાં. આથી સંગમદેવ વિચારવા લાગ્યો કે-આ મહાતપસ્વી ભગવંતે મારી બધીએ શક્તિનો પ્રભાવ નિષ્કૂળ બનાવી દીધો છે-હવે માત્ર છેવટના ઉપાય તરીકે કામદેવનું અમોઘ શસ્ત્ર ણાકી રહેલ છે-તો તેનો પણ ઉપયોગ કરી લઉં. આ પ્રમાણે વિચારી-

(૨૦) વીસમા ઉપસર્ગમાં દેવાંગનાઓ ઉત્પન્ન કરી. આજ્ઞાંકિત આ દેવાંગનાઓએ પોતાની સર્વ કામકળાથી કામવિજેતા આ મુનિરાજને ચલાયમાન કરવા સર્વ ઋતુઓની શશીકળાઓને પ્રગટાવી, મધુર વીણાવાદન તેમ જ નૃત્ય દ્વારા પ્રભુને ચલિત કરવામાં પોતાની ૬૪ કળાનો ઉપયોગ કર્યો.

દેવોના આવા અપ્રતિમ શસ્ત્રથી, મહાન્ ઉચ્ચ તપસ્વી વિશ્વામિત્ર જેવાં અનેક ઋષિ-મુનિઓ ચલાયમાન થઈ ગયા હતા. પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો સહન કરી શકાય, પરંતુ મોહરાજના અમોઘ શસ્ત્ર જેવા આવા અનુકૂળ પરિસરો સહન કરવાનું ભગીરથ કાર્ય એ તો ભગવંત મહાવીર જેવી અડગ નિશ્ચયી અને ધૈર્યશાળી વ્યક્તિ જ કરી શકે.

દેવાંગનાઓએ અનેક પ્રકારે હાવભાવ, ગીત, નૃત્ય, વાદન વિગેરે પ્રકારોથી પરમાત્માને અળાવવા ઉપાયો યોજ્યાં, પણ મેરુપર્વતની પેઠે નિષ્પ્રકંપ પરમાત્મા ઉપર તેની કશી પણ અસર ન થઈ.

એવામાં પ્રાતઃકાળ પણ થયો, પરમાત્માને અશ્લુષિત જોઈ હૃતશક્તિ ખનેલ સંગમક વિચારવા લાગ્યો કે-પ્રતિકૂળ તેમજ અનુકૂળ ઉપસર્ગોથી આ દેવાર્ય ચલાયમાન ન થયા તો હવે હું સ્વર્ગમાં ચાલ્યો જાઉં? ત્યાં ઈંદ્રને મારું મોહું શી રીતે ખનાવું? માટે હવે હું તેમની પાછળ-પાછળ જ ભ્રમતો રહું અને ઉપસર્ગો કર્યા કરું જેથી લાંબા સમયે તેઓ અવશ્ય પરાજિત થશે.

બાદ સંગમક પ્રભુની સાથે ને સાથે જ રહેવા લાગ્યો અને પ્રસંગ ગળતા પરમાત્માને હેરાન કરવા લાગ્યો.

એક સમયે ભગવાન તોસલી ગામના ઉદ્યાનમાં ધ્યાનસ્થ હતા. આ સમયે સંગમકે સાધુ-રૂપ ધારણ કર્યું અને ગામમાં જઈ કોઈ એક મકાનમાં ચોરી કરવા લાગ્યો. ઘરના લોકોએ ચોર તરીકે પકડી માર મારવો શરૂ કર્યો ત્યારે, તેણે કહ્યું: “મને શા માટે મારો છો? હું તો મારા ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવાવાળો છું. એમણે મને આ કાર્ય માટે અહીં મોકલેલ છે.” ત્યારે લોકોએ પૂછ્યું: ક્યાં છે તે તારા ગુરુ? એણે કહ્યું: ઉદ્યાનમાં છે, આવો ખતાવું.

લોકો તેની સાથે ઉદ્યાનમાં ગયાં, જ્યાં પ્રભુ ધ્યાનસ્થ હતાં. અજ્ઞાની લોકોએ એ પ્રભુને ચોરના ગુરુ માની તેમની પર હલ્લો કર્યો અને બાંધીને નગરમાં લઈ જવા લાગ્યા. તે સમયે માર્ગમાં ભૂતિલ નામે એક ઈંદ્રજલિક ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે પ્રભુને પરિચય આપ્યો અને બંધનમાંથી છોડાવ્યા. પછી લોકોએ પેલા સાધુ વેશધારી ચોરની તપાસ કરી તો તે અદ્રશ્ય થઈ ગયેલ દેખાયો જેથી આમાં કાંઈ દૈવી રહસ્ય છે એમ માની પ્રભુને વંદન કરી, તેમની ક્ષમા આહી લોકોએ વિદાય લીધી.

તોસલીથી ભગવાન મોસલી પધાર્યા અને ત્યાંના ઉદ્યાનમાં ધ્યાનસ્થ બન્યા. અહીં પણ સંગમદેવે પ્રભુને પોતાના સાગરીત ચોર તરીકે ઓળખાવ્યા જેથી તેમને પકડી રાજ પાસે લઈ ગયા. રાજસભામાં બેઠલા સિદ્ધાર્થના મિત્ર સુમાગંધ નામના રાષ્ટ્રીય નેતાએ ભગવાનને ઓળખ્યા. તુરત જ તેણે ઊભા થઈ રાજ તેમજ સભાને પ્રભુનો પરિચય આપ્યો અને પ્રભુને બંધનથી મુક્ત કર્યાં. અહીં સર્વે સમાજનો સહ રાજવીએ પ્રભુને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું અને તેમની ક્ષમા આહી.

પછી પ્રભુ ત્યાંથી પાછા મોસલી પધાર્યા. અહીં ઉદ્યાનમાં ધ્યાનસ્થ થયા. આ સમયે હાર્યો જુગારી ખમણું રમે તે પ્રમાણે સંગમે-હવે જીવ પર આવી પ્રભુના માટે એવું ભયંકર કાવતરું રચ્યું કે જેના યોગે તેમના પર પ્રાણાંત દુઃખદાયક કષ્ટ આવી પડે. આ સમયે

એકાંતે ધ્યાનસ્થ રહેલ પ્રભુ પાસે સંગમ આવ્યો અને શુભ રીતે ચોરીના ઓળરો તેમની પાસે મૂકી પોતે આવો ખસી ગયો. દર્શને આવનાર લોકોએ પ્રભુને ચોર તરીકે પકડ્યા. અને તોસલીના ક્ષત્રિય રાજા પાસે લઈ ગયા. રાજવીએ તેમને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને પરિચય માગ્યો. આ સમયે પ્રભુએ કંઈ પણ ઉત્તર તેમજ પરિચય પણ ન આપ્યો. ઉપસર્ગ સહન કરવામાં જ કર્મનિર્જરા માની તેઓશ્રી મૌન રહ્યા.

આ સમયે આ કપટી વેશધારી સાધુ ચોક્કસ ચોર, ડાકુ યા તો ભેદી જાસૂસ છે, એમ માની જાસૂસોને અપાતી સજાની જેમ પ્રભુને ફાંસીની સજાનો હુકમ કર્યો. અને તરત જ જલ્લાદોએ, રાજઆજ્ઞા પ્રમાણે પ્રભુને ફાંસીના (માંચડે) તખ્તા પર લઈ જઈ ફાંસીનું દોરડું ભેરવી દીધું. ફાંસીના માંચડે ચઢાવતા સમયે પ્રભુની તેજ-કાંતિ અને સૌમ્ય આકૃતિ જોઈ જલ્લાદો પણ ઘડીભર થંભી ગયા પરંતુ રાજજ્ઞાનો અમલ કર્યા વગર છૂટકો ન હતો. દીર્ઘ નિશ્વાસ સાથે આજ્ઞાકિત જલ્લાદોએ-પરમાત્માના નામોચ્ચાર સાથે માંચડાની નીચેનો તખ્તો ખેંચ્યો. તખ્તો ખેંચતાની સાથે જ ફાંસીગરોનું મજબૂત દોરડું (ગળાફાંસો) સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે એક પલમાં એક જર્જરિત કાચા સુતરના તાંતણાની માફક તડતડ કરતું તૂટી ગયું.

આ સમયે હાજર રહેલ કર્મચારીઓ અને જલ્લાદો આશ્ચર્ય પામ્યા. આ પ્રમાણે એક, બે, ત્રણ, ચાર નહિ પણ સાત વાર પ્રભુને ફાંસીને માંચડે મજબૂતમાં મજબૂત દોરડા સહ ચઢાવવામાં આવ્યા પણ, સાતે વખત પૂણ્ય અને તપનો વિજય થયો અને દોરડા તૂટી ગયા.

હવે સર્વની ખાત્રી થઈ કે-આ કોઈ મહાન્ અદ્ભૂત મહાત્મા કર્મવશાત્ પ્રપંચમાં ફસાયા છે. પ્રભુને બહુમાનપૂર્વક બંધનમુક્ત કરવામાં આવ્યા.

પછી ઓસલિથી ભગવાન સિદ્ધાર્થપુર ગયા. ત્યાં પણ સંગમદેવે પ્રભુને ચોર તરીકે પકડાવ્યા. પરંતુ અહીંના સામંતને કૌશિરા નામના ઘોડાના વેપારીએ પરિચય આપી પ્રભુને બંધનમુક્ત કરાવ્યા. ત્યાંથી પ્રભુ વજ્રદેશ (ગોકુલ) પહોંચ્યા.

વ્રજગામમાં તે દિવસે કોઈ મહા ઉત્સવ હતો. જેથી ઘેરઘેર ક્ષીરાન્ન ખનાવાયું હતું. ભગવાન લિક્ષાયર્થર્થે નીકળ્યા. આગળ પ્રભુ અને પાછળ સંગમ. લિક્ષા માટે પ્રભુ જે જે ગૃહમાં પ્રવેશ કરતાં ત્યાં સંગમદેવ આહાર-દોષ પ્રગટાવતો. જ્ઞાની, સમતાધારી, ક્ષમાવંત ભગવાને સંગમની ચાલબાજી સમજી લીધી અને તેઓ ગામની બહાર નીકળી ગયા ને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર થયા.

સંગમકદેવને આ સમયે પ્રભુનો પીછો પકડયે છ મહિના થવા આવ્યા હતા જેમાં અનેક પ્રકારના વિધોથી તે ભગવાનને ધ્યાન તેમજ ધૈર્યથી ચ્ચુત કરવામાં સફળ થયો નહિ તેથી તેણે વિભંગજ્ઞાનથી ભગવાનની માનસિક પ્રવૃત્તિઓની પરીક્ષા કરવા માંડી. જેમાં ભગવાનની મનોભાવના પહેલા જેવી જ દૃઢ દેખાણી. છેવટે તેણે પોતાની હાર કબૂલી અને પ્રભુને નમન કરતા તે બોલ્યો: “હે ભગવાન ! ઈંદ્રે આપના સંબંધમાં જે કહ્યું હતું તે અક્ષરશઃ સત્ય છે. ભગવન્ ! આપ સત્યપ્રતિજ્ઞ છો અને હું ભક્તપ્રતિજ્ઞ છું. આપ લિક્ષા માટે સુખે પધારો, હવે હું વિધન નહિ કરું.”

સંગમદેવના વચનો સાંભળી ભગવાને શાંતિપૂર્વક કહ્યું: “સંગમ ! હું કોઈના વચનોની અપેક્ષા નથી રાખતો. હું તો મારી પોતાની ઇચ્છાનુસાર ચાલું છું. હે સંગમ ! તું મારી ચિંતા ત્યજ દે. જ્યારે અવસર આવશે ત્યારે મારા પોતાના કાર્યમાં હું પ્રવૃત્ત થઈશ.”

ભગવાનના અતુલ ધૈર્યથી છ મહિનાને અંતે હાર પામી સંગમદેવ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. દેવલોકમાં જતાં ઇંદ્રમહારાજે તેની નિર્ભત્સના કરી. તેનો પરિવાર પણ તેનાથી ઉદાસીન અને ઉદ્વિગ્ન બની ગયો. ઇંદ્રે તેને પાદપ્રહાર કરી દેવલોકમાંથી કાઢી મૂક્યો એટલે તે મેરુપર્વતની ચૂલિકા પર રહ્યો.

ખીજે દિવસ ભગવાન ભિક્ષાચર્યાર્થે વ્રજગામમાં છ માસિક પારણા નિમિત્તે પધાર્યા. વૃદ્ધ ગોવાલણના ઘેર પ્રભુ પધારતા ગોવાલણને ખૂબજ હર્ષ થયો અને તેણે ભક્તિપૂર્વક ક્ષીરાન્ન પ્રભુને વડોરાવી પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માની અને પ્રભુએ હસ્તપાત્રમાં તેનો ઉપયોગ કર્યો.

લાંબા સમયે પ્રભુને પારણું થવાથી સંતોષ પામેલા દેવોએ ‘અહોદાન’ કહી દૈવી વાણંત્રોના નાદો સાથે સાડાખાર કરોડ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી, ગોવાળ કુટુંબનું દારિદ્ર્ય દૂર કર્યું.

વ્રજગામથી પ્રભુ આલંબિયા નગરીમાં ગયા. ત્યાં વિદ્યુત્કુમારેંદ્રે પ્રભુની સ્તવના કરી. બાદ તેઓશ્રી શ્વેતાંબિકા નગરીમાં ગયા. ત્યાં ભવનપતિના ઇંદ્ર હરિસહસ્રે પરમાત્માની સ્તુતિ કરી. બાદ પ્રભુ શ્રાવસ્તિ પહોંચ્યા, અને નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં ધ્યાનારૂઢ થયા.

તે દિવસોમાં શ્રાવસ્તિમાં સ્કન્દ(કાર્તિકેય)નો ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. લોકો ઉત્સવમાં એટલા બધા મગ્ન હતા કે, તેઓએ તે દિવસે ભગવાનની તરફ ધ્યાન પણ આપ્યું નહિ.

સમસ્ત શહેર સ્કન્દના મંદિર પાસે યોગાનમાં આવી એકત્રિત થયું. ભક્તજન દેવમૂર્તિને વસ્ત્રાલંકારથી સજાવી રથમાં બેસાડવા માટે લઈ જવાની તૈયારી કરતા હતા ત્યાં તો, સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે સ્કન્દ-મૂર્તિ પોતે સ્વયં ચાલવા લાગી. ભક્તોના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેઓ સમજ્યા કે, દેવ પોતે રથમાં બેસવા જઈ રહેલ છે. હર્ષના ઉમળકા સાથે સર્વે લોક મૂર્તિની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. મૂર્તિ શ્રાવસ્તિ નગરની બહાર જ્યાં પ્રભુ ધ્યાનસ્થ હતા ત્યાં આવી અને પ્રભુના ચરણમાં પડી નમન કર્યું. લોકોએ હર્ષનાદ કર્યો. પ્રભુને દેવાધિદેવ તરીકે માન્યા. તેમનું બહુમાન કર્યું અને મહાવીર પ્રભુનો મહિમા ગાયો.

શ્રાવસ્તિથી, કૌશામ્બી, વાણારસી, રાજગૃહી, મિથિલા વગેરે નગરોમાં ફરતા ભગવાન વૈશાલી પધાર્યા અને અગિયારમું આતુર્માસ કર્યું.

વૈશાલીની બહાર કામમદન નામનું ઉદ્યાન હતું, તેમાં તે જ નામનું ચૈત્ય હતું. પરમાત્મા તે જ ચૈત્યમાં આતુર્માસિક તપશ્ચર્યા કરીને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યા. આ વિશાળ વૈશાલી નગરીમાં દયા તેમજ દાનમાં પ્રવીણ જરણ નામનો સુશ્રાવક રહેતો હતો. પૂર્વે તેની સમૃદ્ધિ ઘણી હતી એટલે તે નગરશેઠના સ્થાને હતો, પરંતુ પાછળથી ધનાઢ્યતામાં કંઈક મંદતા આવી હતી છતાં તેની ભક્તિ અને સુપાત્રદાનની પ્રવૃત્તિ તો ચાલુ જ હતી.

તે જ નગરીમાં પૂરણ નામનો શ્રેષ્ઠ વસતો હતો, તે મિથ્યાત્વી હતો પરંતુ નસીબયોગે તેને વિપુલ પ્રમાણમાં દાન-સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ હતી તેમજ તેની ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ અપાર હતી એટલે લોકો તેને અભિનવ શ્રેષ્ઠના નામથી ઓળખતા હતા.

એકદા જીરણુ શ્રેષ્ઠી બહાર જતાં કાર્યોત્સર્ગમાં સ્થિત ભગવંત મહાવીર તેના જોવામાં આવ્યા એટલે ભક્તિપૂર્વક વંદન કરી તે ચિંતવવા લાગ્યો કે-આજે તો મધ્યાહ્ન કાળ પણ વ્યતીત થઈ ગયો છે. ભિક્ષા-ગોચરીનો સમય પણ ચાલ્યો ગયો છે માટે પરમાત્મા આજે ઉપવાસી જણાય છે: આવતી કાલે મારે ત્યાં પારણું કરાવીશ એવો નિર્ણય કરી શ્રેષ્ઠી ચાલ્યો ગયો. બીજે દિવસે આવી પરમાત્માને પારણું માટે પધારવા વિજ્ઞપ્તિ કરી પરંતુ પરમાત્મા મૌન રહ્યા એટલે શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે-પરમાત્માને છટ્ટ કરવાની ભાવના હશે. એમ પ્રતિદિન સ્વામીની ઉપાસના કરતાં ચાતુર્માસિક તપ પૂર્ણ થવા આવ્યું. એટલે શ્રેષ્ઠીએ નિર્ણય કર્યો કે-આજે તો પરમાત્મા અવશ્ય પારણું કરશે જ. તે માટે તેમણે પરમાત્માને પોતાના ઘરે પધારવા પુનઃ પુનઃ વિજ્ઞપ્તિ કરી અને પોતે તૈયારી કરવા માટે સ્વ-આવાસે આવ્યો. ઘરે આવી તેમણે કેવા પ્રકારે બહુમાનપૂર્વક તૈયારી કરી અને પોતાના ઘરે પરમાત્મા પધારશે તેવા હર્ષાવેશમાં કેટલી અનુમોદના કરી તેનો સંક્ષિપ્ત ખ્યાલ પૂ. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે નીચેની પૂજાની ઢાળમાં ગૂંથી લીધો છે તે વાંચવાથી વાચકવર્ગને જીરણુ શેઠની ભાવના અને સુપાત્રદાનની મહેત્વજાની સંપૂર્ણ બાજુ થશે. પૂ. શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે શ્રી ચોસઠપ્રકારી પૂજા અંતર્ગત સાતાવેદનીય કર્મની પૂજામાં કહ્યું છે કે—

અઉમાસી પારણું આવે, કરી વિનતિ નિજ ઘર જાવે;
પ્રિયા પુત્રને વાત જણાવે, પટકુલ જરી પથરાવે રે.

મહાવીર પ્રભુ ઘર આવે, જીરણુ શેઠ ભાવના ભાવે રે. મહા ૧

ઊભી શરીરે જળ છંટકાવે, જાઈ કેતકી રૂલ બિછાવે;
નિજ ઘર તોરણ બંધાવે, મેવા મીઠાઇ થાળ બરાવે રે.

મહા ૨

અરિહાને દાન જ દીજે, દેતાં દેખી જે રીઝે;
પટમાસી રોગ રહીજે, સીઝે દાયક ભવ ત્રીજે રે.

મહા ૩

તે જિનવર સન્મુખ જાણું, મુજ મંદિરિએ પંથરાણું;
પારણું ભલી ભાતે કરાણું, જીગતે જિનપૂજા રચાણું રે.

મહા ૪

પછી પ્રભુને વોળાવા જઈશું, કર જોડીને સન્મુખ રહીશું;
નમી વંદી પાવન થઈશું, વિરતિ અતિ રંગે વરીશું રે.

મહા ૫

દયા દાન ક્ષમા દિલ ધરશું, ઉપદેશ સજ્જનને કરશું;
સત્ય જ્ઞાન દિશા અનુસરશું, અનુકંપા લક્ષણ વરશું રે.

મહા ૬

ઈમ જીરણુ શેઠ વદંતા, પરિણામની ધારે ચઢંતા;
આવકની સીમે ઠરંતા, દેવદુંદુભિનાદ સુણંતા રે.

મહા ૭

કરી આયુ પૂરણુ શુભ ભાવે, સુરલોક અચ્યુતે જાવે;
શાતાવેદની સુખ પાવે, શુભવીર વચનરસ ગાવે રે.

મહા ૮

આ બાજુ જીરણુ શેઠ પારણું માટે વિજ્ઞપ્તિ કરીને ગયા પછી પ્રભુ સમય થતાં ભિક્ષા-અર્થ માટે ઉદ્યાનમાંથી નીકળ્યા અને નગરમાં જતાં ભાગ્યયોગે અભિનવ શ્રેષ્ઠીને ત્યાં જઈ ચઢ્યા. સમૃદ્ધિ અને ધનસંપત્તિને કારણે ગર્વીષ્ઠ બનેલા તે અભિનવ શ્રેષ્ઠીએ પોતાની દાસીને

આદેશ કર્યો કે-આ શ્રમણને જે કંઈ હોય તે દાનમાં આપીને વિસર્જન કર. સ્વામીની આજ્ઞાથી દાસીએ દાન આપ્યું એટલે પરમાત્માએ તે કર-પાત્રમાં ગ્રહણ કર્યું.

પરમાત્માને આતુર્ભાસિક તપનું પારણું થતાં જ દેવોએ દેવદુંડુભી વગાડી, “અહોદાન અહોદાન” એવો ધ્વનિ કર્યો અને અભિનવ શ્રેષ્ઠીના આંગણમાં સાડાળાર કરોડ સૈન્યોની વૃષ્ટિ કરી. સુગંધી વસ્ત્રો તેમજ પાંચ પ્રકારના સુવાસિત પુષ્પોની પણ વૃષ્ટિ કરી. આ આશ્ચર્ય નીહાળી જનસમૂહ ત્યાં એકત્ર થઈ ગયો અને રાજા પણ ત્યાં આવ્યો. રાજાએ શ્રેષ્ઠીને કારણ પૂછતાં તેણે કપટભાવથી કહ્યું કે-મેં પરમાત્માને અત્યંત ભક્તિપૂર્વક પ્રતિદાહ્યા તેનું જ આ સર્વ ફળ છે.

દેવદુંડુભીનો ધ્વનિ સાંભળતાં જ જીરણ શ્રેષ્ઠીને જણાયું કે-પરમાત્માએ અન્ય સ્થળે પારણું કરી લીધું છે. તે શોકાક્રુણ ચિત્તે પોતાના ભાગ્યની નિંદા કરવા લાગ્યો. પરિણામની ધારામાં ભંગ પડ્યો. શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે-જો દેવદુંડુભી થોડી મોડી સંભળાણી હોત તો જીરણ શેઠ પરિણામની શુભ ભાવના ને ભાવનામાં વૃદ્ધિ પામતા ક્ષપકશ્રેણી પર આઝઠ થઈ, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે જાત; પરંતુ અભિનવ શ્રેષ્ઠીને ત્યાં પરમાત્માનું પારણું થતાં દેવદુંડુભી સાંભળતાં તેમના પરિણામની ધારામાં ભંગ પડ્યો અને શ્રાવકની ચરમ સીમા-એટલે બારમા દેવલોકનું આયુષ્ય ખાંધ્યું, પરમાત્મા પૃથ્વીતળને પાવન કરતાં વિહાર કરી ગયા.

એકદા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતના શિષ્યાચાર્ય નામના મુનિવર પધારતાં નગરજનો સહિત રાજા પણ તેમને વંદન કરવા ગયો. તે સમયે રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો કે-મારી નગરીમાં ધન્ય અને અલ્પસંસારી કેણુ છે ? મુનિવરે જવાબ આપ્યો કે-જીરણ શેઠ ધન્ય અને અલ્પસંસારી છે. રાજાએ કહ્યું, પરમાત્માને દાન તો અભિનવ શ્રેષ્ઠીએ આપેલ છે અને દેવોએ સુવર્ણવૃષ્ટિ તેને ઘરે જ કરી છે. મુનિવરે પુનઃ જણાવ્યું કે-ભાવથી તો જીરણ શ્રેષ્ઠીએ જ પારણું કરાવ્યું છે અને પરમાર્થ પણ તેને જ પ્રાપ્ત થયેલ. પછી રાજાને જીરણ શેઠની ભાવનાની સવિસ્તર હૃદયીકત મુનિવરે જણાવી એટલે રાજા સહિત પૌર લોકો જીરણ શેઠની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ દસમું

ખારમું ચાતુર્માસ (વિ. સં. પૂ. ૪૯૯)

અનુક્રમે વિહાર કરતા પ્રભુ સુસુમારપુર નગરના અશોકખંડ ઉદ્યાનના અશોકવૃક્ષ નીચે એક વિશાળ શિલાપટ પર અકૃમ તપ આદરી, એક પુદ્ગલ પર ધ્યાન સ્થિર કરી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં લીન બન્યા હતા. તપસ્વી દેવાર્થનું તપતેજ અદ્ભૂત પ્રકાશિત અને અલૌકિક દેખાતું હતું.

એવામાં શકેન્દ્રના મજપ્રહારથી ભયભીત બની ચમરેન્દ્ર નાનું રૂપ કરી, પ્રભુના ચરણોનું શરણુ સ્વીકારી શરણાગત બન્યો. ઇંદ્રાદિક દેવી દેવતાઓનો પણ પ્રભુના શરણે કેવો બચાવ થાય છે તેને લગતું આ ચરિત્ર ગૌરવશીલ હોવાથી અમે તેને સંક્ષિપ્તમાં રજૂ કરીએ છીએ.

તે સમયમાં ચમરચંદ્રા નગરીમાં એક સાગરોપમના આયુષ્યવાળો ચમરેન્દ્ર નામનો ભુવનપતિ દેવોનો ઇંદ્ર ઉત્પન્ન થયો હતો. પોતાના ઉપર સૌધર્મ દેવલોકમાં સૌધર્માવતંસક નામના વિમાનમાં સુધર્મ નામની દેવસભામાં સૌધર્મેન્દ્રને ધિરાજમાન જોયા. તે સૌધર્મેન્દ્રના ચારાશી હજાર સામાનિક દેવો અને બીજા કોટાનુકોટી દેવો ઉપાસના કરતા હતા, પ્રમોદથી દેવાંગનાઓ દિવ્ય નૃત્ય કરી રહી હતી. મોતીઓના ઝુમખા લટકી રહ્યા હતા. ઇંદ્રની આવી ક્ષત્રિ જોઈ તેને ઇર્ષ્યા આવી અને સૌધર્મેન્દ્રની શક્તિ અને પરાક્રમથી અજ્ઞાત એવો ચમરેન્દ્ર તેનો નાશ કરવા તૈયાર થયો. સામાનિક દેવોએ તેને અટકાવ્યો પણ ચમરેન્દ્રે કોઈની વાત સ્વીકારી નહીં. તેને એવો વિચાર થયો કે-મારા મસ્તક પર ધિરાજનાર ઇંદ્ર તે કોણ માત્ર ? હમણાં જ હું તેને પરાજિત કરીશ. ઇંદ્રને હંકારવાનો નિશ્ચય કરી તે ઊભો થયો અને હાથમાં મુદ્ગળ લઈ સ્વસ્થાનથી નીકળ્યો.

ચમરેન્દ્રને વિચાર આવ્યો કે- મારો પરિવાર વર્ગ અને સામાનિક દેવો મને સૌધર્મેન્દ્ર સાથે બાથ ભીડવા અટકાવે છે તો તેમાં કંઈ રહસ્ય હોવું જોઈએ. કદાચ હું તેમનાથી પરાજિત થાઉં તો મારે કોનું શરણુ લેવું ? આ પ્રમાણે માનસિક નિશ્ચય કરી ઉપયોગ મૂકતાં તેણે સુસુમારપુરમાં ભગવંત મહાવીરને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં લીન જોયા એટલે તેમનું શરણુ સર્વોત્તમ છે તેમ વિચારીને તે તત્કાળ ત્યાં આવ્યો. પરમાત્માને વંદન કર્યું અને વિનંતિપૂર્વક કહ્યું-હે ભગવન્ ! મારા મસ્તક પર રહેલ શકેન્દ્ર મને બાધક છે. આપના પ્રભાવથી દુર્લભ મનોરથો પણ પૂર્ણ થાય છે તો હું સૌધર્મેન્દ્રને પરાક્રમહીન ને પ્રભુત્વ રહિત કરવા ઇચ્છું. આ કાર્યમાં આપ મારા રક્ષક બનશો.

આ પ્રમાણે કહીને વૈકિય લબ્ધિને અંગે તેણે ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને ઉન્મત્ત-પણે ઉચ્ચ ગર્જનાથી બ્રહ્માંડ સમસ્તને ધ્રુજાવતો તે, જ્યોતિષક દેવોના ભામંડલને વીંધી ક્ષણ-ભરમાં જોતજોતામાં શકેન્દ્ર દેવલોકમાં પણ દાખલ થયો.

આ સમયે ચમરેન્દ્રે પોતાનો એક પગ પદ્મ વેદિકા ઉપર અને બીજો પગ સુધર્મા-સભામાં મૂક્યો. પછી આયુધવડે દરવાજા ઉપર ત્રણ વાર તાડન કર્યું. ઉત્કટ બ્રહ્મટી ચઢાવી

અતિદુર્મદ ચમરેન્દ્રે શકેન્દ્રને મદાંધતાથી પડકારતા કહ્યું:-હે ઈંદ્ર ! ચમરચંચા નગરીના સ્વામી, વિશ્વસમૂહના અતુલ પરાક્રમી મારી દૈવિક શક્તિનો તમને હજી પરિચય થયો નથી તેથી જ તમે પોતાને ખીનહરીફ માની, આ ખુશામતીયા દેવોના વૃંદથી ઘેરાઈ માન મસ્તક પર સૌધર્મ દેવલોકમાં ધિરાજી રહ્યા છે.

આ સમયે શકેન્દ્રે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકતાં તેમને આ બધું તોફાન મદાંધ ચમરેન્દ્રનું જણાયું. પછી તેમણે બ્રહ્મટી ચઢાવી હસતાં હસતાં ચમરેન્દ્રને કહ્યું:-હે મિથ્યાભિમાની ચમરેન્દ્ર ! તેં તારી શક્તિ અને મર્યાદાનો વિચાર ન કરતાં ગર્વાંધ થઈ શક્તિ ઉપરાંતનું સ્વનાશના કારણભૂત એવું સાહસ કર્યું છે. હજી પણ તું સ્વજીવનરક્ષાની આશા રાખતો હો તો અહીંથી નાસી જા, નહિ તો તારા ખૂરા હાલ થશે.

દેવવર સૌધર્મેન્દ્રના કથનની મદાંધ ચમરેન્દ્ર પર કશી જ અસર થઈ નહિ. તેણે પોતાનો તાંડવ નૃત્યમય ઉત્પાત ચાલુ રાખ્યો, જેથી શકેન્દ્રે પ્રલયકાળના અગ્નિસમ પ્રજ્વલિત વજ્ર તેના પર છોડયું. તડતડાટ ગગનભેદી અવાજો કરતા વજ્રથી ચમરેન્દ્ર ભયભીત બન્યો. અને પોતે વિકુર્વેલ ભયંકર રૂપ સંહરી લઈ, કેસરીસિંહથી જેમ મૃગ ભાગે તેમ, સ્વરક્ષણાર્થે દયાળુ ભગવંતના શરણે જવા ત્યાંથી ભાગ્યો.

આગળ ચમરેન્દ્ર ને પાછળ તેજોમય જ્વાળાઓ છોડતું વજ્ર. અગ્નિકણો વિખેરતું, હજાર સ્ફુલ્લિગોથી વિદ્લેપ પમાડતું તે વજ્ર વેગથી ચમરેન્દ્રની પાછળ પડ્યું.

આ સમયે પાતાળમાં પેસી જવા જેટલું સામર્થ્ય છતાં પોતાનો બચાવ નથી એમ માની ચમરેન્દ્ર, પ્રભુના ચરણકમળ પાસે આવી પહોંચ્યો. અને સ્વરક્ષણાર્થે પ્રતિમાધારી કાઉસગ્ગ ધ્યાની પ્રભુનું શરણું સ્વીકારી, અતિ લઘુ શરીર કરી પ્રભુના બંને પગ વચ્ચે ભરાઈ જઈ “શરણ શરણ” પોકારવા લાગ્યો.

સમય કટોકટીનો હતો. ચમરેન્દ્રે મહાન્ શક્તિશાળી-સાક્ષાત્ દેવાત્માનું શરણ સ્વીકાર્યું હતું કે, જ્યાં શકેન્દ્રના વજ્રને પણ પ્રભુના ચરણકમળથી ચાર આંગળ દૂર રહેવું પડ્યું. એટલામાં તો વજ્રની પાછળ રહેલ શકેન્દ્ર પણ પ્રભુ પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમણે વજ્રને પકડી કાબૂમાં લીધું. એટલે તે શાંત પડી ત્યાં જ સ્થિર થયું. પછી પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદન કરી સૌધર્મ ઈંદ્રરાજે અંજલી જોડી ભકિતરસ ભરપૂર વાણીથી સ્તુતિ કરતા કહ્યું:- “હે નાથ ! આ ચમરેન્દ્ર ઉદ્ધત થઈ મને ઉપદ્રવ કરવા દેવલોકમાં આવ્યો હતો. તે હવે આપનું શરણ લઈ, પોતાનો બચાવ શોધી રહેલ છે. તેની પાછળ પડેલ મારું વજ્ર આપના પ્રભાવે અહીં જ સ્તંભી ગયું છે તેમજ મને પણ તેના યોગે અને મારા પુણ્યપ્રભાવે આપના દર્શનનો અમૂલ્ય લાભ મળ્યો છે. ”

પછી શકેન્દ્રે ચમરેન્દ્રને બંધુત્વભાવે કહ્યું: હે ચમર ! આ સમયે તમે વિશ્વને અભય આપનાર પ્રભુના શરણે આવેલ છો તે બહુ જ સારું કર્યું છે. હું પણ આ પ્રભુનો પરમભક્ત અને સેવક છું અને તમે પણ તેમના જ શરણે આવ્યા છો તેથી તમે પણ તેમના સેવક છો, જેથી હવે આપણે બંને અહીં સમાન બંધુઓ બનીએ છીએ. તમારા સર્વે અપરાધની ક્ષમા કરી હું તમને છોડી દઉં છું. તમે ખુશીથી હવે તમારા સ્થાને જઈ શકો છો.

આ પ્રમાણે ચમરેન્દ્રને અભય આપી શકેન્દ્ર સ્વસ્થાને ગયા. અને ચમરેન્દ્રે પ્રભુના ચરણયુગલમાંથી બહાર નીકળી અંજલી જોડીને સ્તુતિ કરતાં કહ્યું: હે પ્રભુ ! આપ સર્વ જીવોના જીવન ઔષધરૂપ છો તેમજ આપ મારા જીવનદાતા છો. આ પ્રમાણે આપના શરણે આવવાથી કુંથવા રૂપધારી મારા જીવને જ્યાં અભયદાન મળ્યું ત્યાં, માનવભવ ધારી આપના પરમ ભક્તગણને માટે આપનું ધર્મ શરણુ ભવસાગરના તરણુતારણુ માટે માર્ગદર્શક બને તેમાં આશ્ચર્ય શું હોય ? હે પ્રભુ ! અજ્ઞાનતાથી પૂર્વભવમાં મેં બાળતપ કર્યું હતું, તેથી આ અસુરેન્દ્રપણારૂપ ક્ષણ મને પ્રાપ્ત થયું છે. હું અજ્ઞાનતાથી આ સર્વ ઉપદ્રવના કારણભૂત બન્યો હતો, પણ છેવટે આપના શરણુથી જ મારો બચાવ થયો છે. હવે મારો મોહ દૂર થયો છે. મને ત્રણ જગતના નાથ અને સર્વજીવનને વંદનીય એવા આપ તરણુતારણુ પ્રભુનું રક્ષણ પ્રાપ્ત થયું છે તો હું મને પોતાને પરમ ભાગ્યવંત માનું છું તેમજ સદાને માટે આપનું શરણુ સ્વીકારું છું. આ પ્રમાણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રભુની સ્તુતિ કરી ચમરેન્દ્ર પોતાની અમરચંચા નગરીએ ગયો.

પ્રાતઃકાળે એકરાત્રિક પ્રતિભારૂપી ધ્યાનને પારી અનુક્રમે વિહાર કરતા પ્રભુ નંદીગામ આબ્યા. અહીંના નંદીરાજાએ પોતાના મિત્ર સિદ્ધાર્થ રાજવીના ગુણગણ સંભારી, ધર્મ ચક્રવર્તી પ્રભુનો આદરપૂર્વક સત્કાર કર્યો. પછી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી મેંઢક ગામે પધાર્યા. અહીં ખીજયેલ ગોવાળ દોરડું હાથમાં લઈ પ્રભુને મારવા સામે ધસ્યો. આ સમયે અવધિજ્ઞાની ઈંદ્ર, જે પ્રભુના દર્શને આવી રહેલ હતો તેણે સ્વશક્તિથી તેને સ્તંભિત કરી, તપસ્વી દેવાય પાછળ રહેલ રક્ષક એવા ઈંદ્રની દૈવી શક્તિનો પરિચય આબ્યો. ઈંદ્રમહારાજાએ પ્રગટ થઈ, પ્રભુને ભાવપૂર્વક નમન કરી, ગોવાળને મુક્ત કરી સ્વસ્થાને ગયા.

આ પ્રમાણે ડગલે અને પગલે પરિવહ-સહનને કર્મનિર્જરા માનતા પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી કૌશંખીનગરે આબ્યા.

દિવસ પોષ વદ પ્રતિપદાનો હતો. તે દિવસે તેઓશ્રીએ ભિક્ષા વિષયક એવો ઘોર અભિગ્રહ કર્યો કે, “ મુંડિત શીર હોય, હાથ-પગમાં બેડી હોય, ત્રણ દિવસની ભૂખી હોય, ભિક્ષાનો સમય વીતી ગયો હોય, એક પગ દ્વારની અંદર અને એક પગ દ્વારની બહાર રાખી બિભી હોય, તથા દાસીપણને પ્રાપ્ત થએલ એવી કોઈ રાજકુમારી આંખમાં વહેતા અશ્રુસહ ભિક્ષા આપશે તો જ મારે સ્વીકારવી. ઉપરોક્ત અભિગ્રહસહ ભગવાન હંમેશાં કૌશાંખીમાં ભિક્ષા-ચર્યા માટે જતા હતા, પરંતુ કોઈ પણ સ્થળે અભિગ્રહની પૂર્તિ થતી નહોતી. આ પ્રમાણે ફરતા ફરતા ચાર મહિનાના પરમાત્માને ઉપવાસ થયા છતાં પણ અભિગ્રહ યુક્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત થઈ નહિ.

એક દિવસ દેવાય કૌશાંખીના પ્રધાન સુગુપ્તના ઘેર પધાર્યા. અમાત્યપત્ની નન્દા શ્રાવિકા ભક્તિપૂર્વક ભિક્ષા લઈ આવી પરંતુ ભગવંત ભિક્ષા ગ્રહણ કર્યા વગર પાછા ફર્યા. ભગવંત પાછા જવાથી નંદાને પશ્ચાત્તાપ થયો ત્યારે દાસીઓએ કહ્યું: હે દેવી ! આ દેવાય તો રોજ નગરમાં પધારે છે અને કંઈ પણ લીધા વિના જ પાછા ફરે છે. તેથી નન્દાએ નિશ્ચય કર્યો કે-ચોક્કસ ભગવાનને કોઈ દુર્ગમ અભિગ્રહ હોવો જોઈએ કે જેથી તેઓ ભિક્ષા લેતા નથી.

સાંજે કામકાજ પતાવી કચેરીથી અમાત્ય ઘેર આવ્યા ત્યારે ઉઠાસીન નન્દાએ કહ્યું: તમારું અમાત્યપદ શા કામનું? લગભગ ચાર મહિના થવા આવ્યા છતાં ગામમાં લિક્ષાર્થે પધારતા તપસ્વી દેવાર્યની લિક્ષાની આપ ચર્ચા પણ નથી કરતા? આપનું ચાતુર્ય અને કુશળતા શું પ્રભુના અલિગ્રહનો પાર પામી શકે તેમ નથી?

ચિંતાતુર બનેલ પત્નીને આશ્વાસન આપતા અમાત્યે કહ્યું: હે પ્રિયે! તમે આ સંબંધી હવે પ્રીકર ન કરો. હું ભગવંતના અલિગ્રહની પૂર્તિ માટે પૂરેપૂરો પ્રયાસ કરીશ.

આ સમયે ભગવાનના અલિગ્રહ સંબંધી સારાય કૌશામ્યીમાં ચર્ચા થઈ રહી હતી. આ ચર્ચા મૃગાવતી રાણીની દાસીએ પણ સાંભળી અને મહેલમાં જઈ મૃગાવતીને તે હકીકત નિવેદિત કરી. રાણી મૃગાવતી શ્રાવિકા હતી. તે પણ આ હકીકત સાંભળી ઘણો ખેદ પામી. આ પ્રસંગે રાજાને ઉપાલંભપૂર્વક કહ્યું કે-ભગવંત મહાવીર ચાર ચાર માસથી આપણી આ વિશાળ નગરીમાં લિક્ષા વિના વિચરે છે છતાં તમે આ હકીકત પરત્વે લક્ષ કેમ આપતા નથી? કોઈ પણ ઉપાયે ભગવંતનો અલિગ્રહ પૂર્ણ કરવો જોઈએ.

રાજા શતાનીકે સાધ્વી સ્ત્રી મૃગાવતીને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતે ભગવંતનો અલિગ્રહ પૂર્ણ કરવા માટે દરેક પ્રયાસો કરશે તેમ જણાવી તે રાજદરબારમાં આવ્યા. રાજસભા એકત્ર થઈ. દરેક ધર્મોના ધર્માચાર્યોને પણ હાજર રહેવા નિમંત્રણ આપવામાં આવ્યું. રાજા શતાનીકે ભગવંત મહાવીર સંબંધી હકીકતનો નિર્દેશ કરી પૃચ્છા કરી કે-ધર્મશાસ્ત્રમાં બધા મતવાદીઓના આચારો દર્શાવેલા છે તો તમે વિદ્વાનો જણાવો કે, ભગવંતે કેવો અલિગ્રહ ધારણ કર્યો છે અને તે કઈ રીતે પૂર્ણ થઈ શકે? ધર્માચાર્યો આ સવાલનો કંઈ જવાબ આપી શક્યા નહીં એટલે રાજવીએ સુગુપ્ત અમાત્યને કહ્યું કે-તું તો બુદ્ધિમાન છે, વળી અન્યના વિચાર જાણવામાં કુશળ છે, તો તું વિચાર કરીને જણાવ કે, હવે કયો ઉપાય ગ્રહણ કરવો?

ક્ષણભર વિચારીને સુગુપ્તે જણાવ્યું કે-રાજન્! દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના ભેદથી ભિન્ન ભિન્ન ઘણા અલિગ્રહો તેમજ સાત પિંડેષણા અને સાત પ્રકારની પાન-એષણા બતાવેલ છે, તેથી કોઈ પણ પ્રકારે અભિપ્રાય-અલિગ્રહ સમજી શકાતો નથી એટલે રાજવીએ નગરીમાં ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે-લિક્ષા માટે લમતા ભગવંતને અનેક પ્રકારની લિક્ષાઓ ધરવી. રાજાજ્ઞા થતાં લોકો અનેક પ્રકારની વિવિધ લિક્ષાઓ પરમાત્માને વહોરાવવા લાગ્યા, પરંતુ ઇચ્છિત અલિગ્રહ પ્રમાણે લિક્ષા પ્રાપ્ત થતી ન હોવાથી અગ્લાન ભાવે તેમજ અજ્ઞાતપણે પરમાત્મા તે જ નગરીમાં વિચરી રહ્યા છો.

આ પ્રમાણે પાંચમો માસ પણ પૂર્ણ થઈ ગયો, છતાં પરમાત્માને લિક્ષા પ્રાપ્ત ન થઈ. લોકોમાં બળભળાટ મચી ગયો. રાજવી તેમજ રાણી પણ ચિંતાગ્રસ્ત બની ગયા.

પ્રભુના પારણાના કારણભૂત રાજકીય અજબ ઘટના બની જેના યોગે તપસ્વી દેવાર્યના અલિગ્રહની પૂર્તિ થઈ. તે આશ્ચર્યજનક ઘટના આ પ્રમાણે છે.

એવામાં શતાનીક રાજવીના ચરપુરુષોએ આવી જાતની આપી કે-ચંપાનગરીના રાજા દધિવાહનને પરાજિત કરવાનો આ સુયોગ્ય સમય છે. શતાનીકે ઓચિંતો જ ચંપાનગરીને

ઘેરો ઘાડ્યો. દધિવાહન નાશી ગયો. શતાનીકના સૈનિકો જે જે હાથમાં આવે તે લૂંટવા લાગ્યા. રાજના નાસી જવાથી પટરાણી ધારણી અને રાજપુત્રી વસુમતી નાસી જવાની તૈયારી કરતા હતા તેવામાં એક સૈનિકના હાથમાં સપડાઈ ગયા. સૈનિકની પોતાને પત્ની બનાવવાની ઈચ્છા જાણી ધારણીએ દેહ-ત્યાગ કર્યો. સૈનિકે વસુમતીને ચંપાનગરીમાં ધનાવહ શ્રેષ્ઠીને વેચી નાખી. ધનાવહ શ્રેષ્ઠીને કાંઈ સંતાન ન હતું, તેણે પુત્રી તરીકે વસુમતીને સ્થાપી અને તેનું “ચંદનખાળા” નામ રાખ્યું. શેઠની પત્ની મૂળા ઈર્ષાળુ હતી. તેણે ચંદનાનું વિકસ્વર યૌવન અને પ્રકુલિત વદન, સુંદર રૂપ અને પ્રમાણબદ્ધ ગાત્રો જોઈ વિચાર્યું કે-શેઠ જતે દિવસે તેને પત્ની બનાવશે એટલે તે ચંદનાનું કાશળ કાઢવાનો ઉપાય કરવા લાગી. તેવામાં અચાનક શેઠ વ્યાપારાર્થે બે ત્રણ દિવસ બહારગામ ગયા, એ તકનો લાભ લઈ મૂલાએ ચંદનાનું મસ્તક મૂંડાવી, હાથ-પગમાં બેડીઓ પહેરાવી, ભોંયતળીયાની એક ઓરડીમાં તેને પૂરી દીધી.

બહારગામથી આવતાં જ શેઠે ચંદનાની તપાસ કરી તો ચંદનાનો પત્તો મળ્યો નહીં. મૂળા શેઠાણીની ખીકથી કોઈએ સારી હકીકત જણાવી નહીં એટલે શેઠને ઘણો રોષ થયો. છેવટે એક વૃદ્ધ દાસીએ સત્ય હકીકત કહી. તે સાંભળતાં જ શેઠ ભોંયતળીયાની ઓરડી તરફ દોડ્યા. ત્રણ દિવસની ભૂખી-તરસી ચંદનાને કંઈક ભોજન આપવા તપાસ કરી તો ફક્ત અડદના ખાકળા જ તેની નજરે ચડ્યા તે તેને આપીને જલ્દી બેડી તોડવા માટે તેઓ લુહારને બોલાવવા ગયા. આ બાબત ત્રણ દિવસની ભૂખી ચંદનખાળા વિચારે છે કે-જો કોઈ ભિક્ષારી આવી ચડે તો તેને ભિક્ષા આપીને પછી હું અકૃમનું પારણું કરું. આ બાબત પરમાત્માને પણ પાંચ માસ ને ચોવીશ દિવસ પસાર થઈ ગયા. પચીશમા દિવસના મધ્યાહને જાણે તેના પુણ્યથી જ આકર્ષાઈને આવ્યા હોય તેમ ભગવંત મહાવીર ભિક્ષાર્થે ત્યાં જ આવી ચડ્યા. જ્યાં જ્ઞાનબળથી પ્રભુએ જાણ્યું કે, પોતાના અભિગ્રહ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. ફક્ત ચંદનાના નેત્રોમાં અશ્રુ નહોતા એટલે ભગવંત પાછા ફરી ગયા. ભગવંતને પાછા ફરતાં જોઈ ચંદના પોતાના દુઃસ્વપ્ને ઠપકો આપતી હોય તેમ કરુણ સ્વરે વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગી. તેના નેત્રોમાં અશ્રુ આવી ગયા. અશ્રુને નીહાળતાં જ પરમાત્માએ પોતાનું કરપાત્ર ભિક્ષા માટે આગળ ધર્યું એટલે પોતાને અહોભાગી ને ધન્ય માનતી ચંદનાએ પરમાત્માને અડદના ખાકળા વહોરાવ્યા. પાંચ માસ ને પચીશ દિવસે આ રીતે પરમાત્માનો ઘોર અભિગ્રહ પૂર્ણ થયો. દેવોએ દુઃકૃષ્ણ વગાડી, પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, ગંધોદકની વૃષ્ટિ કરી અને સાડાખાર કોટી સુવર્ણની પણ વૃષ્ટિ કરી. સમસ્ત નગરીમાં આનંદ-આનંદ વ્યાપી ગયો. શતાનીક રાજવી અને સુગૃહ્ય મંત્રી પણ નગરજનો સાથે આવ્યા. ચંદનાનું બંધન તૂટી ગયું, વિશાળ કેશપાશ પ્રગટ થયો. હાર, અર્ધહાર, કટીસૂત્ર, કડાં અને તિલક પ્રમુખ અલંકારોથી ચંદનાનું શરીર સુશોભિત બની ગયું. મુગાવતીને જાણ થઈ કે-વસુમતીએ પારણું કરાવ્યું. વસુમતી તેની જાણે જ થતી હતી એટલે તે તેને બહુમાનપૂર્વક રાજમહેલમાં લઈ ગઈ.

ચંદનખાળાના હાથે ખાકુળાનું પારણું કરી ખીજે દિવસે પ્રભાતના પ્રભુએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો. અને સુમંગળ સુક્ષેત્ર સંનિવેશમાં જઈ ત્યાંથી પાળક ગામ પધાર્યા. ત્યાંથી પ્રભુ ચંપાનગરી પધાર્યા અને આતુર્ભાસિક તપ કરી ત્યાં સ્વાતિદત્ત બ્રાહ્મણની યજ્ઞશાળામાં પ્રભુ વર્ષાવાસ રહ્યા.

ત્યાં ભગવાનની તપ સાધનાથી ખેંચાઈ પૂર્ણબદ્ધ અને મણિભદ્ર નામના યક્ષી પ્રભુના દર્શને આવ્યા અને ભગવંતની આદરસત્કારપૂર્વક ભક્તિ કરી. સ્વાતિદત્તને જ્યારે આ માહિતી

મળી ત્યારે તે ભગવાનને સમર્થ વ્યક્તિ સમજીને ધર્મચર્યા કરવા આવ્યો. વંદન કરીને તે બોલ્યો-હે ભગવન્! આત્મા શું વસ્તુ છે ?

મહાવીર:-જે “હું” શબ્દનો વાચ્યાર્થ છે તે જ આત્મા છે અર્થાત્ હું સુખી છું, હું દુઃખી છું વગેરે વાક્યોમાં રહેલ હું શબ્દથી જે પદાર્થની જાણ થાય છે તે જ આત્મા છે.

સ્વાતિદત્ત:-આત્માનું સ્વરૂપ, અને એનું લક્ષણ શું છે ? તે સમજાવો.

મહાવીર:-આત્મા અતિ સૂક્ષ્મ અને રૂપાતીત છે અને તેનું લક્ષણ ચેતના છે.

સ્વાતિદત્ત:-સૂક્ષ્મનો અર્થ શું છે ?

મહાવીર:-જે ઈન્દ્રિયથી ન જાણી શકાય તે.

સ્વાતિદત્ત:- શબ્દ, ગન્ધ અને વાયુ સૂક્ષ્મ માની શકાય છે ?

મહાવીર :-નહિ, શબ્દ શ્રોતગ્રાહ્ય છે. ગન્ધ નાસિકાનો વિષય છે. અને વાયુનો સ્પર્શેન્દ્રિયથી સંબંધ છે અને તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. જે કોઈ પણ ઈન્દ્રિયનો વિષય નથી તે સૂક્ષ્મ છે.

સ્વાતિદત્ત:-તો શું જ્ઞાનનું નામ આત્મા છે ?

મહાવીર :-ના, જ્ઞાન એ આત્માનો અસાધારણ ગુણ છે. જેને જ્ઞાન હોય તે આત્મા જ્ઞાની કહેવાય છે.

સ્વાતિદત્ત:-ભગવન્! પ્રદેશનનો અર્થ શો ?

મહાવીર :-પ્રદેશનનો અર્થ ઉપદેશ છે, અને તે બે પ્રકારના કહ્યા છે: ધાર્મિક પ્રદેશન અને અધાર્મિક પ્રદેશન.

સ્વાતિદત્ત:-હે જ્ઞાની દેવાર્ય ! પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થ શો ?

મહાવીર :-પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થ નિષેધ છે. તે પણ બે પ્રકારના છે: મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન અને ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન.

આત્માની દયા, સત્યવાદિતા વગેરે મૂળ-સ્વાભાવિક ગુણોની રક્ષા તથા હિંસા, મૃષાવાદિતા વગેરે વૈભવિક પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ, મૂળગુણ પ્રત્યાખ્યાન છે અને તે મૂળગુણના સહાયક સદાચારના પ્રતિકૂળ વર્તનના ત્યાગનું નામ તે ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન.

ઉક્ત પ્રશ્નોત્તરીથી સ્વાતિદત્તને ખાતરી થઈ કે, દેવાર્ય કૃત તપસ્વી નહિ પરંતુ અદ્ભૂત જ્ઞાની પણ છે. તે ભગવન્તનું પ્રતિદિન બહુમાન કરવા લાગ્યો.

અહીં બારમું આતુર્ભાસ પ્રભુએ પૂર્ણ કર્યું.

પ્રકરણ અગિયારમું

(તેરમું ચાતુર્માસ વિ. સં. પૂ. ૪૯૮)

બારમું ચાતુર્માસ પૂર્ણ કરી પ્રભુ ફરતા ફરતા જાંભિયગામે પધાર્યા. અહીં કંઈક સમય રહી ભગવાન ત્યાંથી મેંઢિય ગામ થઈ છન્માસી પધાર્યા અને ગામની બહાર કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા.

સંધ્યાકાળે એક ગોવાળ ભગવાનની પાસે બળદ મૂકી ગામમાં ગયો. નિરંકુશ બળદ ચરતા ચરતા જંગલમાં ચાલ્યા ગયા. જ્યારે તે પાછો ફર્યો ત્યારે તેણે બળદ ન જોયા. એણે તપસ્વી ભગવાનને પૂછ્યું: હે દેવાર્ય ! મારા બળદ ક્યાં છે ? આ સમયે ધ્યાનસ્થ પ્રભુ મૌન રહ્યા એટલે ગોવાળને શંકા થઈ કે-તેમણે જ બળદને સંતાડી દીધા છે એટલે તેણે ક્રોધિત બની ભગવાનના કાનમાં કાંસાની બે સળી ભેરવી ઠોકી દીધી (પૂર્વે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં શય્યાપાલકના કાનમાં ઉકળતું શીશું રેડવાને બદલે અહીં આ ભવમાં ગોવાળે દીધો). ક્ષમાવંત પ્રભુએ આ અસહ્ય ઉપસર્ગ થયા છતાં અપૂર્વ શાંતિ ધારણ કરી. બાદ છન્માસીથી વિહાર કરી પ્રભુ મધ્યમ પાવાપુરીમાં પધાર્યા અને ભિક્ષાચર્યાર્થે ફરતા ફરતા સિદ્ધાર્થ વણિકને ઘેર ગયા.

સિદ્ધાર્થ પોતાના મિત્ર ખરક નામન. વૈશ્ણવી સાથે આ સમયે વાતો કરી રહેલ હતો. ભગવાનને દેખી તે ઉઠ્યો ને આદરપૂર્વક વંદન કર્યું તેમજ બહુમાનપૂર્વક ભિક્ષા આપી. તે સમયે સર્વ પ્રકારના લક્ષણ યુક્ત હોવા છતાં કંઈક મ્હાન લાવણ્યને જોઈને ખરક વૈદ્ય બોલ્યો કે-“ભગવાનનું શરીર સર્વ લક્ષણસંપન્ન હોવા છતાં કંઈક શલ્ય દેખાય છે.”

સિદ્ધાર્થે કહ્યું:-મિત્ર, ભગવાનના શરીરમાં ક્યાં શલ્ય છે તેની તપાસ કર.

ખરકે બારીકાઈથી સર્વ અંગોપાંગ જોઈ કહ્યું: ભગવાનના બન્ને કાનોમાં કોઈ દુબે શલાકાઓ ઠોકી દીધી છે.

સિદ્ધાર્થ-હે દેવાનુપ્રિય ધનવંતરી સમાન વૈદ્ય ! બંને શલાકાઓ જલદીથી કાઢી નાખો અને મહાન તપસ્વીને નિર્શલ્ય બનાવવામાં સહાયક બનો. જ્યાં સુધી ભગવંતના કર્ણમાં શલ્ય રહેશે ત્યાં સુધી મારું શરીર પણ સતત શલ્યથી ભેદાયા કરશે માટે આ બાબતમાં જે કંઈ સર્વ કરવું ઘટે તે ઉપાય કરો. મારું ધન તો શું પણ તે ખાતર મારા જીવિતનો પણ તમે વિચાર ન કરશો.

વૈદ્ય અને વણિકે શલાકાઓ કાઢવા માટે તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા પરંતુ નિઃસ્પૃહી એવા ભગવાન તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

પછી ભગવાનના સ્થાનને પત્તો મેળવી સિદ્ધાર્થ અને ખરક, ઔષધી અને પુરુષો લઈ ઉઘાનમાં ગયા અને ભગવાનને તેલના કુંડામાં બેસાડી બલીષ્ઠ પુરુષો દ્વારા માલીસ કરાવી કાનના શૈલ્ય દીલા કર્યા, પછી ચપળતાથી ખરક વૈદ્યે હસ્તલાઘવથી રુધિર યુક્ત બંને શલાકાઓ ખેંચી કાઢી. તે સમયે મેરુપર્વતને પણ જમણા અંગૂઠા માત્રથી કંપાવનાર પરમાત્માથી એક ભયંકર ચીસ નખાઈ ગઈ. શલ્ય નીકળી જતાં સંરોહણી ઔષધીનો રસ નાખી બંને કર્ણો સાબળ કર્યા. પછી વિનયથી ભગવંતને વંદી વૈદ્ય તથા સિદ્ધાર્થ સ્વસ્થાને ગયા.

આ પ્રમાણે અઢાર વિષમ ઉપસર્ગો તથા ઘોર વિડંબના સહન કરતા અને વિવિધ તપશ્ચર્યા કરતા તેમજ ધ્યાનનો નિરંતર અભ્યાસ કરતા દ્રઢપ્રતિજ્ઞ વીર ભગવાને બાર વર્ષથી કંઈક અધિક સમય સુધી કઠિન સાધના કરી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ જેવા કષાયોને જીતી પોતાનામાં ક્ષમા, મૃદુતા, સરલતા અને સંતોષ પ્રભૂતિ આત્મિક ગુણોનો વિકાસ કર્યો. અને પોતાનું વ્યક્તિત્વ લોકોત્તર અને જીવન રૂઢિતક સમાન બનાવ્યું.

પરમાત્માને જે જે ઉપસર્ગો થયા તેના શાસ્ત્રકાર જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકાર દર્શાવે છે. કટપૂતના વ્યંતરીએ જે શીત ઉપસર્ગ કર્યો તે જઘન્ય, સંગમદેવે જે કાળ-ચક્ર મૂક્યું તે મધ્યમ અને ગોવાળે જે શલાકા કર્ણમાં નાખી તે ઉત્કૃષ્ટ. આ રીતે પરમાત્માને ઉપસર્ગની શરૂઆત ગોવાળથી થઈ અને પૂર્ણાહૂતિ પણ ગોવાળથી જ થઈ.

સાડાબાર વર્ષ પર્યાન્ત પરમાત્માએ ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરી, દેહદમનની સાથેસાથ અપૂર્વ આત્મ-વિકાસ સાધ્યો. સાડાબાર વર્ષમાં માત્ર ૩૫૦ પારણાં પરમાત્માએ કર્યાં. તે તપશ્ચર્યાને લગતી સંકલના નીચે પ્રમાણે છે—

છન્નસ્થપણાના કાળમાં પ્રભુએ કરેલ તપશ્ચર્યા અને પારણાની સંખ્યા

તપનું નામ	કેટલા કર્યા	એકંદર દિવસસંખ્યા	પારણાની સંખ્યા
પૂર્ણ છમાસી	૧	૧૮૦	૧
પંચ દિવસ ઊણુ છમાસી	૧	૧૭૫	૧
ચાર માસી	૯	૧૦૮૦	૯
ત્રણ માસી	૨	૧૮૦	૨
અઢી માસી	૨	૧૫૦	૨
બે માસી	૬	૩૬૦	૬
દોઢ માસી	૨	૯૦	૨
એક માસી	૧૨	૩૬૦	૧૨
અર્ધમાસી	૭૨	૧૦૮૦	૭૨
પ્રતિમા અઠ્ઠમ તપ	૧૨	૩૬	૧૨
છઠ્ઠ તપ	૨૨૯	૪૫૮	૨૨૮
ભદ્ર પ્રતિમા	૧	૨	૧
મહાભદ્ર પ્રતિમા	૧	૪	૧
સર્વતોભદ્ર પ્રતિમા	૧	૧૦	૧
		<u>૪૨૬૫</u>	<u>૩૫૦</u>

ઉપરના કોષ્ટકમાં છઠ્ઠ બસો ને ઓગણત્રીશ જણાવી, પારણાના દિવસો બસો ને અઠ્ઠાવીશ જણાવ્યા છે; તેનું કારણ એ છે કે-છેવટના છઠ્ઠમાં પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, અને છઠ્ઠનું પારણું તે પછી કરેલ છે તેથી તે પારણું આ છન્નસ્થ કાળની ગણત્રીમાં લેવામાં આવેલ નથી. ઉપરના કોષ્ટક પરથી સમજાય છે કે-જઘન્ય(કનિષ્ઠ)માં જઘન્ય તપ છઠ્ઠનો છે. તમામ તપ ચૌવિહાર કરેલા છે.

તપશ્ચર્યાના આહારપાણી અંગે સમાધાન

આ કાળના જીવોના મનમાં વખતે શંકા પણ થાય કે, આટલા બધા દિવસ આહાર અને પાણી સિવાય ટકી કેમ શકે? અથવા એ પ્રમાણે આહાર કર્યા સિવાય તપના સમયમાં મન સ્થિર રહી તપશ્ચર્યા શાંતિથી થઈ શકે કે કેમ?

આ પ્રકારે ઉદ્ભવતી શંકાના સમાધાનમાં સૂત્રકાર જ્ઞાની આચાર્ય ભગવંતો જણાવે છે કે- તીર્થંકર તથા ચરમશરીરી આત્માઓના શરીરની રચના અદ્વિતીય પ્રકારની હોય છે, જેને જૈન પરિભાષામાં “વજ્રકપલનારાચ સંઘયણ” એવું નામ આપેલું છે.

આ પ્રકારના શારીરિક આત્માઓ પર ગમે તેવું કષ્ટ પડે તો પણ સહન કરવાની અને મનને સ્થિર રાખવાની શક્તિ, ઘણી ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની હોય છે.

તીર્થંકરો જન્મથી જ અવધિજ્ઞાની હોય છે. પૂર્વભવોનું તેઓને જ્ઞાન હોય છે, તેથી હવે તેના કરતા વિશેષ પ્રકારના કે તેવા પ્રકારના આહારની તેમના મનમાં જિજ્ઞાસા હોતી નથી. તેમજ નારકી અને તિર્યંચના ભવમાં પરવશપણે આહાર વિના જીવો દુઃખ ભોગવે છે તેનું જ્ઞાન છે. તેમના પરવશપણામાં ક્ષુધા તથા તૃષ્ણાના કષ્ટ આગળ આ સ્વેચ્છાપૂર્વક કરેલા તપનું કષ્ટ તેમને અતિ અદ્ય લાગે છે.

આહાર કરવો એ આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ નથી. તેનો તો અનાહારીપણનો સ્વભાવ છે. આહાર તો માત્ર શરીર(પુદ્ગલ)ના પોષણ-ટકાવ અર્થે જ કરવાનો હોય છે. જેમાં તીર્થંકર દેવોના જીવનની મહત્તા તો ત્યાં જ છે કે, “તેઓ જન્મથી જ પુદ્ગલાનંદી નહિ પણ આત્માનંદી હોય છે. તેથી તેઓ ફક્ત શરીરને આયુષ્યકાળ સુધી નભાવવાની ખાતર જ આસક્તિ રહિતપણે આહાર કરે છે.

હવે મધ્યમ પાવાપુરીના ઉદ્યાનથી વિહાર કરી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જૈન ગામની સમીપ ઋગ્નુવાલુકા નદીના ઉત્તર તટ પર રહેલ દેવાલયની સમીપ સાલ વૃક્ષના નીચે ગોદોહિકા આસનથી ધ્યાનમગ્ન બન્યા.

નિર્જળ ષષ્ઠ ભક્તનું પ્રત્યાખ્યાન કરી શુકલધ્યાનનો આરંભ કર્યો. અને તુરત જ આ ધ્યાનની પહેલી બે શ્રેણિઓ પાર કરી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય આ ચાર ઘાતી કર્મોનો નાશ કર્યો.

આ સમયે એટલે જોશબ શુદ્ધ ૧૦ ના રોજ ચોથા પ્રહરના સમયે પરમાત્માને કેવળજ્ઞાન તેમજ કેવળદર્શન પ્રાપ્ત થયાં.

ઋગ્નુવાલિકાના તટ પર પ્રથમ સમવસરણ

ભગવાનની કેવળપ્રાપ્તિના સમાચાર દેવદુહલીદ્વારા સાંભળી દેવોએ સ્વર્ગથી આવી સમવસરણ(ધર્મસભા)ની રચના કરી. આ સમવસરણમાં દેવતાઓ જ ઉપસ્થિત થયા હતા તેથી વિરતિરૂપ સંયમનો લાલ કોઈ પણ પ્રાણીને મળી શક્યો નહિ; આ આશ્ચર્યજનક ઘટના જૈના-ગમોમાં અચ્છેરાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

પ્રભુને “તીર્થ” કરનામકર્મ” નામનું મોટું કર્મ વેદવાનું હોવાથી અને તે બંધ્ય જીવોને પ્રતિબોધ આપવાવડે અનુભવવાનું હોવાથી, દેવસંપ્રાદિત સુવર્ણકર્મલો ઉપર ચરણપાદુકાઓ ધરતા પ્રભુએ સંધ્યાસમયે ત્યાંથી વિહાર કર્યો, અને બીજે દિવસે પ્રભાતે દેવી સમુદાયસહ બંધ્ય પ્રાણીઓથી અલંકૃત એવી ‘અપાપા’ (પાવાપુરી) નગરીએ પધાર્યા, જ્યાં યજ્ઞાર્થે વેદાન્ત-પારગામી બ્રાહ્મણોનો વિરાટ સમુદાય એકત્રિત થયેલ હતો. આ સમુદાયને પ્રતિબોધવાના મહાન પારમાર્થિક કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે જ પ્રભુ ત્યાં પધાર્યા હતા.

નગરની બહાર મહાસેન ઉદ્યાનમાં પ્રભુએ સ્થિરતા કરી. આ ઉપવનની રજને દેવોએ દૂર કરી, ભૂમિ ઉપર સુગંધિત ચંદન રસનો છંટકાવ કર્યો. પછી એક મોટો પીઠિકાબંધ રચ્યો. તેને પંચરંગી અનમોલ, કાંતિમય રત્નોથી અતિ સુશોભિત બનાવવામાં આવ્યો. તેની ચારે બાજુ ત્રણ ગઢની રચના કરી. તેની ચારે દિશાએ વિશાળ દરવાજાઓ બનાવવામાં આવ્યા. પછી તેને દેદીખ્યમાન રત્નોથી શૃંગારવામાં વૈમાનિક, જ્યોતિષક અને ભવનપતિ દેવોએ પૂરતો સાથ આપી આ દેવી ત્રણ ગઢની રચનાવાળા સમવસરણને પ્રકાશિત-તેજોમય બનાવવામાં સ્વશક્તિનો ઉપયોગ એવી રીતે કર્યો કે, જે સમવસરણના દૂર દૂરથી દર્શન થતાં જ તીર્થ” કર દેવની મહત્તા સમજાય અને નિર્ભય ચિત્તે કેવળજ્ઞાની મહાપુરુષોત્તમ પ્રત્યે અપૂર્વ ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થાય.

આ પ્રમાણેના દેવરચિત સમવસરણના મધ્યમાં પ્રથમ સ્થાપિત કરેલ પીઠિકાબંધ ઉપર વ્યંતર દેવોએ અતિ પ્રભાવિક રત્નજડિત ચૌમુખી સિંહાસનની સ્થાપના કરી, જે ઉપર બિરાજમાન થઈ સિદ્ધો અને તીર્થ” કર દેવોએ અપૂર્વ દેશનાથી લોકોદ્ધાર કર્યો હતો.

આ દેવી સિંહાસનનું વર્ણન કરતાં પ્રાચીન સૂત્રકાર જ્ઞાની આચાર્યદેવો જણાવે છે કે- આ સિંહાસનની ચારે બાજુએ અનમોલ શુભ્રાબી રંગના મોટા મુકતાફળો એટલે મોતીની હારમાળાઓ તોરણની માફક લટકતી હતી. મધ્યમાં ચારે દિશાએ પ્રભુના શીરે અનુપમ રત્નજડિત ત્રણ છત્રો ચમકતાં હતાં. આ પ્રમાણે સમવસરણની રચના થતાં તેના ઇશાન ખૂણાના પૂર્વ દરવાજેથી પ્રભુએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો. જેમના કમલસમ ચરણસ્પર્શથી આ દેવભૂમિકા સૂર્યકાંતિસમ તેજોમય બની. પછી પ્રભુના દર્શનનો લાભ સર્વને સરળતાથી મળી શકે તે ખાતર, દેવોએ પ્રભુની તેજોમય કાંતિને સંવરી લઈ બામ”ડાળની સ્થાપના પ્રભુના મસ્તક પાછળ કરી, જેથી પ્રભુની તેજોમય કાંતિ તેમાં સમાય અને પ્રભુના દર્શનનો લાભ સમાનતાથી મળી શકે. પૂર્વાભિમુખે સિંહાસન પર પ્રભુ બિરાજમાન થતાં જ, તેમની ત્રણ દિશાએ સાક્ષાત પ્રભુસમ ત્રણ જિંબોની દેવોએ સ્થાપના કરી, જેથી ચારે દિશાએથી પ્રભુના દર્શન અને વ્યાખ્યાન-શ્રવણનો લાભ લેનાર દરેક(આત્મા)ને એમ જ થાય કે, સાક્ષાત્ પ્રભુ પોતાને સંબોધીને દેશના દર્શ રહ્યા છે.

આ પ્રમાણે સ્થાપિત પાદપીઠિકા ઉપર “ૐ સિદ્ધાય નમઃ” કહી, પીઠિકાને નમન કરી પ્રભુએ સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખે બેઠક લીધી કે તરત જ બર્લોદ્ર તથા ચમરેન્દ્રના દેવો ચારે દિશામાં રહેલા પ્રભુની બન્ને બાજુ બિલા રહી ચામરો વીંઝવા લાગ્યા. દેવ-દુંદુભીના અવાજો ગગનભેદક બન્યા. તેના યોગે વૈમાનિક દેવોની હારમાળા પ્રભુના ‘દર્શન’ અને ‘દેશના’નો લાભ લેવાને કટિબદ્ધ થઈ, પોતપોતાના વિશાળ પરિવાર સહ ઉતરવા લાગી, જેના

યોગે આખું ગગન દેવ-દેવીઓ તેમજ તેમના વિવિધ પ્રકારના વાહનોથી એવું તો વ્યાપ્ત બન્યું કે ગગન ગગન છે કે દેવલોક છે તેવી લોકોને જ્ઞાતિ થવા લાગી.

વીર પ્રભુની દેશનાના શ્રવણાર્થે આ સમયે એકત્રિત થએલ દેવગણ, માનવગણ સાથે તિર્યંચો અને પશુપક્ષીઓ, આ પવિત્ર સમવસરણ ભૂમિમાં, શત્રુ અને મિત્રના ભાવોને ભૂલી જઈ પરસ્પર સમભાવથી વર્તવા લાગ્યા. સર્પ અને નકુલ (નોળિયો), શ્વાન અને ગિલાડી, હરણ અને સિંહ પોતાનું જાતિવૈર ત્યજી દઈ એક જ સ્થળે મિત્રભાવથી બેઠા અને બાણે અહિંસાનું અપૂર્વ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું હોય તેમ સર્વે પોતપોતાનો મરતબો તજી સમભાવે પ્રભુદર્શનમાં એકચિત્તે તલ્લીન બન્યા.

અપૂર્વ શાંતિ વ્યાપ્ત થતાં ઈંદ્રમહારાજે રોમાંચિત શરીરે ઊભા થઈ, બે હાથ બેડી પ્રભુને વંદન કરતાં કહ્યું “હે પ્રભુ! આપ આપના જ્ઞાન દીપકને પ્રવચનરૂપે પ્રકાશિત કરો.” પછી પ્રભુએ પ્રવચનની શરૂઆત માલકોષ રાગમાં કરતાં, ઢુંડુભી, શરણાઈ આદિ વાજિંત્રોએ તેમાં એવી રીતે સૂર પુરાવ્યો કે, તેના યોગે એક યોજન ભૂમિમાં પ્રભુનું પ્રવચન સ્પષ્ટતાથી સાંભળવા લાગ્યું.

પ્રભુ મહાવીરની દેશના સર્વભાષાનુગામિની અર્ધમાગધી ભાષામાં હોવાથી, સર્વજીવો માટે તે રુચિકર બની અને બાર પ્રકારની પર્ષદા વીણાના સૂર જેવી તે મીઠ દેશના સાંભળવામાં તલ્લીન બની.

સર્વ સિદ્ધિઓને નમન કરી પોતાના પ્રવચનની શરૂઆત કરતા પ્રભુએ સ્તુતિ કરી, બાદ ૩૨ દ્વાપ રહિત, ૩૫ અતિશય યુક્ત વાણીથી અતિ ગંભીરતાપૂર્વક દેશના આહુ કરી.

સર્વજ્ઞ પ્રભુ મહાવીરની અવધિજ્ઞાનયુક્ત દેશના નીચેના સાત મુદ્દાઓ પર અદ્ભૂત અસરકારક બની હતી.

૧. “પ્રભુએ જીવ, અજીવ, પૂણ્ય, પાપ, આત્મ, સંયમ, નિર્જરા. બંધ અને મોક્ષનું અસ્તિત્વ પોતાના પ્રવચનમાં અતિ સૂક્ષ્મતાપૂર્વક સમજાવ્યું.”
૨. “નરક શું છે? નરકમાં કયા કયા પ્રકારના દુઃખો ભોગવવા પડે છે, અને જીવ નરકમાં કઈ રીતે બચે છે? તેમજ તિર્યંચ ગતિમાં જીવોને કયા પ્રકારના શારીરિક તેમજ માનસિક કષ્ટ સહન કરવા પડે છે એનું વર્ણન પણ પ્રભુએ સચોટતાપૂર્વક કર્યું.” પછી
૩. “મનુષ્યગતિને અત્રિક મહત્વપૂર્ણ અને દુર્લભ બતાવતા અને તેની સફળતાથે પાંચ મહાવ્રત, પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત, ચાર શિક્ષાવ્રત અને સમ્યક્ત્વ પર બાર મૂકતાં પ્રભુએ જણાવ્યું કે સંયમી સર્વવિરતિ શ્રમણ, સંસારજનમણનો અંત કરી સાત આઠ ભવોમાં કર્મયુક્ત બની આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.”
૪. “મુનિવર્મના પાત્રનાથે સંયમી શ્રમણે અંગીકાર કરેલ પાંચ મહાવ્રતો જેવા કે, પ્રાણાતિપાતવિરમણ, મૃષાવાદવિરમણ, અદત્તાદાનવિરમણ, મૈથુનવિરમણ અને પરિગ્રહ-

વિરમણ વ્રતને જાળવી ચારિત્રને ઉજ્જવળ કરવાનું છે અને નિર્મળ ચારિત્ર પાળી છેવટે મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે.

૫. “નારક, તિર્યચ અને મનુષ્યગતિમાંથી પ્રબળ પૂણ્યયોગે, દેવગતિને પ્રાપ્ત થએલ જીવાત્મા ! દેવગતિમાં ઓછામાં ઓછું દશ હજાર વર્ષનું પૂણ્યકળ ભોગવી, તેને ફરીથી સંસારની જીદી જીદી ગતિઓમાં કેવી રીતે ભ્રમણ કરવું પડે છે, એનું પણ દિગ્દર્શન પ્રભુએ કરાવ્યું. ત્યાર બાદ ભવભ્રમણમાંથી જીવાત્માનો કંઈ રીતે ઉદ્ધાર થાય છે તેની પણ સમજ આપતા પ્રભુએ જણાવ્યું કે—

૬. “વર્મશ્રવણ, સત્ય, મદ્ધા, સંયમવીર્ય એ ચારે બહુમૂલ્ય પદાર્થો મહામુશ્કેલીએ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે ચારે મોક્ષપ્રાપ્તિમાં સહાયક બને છે. એનો યથોચિત લાભ ઉઠાવવો એ દરેક વ્યક્તિનો સ્વાભાવિક વર્મ છે આ પ્રમાણેના નિત્ય નિયમોનું પાલન કરવાવાળો શ્રમણોપાસક, અનુક્રમે આત્મશુદ્ધિ કરતો મુક્તિ નજદીક જઈ પહોંચે છે અને ભવાંતરોમાં શ્રમણ વર્મની પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષગામી બને છે.

૭. “જે મનુષ્યમાં શ્રમણ તથા શ્રમણોપાસક વર્મને પાલન કરવાનું સામર્થ્ય નથી, તેઓએ પણ પોતાની ચિત્તભૂમિમાં સદ્દેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્વર્મ પર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ જેનાથી પણ આત્મકલ્યાણ સાધી ઉચ્ચગતિના આરાધક બની શકાય છે.”

આ પ્રમાણે પ્રભુનું પ્રવચન ધર્મસભા તેમજ તેની ચારે દિશાએ પ્રભુના અતિશય યોગે એક યોજન ભૂમિમાં એટલે ચાર ગાઉ સુધી (રેડીઓ માફક) સ્પષ્ટ સમજાતું હોવાથી અપાપાપુરીના સોમિલ વિપ્રને ત્યાં પરુચજ્ઞાર્થે પધારેલ હજારો વિદ્વાન વિપ્ર શાસ્ત્રીઓ પર તેની સચોટ અસર થઈ અને યજ્ઞમંડપમાં બિરાજિત માનવસમુદાય એકચિત્તે પ્રવચનશ્રવણમાં લીન બન્યો.

સોમિલ બ્રાહ્મણને ત્યાં યજ્ઞક્રિયાકાંડ અર્થે પધારેલ વિદ્વાન વિપ્ર સમુદાયમાં ૧૧ પંડિત શાસ્ત્રીઓ, ચૌદ વિદ્યાના પારંગત હતા. જેમનું વર્ણન શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે છે.

આ અગિયાર (ગણધરો) બ્રાહ્મણ જાતિના, વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણવાલા, સમચતુરક્ષ સંસ્થાનવાળા, સ્વર્ણમય કાંતિવાળા અને આહારક શરીરથી અધિક ૩૫-સંપદાવાળા હતા. તેઓ મૃદુસ્થપણે ૧૪ વિદ્યાના પારગામી હતા તે દરેકે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૨ ના પહેલા અને બીજા પ્રહરે ભગવાન મહાવીરસ્વામી પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી ગણધરપદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. મુનિપણે દ્વાદશાંગી ગણિ-પિટકના ધારક-નિર્માતા બન્યા હતા અને અંતે કેવળજ્ઞાનીપણું પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત કરી હતી.

આ દરેક ગણધરો રાજગૃહીના વૈભારગિરિ પર માસક્ષમણનું અનશન કરી નિર્વાણ પામ્યા હતા.

પ્રકરણ અગિયારમું

ગણધરોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન

[જૈન સિદ્ધાંતમાં જૈને “ગણધરવાદ” કહેવામાં આવે છે તેનું અતિ વિસ્તૃત વિવેચન જૈનાગમોમાં કરવામાં આવ્યું છે. આ ગણધરવાદ જો સૂક્ષ્મ રીતે વાંચવામાં આવે તો જૈન શાસનના દરેક તત્ત્વોનું સુંદર જ્ઞાન થાય છે અને આ સિદ્ધાંતો કેટલા અકાલ્ય અને અપૂર્વ છે તેનો પણ અનુભવ થાય છે.]

૧. ગણધર શ્રી ઈંદ્રભૂતિ-મગધ દેશના ગોખર ગામમાં ગૌતમ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ, વસુભૂતિની પત્ની પૃથ્વીદેવીના પુત્ર હતા. તેઓ મગધમાં મહાપંડિત તરીકે વિખ્યાત હતા. તેઓ ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતા હતા તેમજ યજ્ઞ-હોમ વગેરે વિધિવિધાન કરાવતા હતા. તેઓ પોતાના શિષ્યપરિવાર સહિત સોમીલ વિપ્રને ત્યાં પશુયજ્ઞાર્થે પધારેલ હતા. આ સમયે તેમની ઉંમર ૫૦ વર્ષની હતી.
૨. ગણધર અગ્નિભૂતિ-તેઓ ઇન્દ્રભૂતિના ભાઈ થતા હતા. તેમની વય ૪૭ વર્ષની હતી. તેઓ પોતાના ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ સહ અપાપામાં યજ્ઞક્રિયાર્થે પધારેલ હતા.
૩. ગણધર વાયુભૂતિ-ઇન્દ્રભૂતિના ભાઈ થતા હતા. તેમની વય ૪૨ વર્ષની હતી. તેઓ પોતાના છાત્રાલયના ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ સહ પધારેલ હતા.
૪. ગણધર વ્યક્ત-કોલ્લાકનિવાસી ભારદ્વાજ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ ધનમિત્ર અને વારુણી દેવીના પુત્ર થતા હતા. તેઓ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સહ પધાર્યા હતા. તેમની વય ૫૧ વર્ષની હતી.
૫. ગણધર સુવર્મારિવામી-કોલ્લાકનિવાસી અગ્નિ વૈશ્યાયન ગોત્રવાળા બ્રાહ્મણ ધનમિત્ર અને ભદ્રિલાદેવીના પુત્ર થતા હતા. તેઓ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સહ અપાપામાં પધાર્યા હતા. આ સમયે તેમનું વય ૫૦ વર્ષનું હતું.
૬. ગણધર મંડિત-મૌર્ય ગામના વિપ્ર વિશિષ્ટ ગોત્રવાળા ધનદેવ અને વિજયાદેવીના પુત્ર થતા હતા. તેમનું વય ૫૪ વર્ષનું હતું. તેઓ પોતાના છાત્રના ૩૫૦ વિદ્યાર્થીઓ સહ યજ્ઞાર્થે પધારેલ હતા.
૭. ગણધર મૌર્યપુત્ર-મૌર્યગામનિવાસી બ્રાહ્મણ મૌર્ય અને વિજયાદેવીના પુત્ર થતા હતા. તેમની ઉંમર ૬૫ વર્ષની હતી. તેઓ પોતાના ૩૫૦ વિદ્યાર્થીઓ સહ યજ્ઞાર્થે પધારેલ હતા.
૮. ગણધર અકંપિત-મિથિલાના ગૌતમ ગોત્રીય દેવ બ્રાહ્મણ અને જયંતિના પુત્ર થતા હતા, જેમનું વય ૪૯ વર્ષનું હતું. તેઓ ૩૦૦ શિષ્યો સાથે અપાપાપુરી પધાર્યા હતા.

૯. ગણુવર અચલબ્રાતા-તેઓ અયોધ્યાના હસ્તિગોત્રીય વસુ બ્રાહ્મણ અને નંદાદેવીના પુત્ર હતા, તેમનું વય ૪૭ વર્ષનું હતું. તેઓ પોતાના ૩૦૦ શિષ્યો સહ અપાપાપુરી પધાર્યા હતા.
૧૦. ગણુવર મેતાર્થ-તેઓ વત્સદેશના તુંગિક ગામના કૌડિન્ય ગોત્રીય દત્ત બ્રાહ્મણ અને વરુણાદેવીના પુત્ર થતા હતા. તેઓ પોતાના ૩૦૦ વિદ્યાર્થીઓ સહ અપાપા નગરીએ પધારેલ હતા.
૧૧. બાલદીક્ષિત ગણુવર પ્રભાસસ્વામી-તેઓ રાજગૃહી નગરીના કૌડિન્ય ગોત્રીય બ્રાહ્મણ શ્રીબલની પત્ની બ્રાહ્મણી અતિભદ્રાના પુત્ર થતા હતા. તેઓ બાળવયમાં જ વિદ્વાન્ બન્યા હતા. તેઓ પણ ૩૦૦ વિદ્યાર્થીઓ સહ અધવર્ચુ તરીકે અપાપાપુરીમાં આવ્યા હતાં.

આ સર્વે વિદ્વાનો સોમિલદ્વિજથી આમંત્રાએલા પોતપોતાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે અપાપામાં પધારેલ હતા. તેઓ સર્વ વેદાંતના પારગામી હતા. પોતાને બહુશ્રુત અને અજ્ઞેયવાદી તરીકે પ્રસિદ્ધ કરતા હતા છતાં તેઓ દરેકને કોઈ ને કોઈ વિષયમાં શંકા હતી પરંતુ તેઓ પરસ્પર પૂછી ખુલાસો મેળવી શકતા નહોતા; કારણ કે એમની અજ્ઞેય વિદ્વત્તાની પ્રસિદ્ધિ એમને આ કાર્યમાં રોકતી હતી.

૧. ઇન્દ્રભૂતિની પ્રવજ્યા

શ્રીમહાવીર ભગવાનની સર્વજ્ઞતાના સમાચાર ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમના કાને પહોંચ્યા. તેમને વિશ્વાસ હતો કે, સંસારમાં એમનાથી વધીને કોઈ વિદ્વાન હોઈ શકે જ નહિ. તેઓ મહાસેન ઉદ્યાનથી આવનારા લોકોને પૂછતા હતા કે ભાઈ! તે સર્વજ્ઞ કેવા છે? જવાબ મળતો કે- પૂછતા જ નહિ, કારણ જ્ઞાન અને વાણીમાધુર્યમાં એમની કક્ષાએ કોઈ પહોંચી શકે એમ નથી.

આ પ્રકારના જનપ્રવાહે ઇન્દ્રભૂતિને ઉત્તેજિત કરી મૂક્યા. એમણે નવા સર્વજ્ઞને મળીને પોતાની તાકાતનો પરિચય આપવા નિશ્ચય કર્યો અને મનમાં વિચાર્યું કે-જો ભગવાન મહાવીરને જીતી શકું તો ત્રિલુપનમાં મારી કીર્તિ ફેલાશે અને તેઓ પોતાના છાત્રસંઘ સહિત મહાસેન ઉદ્યાન તરફ આવ્યા.

અનેક વિચારવમણમાં ફૂટેલ ઇન્દ્રભૂતિ, ભગવાન મહાવીરની ધર્મસંભાના દ્વાર સુધી પહોંચ્યા અને પ્રભુ મહાવીરનું ધીર ગંભીર શાંત વદનકમળ નિરખતાં જ ત્યાં સ્તબ્ધ બિસા રહ્યા.

ઇન્દ્રભૂતિએ પોતાના જીવનમાં ઘણા પડિતો દેખ્યા હતા, ઘણાંઓ સાથે ટક્કર ઝીલી તેઓને પરાજિત કર્યા હતા પરંતુ, સમવસરણનાં દ્વાર આગળ પગ મૂકતાં જ ભગવન્તના યોગૈશ્વર્યથી તે સ્તબ્ધ બની ગયા. તેમની વિજયકામના શાંત થઈ ગઈ. તેમણે ફરી વિચાર્યું કે જો, મારી શંકાઓનું વિના પૂછ્યે સમાધાન ભગવન્તથી થઈ જાય તો હું તેઓને સર્વજ્ઞ માની શકું. ઇન્દ્રભૂતિ આવી જાતના વિચારમાં લીન હતા ત્યાં તો, એમને સંભોધી પ્રભુ મહાવીર બોલ્યા. હે ગૌતમ! શું તમને પુરુષ(આત્મા)ના અસ્તિત્વના સંબંધમાં શંકા છે?

ધન્દ્રભૂતિ હા, મહારાજ ! મને એ વિષયમાં શંકા જેવું રહે છે કારણ કે *વિજ્ઞાનઘન એવૈતેમ્યો મૂતેમ્યઃ સમુત્થાય તાન્યેવાનુ વિનશ્યતિ ન પ્રેત્યસંજ્ઞાસ્તિ । વગેરે વેદવાક્ય પણ આ વાતનું સમર્થન કરતાં કહે છે કે, “ ભૂત સમુદાયથી ચેતન પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે અને એમાં લીન થઈ જાય છે.” પરંતુ કોઈ સંજ્ઞા નથી, ભૂતસમુદાયથી જ વિજ્ઞાનમય આત્માની ઉત્પત્તિનો અર્થ તો એ થાય છે કે, ભૂતસમુદાયથી અતિરિક્ત (બુદ્ધ) પુરુષનું અસ્તિત્વ જ નથી.

મહાવીર-તે પણ તમો જાણો છો કે, વેદથી પુરુષનું અસ્તિત્વ પણ સિદ્ધ થાય છે.

ધન્દ્રભૂતિ-જી હા, ‘સ વૈ અયમાત્મા જ્ઞાનમયઃ’+ વિગેરે શ્રુતિવાક્યો પણ આત્માનું અસ્તિત્વ બતાવી રહ્યાં છે, છતાં, એમાં શંકા હોવી સ્વાભાવિક છે કારણ “વિજ્ઞાનઘન” વિગેરે શ્રુતિવાક્યને પ્રમાણ માનીને ભૂતશક્તિને જ આત્મા માનવો જોઈએ અથવા આત્માનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ માનવું જોઈએ.

મહાવીર-મહાનુભાવ ધન્દ્રભૂતિ ! “વિજ્ઞાનઘન” વિગેરે પદોનો જેવી રીતે તમે અર્થ સમજી શક્યા છો તે, વસ્તુસ્થિતિએ એવો નથી. અથવા આ શ્રુતિવાક્યનો વાસ્તવિક અર્થ સમજાઈ જાય તો, તમારા જેવા વિદ્વાન માટે શંકાનું સ્થાન રહે નહિ.

ધન્દ્રભૂતિ-એનો વાસ્તવિક અર્થ શું છે ?

મહાવીર-“વિજ્ઞાનઘન” આ શ્રુતિનો વાસ્તવિક અર્થ બુદ્ધ છે. તમે “વિજ્ઞાનઘન”નો અર્થ પૃથિવ્યાદિ ભૂત સમુદાયથી ઉત્પન્ન થએલ “ચેતનાપિંડ” એવો કરો છો પરંતુ વસ્તુસ્થિતિએ “વિજ્ઞાનઘન”નું તાત્પર્ય વિવિધ જ્ઞાનપર્યાયોનું એકીકરણ એવું થાય છે.

“આત્મામાં પ્રત્યેક ક્ષણે નવીન જ્ઞાનપર્યાયોની ઉત્પત્તિ અને પૂર્વકાલીન જ્ઞાનપર્યાયોનું તિરોહિતપણું થયા કરે છે. જ્યારે એક પુરુષ; ઘટને જોતાં એનું ચિન્તન કરે છે તો, તે સમયે તેના આત્મામાં ઘટવિષયક જ્ઞાનોપયોગ ઉત્પન્ન થાય છે, જેને આપણે ઘટવિષયક જ્ઞાનપર્યાય કહીએ છીએ. જ્યારે તેજ વ્યક્તિ, ઘટ પછી પડે જોતાં તેને ઘટવિષયક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં તેનું પૂર્વકાલીન ઘટવિષયક જ્ઞાન તિરોહિત થઈ જશે.

અન્યોન્ય પદાર્થ વિષયક જ્ઞાનનો પર્યાય જ “વિજ્ઞાનઘન” (વિવિધ પર્યાયોનો પિંડ) છે, જે ભૂતોથી ઉત્પન્ન થવાવાળો હોય છે.

* આ વેદવાક્ય આવશ્યક ટીકાઓમાંથી લીધું છે. જૃહદારણ્યકોપનિષત્માં આ વાક્ય નીચેના સ્વરૂપમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

“વિજ્ઞાનઘન એવૈતેમ્યો મૂતેમ્યઃ સમુત્થાય તાન્યેવાનુ વિનશ્યતિ ન પ્રેત્યસંજ્ઞાસ્તીત્વરે બ્રવીતિ હોવાચ યાજ્ઞવલ્ક્યઃ” બૃહદારણ્યકોપનિષત્ ૧૨-૫-૩૮

+ આવશ્યક ટીકાઓ અનુસાર ય એવ વિજ્ઞાનમયઃ પુરુષઃ વાક્ય જૃહદારણ્યકોપનિષત્માં મળે છે.

અહીં ભૂત શબ્દનો અર્થ પૃથિવ્યાદિ પાંચ ભૂત તેમજ પ્રમેય અર્થાત્ પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ તથા આકાશ નથી થતો પરંતુ જડ, ચેતન, સમસ્ત જ્ઞેય (જાણવા લાયક) પદાર્થ થાય છે.

સર્વજ્ઞેય પદાર્થ આત્મામાં પોતાના સ્વરૂપથી ભાસમાન થાય છે. ઘટ, પટ અનુક્રમે તેઓના સ્વરૂપમાં ભાસમાન થાય છે. આ જુદા જુદા પ્રતિભાસ જ જ્ઞાનપર્યાય છે.

જ્ઞાન અને જ્ઞાની આત્મામાં કોઈક વખત તે અલેદ્ય હોવાને કારણે ભૂતોથી અર્થાત્ ભિન્નભિન્ન જ્ઞેયોથી વિજ્ઞાનઘન અર્થાત્ જ્ઞાનપર્યાયોનું ઉત્પન્ન થવું અને ઉત્તરકાળમાં એ પર્યાયોનું તિરોધાન (વ્યવહિત) થવું કહ્યું છે.

“ન પ્રેત્યસંજ્ઞાસ્તિ” નો અર્થ પરલોકની સંજ્ઞા નહિ એવો નથી. વાસ્તવમાં એનો અર્થ પૂર્વ-પર્યાયનો સંયોગ નહિ એવો છે. જ્યારે પુરુષમાં નવા નવા જ્ઞાનપર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે એના પૂર્વકાલીન ઉપયોગ વ્યવહિત થઈ જતાં તે સમયે સ્મૃતિ પર તે સ્ફુરિત નથી થતા, એવા અર્થને લક્ષિત “કરીને ન પ્રેલસંજ્ઞાસ્તિ” આ વચન કહેવાયું છે.

ભગવાન મહાવીરના મુખથી વેદવાક્યનો આવો સુંદર અને ભુદ્ધિગમ્ય સમન્વય મળતાં જ ઇન્દ્રભૂતિના મનનો અંધકાર દૂર થઈ ગયો. તે બન્ને હાથ જોડી બોલ્યાં-ભગવન્ત્! આપનું કથન યથાર્થ છે. પ્રભો! હું આપનું પ્રવચન સાંભળવા ઇચ્છું છું.

ગૌતમની પ્રાર્થના પર ભગવાને નિર્ઝન્ય પ્રવચનનો ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ સાંભળી સંસારથી વિરક્ત થઈ તેઓ પ્રવ્રજિત થયા અને તેઓના પાંચસો (બ્રહ્મચારી) છાત્રો જે તેઓની સાથે આવ્યા હતા તેઓ પણ મહાવીર પાસે પ્રવ્રજિત થયા. આ વખતે ‘ઉપજેઝ વા વિગમેઝ વા ધુવેઝ વાં’ એ મહામંત્રગર્ભિત ત્રિપદી પ્રભુના મુખથી સાંભળી ઇન્દ્રભૂતિએ દ્વાદશાંગીની રચના કરી.

ઇન્દ્રભૂતિએ ભગવંત મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધાની વાત પવનવેગે મધ્યમા નગરીમાં પહોંચી. નગરભરમાં વિવિધ ચર્ચા થવા લાગી કે, ઇન્દ્રભૂતિ જેવા જેઓના શિષ્ય બની ગયાં તે મહાવીર ભગવંત અવશ્ય અપૂર્વ સામર્થ્યવાળા હોવા જોઈએ.

કોઈ કહેવા લાગ્યા મહાવીર કંઈ કરામત જાણતા હોવા જોઈએ, નહિ તો ઇન્દ્રભૂતિ જેવા સમર્થ વિદ્વાન્ શિષ્યો સહિત પ્રવ્રજિત બને એ સંભવિત નથી.

૨. અગ્નિભૂતિની પ્રવ્રજ્યા

ઇન્દ્રભૂતિના લઘુબંધુ અગ્નિભૂતિને પોતાના મોટાભાઈની વિદ્વતામાં એટલો ગંધો વિશ્વાસ હતો કે, “તે કહે સૂર્ય પશ્ચિમમાં જાય છે તો તેનો વિરોધ સરખો પણ કોઈ કરી શકતું નહિ.” તે કંઈક ક્રોધ અને આશ્ચર્ય સાથે પોતાના વિદ્યાર્થી સમુદાય સહિત મહાસેન ઉઘાનથી મોટાભાઈને પાછા લાવવાની અભિલાષાથી નીકળ્યો તો ખરો પણ રસ્તામાં તેનું શરીર ભારે થવા લાગ્યું. જ્યારે તે સમવસરણના સોપાન (પગથિયા) પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તો તેના મનને જોશ ભેસી ગયો, પગ ઠંડા થઈ ગયા અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ચોક્કસ તેઓ “સર્વજ્ઞ” હોવા જ જોઈએ. અને તેથી જ મારા મોટાભાઈને હાર કમૂલવી પડી હશે!

એણે વિચાર્યું કે હું એમને પ્રશ્ન પૂછું અને તેઓ મારા મનની શંકાનું સમાધાન કરે તો હું બાણું કે, તેઓ સર્વજ્ઞ છે. આ પ્રકારે તે વિચાર કરતો હતો તે સમયે, ભગવન્તે તેને સંબોધી કહ્યું: અગ્નિભૂતિ! તમને કર્મના અસ્તિત્વના વિષયમાં શંકા છે?

અગ્નિભૂતિ—હા. મહારાજ! કર્મના અસ્તિત્વના વિષયમાં હું શંકાની દ્રષ્ટિથી જોઉં છું કારણ કે “પુરુષ એવં દ્વૈત અગ્નિ સર્વં યદ્ભૂતં યજ્ઞ માવ્યં” વિગેરે વેદ શ્રુતિ પુરુષાદ્વૈતનું પ્રતિપાદન કરી રહેલ છે. જ્યારે દ્રશ્ય, અદ્રશ્ય, બાહ્ય, અભ્યન્તર, ભૂત એવં બવિખ્યત સર્વે પુરુષ જ છે, તો પુરુષથી અતિરિક્ત કોઈ પદાર્થ નથી એવી મારી માન્યતા છે.

યુક્તિવાદ પણ કર્મનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ નથી કરી શકતો. કર્મવાદીઓ કહે છે: “જીવ પહેલાં કર્મ કરે છે અને પછી તે એનું ફળ ભોગવે છે.” પરંતુ આ સિદ્ધાંત તર્કવાદની કસોટી પર સિદ્ધ નથી થઈ શકતો. જીવ નિત્ય અરૂપી અને “ચેતન” મનાય છે. તથા કર્મ “અનિત્ય” “રૂપી” અને “જડ” છે તો, આ પરસ્પર વિરુદ્ધ પ્રકૃતિવાળા જીવ અને કર્મનો એક બીજાની સાથે સંબંધ કેવી રીતે માન્યો જાય? આદિ અથવા તો અનાદિથી?

“જીવ અને કર્મનો સંબંધ “આદિ” માનતાં તેનો અર્થ એ થશે કે, “પહેલાં જીવ કર્મરહિત હતો અને અમુક કાળમાં એનો કર્મથી સંયોગ થયો.” પરંતુ આ માન્યતા કર્મ સિદ્ધાન્તને અનુકૂળ નથી. કર્મસિદ્ધાન્તાનુસાર જીવની માનસિક, વાચિક અને શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ જ, જીવને કર્મસંયોગનું કારણ બને છે. મન, વચન અને શરીર એ સ્વયં કર્મફળ છે, કારણ કે પૂર્વબંધિત કર્મના ઉદયથી જ મન વગેરે તત્ત્વ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે. આ દશામાં “અવદ્ધ” જીવ કોઈ પણ પ્રકારે “વદ્ધ” નથી હોઈ શકતો, કારણ કે એની પાસે બંધકારણ નથી.

“જ્યારે કારણ વિના પણ જીવને કર્મબદ્ધ માન્યો જાય તો, કર્મમુક્ત સિદ્ધાંતમાઓને પણ ફરી કર્મબદ્ધ માનવામાં કોઈ આપત્તિ નહિં હોય.”

આ પ્રકારે કર્મવાદીઓનું “મોક્ષ” તત્ત્વ નામ માત્ર રહી જશે. વસ્તુતઃ કોઈ પણ આત્મા મુક્ત ઠરશે જ નહિ. આથી “અવદ્ધ” જીવને વદ્ધ માનવો દોષાપત્તિપૂર્ણ છે.

“જીવ અને કર્મનો અનાદિ સંબંધ પણ સંગત નથી હોઈ શકતો. કારણ કે, જીવ અને કર્મનો સંબંધ અનાદિ મનાશે તો તે, આત્મસ્વરૂપની માફક નિત્ય પણ થશે અને નિત્ય પદાર્થનો કદીએ નાશ નહોતાં ક્યારે પણ કર્મમુક્ત નહિ થાય. જ્યારે જીવની કર્મથી મુક્તિ જ નથી તો, તે એના માટે પ્રયત્ન જ શા વાસ્તે કરશે?

મહાવીર—મહાનુભાવ અગ્નિભૂતિ! તમારી આ દલીલોથી જ સ્પષ્ટ થાય છે કે તમે વેદવાક્યનો વાસ્તવિક અર્થ નથી સમજ્યા. “પુરુષ એવદં” આ શ્રુતિવાક્ય પુરુષાદ્વૈતનું અહીં અધિક મહત્ત્વ નથી પરંતુ આ એક શ્રુતિવાક્ય છે.

અગ્નિભૂતિ—આ શ્રુતિવાક્યને સ્તુતિવાક્ય કેમ માની શકાય અને “પુરુષાદ્વૈતસાધક” કેમ નહિ?

મહાવીર—પુરુષાદ્વૈતવાદ દ્રષ્ટાપલાપ અને અદ્રશ્ય કલ્પનાદોષોથી દૂષિત છે.

અગ્નિભૂતિ—એમ કેવી રીતે ?

મહાવીર—પુરુષાદ્વૈતવાદના સ્વીકારમાં આ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ વગેરે પ્રત્યક્ષ દૃશ્ય પદાર્થોનો અપલાપ થાય છે અને સત્ અસત્થી વિલક્ષણ “અનિર્વચનીય” નામક એક અદૃષ્ટ પદાર્થની કલ્પના કરવી પડે છે.

અગ્નિભૂતિ—મહારાજ ! એમાં અપલાપની વાત નથી. પુરુષાદ્વૈતવાદી આ દૃશ્ય જગતને પુરુષથી અભિન્ન માને છે. જડ ચેતનનો ભેદ વ્યવહારિક કલ્પના માત્ર છે. વસ્તુતઃ જે કંઈ દૃશ્યાદૃશ્ય ચરાચર પદાર્થ છે તે સર્વ પુરુષસ્વરૂપ છે.

મહાવીર—પુરુષ દૃશ્ય છે અથવા અદૃશ્ય ?

અગ્નિભૂતિ—પુરુષ રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શાદિથી અદૃશ્ય છે. એનું ઇન્દ્રિયોદ્ધારા પ્રત્યક્ષપણું નથી હોતું.

મહાવીર—એ પદાર્થો શું છે કે, જેઓ આંખોથી દેખાય છે, કાનોથી સંભળાય છે, નાકથી સુંઘાય છે, જીભથી ચખાય છે અને ત્વચાથી સ્પર્શ કરાય છે ?

અગ્નિભૂતિ—આ સર્વ નામરૂપાત્મક જગત છે.

મહાવીર—તેઓ પુરુષથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન ?

અગ્નિભૂતિ—તેઓ સર્વે પુરુષથી અભિન્ન છે.

મહાવીર—હમણું કહું હતું કે “પુરુષ” અદૃશ્ય છે, ઇન્દ્રિયાતીત છે આ “પુરુષાભિન્ન” નામ-રૂપાત્મક જગત ઇન્દ્રિયોથી કેવી રીતે પ્રત્યક્ષ થઈ રહ્યું છે ?

અગ્નિભૂતિ—આ નામરૂપાત્મક જગતની ઉત્પત્તિ માયાથી થાય છે. માયા તથા એનું કાર્ય નામરૂપ સત્ નથી કારણ કે કાલાન્તરમાં એનો નાશ થઈ જાય.

મહાવીર—તો શું દૃશ્ય જગત અસત્ છે ?

અગ્નિભૂતિ—નહિ, જેવી રીતે આ સત્ નથી તેવી રીતે તે અસત્ પણ નથી કારણ કે જ્ઞાનકાલમાં તે સત્ રૂપથી પ્રતિભાસિત થાય છે.

મહાવીર—સત્ પણ નહિ અને અસત્ પણ નહિ ત્યારે એને શું કહેશે ?

અગ્નિભૂતિ—સત્ અસત્થી વિલક્ષણ આત્માને અમો અનિર્વચનીય કહીએ છીએ.

મહાવીર—આખરે પુરુષાતિરિક્ત “માયા” નામક એક વિલક્ષણ પદાર્થ તમારે તો માનવો પડ્યો ને ? ત્યારે તમારો પુરુષાદ્વૈતવાદ ક્યાં રહ્યો ? પ્રિય અગ્નિભૂતિ ! જરા વિચાર કરો ! આ દૃશ્ય પદાર્થ પુરુષથી અભિન્ન કેવી રીતે હોઈ શકે ? આ દૃશ્ય જગતમાં જ્યારે પુરુષ જ હોય તો પુરુષની માફક તે પણ ઇન્દ્રિયાતીત હોવો જોઈએ પરંતુ તમે પ્રત્યક્ષ દેખો છો કે, આ ઇન્દ્રિયગોચર છે. પ્રત્યક્ષ દર્શનને તમે જ્ઞાન્તિ ન કહી શકો.

અગ્નિભૂતિ—એને જ્ઞાન્તિ માનવામાં શું આપત્તિ છે ?

મહાવીર—બ્રાહ્મજ્ઞાન ઉત્તરકાલમાં બ્રાહ્મ સિદ્ધ થાય છે. જેવી રીતે તમે બ્રાહ્મ કહો છો તે કદી પણ બ્રાહ્મરૂપ સિદ્ધ નથી થઈ શકતું. આથી આ નિર્બોધ જ્ઞાન છે; બ્રાહ્મ નથી.

અગ્નિભૂતિ—આ માયા પુરુષની જ શક્તિ છે અને પુરુષ વિવર્તમાં નામરૂપાત્મક જગત્ બનીને ભાસમાન થાય છે. વસ્તુતઃ માયા પુરુષથી ભિન્ન વસ્તુ નથી એ તો ખરું ને ?

મહાવીર—ના, એ તમારી જોટી ભ્રમણા છે. જ્યારે માયા, પુરુષની શક્તિ જ છે તો તે પણ, પુરુષના જ્ઞાનાદિ ગુણોની માફક અરૂપી અદૃશ્ય હોવી જોઈએ, પરંતુ તે તો દૃશ્ય છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે, માયાપુરુષની શક્તિ નથી પણ તે એક સ્વતંત્ર પદાર્થ છે.

પુરુષવિવર્ત માનવાથી પણ પુરુષાદ્વૈતની સિદ્ધિ નથી થઈ શકતી, કારણ કે પુરુષ-વિવર્તનો અર્થ એ થાય છે કે, પુરુષના મૂળ સ્વરૂપની વિકૃતિ, પરંતુ, પુરુષમાં વિકૃતિ માનવાથી એને સકર્મક જ માનવી પડશે, અકર્મક નહિ.

જેવી રીતે પાણી વિનાની જગ્યામાં કમળ નથી સંભવી શકતાં તેવી જ રીતે અકર્મક જીવમાં વિવર્ત નથી હોઈ શકતું.

પુરુષવાદી જે પદાર્થને માયા અથવા અજ્ઞાનનું નામ આપીએ છીએ તે વસ્તુતઃ આત્માતિરિક્ત જડ પદાર્થ છે. પુરુષવાદી એને સત્ અથવા અસત્ ન કહેતાં અનિર્વચનીય કહે છે. જેથી સિદ્ધ થાય છે કે, આ પુરુષથી ભિન્ન પદાર્થ છે. એટલા માટે તો તેઓ એને પુરુષની માફક સત્ નથી માનતા. અસત્ ન માનવાનું તાત્પર્ય તો કેવળ એ જ છે કે, આ “માયા આકાશપુષ્પનો માફક કલ્પિત વસ્તુ નથી.”

અગ્નિભૂતિ—ઠીક છે. દૃશ્ય જગતને “પુરુષ માત્ર” માનવાથી પ્રત્યક્ષ અનુભવનો નિર્વાહ નથી થઈ શકતો એ હું સમજી ગયો છું. પરંતુ જડ તથા રૂપી કર્મ દ્રવ્ય ચેતનથી અરૂપી આત્માનો કેવી રીતે સંબંધ હોઈ શકે છે અને એના ઉપર તે સારી ખરાબ અસર કેવી રીતે પાડી શકે છે ?

મહાવીર—જેવી રીતે અરૂપી આકાશની સાથે રૂપી દ્રવ્યનો સંપર્ક થાય છે તેવી જ રીતે, અરૂપી આત્માનો રૂપી કર્મોની સાથે સંબંધ થાય છે. જેમકે બાહ્ય ઔષધિ અને મદિરા, આત્માના અરૂપી ચેતન્ય પર સારી નરસી અસર કરે છે. તેવી જ રીતે અરૂપી ચેતન આત્મા પર રૂપી જડ કર્મોની પણ સારી નરસી અસર હોઈ શકે છે.

કર્મવિષયક વિસ્તૃત વિવેચન બાદ અગ્નિભૂતિએ ભગવાન મહાવીરનો સિદ્ધાન્ત સ્વીકાર્યો. ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ સાંભળી અગ્નિભૂતિ પ્રતિબોધ પામ્યા અને પોતાના વિદ્યાર્થીગણ સાથે ભગવાનના ચરણોમાં શ્રમણપણું અંગીકાર કર્યું.

૩. શરીરાતિરિક્ત આત્માની સિદ્ધિ અને વાયુભૂતિની દીક્ષા

અગ્નિભૂતિએ પણ ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે, તેવી જાતના સમાચાર સાંભળીને બાકીના બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોનો ગર્વ ગળી ગયો. તેમને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થઈ ગયો કે, ભગવાન મહાવીર “સર્વજ્ઞ” પરમપુરુષોત્તમ છે. વાયુભૂતિ અને અન્ય વિદ્વાનોએ ભગવાન

મહાવીર સાથે તેમના જ્ઞાન વૈરાગ્યની પરીક્ષા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેઓ પોતપોતાના છાત્ર સમુદાય સાથે મહાસેન ઉદ્યાન તરફ ચાલ્યા. સર્વના આગળ વાયુભૂતિ હતા. તેઓ મહાસેન ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યા તો ભગવાનના તેજથી ખરેખર અંબાઈ ગયા. તેઓ પોતાની શંકા ભગવંતને પૂછે-પૂછે તેવામાં તો ભગવાને તેના મનની શંકા જાણી, તેમને સંબોધી કહ્યું: વાયુભૂતિ ! શું તમને શરીરથી ભિન્ન જીવનો સત્તાના વિષયમાં શંકા છે ?

વાયુભૂતિ—હા ભગવંત, હું એવું સમજું છું કે, “શરીરથી ભિન્ન જીવનની કોઈ સત્તા નથી. કારણ કે “વિજ્ઞાનઘન” વિગેરે શ્રુતિવાક્ય પણ એ પ્રતિપાદન કરે છે કે, આ જ્ઞાનાત્મક “આત્મપદાર્થ” આ ભૂતોથી પ્રગટ થાય છે અને એમાં વિલીન થઈ જાય છે. તેમાં પુનર્જન્મ જેવો કોઈ ભાવ નથી.”

મહાવીર—અને આ પ્રમાણે આત્માનું અસ્તિત્વ પણ વેદથી સિદ્ધ થાય છે “સત્યેન ભમ્યં તપસા હોષ બ્રહ્મચર્યેણ” વિગેરે શ્રુતિવાક્ય આત્માના અસ્તિત્વને સિદ્ધિ કરે છે. ભૂત સમુદાયાત્મક શરીરને આત્મા માનવાથી કામ નહિ ચાલે, કારણ કે કાર્ય કારણાનુરૂપ છે. તલના પ્રત્યેક દાણામાં તેલ હોય છે ત્યારે જ એના સમુદાયથી તેલ નીકળે છે. રેતીના કણોમાં તેલ ન હોવાથી એના સમુદાયથી પણ તેલ નીકળી શકતું નથી. ભૂત જડસ્વરૂપ હોય છે. એનો સમુદાય પણ જડ જ થશે. એમાં ચૈતન્ય કદી પણ પ્રગટ નથી થતું.

વાયુભૂતિ—આપનું “કારણાનુરૂપ કાર્ય” વાળો નિયમ અવ્યાપક છે. મદિરાના પ્રત્યેક અંગમાં માદકતા નથી હોતી પણ એના સમિશ્રણથી અવશ્ય માદકતા ઉત્પન્ન થાય છે એથી સિદ્ધ થાય છે કે “કારણારૂપ” જ કાર્ય હોય” એવો એકદેશીય નિયમ નથી.

મહાવીર—પ્રિય વાયુભૂતિ ! મદિરાના દૃષ્ટાંતથી કારણાનુરૂપ કાર્યનો નિયમ સંગત નથી થતો. મદિરાના પ્રત્યેક અંગમાં માદકતા નથી હોતી, આ કથન વાસ્તવિકતાથી દૂર છે. મદિરાના પ્રત્યેક અંગમાં અનભિવ્યક્ત અવસ્થામાં માદકતા છે ત્યારે જ તેના સંધાનમાં તે સાક્ષાત્ રૂપે અભિવ્યક્ત થાય છે જ્યારે એવું ન હોય તો, ખીજા પદાર્થોના સંધાનમાં તે કેમ અભિવ્યક્ત નથી હોતી ? અમુક પદાર્થોમાં જ તે અભિવ્યક્ત હોય છે ને અમુકમાં નહિ, એનાથી શું સિદ્ધિ નથી થતું કે, તે શક્તિ એ પદાર્થોમાં પહેલાંથી જ સમીપ રહે છે જે કારણ મળતાં પ્રગટ થાય છે ?

વાયુભૂતિ—સારું ભગવંત. જ્યારે એમ માની લઈએ કે, જડથી ચેતનની ઉત્પત્તિ નથી હોતી તો પણ, ભૂતોથી અતિરિક્ત આત્માના અસ્તિત્વમાં પ્રમાણ શું છે ?

મહાવીર—જ્ઞાનો મનુષ્યોને માટે તો, આત્માના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ માટે કોઈ પ્રમાણની જરૂર નથી. તે એને હસ્તામલકવત્ સાક્ષાત્ દેખે છે. ચર્મનેત્રવાળાઓને માટે આત્મા મૂઠાતિગૂઢ અને સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પદાર્થ છે જેને તેઓ અનુમાનથી જાણી શકે છે.

મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, કીટ, પતંગ, વૃક્ષ, લતા વગેરે જીવધારી પદાર્થોની પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરીએ સર્વે પોતાના અનુકૂળ વેદનીયની તરફથી પ્રવૃત્ત અને પ્રતિકૂળ વેદનીયથી નિવૃત્ત

હોય છે. કીટ પતંગ વગેરે પણ આગ, પાણીથી અનિષ્ટકારી તત્ત્વોની ગંધ પામતાં એનાથી જાયવાની ચેષ્ટા કરે છે. શું એનાથી એ સિદ્ધ નથી થઈ શકતું કે, આ સર્વ દેહધારીઓમાં કોઈ અદૃશ્ય શક્તિ છે, જેનાથી તેઓ પોતાના બહા બૂરાનો વિચાર કરી શકે છે ?

મહાનુભાવ વાયુભૂતિ ! જે શક્તિ જેનાથી પોતાનું હિત અહિત સમજે છે તે શરીરનો ધર્મ નથી ? અવશ્ય આ નિયામક શક્તિનું ઉદ્ગમસ્થાન શરીરથી ભિન્ન છે અને તે ક્રિયાવાદી-ઓનો “આત્મ” પદાર્થ છે.

હું સુખી છું, હું દુઃખી છું, મેં ખાધું, મેં ક્યું વગેરે વાક્યોમાં “હું” શબ્દથી જે પોતાનું સૂચન કરે છે તે વાસ્તવમાં શરીર નહીં પરંતુ શરીરાશ્રિત આત્મા છે. મૃત-શરીરમાં આ પ્રકારની કોઈ પણ ચેષ્ટા નથી સંભવી શકતી. જ્યારે તે શરીરધર્મ હોય તો શરીરના રહેતાં એનો લોપ હોઈ શકતો નથી. એનાથી સિદ્ધ થાય છે કે, શારીરિક ચેષ્ટાઓનો કર્તા શરીર નહિ પરંતુ આત્મા છે.”

વાયુભૂતિ—શરીરમય જ્ઞાનમય પ્રવૃત્તિઓની અન્યથા અનુપપત્તિ જ શરીરાતિરિક્ત “આત્મ” પદાર્થની સાધિકા છે. અથવા બીજું પણ કોઈ પ્રમાણ છે ?

મહાવીર—વાયુભૂતિ, આ સંસારની વિચિત્રતા જેને તમે દેખી રહ્યા છો તે કોનું કાર્ય હોઈ શકે ? સુખી, દુઃખી, ધનવાન, ગરીબ, શેઠ, નોકર, ભણું, ખરાબ એ સર્વ વિવિધતાઓ કોનું કાર્ય હોઈ શકે ?

વાયુભૂતિ—આ વિવિધતાઓનું કારણ સ્વભાવ જ હોઈ શકે છે.

મહાવીર—કોનો સ્વભાવ ?

વાયુભૂતિ—પદાર્થોનો.

મહાવીર—જ્યારે તમારી માન્યતાનુસાર સંસારમાં ભૂતોના વિના કોઈ પદાર્થ જ નથી હોઈ શકતો તો, આ જગદ્વિચિત્ર કેવા પ્રકારે સંગત હોઈ શકે ? કારણ કે “ભૂત” જડ પદાર્થ છે. આ જડોમાં એવી કંઈ નિયામક શક્તિ છે જે સંસારમાં વિચિત્રતા લાવી દે ? આગમાં બલે બાળવાની શક્તિ હોય પરંતુ તે પોતે નથી બળી શકતી. એવી જ રીતે ભૂતોમાં સર્વ કંઈ કરવાની શક્તિ હોય પરંતુ તેઓ પોતે કંઈ નથી કરી શકતા. એઓનો કોઈ નિયંત્રક ચેતન હોઈ શકે ત્યારે તો, એ સંસારનું વિચિત્ર કારણ હોઈ શકે, આથી ભૂતોથી વિલક્ષણ “ચેતન” માનવું જરૂરી થઈ પડે છે.

આત્માનું અસ્તિત્વ માની લેવા છતાં પણ સંસારની વિવિધતા સિદ્ધ નથી થઈ શકતી ત્યાં સુધી કે ચેતન અને જડની વચ્ચે કોઈ વિશિષ્ટ સંબંધ માન્યો ન જાય ? કારણ જડથી નિર્લેપ રહેનાર ચેતન, જડ પદાર્થોનો કોઈ નિયમન અથવા ઉપયોગ નથી કરી શકતો. જેમ માટીને સ્પર્શ ન કરતાં કુંભાર વાસણ બનાવી શકતો નથી.

વાયુભૂતિ—તો શું કુંભારની માફક ચેતન પણ જડ પદાર્થોથી આ જગતની રચના કરે છે ?

મહાવીર—મારો કહેવાનો આશય તેવો નથી. કુંભારની પેઠે કોઈ પણ ચેતનશક્તિ સંસારની રચના નથી કરી શકતી. મારું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જગતમાં ચેતન અને જડ એ શક્તિઓ કામ કરી રહી છે. આ બે શક્તિઓની વચમાં તે સંબંધ છે જે, વિજ્ઞાતીય બે પદાર્થોના વચમાં રહી શકે છે. ચેતન, જેને અમે આત્મા કહીએ છીએ અને જડ, જેને અમે કર્મ કહીએ છીએ, તે અનાદિ કાળથી હ્રં અને ધીની માફક એક બીજાથી મળેલી છે.

હ્રંને આપણે જોઈએ છીએ અને ધીનું અનુમાન માત્ર કરી શકીએ છીએ. એવી જ રીતે સચેતન શરીરને દૃષ્ટીએ છીએ અને આત્માનું અનુમાન કરી શકીએ છીએ.

ચેતનથી લિપ્ત કર્મણ્યોથી સંસારમાં આ વિચિત્રતા ઉત્પન્ન થએલી છે. જે ચેતન શુભ કર્મોથી લિપ્ત રહે છે તે, સંસારમાં સારી સ્થિતિને પામે છે અને અશુભ દેવોથી ચેતન લિપ્ત રહેતાં ખરાબ સ્થિતિને પામે છે. આ પ્રકારે સંસારના વૈચિત્ર્યનું કારણ "સંસારી જીવ અને એના શુભ અશુભ કર્મ છે." ફક્ત ભૂતોનો સ્વભાવ નહીં.

લગવંત મહાવીરની આવી સચોટ અને યુક્તિપૂર્ણ સમજાવટથી વાયુભૂતિએ ભગવાન મહાવીરના સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરી લીધો અને સપરિવાર શ્રમણ ધર્મની દીક્ષા લઈ ભગવાનના શિષ્ય બન્યા.

૪. આર્ય વ્યક્તની દીક્ષા

ખાદ ભગવાન મહાવીરે આર્ય વ્યક્તને સંબોધી કહ્યું. હે આર્ય વ્યક્ત ! શું તમને બ્રહ્મના સિવાય અન્ય પદાર્થોની વારતવિક્તાના વિષયમાં શંકા છે ?

વ્યક્ત—હા ભગવંત, વેદમાં "સ્વપ્નોપમં વૈ સકલમિત્યેષ બ્રહ્મવિધિરજ્જસા વિજ્ઞેયઃ" વગેરે વચનોથી સર્વ કંઈ સ્વપ્નસમાન બતાવ્યું છે. કેવલ બ્રહ્મ-આત્માને જ સત્ય કહ્યું છે. વેદમાં પણ "પૃથિવી દેવતા" "આપો દેવતા" વગેરે વાક્યોથી પૃથિવ્યાદિ ભૂતોની સત્તા પણ પ્રતિપાદન કરી છે. આ સ્થિતિમાં એ નિશ્ચય કરવો કઠિન છે કે, જગતને કયા રૂપમાં માનવું-સત્ અથવા અસત ?

મહાવીર—મહાનુભાવ ! "સ્વપ્નોપમં વૈ" વગેરે વેદવાક્યને તમે યથાર્થ રૂપમાં સમજ્યા નથી. આ વેદ-પદ કોઈ વિધિવાક્ય નથી, જેવું કે તમે સમજી શક્યા છો. સર્વ સ્વપ્ન તુલ્ય હોવાનો અર્થ એમ નથી કે બ્રહ્મથી અતિરિક્ત કોઈ સત્ પદાર્થ નથી. પૂર્વોક્ત ઉપદેશ વાક્ય છે. અને તે, અધ્યાત્મચિન્તાનો ઉપદેશ કરતાં સૂચિત કરે છે કે, ધન, યૌવન, પુત્ર, ક્ષત્ર વગેરે પદાર્થ જેઓ પર મુગ્ધ હોઈ સંસારીજીવ પોતાનો હિત-માર્ગ ચૂકી રહ્યો છે. સાંસારિક સુખના પ્રલોભનોમાં ફસાઈ આત્મહિતમાં પ્રમાદ કરી રહ્યો છે તે પદાર્થ, વસ્તુતઃ નાશવંત છે. શું સામાન્ય મનુષ્ય ! અને શું દેવેન્દ્ર ચક્રવર્તી ! સર્વે આયુષ્યની સાંકળોમાં બંધાયેલા છે. જ્યારે આયુષ્યની સાંકળ પૂરી થશે ત્યારે, ભાડાના મકાનની માફક આ દેહને છોડીને સ્વકર્માનુસાર દેહાન્ત ધારણ કરશે. અને એ હાલતમાં અહીંના સંબંધ અને સંબંધી કેવળ નામશેષ થઈ જશે.

આથી આત્માર્થી મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે કે, તે આ સાંસારિક ક્ષણિક સુખોમાં ન ફસાઇ આત્મહિતની ચિન્તા કરે.

ભગવાને વિસ્તારપૂર્વક જડ ચેતનનું વિવરણ કરીને, આર્ય વ્યક્તની તમામ શંકાઓ દૂર કરી ત્યારે એમણે પણ છાત્રમંડળી સાથે નિર્ચિન્થ શ્રમણધર્મની પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી આત્માને ધન્ય માન્યો.

૫. સુધર્માની દીક્ષા

તે પછી મહાવીરે સુધર્માને સંબોધિત કરતાં કહ્યું—સુધર્મન! શું તમે એમ માનો છો કે, પ્રાણીઓ મૃત્યુ પામ્યા પછી પોતાની જ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

સુધર્મા—હા ભગવંત, વેદવાક્ય પણ મારા આ વિચારોનું સમર્થક છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—
“પુરુષો વૈ પુરુષત્વમરુતે પશવઃ પશુત્વમ્” પુરુષ પુરુષપણું પ્રાપ્ત કરે છે અને પશુ પશુપણું.

મહાવીર—એના વિરોધી વાક્યો પણ મળે છે તે તમને યાદ છે ?

સુધર્મા—જી, હા, “શૃગાલો વૈ એષ જાયતે યઃ સપુરીષો દહતે” આ વાક્યમાં મનુષ્યનું ભવાન્તરમાં શૃગાળ (શિયાળ) હોવાનું લખ્યું છે. આ પરસ્પર વિરોધી વાક્યોમાં ભવાન્તરના નિશ્ચયનો કંઈ મેળ ખાતો નથી. પરંતુ જ્યાં સુધી હું સમજ્યો છું ત્યાં સુધી, ભવાન્તરમાં પ્રાણિમાત્રનું સમાનત્વ પ્રતિપાદક વેદવાક્ય જ યુક્તિસંગત માલૂમ પડે છે, કારણ કે આ એક ગુચ્છવાડાભરેલો નિયમ છે કે, કાર્ય હંમેશાં કારણાનુરૂપ હોય છે. ઘઉંથી ઘઉંની ઉત્પત્તિ થાય છે; જીવારની નહિ. આવી રીતે મનુષ્ય વિગેરે પ્રાણી મૃત્યુ પછી ફરી મનુષ્ય વગેરે જ હોવો જોઈએ.

મહાવીર—મહાનુભાવ ! તમે કાર્યકારણની વાત કરી તે તો ઠીક છે. અમે પણ એમ માનીએ છીએ કે, કાર્ય કારણાનુરૂપ હોય છે, એટલા માટે ઘઉંથી ઘઉં અને જીવારથી જીવાર જ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ પરંતુ આ કાર્યકારણના નિયમથી ઐહિક (આ લોકનું) સાદૃશ્ય સિદ્ધ હોઈ શકે છે; જન્માન્તરનું નહીં.

ઘઉંના દાણાથી નવા ઘઉંની ઉત્પત્તિ થાય છે—આ વાત સત્ય છે. પરંતુ એનો અર્થ એમ નથી હોઈ શકતો કે, એના કારણરૂપ ઘઉંના જીવે, એનાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા ઘઉંના દાણાઓમાં જન્મ લીધો છે. કારણ અને કાર્યરૂપ ઘઉંના દાણાઓમાં ફક્ત શારીરિક કાર્યકારણ ભાવ હોય છે; આત્મિક નહીં એવા પ્રકારે મનુષ્ય તથા તિર્યંચ આદિમાં પણ શારીરિક કાર્યકારણ ભાવ હોય છે, મનુષ્યથી મનુષ્ય દેહધારી સંતાન હોય છે અને પશુથી પશુ દેહધારી. જો આ નિયમ ન હોય તો મનુષ્યથી પશુ અને પશુથી મનુષ્ય શરીર પણ ઉત્પન્ન થઈ શકત. મહાનુભાવ સુધર્મન ! પ્રત્યેક જન્તુનો જીવ જીવે અને શરીર પણ જીવું હોય છે.

પૂર્વ શરીર ઉત્તર શરીરનું કારણ હોઈ શકે છે, પરંતુ ઉત્તર ભવનું નહીં. ભવપ્રાપ્તિનું કારણ જીવોના શુભ અશુભ કર્મ હોય છે. ઉત્તરત્વના શુભાશુભ કર્માનુસાર જીવ બલી ખૂરી ગતિઓમાં જઈ ઉત્પન્ન થએલ હોય છે. એમાં એનું પૂર્વભવિક શરીર કંઈ પણ અસર

કરી નથી શકતું. આ ભવમાં મનુષ્યને શારીરિક, માનસિક અને વાચિક અશુભ પ્રવૃત્તિઓથી અશુભ કર્મ બંધાઈ ભવાંતરે નારક અને તિર્યંચ ગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તથા શુભ પ્રવૃત્તિઓથી મનુષ્ય અને દેવ પણ હોઈ શકે છે. આ પ્રકારે આ ભવનો પશુ અશુભ કર્મોથી ફરી તિર્યંચ અને નારક હોઈ શકે છે. તિર્યંચ શુભકર્મોના પ્રભાવથી મનુષ્ય અને દેવ ગતિ સુધી પહોંચી શકે છે. આથી તમો સમજી શકો છો કે, પ્રાણીઓનો પુનર્જન્મ એના કર્મો પર આધાર રાખે છે; શરીર પર નહીં.

ભગવાન મહાવીરના આ સુંદર અને મનોગમ્ય સ્પષ્ટીકરણથી સુધર્માનો સંદેહ નષ્ટ થઈ ગયો અને નિર્ઝન્ય પ્રવચનનો સાર સાંભળ્યા પછી તેઓ પોતાના છાત્ર સમુદાય સાથે શ્રમણ ધર્મની દીક્ષા લઈ ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય થયા.

૬. મંડિક

સુધર્મા પછી મંડિકનો માનસિક સંદેહ દૂર કરતાં ભગવંત મહાવીર બોલ્યા—આર્ય મંડિક! શું તમને આત્માના બંધ મોક્ષ વિષયમાં શંકા છે?

મંડિક—હા ભગવંત, મારી એવી માન્યતા છે કે; આત્મા એક સ્વત્ત્વ સ્ફટિક જેવો નિર્મળ પદાર્થ છે. એનું કર્મોથી બન્ધ, મોક્ષ તથા નવા નવા રૂપોથી સંસારમાં ભટકવું (ફરવું) બુદ્ધિગ્રાહ્ય નથી હોઈ શકતું. શાસ્ત્રમાં પણ આત્માને ત્રિગુણાતીત, અબદ્ધ અને વિભુ દર્શાવ્યો છે. શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે—“સ एष विगुणो विभुर्न बध्यते संसरति वा न मुच्यते मोचयति वा, न वा एष बाह्यमाभ्यन्तरं वा वेद”

આપ જ કહો, જે વિગુણ (સત્વ-રજ-તમોગુણાતીત), બાહ્ય (શારીરિક) તથા આબ્યન્તર (માનસિક) સુખદુઃખના પ્રભાવોથી પર છે, તે કેવી રીતે કર્મ બદ્ધ હોય? અને જેનું બંધન જ નથી એને છૂટવાની તો વાત જ ક્યાં રહી? આ પ્રકારે જે અબદ્ધ હશે તે સંસારબ્રમણ પણ ક્યા કારણે કરશે?

મહાવીર—ઉક્ત શ્રુતિવાક્યમાં આત્માના સ્વરૂપનું જે વર્ણન છે તે, કેવળ સિદ્ધ આત્માઓને જ લાગુ પડી શકે છે સંસારી આત્માઓને નહીં.

મંડિક—સિદ્ધ અને સંસારી આત્માઓમાં શું ભિન્નતા છે?

મહાવીર—એ તો આત્મસ્વરૂપથી સર્વ આત્માઓ એક જ છે પરંતુ, ઉપાધિભેદથી એમાં ભિન્નતા મનાઈ ગઈ છે. જે આત્માઓ તપ-ધ્યાન-યોગાનુષ્ઠાનથી સંપૂર્ણ કર્મશોથી મુક્ત થઈ સ્વરૂપને પામે છે એને અમો સિદ્ધ કહીએ છીએ. અને જે કર્મબુક્ત આત્માઓ છે તે શારીરિક, માનસિક અને વાચિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ભલાં ખૂરાં કર્મ કરી જુદી જુદી ગતિઓમાં ફર્યા કરે છે, તેઓ સંસારી આત્માઓ છે.

ઉક્ત વેદવાક્યમાં જે વિભુ આત્માનું નિરૂપણ છે તે કર્મમુક્ત સિદ્ધાત્માઓને જ લાગુ પડે છે. ઉક્ત સર્વ વિશેષતાઓ એમનામાં વિદ્યમાન હોય છે, સંસારી જીવોમાં નહીં.

મંડિક—“સિદ્ધ” અને “સંસારી” બે પ્રકારના આત્માઓની કલ્પના કરવાને બદલે સર્વ આત્માઓને કર્મસુક્ત સિદ્ધસ્વરૂપ માનવામાં આવે તો શું આપત્તિ આવે ?

મહાવીર—સંસારી આત્માઓને કર્મરહિત (તટસ્થ) માનતાં જીવોમાં જે કર્મજન્ય સુખ દુઃખનો અનુભવનો વ્યવહાર થાય છે તે નિરાધાર સિદ્ધ થશે. હું સુખી છું, હું દુઃખી છું વિગેરે વ્યવહારનો આધાર જીવોનું કર્મકૃણ મનાય છે. જ્યારે આપણે સર્વ જીવોને કર્મરહિત માની લઈએ તો આ સુખ દુઃખનું કારણ કેને માનશું ?

મંડિક—આત્માને બુદ્ધિ અને શરીરથી પોતાનું અલગપણું જ્ઞાત ન હોવાથી બુદ્ધિમાં થવાવાળા સુખદુઃખજન્ય અસરોને તે પોતાનામાં માની લે છે અને હું સુખી, હું દુઃખી વગેરે વચનોથી એને પ્રગટ કરે છે, પરંતુ પરમાર્થ દૃષ્ટિથી એ અસર આત્મામાં નહીં, અન્તઃકરણમાં હોય છે.

મહાવીર—ત્યારે આત્માના શરીર અને અન્તઃકરણ સાથે એવો કોઈ ગાઠ સંબંધ હોવો જોઈએ જેનાથી તે એનામાં પોતાનાપણું માની લેવાની ભૂલ કરતો હોય છે.

મંડિક—હા, એવું જ છે. દૂધમાં રહેલાવાળું ઘી દૂધથી જુદું હોવા છતાં જુદું નથી દેખાતું એમ જ આત્મા શરીરથી ભિન્ન હોવા છતાં પણ ધનિષ્ઠ (વિશેષ) સંબંધના કારણે પોતાને તે શરીરથી જુદું નથી સમજતું અને આ અભેદજ્ઞાનના વશવર્તીપણાથી પોતાનામાં બુદ્ધિ દ્વારા પડતાં શારીરિક સુખદુઃખોના પ્રતિબિંબોને તે પોતાના સુખદુઃખ માની પોતાને સુખીદુઃખી માને છે.

સ્ફટિક પોતે ઉજ્જવલ હોય છે. પરંતુ સામીપ્યના કારણે લીલું, પીળું, કાળું, અનેક રૂપોમાં દેખાય છે. આ દશા આત્માની પણ છે. સ્વયં (પોતે) સ્વચ્છ સ્ફટિક સમાન નિર્મળ હોવા છતાં ઉપાધિના કારણે તે અનેક રૂપોમાં દેખાય છે.

મહાવીર—આત્માનો શરીર અથવા અન્તઃકરણ સાથે જે વિશેષ સંબંધ છે, એને અમો બન્ધ કહીએ છીએ. આત્મા સ્વરૂપથી ઉજ્જવલ છે. એમાં કોઈનો વિરોધ નથી પરંતુ જ્યાં સુધી તે સંકર્ષક છે, શરીરધારી છે, ત્યાં સુધી કર્મકૃણથી ભલિન છે. આ ભલિન પ્રકૃતિના નવા નવા કર્મ બાંધી રહે છે અને એ કર્મોના અનુસાર જીવનીય ગતિઓમાં કારણે ભટકે છે. આ એનો સંસારબ્રમ છે.

સુખદુઃખની ઉત્પત્તિ અન્તઃકરણમાં હોય છે અને અન્તઃકરણ જ એનો અનુભવ કરે છે. આ માન્યતા પણ તર્કસંગત નથી. જ્ઞાન ચેતનનો ધર્મ છે, જડનો નહીં. અન્તઃકરણ જડ પદાર્થ છે. એને સુખ દુઃખનું જ્ઞાન કદી નથી હોઈ શકતું, અનુભવતું, હોવું તો નિર્વિવાદ છે. આથી સુખદુઃખનો અનુભવ કર્તા અને વચન દ્વારા વ્યક્તકર્તા તત્ત્વ અન્તઃકરણથી ભિન્ન છે. આ તત્ત્વને અમો આત્મા કહીએ છીએ.

જ્યાં સુધી આત્માને સંસારથી સુક્ત હોવાનું સાધન પ્રાપ્ત નથી થતું ત્યાં સુધી તે ચારગતિસ્વરૂપ સંસારમાં ભટક્યા કરે છે અને પોતાના કર્મોનું કૃણ લોગવ્યા કરે છે. જ્યારે એને ગુરુદ્વારા અથવા આપમેળે મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તે મુક્તિને માટે ઉદ્યમ

કરવા લાગે છે અને કર્મબંધનો નાશ કરીને મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી લે છે. મહાનુભાવ મંડિક ! અમારા આ કથનનું નીચે લખેલા વેદવાક્યથી સમર્થન થાય છે.

न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहृतिरस्ति,
अशरीरं वा वसन्तं प्रियाऽप्रिये न स्पृशतः

ભગવાન મહાવીરના મુખારવિન્દથી બંધમોક્ષની સ્પષ્ટ અને સુરેખ વ્યાખ્યા સાંભળી મંડિકનો અજ્ઞાનાન્ધકાર નષ્ટ થઈ ગયો અને તે નિર્ઝન્ય પ્રવચનસાર સાંભળી સપરિવાર એમના ચરણોમાં પ્રવ્રજિત થઈ ગયા.

૭. મૌર્યપુત્રની દીક્ષા

હવે ભગવાન મહાવીરે મૌર્યપુત્રની શંકાને પ્રગટ કરતાં કહ્યું કે—મૌર્યપુત્ર ! શું તમને દેવોના અસ્તિત્વમાં શંકા છે ?

મૌર્યપુત્ર—હા ભગવંત, દેવ નામધારી પ્રાણીઓની કોઈ સ્વતંત્ર દુનિયા છે અથવા વિશિષ્ટ સ્થિતિસંપન્ન મનુષ્ય જ દેવ કહેવાય છે ? આ વિષયમાં હું સંદેહયુક્ત છું. આ સંબંધમાં શાસ્ત્રની પણ એકવાક્યતા નથી “કો જાનાતિ માયોપમાન્ ગૌર્વાણાન્દ્રિયમ-વરુણકુબેરાદીન્” વગેરે શાસ્ત્રવાક્ય ઇન્દ્ર, યમ, વરુણ, કુબેર વગેરે દેવોને સ્વપ્નોપમ (સ્વપ્ન તુલ્ય-અસત્) બતાવે છે અને “સ एष यज्ञायुधी यजमानोऽजसा स्वर्गलोकं गच्छति” આ શ્રુતિવાક્ય યજમાનને યજ્ઞની સહાયતાથી સ્વર્ગગતિની પ્રાપ્તિ બતાવે છે.

“अवाम सोमममृता अभूमागमन् ज्योतिरविदाम देवान् ।

किं नूनमस्मात्तुणवदरातिः, किमु धूर्त्तिरमृतमर्त्यस्य”

આ વેદવાક્ય પણ દેવલોકના અસ્તિત્વને પુરવાર કરે છે. આ પરસ્પર વિરુદ્ધ વાક્યોથી કોઈ પણ જાતની ચોખવટ સંભવતી નથી.

મહાવીર—મહાનુભાવ મૌર્યપુત્ર ! “માયોપમાન્” વગેરે શ્રુતિવાક્યનો વાસ્તવિક અર્થ આપ સમજી નથી શક્યા. આથી જ આપ શંકારીલ થઈ રહ્યા છો. વસ્તુતઃ ઉક્ત શ્રુતિ દેવોના અસ્તિત્વનો નિષેધ નથી કરતી પરંતુ એની અનિત્યતા સૂચિત કરે છે.

દેવો જે કલ્પસ્થાયી દીર્ઘાયુષી હોય છે તેઓ પણ છેવટ સ્વપ્નની પેઠે નામ-શેષ થઈ જાય છે તો મનુષ્યાદિ અલ્પ આયુષ્યવાળા જીવોનું તો કહેવું જ શું ? આ ભાવને પ્રતિપાદન કરવાને માટે પૂર્વોક્ત વાક્ય પ્રયુક્ત થયું છે, પરંતુ દેવત્વનો અભાવ બતાવવા માટે નહિ.

મૌર્યપુત્ર—દેવલોક નામક એક નવી દુનિયાની કલ્પના કરવા કરતાં એમ કેમ ન મનાય કે વિશિષ્ટ સ્થિતિસંપન્ન મનુષ્ય જ દેવ છે.

મહાવીર—મનુષ્ય ગતિ તે જ ગતિ છે કે જ્યાં જન્મ પામેલ પ્રાણી સુખદુઃખમિશ્રિત જીવન વ્યતીત કરે છે. મનુષ્ય લોકમાં એવું કોણ પ્રાણી છે કે જે દુઃખથી અલિપ્ત રહી સુખમાં જ જીવન ગુભારી શકે ? કયા મનુષ્યથી ગર્ભાવાસનું દુઃખ નથી ભોગવાયું ? શારીરિક અને માનસિક પ્રવૃત્તિઓથી કયો મનુષ્ય વંચિત રહ્યો છે ? આ માનવ-

સંસારમાં એવો કયો મનુષ્ય સાંસારિક ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરી દેહાન્ત થાય છે ? હે મહાશય ! આ માનવ સંસારની અપૂર્ણ સુખસામગ્રીને દેખીને આપ એ નિર્ણય ઉપર આવ્યા હશે કે, આ પૃથ્વી પર કેવળ પુણ્યના ફળો જ ભોગવવા પડતા નથી. તેથી પુણ્યના ફળો ભોગવવાને માટે કોઈ જુદું સ્થાન હોવું જોઈએ કે જ્યાં ઉત્પન્ન થવાવાળા પ્રાણી દીર્ઘકાળ સુધી ફક્ત સુખનો ઉપભોગ કરે. આ સ્થાન દેવલોક જ હોઈ શકે કે જ્યાં જીવાત્મા હજારો, લાખો વર્ષોથી અધિક સમય સુધી દેવોની માફક સુખ ભોગવી શકે.

હા, ઉત્તમ પ્રકૃતિના ગુણી મનુષ્યોને “ઉપચાર”થી દેવ કહી શકાય, પરંતુ ઉત્પત્તિથી દેવ તો તે કહેવાય કે જે સ્વર્ગલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ મનુષ્યોથી અનેકગણી શક્તિ અને વિલક્ષણ દિવ્ય કાન્તિને ધારણ કરવાવાળા હોય.

ભગવાન મહાવીરના ઉક્ત ખુલાસાથી મૌર્યપુત્રની શંકા નષ્ટ થઈ ગઈ અને નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનનું શ્રવણ કરી પોતાના છાત્રમંડલ સાથે ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી.

૮. અકમ્પિતની દીક્ષા

હવે ભગવાન મહાવીર અકમ્પિતનો માનસિક સંદેહ દૂર કરતાં બોલ્યા—અકમ્પિત ! શું તમને નરકના હોવાપણા સંબંધી શંકા છે ?

અકમ્પિત—હા ભગવંત, જોકે દાર્શનિક લોક નરક નામક એક અગમ્ય સ્થાનની કલ્પના કરે છે પરંતુ મારી સમજમાં તો આ પ્રણાલી કલ્પના માત્ર ભાસે છે, જેને વિદ્વાન લોકો નરક કહે છે. મારા વિચાર પ્રમાણે એનું તાત્પર્ય મનુષ્ય જીવનની એક નિકૃષ્ટતમ દશા છે.

મહાવીર—મનુષ્યની નિકૃષ્ટ દશાને નરક માનતાં કર્મ સિદ્ધાન્તનો નિર્વાહ નથી થઈ શકતો. મનુષ્ય સંપૂર્ણપણે દુઃખી હોય છતાં તેમાં સુખનો અંશ તો છે જ. જે જીવ જીવન પર્યંત હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર અને પરિગ્રહમાં લીન રહે છે, હજારો પ્રાણીઓના પ્રાણ હરણ કરે છે, સેંકડો વાર અસત્ય બોલે છે, લાખોને લૂંટે છે, અસંખ્ય અનાયાર કરે છે અને સમગ્ર દુનિયાનું રાજ્ય મેળવી એમાં પોતાની પ્રવૃત્તિઓની જીવનયાત્રા સમાપ્ત કરે છે એના માટે શું નિકૃષ્ટ મનુષ્ય ગતિ અથવા ક્રીટ, પતંગાદિનો જન્મ ખસ થશે ? એવા ફૂર કર્મચારીઓનો છૂટકારો મનુષ્ય અથવા તિર્યચગતિના દુઃખોથી જ નથી હોતો, પરંતુ એમને કર્મફળ ભોગવવા માટે કોઈ એક એવું સ્થાન જોઈએ જ્યાં સુખનો અંશ સરખો પણ ન હોય. તથા ત્યાં તેમનું આયુષ્ય કરોડો વર્ષનું હોય. આ પ્રકારે કેવલ દુઃખાત્મક સ્થાન નરક કહેવાય છે.

અકમ્પિત—પરંતુ “ન હ વૈ પ્રેત્ય નરકે નારકાઃ સન્તિ ॥” આ પ્રકારના વચનોથી તો એ સિદ્ધ થાય છે કે મરણ પામીને નરકમાં નારક નથી હોતો, પછી નરકની કલ્પના શા સારુ કરવી જોઈએ ?

મહાવીર—શાસ્ત્રમાં નરકનું પ્રતિપાદન તો કયું છે “નારકો વૈ એષ જાયતે યઃ શ્લઙ્ગમશ્નાતિ ॥” આ વેદવાક્યમાં શૂદ્રનું અન્ન ખાનારને નરકનો અધિકારી વર્ણવ્યો છે.

અકસ્મિત—તો પછી પરસ્પર વિરુદ્ધ વાક્યોનો સમન્વય કેવી રીતે સંભવી શકે છે ?

મહાવીર—આ વાક્યોમાં વાસ્તવિક કંઈ વિરોધ નથી. પ્રથમ શાસ્ત્રવાક્ય નરકગતિથી નીકળવા-વાળા જીવોને અનુલક્ષીને કહ્યું છે કે “નારક મરીને નરકમાં જન્મ નથી લેતો.” આ ભાવને લક્ષમાં રાખીને પ્રથમ વાક્યમાં નરકમાં નારકોની ઉત્પત્તિનો નિષેધ કર્યો છે; પરંતુ જીવોની ઉત્પત્તિનો નહીં.

ભગવાનના આ વિવેચનથી અકસ્મિતનો નરક સંબંધી સંદેહ દૂર થયો અને તે નિર્ઘન્ય પ્રવચનનો સાર સાંભળી ભગવાન પાસે છાત્રમંડલ સહિત પ્રવ્રજિત થઈ ગયો.

૯. અચલબ્રાતાની દીક્ષા

પંડિત અચલબ્રાતાની શંકા પ્રકટ કરતાં ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—પંડિત ! શું તમને પુણ્યપાપના અસ્તિત્વમાં શંકા છે ?

અચલબ્રાતા—હા ભગવંત, એક તરફ શાસ્ત્રમાં “પુરુષ એવેદંમિ સર્વં યદ્ભૂતં યચ્ચ માવ્યમ્, ઉતા-મૃતત્વસ્યેશાનો યદજ્ઞનેનાતિરોહત્તિ” વગેરે શ્રુતિવાક્યથી પુરુષાદ્વૈતનું પ્રતિપાદન કરાયું છે અને બીજી તરફ “પુણ્યઃ પુણ્યેન પાપઃ પાપેન કર્મણા” વગેરે વેદવાક્ય પુણ્ય પાપનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે.

આ બુદ્ધા બુદ્ધા વાક્યોથી તે નિશ્ચય કરવો કઠિન છે કે પુણ્યપાપ કોઈ વાસ્તવિક પદાર્થ છે અથવા કલ્પના માત્ર !

મહાવીર—“પુરુષ એવેદં” વગેરે વેદવાક્ય અર્થવાદ માત્ર છે. એનાથી પુરુષનું મહત્વ માત્ર સ્થાપિત થાય છે; નહિ કે અન્ય તત્ત્વોનો અભાવ ? “પુણ્યઃ પુણ્યેન” વગેરે વેદવાક્ય કોઈ ઔપચારિક વચન નથી; સૈદ્ધાન્તિક વચન છે. પુનર્જન્મ અને કર્મજન્મનું અસ્તિત્વ એમાં ગર્ભિત છે, જે તર્કસંગત અને વ્યવહારુ વસ્તુ છે.

અગ્નિભૂતિને સમજાવવા માટે જેવી રીતે પુરુષાદ્વૈતવાદનું હીનપણું સિદ્ધ કર્યું હતું તેવી જ રીતે અચલબ્રાતા આગળ પણ પુરુષાદ્વૈતનું ખંડન કરીને ભગવાને પુણ્યપાપનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કર્યું, તેનાથી અચળબ્રાતાનો સંદેહ દૂર થયો અને નિર્ઘન્ય પ્રવચનનો સાર સાંભળી તેણે પણ પોતાની છાત્રમંડલી સાથે ભગવાન મહાવીર પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી.

૧૦. મેતાર્યની દીક્ષા

પંડિત મેતાર્યને પુનર્જન્મના સંબંધમાં શંકા હતી. “વિજ્ઞાનઘન” વગેરે શ્રુતિવાક્યથી એના દિલમાં પરલોકવાદમાં સંશય થઈ રહ્યો હતો. જ્યારે ભૂત પરિણામ જ ચેતન છે તો એના વિનાશની સાથે એનો વિનાશ પણ નિશ્ચિત છે. આ પ્રકારના વિચારોથી મેતાર્યનું ચિત્ત ભૌતિકવાદ તરફ આકૃષ્ટ થઈ રહ્યું હતું. ભગવાન મહાવીરે વેદવાક્યનો વાસ્તવિક અર્થ સમજાવીને ભૌતિકવાદનું ખંડન કરતાં ભૂતાતિરિક્ત આત્માનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરીને પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન કર્યું.

આ અમૃતવાણીથી મેતાર્યની સર્વ શંકાઓ દૂર થઈ ગઈ અને તે પણ પોતાની શિષ્ય-મંડળી સાથે ભગવાનના શ્રમણપરિવારમાં ભળી ગયા.

૧૧. પ્રભાસની દીક્ષા

છેવટે ભગવાન મહાવીરે વિદ્વાન્ પ્રભાસનો મનોગત સંશય દૂર કરતાં કહ્યું કે—પ્રભાસ ! શું તમને મોક્ષના વિષયમાં શંકા છે ?

પ્રભાસ—હા ભગવંત, મોક્ષના વિષયમાં મારા મનમાં શંકા છે. મોક્ષનો અર્થ જ્યારે કર્મોથી મુક્ત હોવું છે તો એ અસંભવ છે, કારણ કે જીવ અને કર્મોનો સંબંધ અનાદિ છે. આથી એ અનન્ત પણ હોવું જોઈએ. જે અનાદિ છે તે અનન્ત પણ છે. જેવી રીતે આત્માનું તેમ મોક્ષનું કોઈ વિધાન વેદમાં નથી. શાસ્ત્રમાં તો “જરામર્યં વા યદગ્નિહોત્રમ્” વગેરે વચનોથી જીવન પર્યન્ત માટે અગ્નિહોત્ર જ વિધેય કર્મ લખ્યું છે. જ્યારે મોક્ષ કોઈ વાસ્તવિક પદાર્થ હોય તો એની સિદ્ધિને માટે પણ અવશ્ય કોઈ અનુષ્ઠાન વિહિત હોવું જોઈએ.

મહાવીર—અનાદિ વસ્તુ અનન્ત પણ હોવી જોઈએ, એવો એકાન્તક નિયમ નથી. સુવર્ણ વગેરે ખનિજ પદાર્થ અનાદિકાલથી માટીથી સંબંધ રાખતાં હોવા છતાં પણ અગ્નિ વગેરેના સંબંધથી નિર્મળ થાય છે. એવી રીતે જીવ પણ અનાદિ કાળથી કર્મકૃણથી સંબંધિત હોવા છતાં જ્ઞાન-ધ્યાન વગેરેની સહાયતાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કર્મકાંડ-પ્રધાન વૈદિક ઋચાઓમાં, મોક્ષ તથા એના સાધનનું વિધાન ન હોય તે સંભવી શકે છે, પરન્તુ વેદનો જ આખર ભાગ, ઉપનિષદોમાં તો એનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ મળે છે કે:- “દ્વે બ્રહ્મણી વેદિતવ્યે પરમપરં ચ, તત્ર પરં સત્યં જ્ઞાનં અનન્તં બ્રહ્મ” ના નામથી જે તત્ત્વનો નિર્દેશ કર્યો છે એને અમો નિર્વાણ અથવા મુક્તાવસ્થા કહીએ છીએ.

ઉક્ત વિવેચનથી પ્રભાસથી નિર્વાણ વિષયક શંકા દૂર થઈ ગઈ. તે પણ પોતાના છાત્ર-મંડળ સાથે નિર્ઋત્ય પ્રવચનની દીક્ષા લઈ ભગવાનના શ્રમણ સંઘમાં સમ્મિલિત થયો.

મધ્યમાના આ સમવસરણ(ધર્મસભા)માં એક જ દિવસમાં યુમાદ્રીસ સો અગિયાર બ્રાહ્મણોએ નિર્ઋત્ય પ્રવચનનો સ્વીકાર કરી દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીરના ચરણોમાં નતમસ્તક થઈ શ્રામણ્ય ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

ભગવાન મહાવીરે ઇન્દ્રભૂતિ વગેરે અગિયાર વિદ્વાનોને પોતાના મુખ્ય મુખ્ય શિષ્ય બનાવી એમને “ગણધર” (સમુદાયના નાયક) પદથી સુશોભિત કર્યા અને એમની છાત્રમંડળીઓને એમના શિષ્ય તરીકે રહેવાની આજ્ઞા આપી.

ઇન્દ્રભૂતિ વગેરે વિદ્વાનો અને એમની છાત્રમંડળીથી અતિરિક્ત અનેક નરનારીઓએ ભગવાન મહાવીરનો દિવ્ય ઉપદેશ સાંભળી અને સંસારથી વિરક્ત થઈ શ્રમણધર્મ અંગીકાર કર્યો.

જે શ્રદ્ધાળુ વ્યક્તિઓ શ્રમણધર્મ સ્વીકારવા અશક્ત હતા તેમણે ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકાર કર્યો અને શ્રમણોપાસક તથા શ્રમણોપાસિકાના રૂપમાં ભગવાનના સંઘમાં પ્રવેશ કર્યો.

તે પછી ભગવાન મહાવીરે સપરિવાર રાજગૃહી તરફ પ્રસ્થાન કર્યું.

પ્રકરણ તેરમું

ભગવંત મહાવીરની પ્રભાવપૂર્ણ દશના

રાજગૃહી તે સમયની ઋદ્ધિસંપન્ન નગરીઓમાં મુખ્ય હતી, જ્યાં શૈથુનાગવંશીય રાજા, (ખિંખિસાર) શ્રેષ્ઠિક રાજ્ય કરતો હતો. તેમને અનેક રાજકુમારો અને અનેક રાણીઓ હતી. દરેકથી મોટી રાણી (પટ્ટરાણી) ચેલ્લણા ભગવાન મહાવીરના મામા વૈશાલીપતિ ચેટકની પુત્રી અને જૈન શ્રમણોપાસિક (શ્રાવિકા) હતી. રાજકુમારોમાં અભયકુમાર વગેરે પણ નિર્ઘન્ય પ્રવચનના અનુયાયી હતા. નાગ રથિક, સુલસા વગેરે ખીજા પણ અનેક રાજગૃહીનિવાસી નિર્ઘન્ય પ્રવચનને માનવાવાળા હતા. ભગવાન મહાવીર મધ્યમાથી વિહાર કરીને રાજગૃહીના ગુણુશીલ ચૈત્યમાં સમવસર્યા.

ભગવાનના આગમનના સમાચાર રાજગૃહીના ખૂણેખૂણામાં પ્રસરી ગયા. એટલે મહારાજા શ્રેષ્ઠિક, રાજપરિવાર, રાજકર્મચારી, નગરશેઠ, સાહુકાર અને સાધારણ પ્રજાગણ ગુણુશીલ ચૈત્યમાં આવ્યા. અદ્ય સમયમાં હજારો મનુષ્યોથી ઉદ્યાન વ્યાપ્ત થઈ ગયું. સર્વે લોકો ભગવાનને વંદન કરી ઉપદેશ શ્રવણ કરવા માટે યથાસ્થાને બેસી ગયા. દેવનિર્મિત સમવસરણ(ધર્મસભા)માં ઊંચા આસને બેસી ભગવાન મહાવીરે હૃદયગ્રાહી ઉપદેશ આપ્યો. ભગવાને જણાવ્યું કે, અનાદિ અનન્ત સંસારમાં ફરતાં જીવને મનુષ્યત્વ, ધર્મશ્રવણ, સત્યશ્રદ્ધા તથા સંયમવીર્ય એ ચાર પદાર્થ મહામુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય છે. એ ચારે મોક્ષપ્રાપ્તિમાં સહાયક બને છે, આથી એનાથી યથોચિત લાભ ઉઠાવવો દરેક વ્યક્તિનો ધર્મ છે.

મનુષ્યત્વ

મનુષ્ય, દેવ, તિર્યંચ અને નારક ગતિરૂપ આ સંસાર એક રંગભૂમિ છે. એમાં સંસારી જીવ પોતાના કર્માનુસાર કદી મનુષ્ય, કદી દેવ, કદી તિર્યંચ અને કદી નારકના રૂપમાં અવતરે છે અને તે તે ગતિ યોગ્ય આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પાછો સંસાર જામણ કરે છે. આ સંસારનાટકનો ક્યારે પણ વિનાશ નથી થતો અને એના પાત્રોને કદી વિશ્રામ નથી મળતો. આ અનન્ત-કાલીન નાટકમાં જીવોનો વિશેષ સમય તિર્યંચગતિમાં, એનાથી કંઈક ઓછો દેવ અને નારકગતિમાં અને તેથી ઓછો સમય મનુષ્યગતિમાં વ્યતીત થાય છે. એટલા માટે જ માનવ ભવ દુર્લભ છે. આત્માની મુક્તિ મનુષ્ય ભવમાં જ થઈ શકે છે. દેવ ભવ, પુણ્ય ફળ ભોગની અપેક્ષાએ શ્રેષ્ઠ છે પરંતુ આત્મહિતની દૃષ્ટિએ તે મનુષ્ય ભવનો મુકાબલો નથી કરી શકતો. તિર્યંચ અને નારક ભવ ઘણું કરીને પાપફળ ભોગવવાનું સ્થાન હોવાથી આ ગતિઓના જીવ આત્મઉન્નતિ કરવામાં અસમર્થ હોય છે, માટે માનવ ભવ પ્રાપ્ત કરીને દરેક જીવે સ્વાત્મહિત સાધી લેવું તે જ તેની યથાર્થતા છે.

ધર્મશ્રવણ

અનન્તકાળ સુધી ભટકતાં ભટકતાં કદી જીવને મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જ્યાંસુધી તેને ધર્મશ્રવણ વગેરે વિશિષ્ટ સામગ્રી નથી મળતી ત્યાં સુધી કેવળ મનુષ્યભવ હિતસાધક નથી

થઈ શકતો. અનાર્થ પણ મનુષ્ય જ હોય છે પરંતુ એમના જીવનનો ઉપયોગ શું? ધર્મના થોડા પણ અક્ષરો જેના કાને નથી પડ્યા તે મનુષ્ય થઈને પણ શું આત્મહિત સાધી શકશે? અનાર્થોને સ્વભાવથી ધર્મશ્રવણ દુર્લભ હોય છે, પરંતુ આર્થનામધારી સર્વે મનુષ્યો પણ શ્રવણના અધિકારી નથી હોતાં. પ્રમાદ, લોભ, ભય, અહંકાર, અજ્ઞાન અને મોહ વગેરે અનેક કારણોને અંગે કુલીન આર્થોને પણ ધર્મશ્રવણનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. જેઓના જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ ક્ષયોપશમને પ્રાપ્ત થયા હોય છે તેવા જીવો જ ધર્મશ્રવણ કરી શકે છે.

સત્ય શ્રદ્ધા

ધર્મશ્રવણ કરવાવાળા દરેક શ્રદ્ધાળુ નથી હોતા. ધર્મતત્ત્વને સાંભળીને પણ બધા એના પર વિશ્વાસ નથી કરતા. કોઈક વ્યક્તિ કુળધર્મના રાગથી, કોઈ સત્ય ધર્મના દ્વેષથી, કોઈ તત્ત્વને ન સમજવાથી અને કોઈ મતભેદવાળાઓના ભરમાવ્યાથી શ્રવણ કરેલ તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા નથી લાવતા, સત્ય પર સત્યતાની અને અસત્ય પર અસત્યની ખુદ્ધિ નથી કરતા. પરિણામે એનું તત્ત્વશ્રવણ નિષ્ફળ બાંધ છે.

જેના ભવબ્રમણનો અંત નજીક આવી ગયો છે, અંતરંગ નેત્ર ખુલી ગયા છે અને આત્મિક સુખપ્રાપ્તિનો સમય મર્યાદિત થઈ ગયો છે, એને યોગ્ય પ્રાણીઓના હૃદયમાં સત્યધર્મની છાપ પડે છે, એના ચિત્તમાં જ્ઞાનીનો ઉપદેશ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

સંયમ—વીર્ય

સંસારની અગણિત જીવરાશિમાં મનુષ્ય ઘણું ઓછા છે, તેઓમાં ધર્મશ્રીતા ઘણા ઓછા છે, શ્રીતાઓમાં શ્રદ્ધાળુ અને શ્રદ્ધાળુઓમાં પણ સંયમમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા સર્વથી ઓછા છે. તેઓ સાંભળે છે તેમજ શ્રદ્ધા પણ કરે છે, તદુપરાન્ત એ માર્ગ પર ચાલવું એ તલવારની ધાર પર ચાલવા સમાન માને છે. તેઓ ફક્ત કહેતા જ નથી પરંતુ હૃદયથી માને પણ છે કે સંસાર અસાર છે. કુટુંબ સંબંધ ક્ષણિક છે, છતાં પણ તેઓ સંસાર, કુટુંબ અને વિષયનો ત્યાગ કરવાને માટે પુરુષાર્થ નથી કરતા. ભગવાને કહ્યું—દેવાનુપ્રિયો! જ્યાં સુધી તમે સંયમમાર્ગમાં અગ્રેસર નહિ થાવ ત્યાં સુધી કર્મક્ષય કરીને મુક્તિની સમીપ નહિ પહોંચો અને શારીરિક, માનસિક, કષ્ટોથી છૂટકારો નહીં મેળવી શકો.

મુક્તિ ધર્મ

સંયમ ધર્મના પથિક(મુસાફર)ને સર્વપ્રથમ શુદ્ધ સાચા ગુરુ અને સાચા ધર્મને પીછાનીને એમાં દૃઢ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ કરવો જોઈએ. તથા પંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મનું પાલન કરી વિશુદ્ધ સંયમી બનવું જોઈએ.

પાંચ મહાવ્રતો નીચે પ્રમાણે જાણવા:-

૧. પ્રાણાતિપાત-વિરમણ—સૂક્ષ્મ-સ્થૂલ સર્વ પ્રકારના જીવોની માનસિક, વાચિક તથા કાયિક હિંસા કરવાનો, કરાવવાનો તથા અનુમોદન કરવાનો ત્યાગ.
૨. મૃષાવાદ-વિરમણ—મનસા વાચા કર્મણા અસત્ય બાષણ કરવાનો, કરાવવાનો તથા અનુમોદન કરવાનો ત્યાગ.

૩. અદત્તાદાન-વિરમણ—મન, વચન, કાયાથી બીજાની વસ્તુ લેવાનો, લેવડાવવાનો અને અનુમોદન કરવાનો ત્યાગ.
૪. મૈથુન-વિરમણ—મન, વચન અને શરીરથી મૈથુન સેવન કરવાનો, કરાવવાનો અને અનુમોદન કરવાનો ત્યાગ.
૫. પરિગ્રહ-વિરમણ—મન, વચન અને શરીરથી ધન ધાન્યાદિ બાહ્ય અને રાગદ્વેષ વગેરે આભ્યન્તર પરિગ્રહ કરવાનો, કરાવવાનો અને અનુમોદન કરવાનો ત્યાગ.

આ મહાવ્રતાનું પાલન કરવાવાળો સંયમી “સર્વવિરત” શ્રમણ સંસારજાલથી અંત કરી સાત આઠ લવોની અંદર કર્મમુક્ત થઈ આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

ગૃહસ્થ ધર્મ

જે મનુષ્ય ઉપર્યુક્ત પંચમહાવ્રતાત્મક ધર્મમાર્ગનું અનુકરણ નથી કરી શકતો, પુરુષાર્થની હીનતાથી પોતાના આત્માને સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રલાયક નથી માનતો તે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને દેશવિરતિ ધર્મથી પણ પોતાની આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે. દેશવિરતિ સંયમી ‘બ્રાહ્મ’ અથવા “શ્રમણોપાસક” કહેવાય છે. શ્રમણોપાસકે દ્વાદશ વ્રતાત્મક દેશવિરતિ ધર્મનું પાલન કરવું જોઈએ.

શ્રાવક ધર્મના બાર વ્રતા

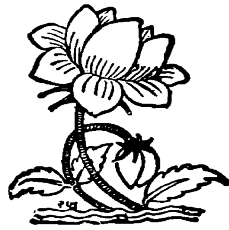
૧. સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણ—ત્રસ (ચાલતાં ફરતાં) જીવોની નિષ્કારણ હિંસા ન કરવી.
૨. સ્થૂલ મૃષાવાદવિરમણ—સ્થૂલ જૂઠું ન બોલવું.
૩. સ્થૂલ અદત્તાદાન-વિરમણ—જેના લેવાથી ચોર કહેવાય એવી ચીજો સ્વામીની આજ્ઞા વિના ન લેવી.
૪. સ્વસ્ત્રીસંતોષ પરસ્ત્રીવિરમણ—પરસ્ત્રીગમનનો ત્યાગ. સ્વસ્ત્રીગમનનું નિયમન.
૫. પરિગ્રહપરિમાણ—ચલ-અચલ, સચિત્ત-અચિત્ત સર્વપ્રકારની સંપત્તિનું નિયમન-પરિમાણ.
૬. દિક્ પરિમાણ—સર્વ દિશાઓમાં જવા-આવવાનું નિયમન.
૭. ભોગોપભોગપરિમાણ—ખાનપાન, મોજશોખ અને ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓનું નિયમન.
૮. અનર્થદંડપરિમાણ—નિર્થક પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ.
૯. સામાયિક—રોજ ઓછામાં ઓછી બે ઘડી (૪૮ મિનિટ) મિનિટ સુધી સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓને છોડી સમભાવ-નિવૃત્તિ માર્ગમાં સ્થિર થવું.
૧૦. દેશાવકાશિક—સ્વીકૃત મર્યાદાઓને ઓછી કરવી.
૧૧. પૌષધોપવાસ—અષ્ટમી, ચતુર્દશી વગેરે દિવસોમાં સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓને છોડી અહોરાત્ર (રાત્રિ અને દિવસ) ધાર્મિક જીવન વિતાવવું.
૧૨. અતિથિસંવિભાગ-પૌષધોપવાસની સમાપ્તિ કરી શ્રમણ વગેરે અતિથિને આહાર વગેરે દાન દેવું.

ઉપરોક્ત ૧૨ નિયમ ગૃહસ્થોના દ્વાદશ વ્રત કહેવાય છે. આ નિયમોને પાલન કરવાવાળા “શ્રમણોપાસક” અનુક્રમથી આત્મશુદ્ધિ કરતો મુક્તિ સન્મુખ પહોંચે છે અને ભવાન્તરમાં શ્રમણ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી શકે છે.

જે મનુષ્યોમાં શ્રમણ તથા શ્રમણોપાસક ધર્મને પાલન કરવાનું સામર્થ્ય નથી એઓએ પણ પોતાની ચિત્તભૂમિમાં સુદેવ, સુશુરુ, સુધર્મરૂપ તત્ત્વત્રયીમાં શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. જેવી રીતે માર્ગમાં રહેલ કમજોર (તાકાત વિનાનો) પુરુષ પણ કદી કદી ઇષ્ટ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લે છે તેવી રીતે અવ્રતી શ્રદ્ધાવાન જીવ પણ માર્ગાભિમુખ રહી ઇષ્ટ સ્થાનને જરૂર પ્રાપ્ત કરી લે છે.

ભગવાન મહાવીરની તત્ત્વવાળી દેશનાથી પ્રભાવિત થઈને સભાજનોમાંથી રાજકુમાર મેઘ, નન્દીષેણ વગેરે અનેક પુરુષોએ શ્રમણ ધર્મની પ્રવ્રજ્યા લીધી, રાજકુમાર અભય અને સુલસા વગેરે અનેક સ્ત્રીપુરુષોએ ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકાર્યો અને રાજા શ્રેણિક વગેરે અનેક મનુષ્યોએ ભગવાનના પ્રવચન પર શ્રદ્ધા પ્રકટ કરી. એ વર્ષનું ચાતુર્માસ પણ ભગવાને રાજગૃહીમાં વિતાવ્યું અને અનેક મનુષ્યોને ધર્મપથ પર લાવી તેમને ઉદ્ધાર કર્યો.

વર્ષાકાળ વ્યતીત થતાં શ્રમણ ભગવાને રાજગૃહીથી વિદેહ તરફ વિહાર કર્યો અને અનેક નગરોમાં ધર્મપ્રચાર કરી ભગવાન બ્રાહ્મણકુંડ ગ્રામ પહોંચ્યા અને નગર બહાર બહુસાળ નામના ઉદ્યાનમાં સ્થિરતા કરી.

પ્રકરણ ચૌદમું

પ્રભુ મહાવીર પધાર્યા છે

પ્રભુ મહાવીર બ્રાહ્મણકુંડગ્રામ નગરમાં પધાર્યા. નગરની બહાર વિવિધ જાતિના વૃક્ષો અને લતાઓથી વ્યાપ્ત બહુશાળ નામના ચૈત્ય (ઉદ્યાન) માં દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. પૂર્વ દિશા સન્મુખ મણિના પાદપીઠ સહીત રત્ન સિંહાસન સ્થાપન કર્યું. જેની ઉપર ત્રિલોકના નાથ દેવાધિદેવ પરમાત્મા મહાવીરદેવ બેઠા છે, તેમના પાદપીઠની પાસે ભગવાન ગૌતમસ્વામિ બેઠા છે. દેવો, મનુષ્યો અને તિર્યંચો સર્વે પોતપોતાના સ્થાને બેઠા છે. શહેરમાં સર્વત્ર સમાચાર પ્રસરી ગયા છે, ઘેરઘેર આનંદ અને ઉત્સાહના પૂર આવ્યા છે અને પ્રભુની દેશના સાંભળવા જવા લોકો ઉમટી રહ્યા છે. પ્રભુ મહાવીર પધાર્યા છે. એના હર્ષનાદો ચોરે અને ચોટે ગાજી રહ્યા છે.

આ વાત સાંભળતાં જ પૂર્વે કહેલા ઋષભદત્ત નામના બ્રાહ્મણનું મન અત્યંત આનંદનાં ભારથી ભરાઈ ગયું. અને પોતાની પત્ની દેવાનંદા નામની બ્રાહ્મણીને કહેવા લાગ્યો કે “ હે સુંદરી ! હે પ્રિયતમા ! ત્રણ લોકના તિલક સમાન અને સત્ય પદાર્થની કથા કહેવામાં સમર્થ શ્રી મહાવીર જિનેશ્વર આપણા શહેર નજીકના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા છે. હે પ્રિયા ! માત્ર તેમનું દર્શન પણ અનુપમ કલ્યાણના સમુદનું કારણ છે, તો પછી તેમની પાસે જવું, તેમને વંદન કરવું, અને પાદસેવન કરવું વિગેરે સેવા કરવાથી કલ્યાણનું કારણ થાય તેમાં શું કહેવું ? તેથી આપણે જઈએ અને તેમના દર્શનવડે આપણું પોતાનું જીવિત સફળ કરીએ. ” તે સાંભળીને દેવાનંદાનું હૃદય પણ આનંદથી વિકસ્વર થઈ રહ્યું. તરતજ પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે “ હે પ્રિયતમ ! તમે કહ્યું તે યોગ્ય જ છે તેથી ચાલો આપણે જઈએ. ”

આ દેવાનંદાના ગર્ભમાંથી જે દિવસે જગત્સ્વામિ અપહાર કરાયા હતા તે દિવસથી જ તે મહાશોકને વહન કરતી હતી. પરંતુ જ્યારે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણે ભગવાન મહાવીરના સમવસરણમાં જવાની વાત કરી ત્યારે તેના રોમેરોમમાં આનંદ, ઉત્સાહ અને કોષ અનેરી ભાતનો ઉમંગ અંગે અંગમાં પ્રગટી ઉઠ્યો.

ઉત્તમ પ્રકારના બળદોથી સુશોભિત સુંદર રથમાં બેસીને આ યુગલ સમવસરણ તરફ સીધાવે છે. અને ભગવાનના સમવસરણમાં આવી પહોંચે છે. પ્રભુના અતિશયો જોઈને તેઓ બંનેએ રથ ઉપરથી ઉતરી પાંચ પ્રકારના અભિગમવડે સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. જીનેશ્વરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવાપૂર્વક પ્રણામ કરીને હર્ષિત મનવાળા તે ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ ભૂમિ પર બેઠા. દેવાનંદા પણ ભગવાનને પ્રણામ કરીને વિનય સહિત ઉભી રહીને જ શ્રવણ કરવાને ઇચ્છતી મસ્તક પર બે હાથ બેઠી પ્રભુને સાંભળવા લાગી. જે સમયે ભગવાન તેણીના ચક્ષુવડે જોવામાં આવ્યા તે સમયે તેણીનું મુખકમળ અત્યંત વિકસિત થયું. તેણીના હર્ષથી પ્રકુદિલિત થયેલ નેત્રોમાંથી આનંદના અશ્રુ ઝરવા લાગ્યા. મેઘની જળધારાથી હણાયેલા કદંબના પુષ્પની જેમ તેના શરીર પર રોમાંચ ખડા થયા. અને તેણીના સ્તનમાંથી દૂધની ધારા નીકળવા લાગી.

તેવા પ્રકારની તેણીને જોઈ સંશય ઉત્પન્ન થવાથી ગૌતમસ્વામી જગદ્ગુરૂને પ્રણામ કરી પૂછવા લાગ્યા કે:—હે ભગવન્ ! નિમેષ રહિત દષ્ટિવડે આપના મુખને જોતી આ દેવાનંદા પોતાના પુત્રના દર્શનને અનુસરતી અને પ્રેમના સમુદને ધારણ કરનારી અવસ્થાને પામી તેનું શું કારણ ?

ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે:—હે ગૌતમ ! આ દેવાનંદા મારી માતા છે. હું આ દેવાનંદાની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર છું. કેમકે હું દેવલવથી જ્યારે ચ્યવ્યો ત્યારથી આરંભીને ખ્યાસી દિવસ સુધી આ માતાના ગર્ભમાં રહ્યો હતો. તેથી પ્રથમના સ્નેહના અનુરાગે કરીને આ દેવાનંદા આ વાતને નહિ જાણવા છતાં આવા પ્રકારના સંબ્રમણને પામી છે.”

આ પ્રમાણે જીનેશ્વર દેવનું વચન સાંભળીને તત્કાળ દેવાનંદા સહિત ઋષભદત્ત અત્યંત આનંદિત થયા. તથા પર્ષદામાં બેઠેલા સર્વે લોકો અત્યંત વિસ્મય પામ્યા. પૂર્વે નહિ સાંભળેલી અફભૂત વાર્તા સાંભળીને કોણ વિસ્મય ન પામે ?

ભગવાનની અમૃતવાણી અને વૈરાગ્ય દેશના સાંભળી ત્યારે આનંદના ઝરનારા નેત્રવાળા તે બંનેને માત્ર પોતાના જ અનુભવથી જાણી શકાય તેવો કોઈ અપૂર્વ આનંદ ઉત્પન્ન થયો.

આ સમયે સંસારથી વિરક્ત થયું છે મન જેમનું તેવા ઋષભદત્ત તથા દેવાનંદા બંનેએ પ્રભુની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને પ્રભુએ સાધુનો આચાર કહી સંભળાવ્યો. આર્યા-ચંદના પ્રવર્તિનીને દેવાનંદાને શિષ્યાપણે આપી. અને ઋષભદત્તને સ્થવિરોની પાસે સોંપવામાં આવ્યા. પછી તે બંને અતિચાર રહિત ચારિત્રધર્મ પાળવામાં બદ્ધલક્ષ્ય (તત્પર) થઈ અપૂર્વ અપૂર્વ (નવા નવા) તપ કરવામાં તત્પર થઈ, અગીઆર અંગનો અભ્યાસ કરી, પર્યાંત સમયે સંલેખનાનું આરાધન કરી, મોક્ષરૂપી મહા મહેલ ઉપર ચઢવાના સાધનભૂત નિસરણીની જેવી ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચડી મોક્ષપદને પામ્યા.

ત્યાર પછી ભગવાન ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ પધાર્યા અહીં પ્રથમથી જ જિનેશ્વરના વિહારનું નિવેદન કરવાવાળા પુરૂષોએ નંદિવર્ધન રાજાને સ્વામીના આગમનની વધામણી આપી. સપરિવાર હાથીની અંબાડી ઉપર વિરાજમાન થઈ નંદિવર્ધન રાજા પ્રભુ મહાવીરને સમવસરણમાં વંદન કરવા પધાર્યા.

અહીં પ્રભુની પુત્રી પ્રિયદર્શના તથા તેના પતિ એટલે ભગવાનના જમાઈ જમાલિએ ભગવાનની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળીને બંનેએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જમાલિએ પાંચસો રાજકુમારો સહિત પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી તથા એક હજાર રાજકન્યાઓવડે પરિવરેલી અને વૃદ્ધિ પામતા સંવેગવાળી પ્રિયદર્શના પણ સાધ્વી થઈ.

ત્યાર પછી ભગવાન મહાવીર સ્વામી શ્રમણ સંઘ સહિત એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા રાજગૃહનગરમાં પધાર્યા. તે નગરની બહાર ગુણશીલ નામના ચૈત્ય (ઉદ્યાન)માં દેવોએ સમવસરણ રચ્યું. આ અવસરે શ્રેણીકરાજ સમવસરણમાં વિરાજમાન ભગવાનને સાંભળીને અભયકુમાર, મેઘકુમાર અને નંદિવેણુ વગેરે પુત્ર પરિવાર સહિત જગદ્ગુરૂને વાંદવા માટે આવે છે. અને પ્રભુ મહાવીરના પરમ ભક્ત બને છે.

પ્રકરણ પંદરમું ચોમાસાં અને નિર્વાણ

પ્રભુના એકંદર ચોમાસાં

શ્રમણુ લગવાન મહાવીરે અસ્થિક આમને આશ્રીને વર્ષાકાળમાં રહેવા માટે પહેલું અંતરાવાસ—ચોમાસું કર્યું. ચંપા અને પૃથ્વ્યંપાને આશ્રીને વર્ષાકાળમાં રહેવા માટે ત્રણ ચોમાસાં કર્યાં. વૈશાલી નગરી અને વાણિજ્ય આમને આશ્રીને બાર ચોમાસાં કર્યાં. રાજગૃહ-નગરની બહાર ઉત્તર દિશામાં નાલંદ નામના પાડાને આશ્રીને ચૌદ ચોમાસાં કર્યાં. છ ચોમાસાં મિથિલા નગરીમાં, બે ભદ્રિકા નગરીમાં, એક આલંલિકા નગરીમાં, એક શ્રાવસ્તી નગરીમાં, એક વજ્રભૂમિ નામના અનાર્ય દેશમાં અને એક મધ્યમ પાપા નગરીને વિષે હસ્તિપાલ રાજના કારકુનોની જીર્ણુ સલામાં અપશ્રિમ છેલ્લું ચોમાસું કર્યું.

પાપા નગરીનું નામ પ્રથમ તો અપાપા હતું, પણ પ્રભુ તે નગરીમાં કાળધર્મ પામ્યા તેથી દેવોએ તેનું નામ ફેરવીને પાપાપુરી પાડ્યું.

આ રીતે પ્રભુના છન્નસ્થકાળમાં અને કેવલી અવસ્થામાં બધા મળીને બેંતાલીશ ચોમાસાં થયા.

પ્રભુ મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા :

શ્રમણુ લગવાન મહાવીર જે વર્ષાકાળમાં મધ્યમ પાપાપુરીને વિષે હસ્તિપાલ રાજના કારકુનોની સલામાં છેલ્લું ચોમાસું વર્ષામાં રહેવા માટે કર્યું તે ચોમાસાનો વર્ષાકાળનો ચોથો મહીનો આસો માસ (ગુજરાતી)ના કૃષ્ણ પક્ષના પંદરમા દિવસે એટલે અમાવાસ્યાએ પાછલી રાત્રીએ કાળધર્મ પામ્યા. કાળ સ્થિતિ અને ભવ સ્થિતિની જાળથી છુટા થયા. સંસારનો પાર પામી ગયા. સંસારમાં ફરીથી ન આવવું પડે તેવી રીતે લોકાચ લક્ષણ ઉંચે સ્થાને સ્થિર થયા; તેમનાં જન્મ, જરા અને મરણના બંધનો—બંધનના હેતુભૂત કર્મો છેદાઈ ગયા. તેઓ સિદ્ધ થયા, પુદ્ધ થયા, ભવોપગ્રાહી કર્મોથી મુક્ત થયા. સકળ દુઃખોથી અંત પામ્યા. સમગ્ર સંતાપથી પર થયા. શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખોથી અજગા થયા. શ્રી મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા ત્યારે ચંદ્ર નામનો સંવત્સર હતો. આસો વદી અમાવાસ્યાની રાત્રિને વિષે સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે ચંદ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થયે શ્રમણુ લગવાન મહાવીર કાળધર્મ પામ્યા. તેમના શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખો ક્ષીણ થયાં.

તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણુ લગવાન મહાવીર ત્રીશ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાવાસની મધ્યમાં રહીને, બાર વરસથી કંઈક અધિક સમય સુધી બાર વરસ અને સાડા છ મહિના સુધી છન્નસ્થ પર્યાય પાળીને, ત્રીશ વરસથી કંઈક ઓછા સમય સુધી ઓગણત્રીશ વરસ અને સાડા પાંચ મહિના સુધી કેવલી પર્યાય પાળીને, એકંદર બેંતાલીશ વરસ સુધી શ્રામણ્ય પર્યાય—ચારિત્ર પર્યાય પાળીને, સર્વ મળી કુલ બેંતાંતેર વરસ સુધી, પોતાનું સર્વ આયુષ્ય

પાળીને, વેદનીય, આયુઃ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર લવોપગ્રાહી કર્મો ક્ષીણ થયે, આ અવ-સર્પિણીમાં દુષમા સુષમા નામનો ચોથો આરો ઘણોખરો ગયા બાદ-ચોથા આરાના ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ બાકી રહેતાં, મધ્યમ પાપાનગરી વિષે હસ્તિપાલ નામના રાજાનાં કારકુનોની સલામાં, રાગ-દ્વેષ રહિત હોવાથી એકલા, અદ્વિતીયપણે-ઋષભ દેવાદિ તીર્થંકરો દસ હજાર વગેરે પરિવાર સાથે મોક્ષે ગયા, તેમ બીજા કેઈની સાથે નહીં-પણ એકાકીપણે, નિર્જલ છટૂ તપ વડે મુક્ત થઈને, સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે ચંદ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થયે, પ્રભાત કાળરૂપ અવસરને વિષે ચાર ઘડી રાત્રી અવશેષ રહેતાં, સમ્યક્ પ્રકારે પદ્માસને બેઠા, પુણ્યના ફલ વિપાકવાળા પંચાવન અધ્યયનો, પાપના ફલ વિપાકવાળા પંચાવન અધ્યયનો, અને કેઈના પૂછ્યા વિના છત્રીસ ઉત્તરો કહીને, પ્રધાન નામનું મરૂદેવીનું એક અધ્યયન ભાવતા ભાવતા, કાળધર્મ પામ્યા, સંસાર સમુદ્રનો પાર પામ્યા, સંસારમાં ફરીથી આવવું ન પડે તેમ સમ્યક્ પ્રકારે ઉર્ધ્વ પ્રદેશમાં ગયા. તેમના જન્મ-જરા-મરણનાં કારણભૂત કર્મો છેદાઈ ગયા, તેમના સર્વ અર્થ સિદ્ધ થયા, તત્ત્વના અર્થ ખરાખર પામી ગયા, લવોપગ્રાહી કર્મોથી છુટા થયા; સર્વ દુઃખોનો અંત પામ્યા, સર્વ પ્રકારના સંતાપોથી અળગા થયા અને શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખો છુટી ગયાં.

જે રાત્રિને વિષે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મ પામ્યા-યાવત સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા તે રાત્રીએ ઘણાં દેવદેવીઓ સ્વર્ગમાંથી આવવા અને પાછાં જવા લાગ્યા; તેથી આકાશમાં સર્વત્ર ઉદ્યોત ફેલાયો, રાત્રિ પ્રકાશમય બની ગઈ, સ્વર્ગથી નીચે ઉતરતાં અને ઉંચે ચડતાં દેવદેવીઓને લીધે રાત્રિ બાજુ અતિશય આકુળ થઈ હોયની એવો ભાસ થયો !

જે રાત્રિને વિષે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાળધર્મ પામ્યા તે રાત્રિએ કાશી દેશના મહાકિ જાતિના નવ રાજાઓ, અને કોશલ દેશના લેચકિ જાતિના નવ રાજાઓ જેઓ ભગવંતના મામા ચેટક રાજાના સામંતો હતા, અને જેઓ કાર્યવશાત્ પાવાપુરીમાં ગણુનો મેળાપ કરવા એકઠા થયા હતા. તે અઢારે ગણુ રાજાઓએ અમાવાસ્યાને વિષે, સંસાર સમુદ્રથી પાર પહોંચાડનાર તપ પૌષ્ઠોપવાસ (ઉપવાસ) કર્યો હતો. તે અઢારે રાજાઓએ વિચાર્યું કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા તેથી ભાવ ઉદ્યોત તો ગયો, પણ હવે આપણે દ્રવ્ય ઉદ્યોત કરવો જોઈએ. તેથી તેમણે તે રાત્રિએ દીવા પ્રગટાવ્યા. ત્યારથી દીપોત્સવ-દીવાળી નામનું પર્વ શરૂ થયું.

પ્રકરણ સોળમું

શ્રી ગૌતમસ્વામીને કેવળજ્ઞાન

તે જ રાત્રિએ ભગવાનના શ્રેષ્ઠ અંતેવાસી-મોટા પટ્ટધર શિષ્ય ગૌતમ ગોત્રના શ્રી ઇન્દ્ર-ભૂતિ આણુગારને શ્રી મહાવીર પ્રભુ વિષે જે પ્રેમબંધન હતું તે નષ્ટ થયું. અને અનંત વસ્તુના વિષયવાળું, અવિનાશી, અનુપમ, યાવત્ કોઈપણ વસ્તુવડે સ્ખલના ન પામે એવું, સમસ્ત આવરણ રહિત, સઘળા પર્યાયે યુક્ત, સર્વ વસ્તુને જણાવનારું, સઘળા અવયવોથી સંપૂર્ણ પ્રધાન કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું.

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીનો પોતાની ઉપર પ્રશસ્ત સ્નેહરાગ છે એમ જાણી, તે સ્નેહરાગ નિવર્તન કરવા માટે પોતાના અંત વખતે-અમાવાસ્યાના સંધ્યાકાળ પહેલાં, શ્રી ગૌતમસ્વામીને નજીકના કોઈ ગામમાં, દેવશર્મા નામના બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધવા મોકલ્યા. ગૌતમસ્વામી પ્રભુની આજ્ઞા સ્વીકારી તુરત ત્યાં ગયા અને દેવશર્માને પ્રતિબોધ કરી, પ્રભાતે પાછા આવતાં રસ્તામાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનું નિર્વાણ સાંભળ્યું. સાંભળતાં જ ક્ષણવાર વજ્રથી હણાયા હોય તેવા શૂન્ય થઈ ગયા. થોડીવાર સ્તબ્ધપણે ઉભા રહી, તેઓ બોલવા લાગ્યા કે:- “હે સ્વામી ! આટલો વખત મેં આપની સેવા કરી પણ અંત સમયે જ મને આપના દર્શનથી દૂર કર્યો ?

હે જગત્પતિ ! આજે મિથ્યાત્વરૂપી અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો છે, કુતીર્થીરૂપી ધ્રુવડો ગર્જરવ કરી રહ્યા છે, અને દુકાળ, યુદ્ધ, વૈર વગેરે રાક્ષસો રાહ જોતાં બેઠાં છે ! હે પ્રભુ ! તમારા વિના આજનું ભરતક્ષેત્ર, અંદ્રને રાહુએ ગળ્યો હોય અને જેવું આકાશ લાગે તેવું નિસ્તેજ લાગે છે. તમારા વિના સુનું લાગતું ભરતક્ષેત્ર, દીપક વિનાના મહેલ જેવું, જાણે ખાવા ધાતું હોય તેવું લાગે છે.

હે નાથ ! હું હવે કોના ચરણકમળમાં મારું માથું ઝુકાવીને વારંવાર પદાર્થો વિષે પ્રશ્નો પૂછીશ ? હવે હું “હે ભગવાન !” “ભગવંત” કહી કોને સંબોધીશ ? મને પણ હવે બીજો કોણ આત્મ વાણીથી ગૌતમ-ગોયમ કહીને બોલાવશે ?

અરેરે ! વીર ! હે વીર !! આપે આ શું કર્યું ? આવે ખરે અવસરે જ મને કાં દૂર કર્યો ? હે ભગવાન ! તમને શું એમ લાગ્યું કે હું એક બાળકની પેઠે આડો પડીને આપનો છોડો ન છોડત ? હું પાસે હોત તો તમારા કેવળજ્ઞાનમાં ભાગ પડાવત ? અને મને કદાચ તમારી સાથે મોક્ષ પર્યાંત રાખ્યો હોત તો શું મોક્ષમાં સંકડાશ પડત ? તમને હું શું ભારે પડતો હતો ? કે મને મૂકીને ચાલ્યા ગયા ?” આ પ્રમાણે થોડો વખત સુધી તો તેમના મુખમાંથી “વીર ! વીર !!” નામનો જાપ અસ્ખલિતપણે વહેવા લાગ્યો.

થોડીવારે તેમની જ્ઞાનદષ્ટિ સતેજ થઈ. શોકનો આવેગ શમી ગયો. તેઓ જ્ઞાનદષ્ટિએ વિચારવા લાગ્યા કે-“અરેરે ! હું કેવી મિથ્યા ભ્રમણામાં પડી ગયો ? વીતરાગ તો સ્નેહ વિનાના જ હોય, એ સત્ય મને કેમ ન સૂઝ્યું ? મારો જ અપરાધ થયો કે મેં તે વખતે

શ્રુતનો ઉપયોગ ન દીધો. એ નિર્મોહીને તે વળી મારી પર શાનો મોહ હોય ? ખરેખર હું પોતે જ મોહમાં પડ્યો છું. મારા આ એકપક્ષી સ્નેહને ધિક્કાર છે ! મારે એવા સ્નેહનો આ ક્ષણે જ ત્યાગ કરવો જોઈએ. વસ્તુતઃ મારું કોણ છે ? હું એકલો છું. મારું કોઈ જ નથી. તેમ હું પણ કોઈનો નથી.” આવી રીતે સમભાવના વિષે આરૂઢ થતાં શ્રી ગૌતમસ્વામીને પણ તત્કાળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

પ્રાતઃકાળમાં ઇંદ્રાદિએ આવીને મહોત્સવ કર્યો. મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તેલા સાધકોને સ્નેહ એ વજની સાંકળ સમાન છે. જ્યાંસુધી શ્રી વીર પ્રભુ જીવતા રહ્યા ત્યાંસુધી તેમના પર સ્નેહ ધરાવનાર શ્રી ગૌતમસ્વામી કેવળી ન થઈ શક્યા. પરંતુ એકંદરે ગૌતમસ્વામીને બધું સવળું પડી ગયું. એ એક આશ્ચર્યની વાત છે.

તેમનો પ્રચંડ ગર્વ-પાંડિત્યનું અભિમાન તેમને પ્રભુ પાસે ખેંચી ગયું અને ત્યાં બોધ પામ્યા. એટલે એક રીતે અહંકાર જ તેમને પ્રતિબોધમાં સહાયક નીવડ્યો, તેમનો રાગ પ્રભુ ભક્તિમાં પરિણમ્યો અને પ્રભુના વિરહમાંથી ઉદ્ભવેલો ખેદ, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવવામાં સાધનભૂત થયો. શ્રી ગૌતમસ્વામી બાર વરસ સુધી કેવળી પર્યાય પાળી, સુધર્મસ્વામિને લાંબા આયુષ્યવાળા જાણી તેમને ગણ સોંપી મોક્ષ સીધાવ્યા.

કાર્તિક શુદ્ધ એકમને દિવસે દેવોએ શ્રી ગૌતમસ્વામીના કેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો ત્યારથી તે દિવસ પણ લોકોમાં આનંદ ઉત્સવમય ગણાયો. પ્રભુના મોટાભાઈ નંદિવર્ધન રાજા પ્રભુનું નિર્વાણ થયેલું સાંભળી અત્યંત ખિન્ન થયા, એ ખિન્નતા ટાળવા તેમની બહેન સુદર્શનાએ તેમને સમજાવી કાર્તિક શુદ્ધ બીજને દિવસે આદર સહિત પોતાને ઘેર બોલાવી ભોજન કરાવ્યું, ત્યારથી “ લાઇબીજ ” નામનું પર્વ પ્રવર્ત્યું.

સાધુ સાધ્વી અને શ્રાવક શ્રાવિકાની સંપદા

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે ચૌદ હજાર સાધુઓ હતા. આર્ય ચંદનખાળા વિગેરે છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ હતી. શંખ શતક વિગેરે એક લાખ અને ઓગણસાઠ હજાર શ્રાવકો હતા. અને સુલસા, રેવતી વિગેરે ત્રણ લાખ અને અઠાર હજાર શ્રાવિકાઓ હતી. સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાની એટલી ઉત્કૃષ્ટ સંપદા પ્રભુને હતી.

ભગવાનને ત્રણસો ચૌદપૂર્વી હતા. ચૌદપૂર્વી અસર્વજ્ઞ હોવા છતાં સર્વજ્ઞ જેવા જ હોય. અકારાદિ સર્વ અક્ષરોના સંયોગોને જાણે, સર્વજ્ઞની જેમ સાચી પ્રજ્ઞપણા કરે. ભગવાનને અતિશયો એટલે આમર્ષોષધી વિગેરે લબ્ધિઓને પ્રાપ્ત થયેલા તેરસો અવધિજ્ઞાનીઓ હતા.

સંપૂર્ણ-સંભિન્ન શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરનારા સાતસો કેવલજ્ઞાનીઓ હતા. પોતે દેવ ન હોવા છતાં દેવની ઋદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા-દેવની ઋદ્ધિ વિકુર્વવાને સમર્થ એવા વૈક્રિય લબ્ધિવાળા સાતસો મુનિઓ પ્રભુને હતા.

અઢીઢીપ અને બે સમુદ્રને વિષે રહેલા પર્યાપ્તા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના મનોગત ભાવને જાણનારા, પાંચસો વિપુલભતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓ હતા.

દેવ, મનુષ્ય કે અસુરની સભામાં વાદને વિષે પરાજય ન પામે એવા પ્રકારના ચારસો વાદીઓ હતા.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના સાતસો શિષ્યો અને ચૌદસો સાધ્વીઓ મુક્તિ પામ્યા યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયાં.

અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા મુનિઓ આગામી ભવમાં સિદ્ધ થવાના હોવાથી જેઓનું કલ્યાણ છે એવા આઠસો અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા પ્રભુને થઈ.

પ્રભુ મહાવીરના શાસનમાં શ્રી મહાવીર પરમાત્માને કેવલજ્ઞાન થયા પછી ચાર વર્ષે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો તે તેમના પટ્ટધર ત્રીજા પુરુષ સુધી શ્રી જંબુસ્વામી સુધી મોક્ષ-માર્ગ ચાલુ રહ્યો.

શ્રી વીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી બાર વર્ષે ગોતમસ્વામી, વીસ વર્ષે સુધર્માસ્વામી અને ચોસઠ વર્ષે શ્રી જંબુસ્વામી મોક્ષે ગયા ત્યારપછી દશ વસ્તુઓ વિચ્છેદ ગઈ—

(૧) મનઃપર્યવજ્ઞાન. (૨) પરમાવધિ, કે જેના ઉત્પન્ન થયા પછી એક અંતર્મુહૂર્તની અંદર કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે. (૩) પુલાક લઘ્વિ, જેનાથી ચક્રવર્તીના સૈન્યનો પણ ચૂરો કરી શકાય. (૪) આહારક શરીર લઘ્વિ. (૫) ક્ષપકશ્રેણી. (૬) ઉપશમશ્રેણી. (૭) જિનકલ્પ. (૮) સંયમત્રિક-પરિહાર વિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્ર લક્ષણ (૯) કેવળજ્ઞાન અને (૧૦) મોક્ષ માર્ગ.

વિષ્ણુ વર્ધમાનના જીવન-સિદ્ધાંતોની વિશિષ્ટતા

પ્રભુ મહાવીરના જીવનના એકેએક પ્રસંગો એટલા આકર્ષક છે કે તેનો વિચારમાત્ર આશ્ચર્યચકિત બનાવી મૂકે છે. એમની અહિંસા આકાશની સમાન વ્યાપક અને સૂક્ષ્મ છે; એમની તપશ્ચર્યા અને સહનશક્તિ અનુપમ છે; એમની ગૃહસ્થ અને સાધુસંઘની વ્યવસ્થાપકતા-અંધારણ મહાન રાજનીતિજ્ઞોને પણ મુગ્ધ કરે એવી છે.

પરમાત્મા મહાવીર પાસે કેવલજ્ઞાનરૂપ જ્યોતિ હતી, તેમાંથી ગણધર મહારાજાઓરૂપ અનેક દીપજ્યોતિ પ્રકટી, કેવલજ્ઞાનના બિંદુરૂપ દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન એમણે જગત્ સમક્ષ મૂક્યું; ત્રીજા ભવમાં મન-વચન-કાયાની પવિત્રતાથી રોમરાયની વિકસ્વરતાપૂર્વક ‘સવિ જીવ કરું’ શાસન રસી ની ભાવનાનો જે સંકલ્પ વીર્યેદલાસપૂર્વક કર્યો હતો તેના પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત થતાં કેવલજ્ઞાનના સારભૂત દ્વાદશાંગીના સૂત્રો જગત્ સમક્ષ મૂક્યા જે હજારો વર્ષ સુધી ભગ્યાત્માઓ ગ્રહણ કરશે અને મુક્તિ માટે જન્મજન્માંતરમાં પ્રયાણ કરશે. ‘ઉત્પાદવ્યયઙ્ગૌચ્ય ચુક્તં સત્’ એ સારભૂત સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આ જગતના તમામ પદાર્થો અનાદિ હોવા છતાં ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, પણ સત્તારૂપે અચળ રહે છે; આ વિજ્ઞાન એમણે વર્ષો પહેલાં જનસમાજ સમક્ષ મૂક્યું.

મહાન ઇશ્વર શ્રી મહાવીરે જગત બનાવ્યું નથી પણ જગતનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે; આત્મા પોતે જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર છે; માતાના ગર્ભમાં આવી પોતે જ આહાર લેવા

મૂકવા વગેરે છ પર્યાયો (શક્તિઓ) ઉત્પન્ન કરે છે અને જીવન પર્યાય તે શક્તિઓનું પાલન કરે છે. તેમ જ જીવન પૂરું થયે તે વિસર્જન કરે છે; અને નવા જન્મોમાં એ રીતે ક્રિયા થયા કરે છે. આ વસ્તુસ્થિતિમાં કર્મજન્ય કાર્ય છે; અન્ય કોઈનું નથી. આત્મા અને કર્મ મળીને આ સંસાર અનાદિકાળથી સરળયો છે. સરળય છે અને સરળશે. જગતકર્તા ઇશ્વર જેવી વચ્ચે કોઈ વ્યક્તિ રહેતી નથી, આ તેમનો સર્વજ્ઞ સિદ્ધાંત છે.

એમનું તત્ત્વજ્ઞાન નિત્યાનિત્યપણું, એક અનેકપણું, મૂર્તઅમૂર્તપણું, નિશ્ચય અને વ્યવહાર, દ્રવ્યગુણ, પર્યાય, સાત નયો, સમભંગીઓ, છ દ્રવ્યો, પાંચ સમવાયો અને જ્ઞાનાક્રિયામ્બાં મોક્ષ:- વગેરે સૂક્ષ્મ હકીકતોથી ભરપૂર છે; આઠ કર્મોનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ અંધ, ઉદય, ઉદ્ધરણા, સત્તા, સંક્રમણ વગેરે અન્ય દર્શનોમાં દષ્ટિગોચર થતું નથી.

આ આત્મા સંયોગવશાત્ કર્મની વિચિત્રતાથી કઈ સ્થિતિએ પહોંચે છે, કેવા હુઃખ અનુભવે છે, જીવન વિકાસના માર્ગમાં આવ્યા છતાં કેવી રીતે અધઃપતનના ઊંડા ખાડામાં પટકાઈ પડે છે, અને પછી કેવા પુરુષાર્થ અને કેવું અપૂર્વ વીર્ય તારવી સંપૂર્ણ ઉન્નતિના શિખરે પહોંચે છે, એ દષ્ટાંત શ્રી મહાવીર પ્રભુનું મુખ્ય અને અદ્ભુત છે. નયસારના ભવમાં સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી પછી વમી નાખ્યું. પરંતુ જેમ બીજનો ચન્દ્રમા પૂર્ણિમા બની જાય છે તેમ આખરે તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત કર્યું, તે વચ્ચેના છઠ્ઠીસ જન્મો એમના જીવનમાંથી મનન-પૂર્વક સમજવાથી કર્મ અને આત્માની લગાઈમાં છેવટે આત્માનો જય થાય છે. કેમકે એમનો પુરુષાર્થ ક્રમેક્રમે બળવાન થતો ગયો અને સત્તાવીસમા ભવમાં તીર્થંકરપણું પ્રાપ્ત કર્યું. છેવટે કર્મો ઉપર વિજય મેળવી સ્વતંત્ર મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કર્યું અને આપણને પૂજ્ય બન્યા. સંસારમાં અનેક જીવો જન્મે છે અને મૃત્યુ પામે છે, તે તો સામાન્ય ક્રમ છે. તેનો ઊડાપોહ હોતો નથી, પરંતુ વિપત્તિના પહાડ તૂટી પડ્યા હોય, મરણાંત કષ્ટો, ઉપસર્ગો એક પછી એક આવતા હોય, એક વખત ઉન્નતિના શિખરે ગયા પછી અધઃપતનના ખાડામાં પડ્યા રહેવું હોય છતાં હિમ્મતપૂર્વક, આત્મશ્રદ્ધાપૂર્વક, પુરુષાર્થપૂર્વક અડગપણે કોઈની પણ દયાની ભિક્ષા માગ્યા વગર દેવ કે ઈંદ્રની સહાયની અપેક્ષા વગર આર્તધ્યાન કે રૌદ્રધ્યાન કર્યા વગર ઉપસર્ગ કરનાર પાપી વ્યક્તિઓ ઉપર પણ અનુકંપા ચિત્તવીને પોતે કરેલાં પૂર્વ કર્મોના ફળ સમજી તેને બહાદુરીથી ભોગવી, ઉન્નત અને દિવ્ય આધ્યાત્મિક જીવન જીવી, સંસારના અનેક પ્રાણીઓનું કષ્ટાણ કરી મુક્તિસ્થાનમાં પધાર્યા છે. આણું મહાન અને પ્રભાવશાળી વ્યાપક જીવન વીર પરમાત્માનું છે. આ રીતે પોતાના આત્માનો સંપૂર્ણ વિકાસ સાધી ઉન્નતિના શિખરે ચડનાર આત્માઓ જ મહાપુરુષો અને વિશ્વવંદ્ય બને છે.

પરમાત્મા મહાવીરે કહ્યું છે કે મારી પાસે મુક્તિ કે મોક્ષ નામની કોઈ ચીજ નથી કે હું તમને આપી શકું, પણ તમો સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રના માર્ગે ચાલવા પ્રયત્ન કરશો; જિનપ્રતિમા અને જિનાગમનું આલંબન લેશો, ગુણદષ્ટિ રાખી સમભાવની વૃદ્ધિ કરશો, જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભયની સાધનાકરશો, સાત નયોને સાપેક્ષ રાખી, અંડનાત્મક પ્રવૃત્તિથી દૂર રહી અનેકાંતવાદ સ્વીકારશો, અહિંસા, તપ, ત્યાગ અને સંયમમાં પુરુષાર્થ કરશો; શ્રદ્ધાબળ, જ્ઞાનબળ, ચારિત્રબળ અને ધ્યાનબળનો આત્મામાં વિકાસ કરતા રહેશો અને ભવાંતર માટે પણ શુભ-સંસ્કારો લેતા જશો તો અવશ્ય આ અનાદ્યનંત સંસારનો તમારે માટે છેડો આવશે

તેમ જ આત્માના અનંત ગુણોનો વિકાસ થતાં કર્મથી સ્વતંત્ર રીતે પોતે જ પોતાને મુક્ત કરી શકે. પરમાત્મા મહાવીરે કર્મનો સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંત કેવલજ્ઞાનથી તપાસી જે રીતે રજૂ કર્યો છે તે વર્ણપણાની સાળિતી છે; આત્મા પોતાથી પર-જડભાવ-વિભાવ પરિણતિમાં પડે ત્યાર પછી જ દ્વેષ, આર કષાયો વગેરે વડે શરીર, પુત્ર, પરિવાર, હાટ, હવેલી વગેરેમાં મમત્વો વધતા જાય છે. રીતે વિષયકમાં આત્મા ગૂંચવાઈ કર્મ બાંધી રહ્યો છે. જ્ઞાન ચેતનાનો જાગૃતિ વગર પતનાઅને કર્મજાળચેતના અનુભવી રહ્યો છે. આ કર્મોનું બંધ, ઉદય, ઉદ્ધરણ, સત્તા, જીવન વગેરેનું સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ જૈન દર્શન સિવાય અન્ય સ્થળે નથી. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, આર અને અપરિગ્રહ, આર અનુયોગો, માર્ગાનુસારીપણું, જિનપૂજા, જીવદયા, ગુણસ્થાનો, ગૃહસ્થ બાર વ્રતો, ઓછામાં ઓછી ગૃહસ્થની સવા વસા દયા, સાધુ ધર્મની વીસ વસા દયા, શીલ, તપ, અને ભાવ, દ્રવ્યગુણપર્યાય, નવ તત્ત્વો વગેરે તત્ત્વજ્ઞાન અને ક્રિયા-માર્ગજ્ઞાન બંધારણ-વીર પ્રભુએ વ્યાપક દષ્ટિએ આપણી સમક્ષ મૂકેલું છે. એ બંધારણ પ્રમાણે જુમનુબ્ય વર્તે તો ઓછામાં ઓછા ભવે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી પ્રાંતે નિર્જરા સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરી શકે.

કાલ, પ્રભાવ, ભવિતવ્યતા, ઉદય અને કર્મરૂપ પાંચ સમવાયેથી જગત-સંસાર ચાલ્યા કરે છે. તેમ જ કોઈ બીજી વ્યક્તિની જરૂર રહેતી નથી, કર્મ અને આત્માના પુરુષાર્થ બાબતમાં એણે કર્મનું સ્વરૂપ આત્માને અધઃપતન કરાવનારું બતાવીને છેવટે પુરુષાર્થ ઉપર મુખ્યતા મૂકી. પુરુષાર્થ કયા વગર કર્મનો વિનાશ ન થઈ શકે. આપણા આત્મામાં ભૂતપૂર્વ કર્મોના સામ્રાજ્યને લઈને નિર્બળતાએ ભરી પડી છે. જેથી આપણને કાળનો પરિપાક થયો નથી. કર્મનું જા છે, ભવિતવ્યતા બળવાન છે, વગેરે વગેરે નિમિત્તોને આગળ કરીને આપણે આશ્વાસ લઈએ છીએ. અને આપણી નિર્બળતા છુપાવીએ છીએ. પણ પુરુષાર્થને આગળ કરીએ એટલે ક્રમેક્રમે કાળ અને ભવિતવ્યતા વગેરે સમવાયો તેમાં સમાઈ જાય છે. અને આત્મા બળવજૂર બનતાં સકળ કર્મોનો ક્ષય કરી શકે છે.

શ્રી વીર પરમાત્માના આલંબનથી અનેક આત્માઓ એમની હયાતિમાં સંસારસમુદ્રથી તર્યા છે; મેઘકુમાર, ચંદ્રશિક સર્પ, અર્જુનમાલી, ચંદનબાલા વગેરે વગેરે; એમનું શાસન હજી સાડા અઠાર હજાર વર્ષ લગભગ રહેશે. અગિયારે ગણધરોને વેદવાક્યોનો જૈન દર્શનમાં સમન્વય કરી પ્રતિબોધ એમણે કર્યો. આ તેમની અપૂર્વ વિશિષ્ટતા છે. તેથી જ શ્રીમદ્ આનંદધનજીએ ‘વડદર્શન જિન અંગ ભણીને’ રૂપે શ્રી નેમનાથજીના સ્તવનમાં કહ્યું છે.

પદાર્થવિજ્ઞાન તો (Science) પરમાત્મા મહાવીરના અનંતજ્ઞાનનો વિભાગ છે. દા.ત. શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં ભાષાવર્ગીણાનાં પુણ્યલોને કયા કયા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે તે ગૌતમસ્વામીજીનાં પ્રશ્નોનો ઉત્તર પ્રભુ મહાવીરે આપ્યો છે. આવું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન સર્વજ્ઞ સિવાય બીજા કોઈને હોઈ શકે નહિ. હજારો વર્ષ પહેલાં પરમાત્માએ કહ્યું છે કે ભાષાવર્ગીણા એ પુણ્યલક્ષ છે. તે હાલમાં રેડીએ અને ગ્રામોદ્ધાર દ્વારા સિદ્ધ થયું છે તેમ જ શરીરની છાયાના અને પ્રકાશનાં પુણ્યલ પણ કેમેરાથી ઝડપાયા છે.

પરમાત્મા મહાવીરનાં વ્યાપક જીવનના સારરૂપે આપણે એમનું આલંબન સ્વીકારી એમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્નશીલ થઈએ, સંગઠિત થઈ એમના જીવન સિદ્ધાંતોને

કાર્યમાં ઉતારીએ, નજીવા કલેશોને નિલાંજલી આપી, જૈન સમાજની ઉન્નતિ માટે એકત્ર થઈએ. એમના સિદ્ધાંતો પરદેશમાં ફેલાવવા મિશનો મોકલીએ, એમના જીવનનો મહાન અર્થ-ઐતિહાસિક, વૈજ્ઞાનિક, યૌગિક અને આધ્યાત્મિક રીતે ગૃહસ્થ જીવન, સાધુ જીવન માતૃ-પિતૃ ભક્તિ, ખંધુસ્નેહ, ગણધરવાદ, તીર્થસ્થાપના વગેરે અનેક દૃષ્ટિગિંદુઓથી સુભાષામાં તૈયાર કરાવીએ, આલસ્ય ખખેરી પુરુષાર્થ-પરાયણ થતા રહીએ, અહિંસા, સત્ય, તપ, સામાયિક, પ્રહ્લાચર્ય, દાનધર્મ વગેરેમાં પ્રગતિ કરતા રહીએ તો તે સંસ્કારો પાડતાં આપણે આપણા આત્માની અનંત શક્તિઓનો વિકાસ કરી એમની માફક અશ્ય મુક્તિગામી બની શકશું એ નિર્વિવાદ સત્ય છે.

ભગવાન મહાવીરનો આર્હતધર્મ ઉદ્ધોષણ કરે છે કે કર્તવ્ય કર્મોને આદરી સ્વર્તન ધારણ કરજો, ઉદાસીનતા, ખેદ, ચિંતા અને લય કે જે મનોબળને નબળું પાડનાર અને આત્માના ભાવિ ઉદયને અટકાવનાર છે તેમને હૃદયમાં પેસવા દેશો નહિ, નિરંતર આત્મચિંતન કરજો, કટુતામાં મધુરતા રાખજો, દુઃખમાં સુખ માની લેતાં શીખજો, દુઃખે અનુભવી દીલા થશો નહિ, અને સંતાપના રોદણાં રડશો નહિ, તમારા આત્માને દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં ઓતપ્રોત કરી નિશ્ચયબળ (will Power)થી તેને ટકાવી રાખી ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરજો.

જય સ્વામિન્ ! જિનાધીશ ! જયદેવ ! જગત્પ્રભો !

જય ત્રૈલોક્યતિલક ! જય સંસારતારણ !

સ્વામિનામપિ યઃ સ્વામી, ગુરુણામપિ યો ગુરુ ।

દેવાનામપિ યો દેવસ્તસ્મૈ તુભ્યં નમો નમઃ ॥

નમો દુર્વારરાગાદિ-વૈરીવાર નિવારિણે ।

બર્હતે યોગિનાથાય, મહાવીરાય તાયિને ॥

કલ્યાણપાદપારામં, શ્રુતગંગાદિમાચલમ્ ।

વિશ્વાંભોજરવિં દેવં, વંદે શ્રી જ્ઞાતનંદનમ્ ॥

પાંતુ વઃ શ્રી મહાવીર-સ્વામિનો દેશનાગિરઃ ।

મન્યાનામાંતરમલપ્રક્ષાલનજલોપમાઃ ॥

પ્રશમરસનિમગ્નં, દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નમ્ ।

વદનકમલમંકઃ, કામિનીસંગશૂન્યઃ ॥

કરયુગમપિ યત્તે, શસ્ત્રસંબંધવંધ્યમ્ ।

તદસિ જગતિ દેવો, વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥

